УНИВЕРЗИТЕТ “СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ” - СКОПЈЕ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА НА УМЕТНОСТ И АРХЕОЛОГИЈА

БИБЛИОТЕКА
Инв. бр.
СЕМИНАР ЗА ИСТОРИЈА НА УМЕТНОСТА

Доцноантичка грнчарија во Република Македонија

(доцен 3-ти / 6-ти век)

докторска дисертација

(лекторирала Проф. д-р Маргарита Велевска)

ментор — **д-р Иван Микулчиќ**

изработила — **м-р Марина Ончевска Тодоровска**

Скопје 2008

СОДРЖИНА

I. Вовед-- 5

1. Историјат на истражувања на доцноантичката грнчарија во Република Македонија--- 7
    1. Времетраење на истражувањата
    2. Што е до сега истражено
2. Однос на поранешните истражувачи кон оваа проблематика 9
3. Обем и граници на нашите истражувања-------------------------- 11
    1. Просторни граници
    2. Временски граници
4. Можности за нови истражувања-------------------------------------- 12
5. Критички осврт на досега објавени трудови--------------------- 12

II. Историски осврт на доцната антика во Република Македонија (доцен 3-ти / 6-ти век)----------------------------------- 14

1. Историски настани на среден Балкан во доцната антика------- 14
2. Доцен 3-ти век-- 17
3. Случувањата во 4-ти век и инвазија на Готите------------------- 18
4. Времето на Теодосиј I и II и Хуните / 5-ти век -------------------- 20
5. Нови народи во 6-ти век (Словени, Авари, Бугари, Кутригури)--- 22

III. Истражувани доцноантички населбински слоеви и гробни целини со доцноантичка грнчарија--------------------------------- 25

1. Стоби, Градско-- 26
2. Битолски регион--- 28
    - Хераклеја Линкестис
3. Скопски регион-- 29
    - Скупи
    - Скопска Црна Гора
        - Градиште-Беговиште, с. Кучевиште
        - Град, с. Кучевиште
    - Маркови Кули, Водно
    - Градиште, с. Таор
4. Валандовски регион-- 34
    - Стакина чешма, Валандово
    - Исар, с. Марвинци

5. Охридски регион-- 36

- Св. Еразмо, Охрид
- Горни Сарај, Охрид

6. Прилепски регион-- 38
- Пештерица, с. Ореовец
- Задна Река, с. Витолиште
- Градиште, с. Дебреште
- неколку други доцноантички локалитети во прилепско

7. Штипски регион-- 40
- Баргала, с. Козјак
- Крушка-Варница, с. Стар Караорман

8. Струмички регион-- 42
- Орта Џамија, Струмица

9. Кичевски регион-- 43
- Кржалица, с. Карбуница

10. Преспански регион-- 43
- остров Голем Град
- Претор

11. Тиквешки регион-- 44
- Манастир, Демир Капија
- Црквиште, Демир Капија
- Градиште, Чаир Рид, с. Тремник
- Мотичански Дол. с. Дреново

12. Делчевски регион-- 46
- Чифлик, с. Драмче

13. Кумановски регион-- 46
- Градиште, с. Пчиња
- Дрезга, с. Лопате

14. Тетовски регион-- 47
- Градиште, с. Стенче

15. Кочански регион-- 48
- Касарнски Круг, Кочани

16. Дојрански регион-- 49
- Манастир, Дојран

17. Кратовски регион-- 49
- Големо Градиште, с. Коњух

IV. Бројна застапеност на одделни категории и типови доцноантичка грнчарија во Република Македонија------------ 50

V. Типологија на грнчаријата-- 51

1. Доцноримска црвенопечена грнчарија------------------------------ 51
2. Македонска сива грнчарија-- 57
3. Глеѓосана грнчарија-- 62

4. Локална грнчарија--- 68
   1. Грнчарија со премаз-- 68
   2. Мазнета грнчарија-- 72
   3. Едноставна грнчарија без премаз--------------------------------- 73
5. Амфори-- 82
6. Христијанска симболика на грнчаријата од доцната антика-- 86

VI. Хронолошки рамки на одделни категории на доцноантичката грнчарија-- 94
1. Врска со контекстите на станбените слоеви и гробни целини 94
2. Датирање според аналогии во соседни земји---------------------- 99

VII. Заклучни согледувања-- 102

VIII. Каталог на проверени грнчарски наоди од доцната антика во Република Македонија (доцен 3-ти / 6-ти век)---------------- 113

IX. Литература-- 174

X. Техничка документација-- 185
1. Табли со илустрации--- 185
2. Табли со планови на локалитети--------------------------------------- 257

Вовед

Грнчаријата е најприсутниот движен наод на археолошките наоѓалишта. Анализите на естетските, употребните и технолошките промени, кои грнчаријата ги претрпува во текот на времето, придонесуваат за верификацијата на историските промени во општеството.

Промените на обликот на садовите, техниката на изработка, декорирањето, големината, бројната застапеност на одреден вид садови, укажуваат на различни потреби за нив, во неколкуте векови од периодот на доцната антика.

Проучувањето на доцноантичката грнчарија на тлото на Република Македонија е изведено од анализите на селектиран материјал од многу локалитети. Дел од материјалот е објавен во разни стручни списанија и научни трудови, а дел од него го доживува своето прво објавување[1]. Типолошката анализа, веќе изведена на материјалот од големите антички градови, е основната поставеност на проучувањето на вкупниот материјал во оваа студија. Увезениот, луксузен материјал е изработен според светски прифатените типолошки разврстувања, а локалната продукција е вклучена во установените типови и подтипови на материјалот од локалитетот Скупи, која е проширена со анализите направени на материјалот од локалитетот Стоби.

Изведувањето на класификацијата и типологијата на материјалот е вршено со анализи на сигурно утврдени објекти, некрополи, културни слоеви и нивоа, што е предуслов за нивно точно временско определување. Дел од материјалот потекнува од локалитети каде ги нема овие предуслови. Ваквите случаи се разрешувани со помош на аналогии на садови од локалитети од соседни подрачја, каде такви типови садови се со сигурност одредени.

Соединувајќи ги констатациите за секој од типовите садови се донесоа конечните согледувања за грнчаријата во доцноантичкиот период на територијата на Република Македонија.

Од големата керамичка продукција на тлото на Република Македонија во периодот на доцната антика во овој труд опфатени се грнчарските производи, додека останатите керамички производи, градежната керамика и култната пластика, како на пример виничките икони, се изоставени, заради припадноста на друг тип археолошки материјал.

Методолошки пристап

Проучувањето на грнчаријата од овој период подразбира класификација на материјалот и негова типолошка анализа. Класификацијата се однесува на препознавање на особините на грнчаријата и соодветно подредување. Разделувањето на садовите во грнчарски типови е изведено со соединување на повеќе карактериситки, врз основа на формата, изработката, техниката, стилот.

---

[1] Се заблагодарам на колегите кои ми отстапија грнчарски материјал од локалитетите кадешто тие се истражувачи: Паско Кузман, Горни Сарај, Охрид; Веле Цветковски, Градиште, с. Стенче, Тетово; д-р Керолајн Снајвли и д-р Вирџинија Андерсон Стојановиќ, Големо Градиште, с. Коњух, Кратово; м-р Љубинка Џидрова, Хераклеја, Битола; Мила Шурбановска, Исар - Марвинци, Валандово; м-р Киро Ристов, Градиште, с.Таор, Скопје.

Усвоениот метод на работа се базира врз визуелниот метод на анализа, селекција, класификација и типологизација на материјалот. Физичките и хемиските анализи не се предмет на овие анализи[2]. Сепак, усвојувањето на принципите и метод на работа, застапен како и во соседните земји, дава големи можност работата добро да се изведе.

Во оваа студија прифатен е системот *тип - варијанта*, со кој се обединуваат хронолошките, културолошките и технолошките критериуми за целосна обработка на грнчаријата.

---

[2] Светските методи кои даваат поголеми сознанија при обработката на грнчаријата за нас сеуште се недостапни. Сметаме дека можноста за употреба на вакви методи во иднина би ја потврдиле обработката на грнчаријата во оваа студија.

1. Историјат на истражувања на доцноантичката грнчарија во Република Македонија

1. 1. Времетраење на истражувањата

Археолошките теренски истражувања на територијата на Република Македонија се започнати во периодот меѓу двете светски војни. Тоа се ретки истражувања, воглавно изведени на нашите поголеми локалитети, од кои се добиени првите сознанија за нив. Во следните децении, на дел од нив, ископувањата се проширени во систематски истражувања. При тоа, првите истражувачи не обрнале целосно внимание на движниот материјал, што ја вклучува и грнчаријата, која е најбројниот движен материјал на локалитетите.

Бидејќи доцноантичкиот културен хоризонт речиси редовно се среќава како дел од римските локалитети, многу често интересот на истражувачите бил свртен кон порепрезентативниот материјал од ранoримскиот период.

Во последните децении односот на истражувачите кон доцноантичкиот период е значително сменет и како резултат на таквиот однос, објавени се повеќе трудови. Тие се од огромно значење за проучувањето на доцната антика воопшто, бидејќи тема на поголемите студии кои го третираат овој период е градителството, градителскиот материјал врзан за него, движниот материјал и историските прилики[3].

1. 2. Што е досега истражено

Прегледот на досега анализираниот грнчарски материјал од доцноантичкиот период кај нас е доста разновиден, во однос на својата обемност и научна презентација.

Првите археолошки истражувања се изведувани на поголемите локалитети, познати во науката од пишаните извори. Тоа се однесува на неколкуте антички градови во Република Македонија, кои се издвојуваат со големината и значењето за науката. Проучувањата на овие антички градови целосно ги преокупирале истражувачите, така што археолошката наука во Република Македонија била усмерена на проучување на тие историски периоди на наша територија.

Како прв истражувач на периодот на доцната антика кај нас, д-р И. Микулчиќ, со своите проучувања до денес, ја сместува доцната антика на вистинското место во археолошката наука и е заслужен за составување на долгиот список на локалитети од овој период. Во проучувањата на периодот на доцната антика особено се истакнуваат истражувањата на д-р В. Лилчиќ, кој воведува низа нови локалитети на списокот на доцноантички наоѓалишта во Република Македонија и ги усмерува проучувањата кон сферата на градителството[4].

---

[3] И.Микулчиќ 1999; Истиот 1999 6; В.Лилчиќ 2003; и нивни останати дела за оваа проблематика.
[4] Археолошка карта на Република Македонија, том 1 и 2, Скопје 1996.

Хераклеја е нашиот прв антички локалитет, чиј грнчарски материјал беше научно обработен и презентиран во студијата на д-р Е. Манева[5]. Тој опфаќа материјал од хеленистичкиот и римскиот период и завршува со доцноантички. Д-р Манева е автор и на повеќе други текстови во кои ги презентира сознанијата за грнчаријата и други грнчарски производи од периодот на доцната антика.

Од Стоби, како најистражен локалитет кај нас, произлезе студијата на д-р В. Андерсон - Стојановиќ[6], во која хеленистичкиот, римскиот и доцноантичкиот материјал е типолошки обработен според светски признатите класификации на грнчаријата. Оваа студија претставува основа за проучувањата на грнчаријата од доцноантичкиот период. Неколкуте последователни проучувања на одделен грнчарски материјал од некрополите на градот Стоби, од следни проучувачи, исто така се базираат на огромните вредности на оваа студија.

Од Скупи, римскиот град со највисок административен статус во Р. Македонија, после дологогодишните истражувања на објекти од доцноантички период, произлезе студијата на м-р М. Ончевска-Тодоровска[7], во која е презентирана типолошката обработка на доцноантичкиот материјал од градот. Од скопскиот регион, за дел од материјалот од Скупи имаат пишувано Д. Кораќевиќ и Л. Јованова[8]. Анализите на грнчарскиот материјал се надополнуваат и со сознанијата од неколку доцноантички локалитети од Скопска Црна Гора, презентирани од д-р Н. Чаусидис[9].

Долгогодишниот проучувач на античката и средновековната археологија кај нас, д-р И. Микулчиќ во своите студии за овие периоди, како и во многу други текстови, ја обработува грнчаријата од повеќе локалитети[10]. Овие исцрпни анализи се научно поткрепени врз сознанија од светски истражувачи на оваа тематика. Значајни се анализите на градот Стоби и движниот материјал од Источната некропола во Скупи. За нашето проучување важни се и анализите и на материјалот од скопскиот локалитет Маркови Кули на планината Водно.

Д-р В. Битракова-Грозданова во многу трудови обработува грнчарски материјал од хеленистички и римски период од повеќе локалитети[11]. За нашите анализи значајни се истражувањата од охридско - преспанскиот крај.

Охридскиот регион е презентиран и преку некои анализи на долгогодишните истаржувачи В. Маленко и П. Кузман[12].

Од локалитетот Исар, с. Марвинци, В. Соколовска во студијата за локалитетот одделува поголем простор за анализите на грнчарскиот материјал од разните периоди на градот и преку анализите на разновиден движен материјал дава значаен придонес за македонската археолошка наука[13].

Дел од грнчаријата од локалитетот Дрезга, с. Лопате, во кумановскиот крај е презентиран од д-р Е. Петрова и м-р Ѕ. Николовски[14].

---

[5] Е. Манева 1979; Истата 1988; Истата 1989а; Истата 1989б
[6] V.Anderson Stojanovic 1992
[7] М.Ончевска Тодоровска 2004
[8] Д.Кораќевиќ 2002 ; Л.Јованова, Д.Михаилова 1999
[9] Н.Чаусидис 1989
[10] И.Микулчиќ 1974 ; Истиот 1999; Истиот 1973; И.Микулчиќ, Н.Никуљска 1983
[11] В.Битракова Грозданова 1988а, Истата 1988б; Истата 1989а
[12] В. Маленко 1976, 219-236.; Истиот 1977, 125-141
[13] В.Соколовска 1986
[14] Е.Петрова 1987; Ѕ. Николовски 1999

Прилепскиот регион, во кој се лоцирани повеќе наоѓалишта од доцната антика, опфатен е во текстовите на неколку проучувачи: Л. и К. Кепески, како и Б. Бабиќ[15].

Материјалот од битолскиот регион, каде посебно место завзема локалитетот Хераклеја, покрај спомнатите проучувања на д-р. Е. Манева, е истражуван и од д-р Т. Јанакиевски, особено доцноантичкиот, како и парцијално од П. Србиновски[16].

Валандовскиот регион е застапен со анализите на грнчаријата на истражувачот М. Шурбаноска[17].

Штипскиот регион е застапен во долгогодишните истражувања на Ѕ. Белдедовски[18].

Струмичкиот регион е претставен преку анализите направени од М. Атанасова на повеќеслојниот локалитет Орта џамија во Струмица[19].

Кочанскиот регион го истражува со одделни погребувања И. Анастасовска на некропола сместена во градот[20].

Дојранскиот регион е застапен со анализи на гробни наоди од римскиот период изведени од Е.Сламков и Ѓ.Гушев[21].

2. Однос на поранешните истражувачи кон оваа проблематика

Истражувањата од областа на грнчаријата во Република Македонија присутни се во последните три децении, но само од одделни проучувачи на археолошките локалитети. Неколку студии од нив имаат карактер на стручни и научно презентирани текстови. Останатите само го евидентираат грнчарскиот материјал, како присутен наод на археолошките наоѓалишта. Генерално земено, грнчаријата воглавно го има истиот однос како и останатите видови движен материјал. Тоа се, всушност, одделни анализи на материјал од локалитети, кадешто од слоевите на објектите или од некрополите произлегува грнчарскиот материјал.

При првите археолошки теренски истражувања во Република Македонија, во периодот меѓу двете светски војни, не бил покажан никаков интерес за обработка на грнчарскиот материјал. По основањето на првите македонски институции, задолжени за изведба на археолошки истражувања, се јавуваат први обиди за ваков вид анализа. Дури, со објавувањето на научната обработка на материјал од античките градови Хераклеја, Стоби и Скупи, македонската археологија ги воспостави вистинските рамки за решавање на оваа проблематика. Во следните појавувања на грнчарски материјал во стручни текстови, од одредени истражувачи има сериозни обиди грнчарскиот материјал при претставувањето да биде поткрепен со анализи во однос на типолошката

[15] К.Кепески 1976, 143-156.; Б. Бабиќ 1979, 251-262
[16] Т. Јанакиевски 2001
[17] М.Шурбаноска 1993, 171-182; Истата 1999, 251-260
[18] Ѕ. Белдедовски 1989, 225-230
[19] М.Атанасова 1999, 325-331
[20] И.Атанасова 2005, 211-222
[21] Е.Сламков, Ѓ.Гушев 2005

припадност, или поретко, осврнувајќи се на аналогиите направени во однос на соседните региони.

Досегашните согледувања покажуваат дека од античките градови во Република Македонија, каде теренските истражувања со децении се одвиваат систематски, само од неколку од нив е изработена стручна обработка на грнчарскиот материјал.

Неколкуте поголеми студии од главните археолошки наоѓалишта кај нас претставуваат големо научно достигање на полето на грнчаријата. Тие не се само основа, туку показател во кој правец треба да се одвиваат натамошните анализи на оваа материја. Типолошката обработка на грнчарскиот материјал од затворени целини и дефинирани и датирани слоеви, со помош на нумизматички материјал, поткрепени со анализите врзани за аналогиите од соседните региони и историските случувања, се достигања значајни за археологијата во Република Македонија.

Многуте останати значајни текстови од повеќемина автори, кои, иако се однесуваат на малуброен грнчарски материјал, пружаат сознанија за видот и застапеноста на одделни типови гранчарија за разни делови од територијата на Република Македонија. Сите овие проучувања, земени во целина, овозможуваат да се создаде подетална претстава за доцноантичката грнчарија кај нас.

Третманот на грнчаријата од многу наоѓалишта сеуште го има истиот однос како кон сите останати движни наоди. Тој е сведен на археолошко документирање во музејските збирки.

Крајниот впечаток е дека и покрај генералното површно проучување, благодарејќи на неколкуте научни студии од поголемите македонски наоѓалишта, грнчаријата во Република Македонија постепено ги добива конечните заклучни согледувања.

3. Обем и граници на истражувањето

3. 1. Просторни граници

Проучувањето на грнчарскиот материјал во оваа тема ја опфаќа територијата на Република Македонија. Досегашниот презентиран материјал од истражуваните локалитети е основата на овие проучувања. Во проучувањата е вклучен и материјал кој е позајмен од колегите археолози од одредени локалитети и кој за прв пат се објавува во овој труд. Со тоа е направен обид во проучувањата на доцноантичката грнчарија да биде опфатена речиси целата територија на Република Македонија.

Во доцноантичкиот период територијата на Република Македонија е вклучена во неколку доцноримски провинции.

Од 148 г.п.н.е., од почетокот на римските освојувања на наше тло, до доцниот 3 век, најголем дел од територијата на Република Македонија влегувала во составот на раноримската провинција Македонија. Таа се протегала од Јадранско Море до река Места, од Средна Грција до скопско - кумановскиот регион. Овој северен регион во 15 г.н.е. бил вклучен во провинцијата Мезија, од 44 г.н.е. наречена Горна Мезија. Осоговскиот регион бил вклучен во провинција Тракија, основана во 44 г.н.е.

Реформите на Аврелијан, Диоклетијан и Константин I наметнале да бидат ревидирани границите на постоечките провинции. Создадена е провинцијата Нов Епир, во која влегувал западниот крај од провинција Македонија, односно охридско - струшкиот регион. Се одвоила Тесалија на југ. Од југоисточниот дел на Горна Мезија и западниот дел на Тракија била создадена провинција Средоземна Дакија. Во оваа провинција влегол Брегалничкиот регион. Од јужниот дел на Горна Мезија е создадена провинцијата Дарданија. Таа го опфаќала и скопско - кумановскиот регион.

Нови поделби на ова подрачје следат во доцниот 4 век. Полог е соединет кон провинцијата Превалитана. Провинција Македонија е поделена на Македонија Прима, подоцна преименувана во Секунда, чие седиште бил Солун, и Македонија Секунда, со седиште во Стоби.

Територијата на Република Македонија е поделена во неколкуте доцноримски провинции. Проучувањето на грнчарскиот материјал од наоѓалиштата, кои просторно припаѓаат на овие провинции, упатува овој вид материјал да биде проучен типолошки во целина, а да се воочат карактеристиките, особеностите и можните разлики на материјалот за секоја од провинциите. Таквото проучување ќе даде поверодостојна претстава за темата на оваа студија.

3. 2. Временски граници

Проучувањето на доцноантичката грнчарија од територијата на Република Македонија го содржи материјалот чиј временски распон се протега од доцниот 3-ти до крајот на 6-от век, а само кај неколку примероци продолжува до 7-от век.

Имено, најраниот материјал припаѓа на доцниот 3-ти век, со што се прикажува поврзаноста и преодот на ранoримскиот кон доцноантичкиот материјал. Најбројниот материјал, обработен во студијата, припаѓа на периодот од средина на 4-от до крајот на 6-от век, со тоа што одделни типови, особено на локалната продукција, продолжуваат и понатаму со производство и употреба. Одделни тиови садови се следат и во првите децении на 7-ми век.

Поврзаноста на материјалот од овие векови го претставува преодот од античка во средновековна материјална култура.

4. Можности за нови истражувања

Археолошките теренски ископувања на многу локалитети ширум Република Македонија и покрај слабата квантитативна истраженост на локалитетите, се одвиваат со побрз чекор во однос на севкупната проученоста на самите локалитети. Ваквиот диспаритет во проученоста особено се однесува на движниот материјал, од кој посебно би ја издвоиле грнчаријата, која за поголем број локалитети на кои е евидентиран доцноантички хоризонт, може да се одреди дури како непроучена.

Затоа, секое објавување, дури и на стручно необработен материјал, пружа можности за нови, понатамошни проучувања во областа на доцноантичката грнчарија.

Во науката добро се познати типологиите на импортниот материјал. Одамна е утврдена типологијата за грнчариите произведувани во главните производни центри во Медитеранот. Овој тип материјал е добро вклоплив во тие одредници.

Проучувањата и типологијата на локалната грнчарија, изведени на доцноантичкиот материјал од Стоби и Скупи се солидна основа за севкупните проучувања на доцноантичката грнчарија во Република Македонија.

Сепак, секогаш се можни нови видувања на истите типови, како и определување на нови варијанти во веќе типологизираната грнчарија. Секако, откривање на непознати делови од познатите локалитети и на нови локалитети, ќе овозможи нови надополнувања во типологијата на грнчаријата. Воедно, севкупните проучувања во било која област на археолошката наука пружаат можност за нови дополнувања, нови видувања на старите сознанија и тоа продолжува да биде континуиран процес.

5. Критички осврт на досега објавени трудови

Досегашните истражувачи на археолошките локалитети во Република Македонија изминатите децении имаат вложено огромен напор, во рамките на возможното, во нивното теренско истражување. Затоа, бројот на новозапишани локалитети во археолошката карта на Република Македонија е голем, особено на локалитети од периодот на доцната антика.

Третманот на грнчаријата од овие локалитети е разновиден. Големите антички градови, заради степенот на истраженоста и стручната екипираност на проучувачите, се вбројуваат во неколкуте локалитети кај нас со стручно обработен грнчарски материјал.

Хераклеја е првиот антички град од кој е обработена оваа материја. Трудот на д-р Манева за грнчаријата од Хераклеја го третира хеленистичкиот и римскиот период, кои се детално проучени и разделени во светски познатата типологија на тој материјал, кој е со скромна претстава за доцноантичкиот локален производ. Д-р Јанакиевски дава обемна студија за доцноантичката локална грнчарија во Хераклеја, што е од извонредно значење за доцноантичкиот материјал. Тој пак, ги исклучува многу потребните поврзувања со аналогиите за садовите од соседните региони.

Стоби, каде во студијата на д-р Андерсон - Стојановиќ се најпрецизно претставени сите можни типови грнчарии од сите историски периоди на градот, со детални податоци за аналогиит, е најисцрпната студија од научен тип кај нас. Овој труд е веројатно од најголемо значење за проучувањата на грнчаријата, особено заради застапеноста на материјал од хеленистичкиот, па сѐ до доцноантичкиот период, а секако на тоа влијае и силниот научен карактер на проучувачот.

Во редот на овие локалитети се вбројува и Скупи. Д-р Микулчиќ го обарботил грнчарскиот материјал од првите истражувања на Источната некропола на градот, кои станаа патоказ за сите следни проучувања, не само за скупскиот грнчарски материјал. Материјалот од периодот на доцната антика на градот Скупи е обработен во студијата на м-р Ончевска Тодоровска. Недостасува детална обработка на раноримскиот материјал од градот, кој е само делумно опфатен во проучувањата на Д. Кораќевиќ, Л. Јованова и Д. Михаилова за истражувањата на Источната и Западната некропола.

Проучувањата на одделни примероци на доцноантичка грнчарија од повеќе македонски локалитети се со различен резултат. Неколку текстови, како презентираните материјали од Источната некропола на Скупи, лок. Дрезга - кумановско, лок. Маркови кули - скопско, локации од Скопска Црна Гора, студијата за Исар-Марвинци, римската вила кај Валандово, вила-рустика во прилепско, повеќеслојниот локалитет во Орта џамија во Струмица, тиквешкиот регион, погребувањата во кочанскиот и дојранскиот крај, пружаат многу податоци за одделни типови грнчарии и нивна распространетост на наша територија. Во дел од нив е присутен стручниот метод на анализа и тие се вистински показател на присутните типови грнчарија. Останатите текстови пружаат податоци за видот на материјалот најден на тие локалитети.

Секако, сите овие сознанија за грнчарскиот материјал од нашите археолошки локалитети се добредојдени при проучувањето на оваа материја во Република Македонија.

II Историски осврт на доцната антика во Република Македонија (доцен 3-ти - 6-ти век)

1. Историски настани на Среден Балкан во доцната антика

Периодот на доцната антика е време на пропаст на моќната Римска империја. Распадот на империјата е условен со случувањата во 3-от век. Различните промени - социјални, духовни, економски и политички, го предизвикале крахот на државата. Со разнишаноста на економијата државата многу осиромашила. Овие промени, пропратени со политички надмудрувања, овозможиле и на духовен план да се одразат промените во општеството. Христијанската религија се зацврстува во државата. Универзалниот симбол на новата религија станува предмет на обожување и средство со кое се владее.

По завршувањето на граѓанските војни, 31-ва година п.н.е., во државата настапил долг мир (pax Romana) кој траел три века. Во провинција Македонија останале две легии: Петта Македонска и Четврта Скитска. Тие биле стационирани кај градот Филипи, од каде се преместени во новоосвоената Дарданија. Тоа е периодот кога римско Скупи започнува со својот развиток.

Во текот на Принципатот, 1-ви / 3-ти век, римската цивилизација навлегува во урбаните средини, но силните хеленистички достигнувања остануваат присутни и понатаму, што е карактеристично за голем дел од територијата на денешна Македонија. Единствено скопско - кумановскиот регион е целосно романизиран. Можеби, заради големата издржливост во самостојноста на дарданската популација каде хеленизмот во претходниот период не бил во голема мера присутен, италската цивилизација тука е на секаков можен начин вклопена, со што влијаела врз сите структури на живеењето. Романизацијата во хеленизираните области не значи латинизација, туку само вклучување во римското граѓанство[22].

Распадот на стопанскиот систем и разнебитувањето на војската во Римското царство на европско тло предизвикало целосен хаос, кој траел во периодот на т.н. воена монархија и воена анархија, од 235-та - 284-та година. Реформите на Диоклетијан успеале во голема мера да го извлечат општеството од натамошно пропаѓање и со него започнува периодот на реставрацијата.

Откако одминува големата општествена криза од средината на 3-от век, Римското царство при крајот на 3-от и во 4-от век повторно ги зацврстува своите општествени и стопански начела, а со тоа и духовните. Со тоа, територијата на царството повторно станува пријатно за живеење, па, на повидок е следниот просперитет, кој меѓу другото ќе се огледа во изградбата на градовите. Во доцната антика се јавува нова идеологија во општеството, покрај изградбата и духовното творештво го достигнува максимумот[23].

За разлика од западниот дел на царството, кој згаснува во 476-та година, источниот успеал да опстои и врвните достигања од оваа епоха да ги достигне во

---

[22] Ф.Папазоглу 1988, 145-173; A.H.M.Jones, 1964, 37-52; Н.А.Машкин 1995, 555-564.

[23] A.H.M.Jones, op.cit., 77-137; Н.А.Машкин, op.cit., 568-587; Evangelos Chrysos, The empire in east and west, The Transformation of the Roman World, 1997, 9-19.

6-от век. Сите промени во државата го сочинуваат развојот на општеството, кое преминува во т.н. рановизантиски период. До крајот на 6-от век ромејското население не ги менува драстично навиките на сѐуште антички концилираната држава. Но, со населувањето на Словените и честите упади и на останатите варварски племиња, староседелското население мигрира во големите градови на Медитеранот, па таму, бројната состојба на населението значително се зголемува[24].

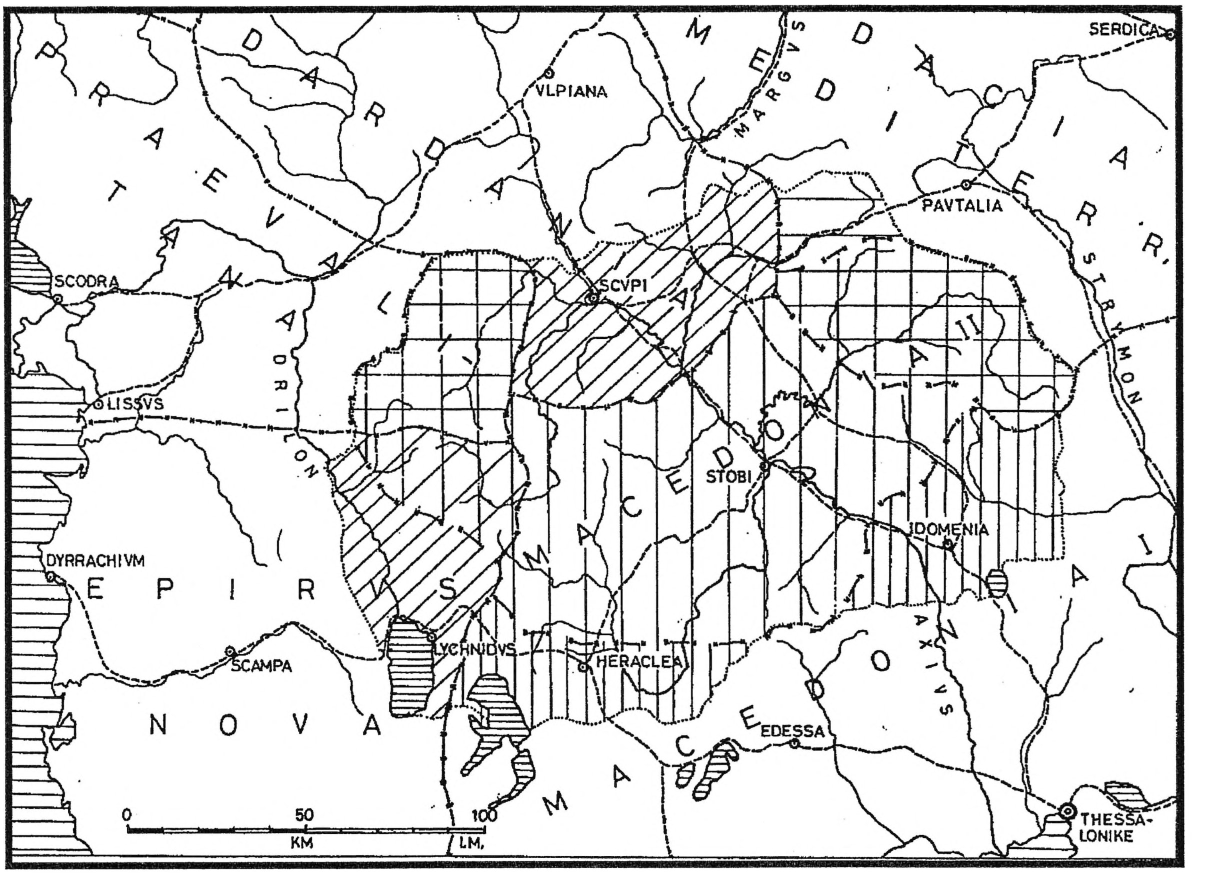

Доцноримски провинции на територијата на Република Македонија
(И.Микулчиќ, 2003)

Градскиот живот на наша територија во доцната антика може да се следи до крајот на 6-от век. Тука животот продолжува и во кус период понатаму, во првите децении на 7-ми век, губејќи го урбаниот изглед и создавајќи населби на помал ареал и со поинакви карактериситики. Денес нарекувани микростанбени целини, тие се јавуваат во речиси сите дотогашни градски населби. Овие постурбани целини речиси редовно се изградени врз објекти од римскиот период, а меѓу градбите за живеење, како сведоштва за духовниот дострел во доцната антика и понатаму се присутни ранохристијанските базилики и нивните припратни објекти[25].

Во доцната антика се раѓаат кастроните, утврдени населби со воена, црковна и цивилна власт. Тие се основната форма на живеење во тоа време, а како форма присутни се сé до доцниот среден век. Во науката се појави

[24] A.H.M.Jones, op.cit., 266-302.
[25] И.Микулчиќ 1999, 247-278.

мислењето дека во среднобалканскиот регион се појавени новини во начинот на изградба во доцноантичкото фортификационо градителство[26].

Во периодот на доцната антика на Балканскиот полуостров постоел силен контраст помеѓу северниот дел и јужниот, Македонија, Тракија и Грција. Пред римското освојување, воглавно во северниот дел населението било собрано во селски заедници, со повеќе приобални градови во Тракија, организирани од грците. Со развојот на римското државно уредување во овој дел, почнуваат да се развиваат градови по должината на Дунав, а повеќето од нив своите почетоци ги имаат во војничките логори. Во внатрешниот, континентален дел имало многу малку градови и биле доста оддалечени меѓусебно. На пример, во 4-от век на растојание од околу 1.000 милји, помеѓу Аквилеа и Константинопол, биле забележани само 16 градови, од кои осум биле концентрирани на потег од 175 милји, кои го следат Дунав меѓу Мурса и Виминакиум. Хиерокле забележал само 21 град во цела диецеза Дакија и 55 во Тракија.

Во Македонија и Грција пред римското освојување имало неколку стотини градови. Според Плиниј, во 2-ри век н.е., во провинција Македонија биле 150, а повеќе од тоа во јужната половина на Грција, без Епир и Тесалија. Неколку од нив, како Тесалоника, Атина, Коринт, биле солидни градови по обем и квалитет, додека останатите биле мали и не поголеми од села. Хиероклиевата листа покажува дека многу мали градови постоеле меѓу 2-ри и 5-ти век. Во двете Македонии и Нов Епир тој забележал под 50 градови, како повторно Плиниевите 150 за истиот ареал. Тој во Грција изброил околу 100, од кои 70 биле во Ахаја, а потоа таму бројката била преполовена. Додека, пак, во македонската диецеза речиси сите опстоиле многу долго. Во македонската диецеза блиску до половина од градовите биле преполни со население, на сметка на празната Ахаја[27].

Раноримскиот период на територијата на Република Македонија се отсликува во, исклучително богатиот со наоди, град Стибера и непознатиот антички град во с. Мојно. Во Стибера, од храмот на Тихе и од гимназионот триесетина статуи и бисти сведочат за богатството на овој град и воедно за раната антика во Македонија. Во с. Мојно се најдени многу статуи, меѓу кои за одбележување е статуата на Нике, статуи на Хермес - Меркур и на Деметра и Артемида и натписот на цар Галиен на постаментот од стауата[28].

---

[26] И.Микулчиќ, op.cit, 11-14.

[27] За наведените податоци што се однесуваат на големината на населените места во: A.H.M.Jones, op.cit, 716-717.

[28] И.Микулчиќ op.cit, 55-72, 83-86.

2. Доцен 3-ти век

Времето на Диоклетијан (284-305г.) го означува новиот период во римската историја - период на Доцното царство. Карактериситиката на политичкиот живот во овој период е неограничената власт на царот. Диоклетијан раскинува со Августовскиот систем на принципатот, каде царот бил третиран како сенатор и прв граѓанин со највисок авторитет (auctoritas). Автократството, карактериситика на династијата на Антонините, особено била изразена во времето на Септимиј Север. Дури Диоклетијан прекинал со старата уставна традиција. Новиот политички систем што го започнал Диоклетијан е наречен доминат.

Административната поделба на царството од Диоклетијан е дел од реформите кои ги направил за време на своето вледеење. Целата територија била поделена на дванаесет диецези, чии граници секогаш не се совпаѓале со поранешните провинции. Диецезите потоа се поделени на провинции. Реформата во војската што ја започнал Диоклетијан била завршена дури од Константин и неговите наследници. Биле воведени погранични групи (limitanei) и мобилни единици (comitatenses). Подобрувањето на состојбата на државните финансии било изведено со помош на реформите што ги спровел во даночната политика, реформи на парите, едикт за цените на производите. Верската политика на Диоклетијан е сеуште ангажирана со старите римски верувања. Христијанството незапирливо се шири во разни делови од државата, но и понатаму е опозиционерско учење во однос на царството. Неговото ширење во војската било особено значајно. На сите страни од територијата на царството се воделе војни за зачувување на границите.

Иако сите реформи кои ги спровел Диоклетијан биле во зародиш од порано, тој успеал да ги изведе и подолго да остане на власт. Идеологиите на Римската република се раскинуваат дури во 3-от век. Новините во општеството носат нови вредности, но и нови проблеми, кои во наредните векови се неизбежни[29].

Во 3-от век империјата се судрува со низа проблеми од надвор. Балканот е потресен од нападите на Готите. Тие се појавуваат во 267-ма / 268-ма и во 269-та година. Повторно доаѓаат во 322-ра / 323-та година и ги пустошат Долна Мезија и Тракија, одејќи кон Македонија.

Од овие судрувања, во времето на тетрархијата, потекнуваат неколку крајпатни каструми, опкружени со кастели. Од нив, со вселување на цивилно население, настанале повеќе наслеби, како Баргала, Запара кај Крупиште, Дебреште кај Прилеп[30].

---

[29] Н.А.Машкин op.cit, 555-598.; A.H.M.Jones, op.cit, 42-52.

[30] Г.Острогорски 1959, 70-77; И.Микулчиќ op.cit, 189-200.

3. Случувањата во 4-ти век и инвазијата на Готите

Царот Константин Велики е водечката фигура во текот на 4-от век. Во областа на верската политика се разликува од Диоклетијан. По победата во 312-та година и објавувањето на Миланскиот едикт во 313-та година, христијанството слободно се шири низ царството. За неговата епоха се карактеристични превирањата во христијанската црква. Аријанството се јавува на почетокот на 4-ти век. Никејскиот собор во 325-та година не го запрал аријанството, кое се раширило меѓу варварските германски племиња. За време на Константин се одвојува цивилната од воената власт. Основана е нова престолнина Константинопол. После смртта на Ликиниј во 324-та година Константин ги проширил источните метрополи, изградил нови цркви, особено на истокот.

Во однос на надворешната политика, на Дунав тој се борел против Готите и ги поддржал Сарматите. Сармати биле населени во подунавските провинции и во Италија, а Вандалите добиле земја во Панонија. Римската управа ѝ погодувала на варваризацијата на царството.

Реформите на Диоклетијан и Константин неможеле да го спречат економското стагнирање во државата, кое започнало во 3-от век. Доцното царство претставува строго централизирана семоќна држава, со развиен бирократски апарат, со строги закони, држава во која секој граѓанин имал свое определено место и должност. Бидејќи старите религии биле сè уште живи, од 381-ва година, од времето на Гратијан и Теодосиј I, биле издадени многу едикти против еретиците. Верските прашања во животот на луѓето од 4-от, а особено од 5-от век, имале голема улога. Паганството уште имало одредени приврзаници. Ниту пак, источните култови го загубиле своето значење во 4-от и 5-от век. Сепак, христијанството станува владеачка религија во државата. Секој град имал свој епископ, а со особено значење се здобиле епископите на големите центри.

Во 322/323-та година Готите се присутни на Балканот - во Долна Мезија, Тракија, Македонија. За време на владеењето на Константин I, повеќе готски племиња се населиле во Банат и Трансилванија. Заради тензиите створени во политичката ситуација биле населени 300.000 Сармати и Готи во Горна и Долна Мезија, Македонија и Тракија, а дел во Италија[31].

Во 379/380-та година повторно се забележани упадите на источногерманското племе Готи. Оваа година западноготскиот водач Фритигерн стигнал со одредите од Тракија по патот Сердика - Стоби кон Повардарието, а од таму кон Солун. Овој регион бил ограбен, а Готите потоа се повлекле назад во Долна Мезија.

Во 395-та година Западните Готи тргнале од Долна Мезија кон Константинопол, а од таму кон Македонија и Тесалија. Заради раководењето со префектурата Источен Илирик, наследникот на Теодосиј I - синот Хонориј и Аркадиј со своите меѓусебни нетрпенија, ги предизвикале недоразбирањата меѓу Источното и Западнотот Царство. Во 397-ма година Западните Готи се населиле во Стар и Нов Епир, а Аларих добил од Цариград титула врховен заповедник на војската во Илирик. Во 401-ва година Визиготите ги напуштиле овие краишта и се населиле во денешна јужна Франција и Шпанија.

---

[31] И.Микулчиќ 1995, 243, Истиот 1999, 191-206; A.H.M.Jones op.cit, 85.

Во првите години од владеењето Теодосиј го прогонувал паганизмот. Во 380-тите години биле одредени казни за жртвениците, кои биле со тенденција за дивинизација на истите.

Теодосиј I бил прогласен за Велики по пат на потомство, а прашање е колку тој тоа го заслужувал. Тешко е да се суди помеѓу неискривеноста на црковните историчари и предрасудите на историчарот Зосимус. Успехот на црковната политика е тоа што црквата од почетокот на неговото владеење го постигнува своето заедништво и што теолошките видувања коинцидирале со оние на победничката страна. Побожноста и предвремениот баптизам го направиле многу ранлив. На пример, во 390-та година Теодосиј го казнил градот Тесалоника заради линчувањето на неговиот магистер милитум од масакрот на неговите жители. На полето на финансиите Теодосиус, после штедливоста на Валентинијан и Валенс, се вратил на расипничката екстравагантност на Константин и неговите синови[32].

На крајот на 4-от век царот Теодосиј I го поделил царството на два дела, а од помалите постојни управни единици - провинции оформил нови, помали. Северниот дел на провинција Македонија го издвоил во провинција Macedonia Salutaris (од Шар Планина до Преспа, до Овче Поле и Плачковица). Кратко време потоа, во 382/3-та - 395-та година, сите провинции со прекарот салутарис биле укинати. Во документи од 5-от и 6-от век оваа провинција е позната како Macedonia II. Од неа биле одземени денешните Полози и кичевско и присоединети кон соседната провинција Превалитана[33].

Со овие настани во Македонија се создадени бројни збегови - тврдини. Кастелите од претходниот период се обновени, заради честите упади и воедно населувањето на новите народи. Во ова време повторно се активирани и рударските тврдини.

---

[32] A.H.M.Jones op.cit, 167-169; Walter Pohl, The barbarian successor states, The Transformation of the Roman World, 1997, 33-47.

[33] И. Микулчиќ 2003, 114; Византиските василевси 1997, 75-79.

4. Времето на Теодосиј I и II и Хуните / 5-ти век

Теодосиј Велики (379-395 г.) на крајот од животот го дели царството, па западниот дел припаднал на помалиот син Хонориј, а источниот дел на постариот син Аркадиј. Кон источниот дел подоцна припаднале и диецезите Македонија и Дакија, кои од тогаш се во префектурата Илирик.

Кралот Аларих со обединетите Визиготи, по победата кај Едрене во 378-ма година, имал прилика со својот народ да ги изигра владите една против друга. Првична намера му е освојувањето на Константинопол, но неговите трупи набргу одат кон Грција. Назначен бил за магистер милитум пер Илирикум. Аларих во 400-та година го завзел Нов Епир, па во 401-ва година продолжил кон Италија и стигнал до Милано. Готите ги има во Галија, Британија, Шпанија. Во 408-ма година хунскиот крал Улдин упаѓа во Тракија. Овие години упаѓаат и Вандали[34].

Насекаде, при сите напади, населението бега на повисоки места. Во историјата повторно заживуваат тврдините.

Од крајот на 4-от век, кога се појавуваат на светската сцена, Хуните биле синоним на див, варварски терор, со крајно оскудни потреби во начинот на живот. Претставата за припадник на хунскиот народ бил јавач на коњ, кој навлегува на Балканот, уништувајќи го. Упаѓањето на Хуните во римскиот свет е добро опишан од современите историчари на петтиот век: Еунапиус, Зосимус, Амианус Марцелинус[35].

Всушност, Хуните ги втурнуваат германските племиња Визиготи и Остроготи од Балканот кон западните делови на Римската империја. Амианус, дури, ги нарекува Хуните "семе и потекло на сите урнувања и различни уништувања" и ги наведува за првична причина во Големата преселба на народите во Римската империја. Хуните се најголемата сила која провеала низ Балканот, после готските упади. Голем дел од Хуните се враќаат во азиските степи[36]. Овие разорувања, заедно со доаѓањето на следните варварски племиња на историската сцена на Балканот во рановизантискиот период, се покрај останатите фактори, едни од условите за создавање на следниот историски период - средновековието.

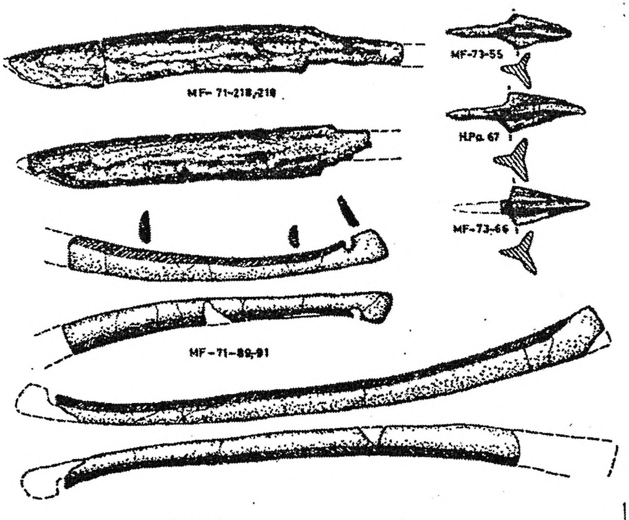

Стоби, хунско оружје
(И. Микулчиќ 1999)

Траги од хунските разурнувања се видливи на многу наоѓалишта низ Македонија. За овие настани сведочат остатоци од оружје, како што се рефлексни лаци и триребрасти стрели од Стоби и Хераклеја, типични за

[34] A.H.M.Jones 1964, vol.I, 183.
[35] R. Frakes 1989, 39-46.
[36] Љ.Максимовић 1980, 20-22.

хунската воена опрема, која се покажала многу поефикасна од стандардното римско вооружување.

Во почетокот на 5-от век во државата завладеал мир и релативно спокојство за обичниот човек. Сепак, извесни случувања наговестуваат почеток на конечното пропаѓање на царството. Црквата создала сопствена хиерархија, паралелна на државата. Во доцноримските градови епископите претставувале врховен авторитет.

Теодосиј II (402-450 г.) се покажал како слаб владетел. Владеел под влијание на сестрата, а подоцна и жената, која со својата атинска култура и христијанска вера, била столб на позитивните случувања во државата. Во ова релативно мирно време се случуваат основањето на цариградскиот универзитет во 425-та година и создавањето на Теодосиевиот кодекс, започнат со едиктот на императорот во 429-та година, а завршил со озваничувањето во 438-ма година. Неговата ера е позната по големи градежни обнови, во престолнината, изгорената во 404-та година Св. Софија е поправена, а во 427-ма година се преуредени бањите од Константин, наречени теодосиеви, потоа и во многу други градови низ империјата. Неговото време е обележано и со многу силни превривања во црквата[37].

Атила го поминува Дунав и ги разорува Виминакиум, Маргум, Сингидунум и Сирмиум, потоа во 443-та година Ратиариа, Наисус и Сердика. Во 447-ма година Атила повторно го преоѓа Дунав и на домет му се Тракија и цел Илирик[38].

Во 447-ма година припадниците на азискиот народ Хуни, доселени во Панонија, тргнале кон Цариград. Тогаш настрадале Мезија, Тракија, Македонија, Тесалија, Стар и Нов Епир. При овие напади биле разорени 70 градови.

Во 479-та година Источните Готи, кои биле населени во Долна Мезија и Тракија, незадоволни од третманот кој го имале од царот, тргнале во преселба кон Нов Епир. При овие движења познато е ограбувањето на Стоби, со што Готите сакале да си наплатат дел од недобиените војнички плати од царот. Настрадал и градот Хераклеја Линкестис, каде биле влогорени. На пат кон Драч Готите се обиделе и Лихнид да го завземат, но не успеале.

Ограбени биле неколку места околу Солун и Лариса, во Тесалија. По враќањето во Долна Мезија, конечно во 488-ма година голем дел од нив тргнале кон Италија. Во Равена, новата престолнина на Теодорих, биле изградени повеќе големи градби. Од таму контактите на Готите досегале се́ до северозападниот дел на Република Македонија, Полозите.

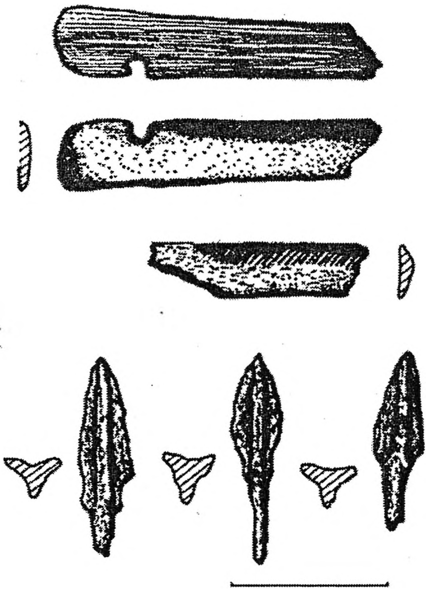

Хераклеја, хунско оружје
(според Е.М.)
(И. Микулчиќ 1999)

5. Нови народи на Балканот во 6-ти век - Словени, Авари, Бугари, Кутригури

Во 6-от век нови народи од источна Европа го освојуваат Балканот. Кутригури, Бугари, Словени, Авари, поединечно или со заеднички сили напаѓаат, разоруваат, ограбуваат и се населуваат.

Во 517-та и 518-та година Гети (Кутригури) преку Дунав го поминуваат целиот Балкан, сé до Термопилите на југ. При овие навлегувања неколку места биле ограбени, меѓу кои и Скупи, чии жители претходно биле згрижени на друго место[39].

Во 539/540-та година Хуни навлегуваат до Халкидик на југ. За тоа сведочи депо на пари најдено во Стоби[40].

Речиси секоја година, од 528-ма до 535-та, Бугари и Словени навлегуваат на територијата на Илирик и Тракија. Во 536-та година Гепиди го завземаат Сирмиум, при што Јустинијановите војски не го издржале нападот заради неопоравеноста од Остроготите. Во 549-та година големи бугарски хорди ги поминале ѕидовите на Константинопол и нападнале на градот Касандреа во Македонија, по што се вратиле на сигурно со сиот ограбен плен[41].

Наредниот период Тракија и Илирик биле периодично напаѓани од варварите. Словените продреле до Дирахион во 548-ма година и 550-та година се присутни во Тракија, Дакија и Далмација. Од 559-та година се јавуваат нови непријатели на Империјата.

Кутригури и Хуни, заедно со Бугарите и Словените го минуваат Дунав. Една група ја пустоши македонската диецеза, а од одбраната била единствено запрена кај Термопилите. Другата група од новите напаѓачи е во Тракија и успеала да навлезе преку "големиот ѕид". Константинопол бил во паника. Јустинијановата војска собрана од цивилно население и неколку стотини ветерани ги поразиле Кутригурите, кои се повлекле во Тракија. Во 561-ва година Авари тргнале кон Дунав и се сместиле во провинцијата Скитија[42].

Во 567-ма година Јустин II сé уште бил во состојба да има мали успеси против аварските експанзии. Гепидите, кои ја окупирале Панонија Секунда и Ломбардија, од Јустинијан биле поканети да се сместат северозападно од нив, на границата од Норикум. Ломбардијците и Аварите заедно ги скршиле Гепидите, но Јустин бил во состојба за време на војната да го зароби Сирмиум, кого Гепидите го имале 30 години пред тоа, кога Јустинијан прв тргнал против Остроготите. Војната со Аварите продолжила, а римските војски продолжиле кон Сирмиум[43].

Од 570/571-ва година сведочат повеќе депоа на пари од Дунав до Солун и се смета дека се трезорирани при упадите на Словените[44].

Во 580-та година Аварите прават опсада на Сирмиум. Тибериј ги одбил нивните напади, но неможел да ги сочува трупите за борба за градот, па во 582-ра година успеал да го евакуира цивилното население на римска територија. За

---

[39] И.Микулчиќ 1999, 351.
[40] Истиот 2003, 106.
[41] A.H.M.Jones op.cit, 277.
[42] Ibid. 293.; Љ.Максимовић op.cit, 17-51.
[43] A.H.M.Jones op.cit, 304-305.
[44] И.Микулчиќ op.cit., 106.

време на опсадата на Сирмиум, словенски хорди ги нападнале Тракија, Македонија и Грција. Многумина од нив се населиле во овие краеви, со што почнува нивната трајна преселба.

Императорот Маврикиј во Илирик и Тракија бил помалку успешен, како во Италија. Само две години од неговото стапување на должност, Аварите побарале зголемување на нивната годишна исплата од 80.000 на 100.000 солиди. По одбивањето на императорот, тие со изненаден напад го завзеле Сингидунум и нападнале останати градови во Мезија Прима. Во намера за разрешување на оваа ситуација императорот сепак дал 20.000 солиди за годишна исплата, но мир не бил сочуван подолго време. Аварите им дозволиле на Словените да навлезат во Тракија. Тие продреле до Адрианопол и "големиот ѕид", но се вратиле. Набргу потоа меѓу Аварите и императорот повторно настанало нетрпение и тие навлегле во Мезија Инфериор, Скитија, Тракија, до Адрианопол[45].

Во 584/85-та година Авари од Влашката низина и Словени брзо навлегуваат кон југ, а во 586-та година се дојдени до Солун. При враќањето во Македонија ги опустошиле помалите градови и кастели. Овие настани се земаат за крај на урбаното живеење во Македонија. За тоа сведочат многубројните депоа на пари во: Баргала, Стоби, Хераклеја, Скупи, Селце и тврдина Баба кај Прилеп[46]. Од настаните кои се одвивале во времето на императорот Маврикиј потекнува депото на осумдесет бронзени монети најдени во Скупи[47]. Кај Ново село, струмичко е најдена остава со солиди, тремизи, фолеси од Анастасиј I, Јустин I и Јустинијан I[48]. Во Ореше, велешко[49], оставата од Секулица, кратовско[50], оставата во Селце, прилепско од 1929-та година[51], Кале- велешко[52], колективните наоди се исто така датирани со пари на Јустинијан I. Во Демир Капија оставата е датирана со пари од Анастасиј до Јустин II[53]. Оставите од Војница и од Башино село, велешко се датирани со пари од Јустин II[54]. Од Стоби оставата од 1981-ва година е со пари на Тибериј II и Маврикиј, во Хераклеја од 583/84-та година, Баба, прилепско со Тибериј и Маврикиј, Баргала со истите владетели, оставата од Горни Сарај во Охрид од 2002-ра година со истите владетели[55].

Многубројните упади на Словените на Балканот се случувале паралелно со упадите на разни други племиња. Со тек на време е евидентно мешањето со локалното население. Населувањето на новите народи ги пополниле полупразните простори на Прва Мезија. Словени, Гепиди, Лангобарди, Авари,

---

[45] Ibid, 310.
[46] И. Микулчиќ 2003, 106.
[47] М.Essa Ончевска Тодоровска 2004 б, 28-42.
[48] J.Kondijanov, The Early Byzantine Hoard from the village of Novo Selo, MNJ 2, Skopje1996, 95-103.
[49] Г.Петачки, Колективен нумиз. наод од с. Ореше, MNJ 2, Скопје 1996, 87-93.
[50] А.Керамитчиев, Нумизматичка оставина на златни монети од с.Секулица,ГИНИ,Скопје 1982; Ј.Кондијанов, Две остави со палеовизантиски пари од с. Секулица,кратовско, МАА11,Скопје1990.
[51] А.Керамитчиев, Едно депо на рановизантиски монети од с.Селце,прилепско, Зборник на Археолошки музеј книга 3, Скопје1961;
[52] V. Lilčić, K.Adjievski, Coin Hoard discovered in the Veles district, MNJ 3, Skopje 1999, 73-82.
[53] П.Јосифовски, М.Хаџи-Манева, Д.Бачева Размоска, Нумизматичка збирка на Охридска банка, Скопје 2007.
[54] M.Hadji-Maneva, Two Early Byzantine Hoards from the Veles Region, Folia Archaeologica Balcanika 1, in: Honorem Verae Bitrakova-Grozdanova, Skopje 2007.
[55] М.Хаџи-Манева, Нумизматички потврди за аваро-словенските упади на крајот на 6 и 7 век, МАА 18, Скопје 2007(во печат).

Бугари, посебно или заедно, успеваат да станат составен дел на источниот и западниот дел на полуостровот[56].

Целиот 6-ти век е исполнет со упадите на новите народи на целиот Балкански полуостров. Во 7-ми век завршува населувањето на Балканот и со мирот почнува да се чувствува развојот во новото општество.

Опсадата на Тесалоники за време на владеењето на Маврикиј, во античките извори наведена во периодот од 586 година, е главното случување во јужниот дел од Балканот[57]. Во деведесетите години на 6-от и првите децении на 7-от век словените се на Пелопонез, се формираат склавинии, почнува новата историја на нашите простори, со мешање на народите се создаваат нови етнички групи.

Сите народи, кои во неколкуте векови што го означуваат периодот на доцната антика, навлегуваат на балканските простори, краткотрајно или пак целосно се населуваат тука, се носители на сите разурнувачки акции и се чинители на Големата преселба на народите.

Новонаселените народи, секој со свои етнички обележја, е под силно влијание на големата империја на Византија, па понатамошното производство, особено локалното, на грнчарија и метални предмети, и нивна употреба, добиваат нови особености. Тие ќе бидат почетните видови и типови на средновековната грнчарија, која во првите векови од следниот историски период ќе опстои речиси неизменета, заради целосното затишје во општеството.

---

[56] Г.Острогорски 1970, 65-69. Од средината на 7-ми век драстично се намалуваат нумизматички наоди на подрачје на јужен Балкан. Авторот дава податок дека дури во периодот од средина на 9-ти и втората половина на 10-ти век повторно има нумизматички наоди. Ова се однесува на анализи од Атина и Коринт, како и од малоазиските градови Пергам, Сард и Пријена, каде е голем бројот на нумизматички наоди од 6-ти и прва половина на 7-ми век (заклучно со Констанс II), а речиси да нема наоди од втората половина на 7-ми век и подоцна.

[57] F.Curta 2001, 96-98; С.Врионис, 1999, 33-80, каде се детално анализирани античките извори и дадени се коментари за можен тек на настаните.

III. Истражувани доцноантички населбински слоеви и гробни целини со доцноантичка грнчарија

Истражувани региони со доцноантички локалитети

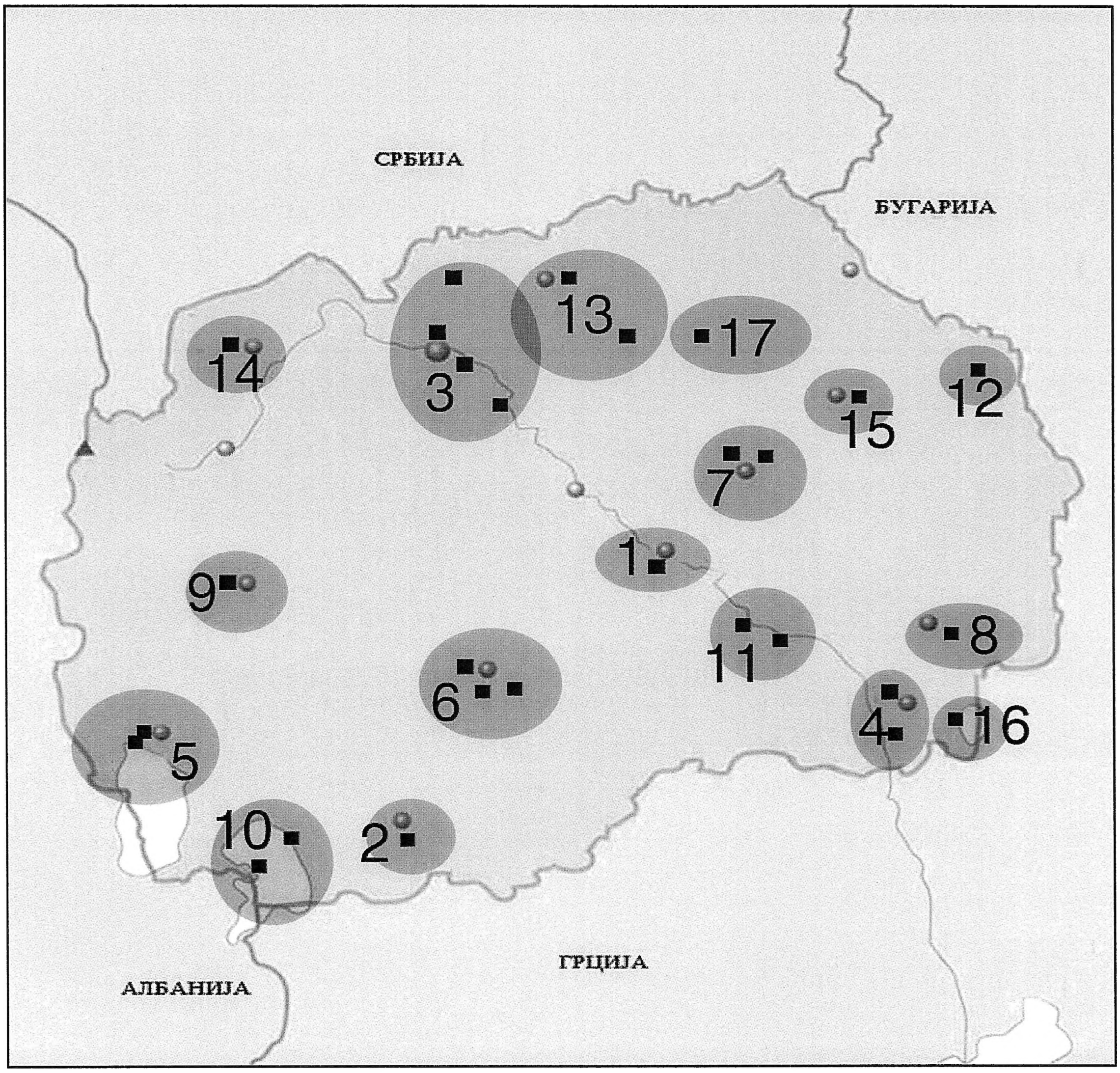

1. Стоби
2. Битолски регион
3. Скопски регион
4. Валандовски регион
5. Охридски регион
6. Прилепски регион
7. Штипски регион
8. Струмички регион
9. Кичевски регион
10. Преспански регион
11. Тиквешки регион
12. Делчевски регион
13. Кумановски регион
14. Тетовски регион
15. Кочански регион
16. Дојрански регион
17. Кратовски регион

1. Стоби, Градско

Приказот на наоѓалиштата опфатени во овој труд започнува со античкиот град Стоби, најистражениот и најпроучениот локалитет во Република Македонија.

Основањето на Стоби се следи низ повеќе векови од периодот на хеленизмот, за чиј растеж, историја и градежна дејност има доста податоци во литературата[58].

Во доцната антика градот има изменета урбана шема, во однос на изгледот во претходната епоха, како последица на девастирањето во 3 век, па на површините од многуте урнати објекти се отворила можност за изведба на новите концепции во урбанизмот.

На левиот брег на реката Вардар има градби, кои се дел од едно урбано предградие, кое опфаќа 10-15 хектари. Околу предградието се наоѓаат доцноримски гробници.

Во источниот дел на градот се наоѓаат Мала бања и Казино каде што е сместен градскиот центар во 4-от век.

Во југозападниот дел на градот се наоѓаат доцноримски куќи за живеење. Тие се со внатрешен перистил, триклиниум, али - одаи. Квартовите - инсули имаат неправилен четвртест план и со тоа ги нарушуваат строгите раноримски правила.

Постурбаната фаза во градот се следи врз доцноримските објекти. Тоа се вообичаените примитивно градени градби со неградски карактеристики, типични за овој период. Куќите имаат неправилни основи. Се смета дека оваа фаза почнува по хунските уривања во средината на 5-от век. Меѓу овие градби се издигаат ранохристијанските цркви и нивни припратни објекти.

Од времето на Раното христијанство во Стоби, заради поголемата истраженост на локалитетот во однос на останатите од истиот период во Република Македонија, има повеќе градби кои сведочат за силно изразениот духовен живот во него. Тоа се: Епископска базилика, средина на 5-ти / 6-ти век; Стара базилика, средина-доцен 4-ти век; Северна базилика, доцен 5-ти век; Централна базилика, 5-ти век; Голема базилика зад виадуктот, доцен 5-ти век; Гробишна црква, средина на 5-ти век; Паликурска црква, 6-ти век. На црквените собири запишани се имињата на неколку стобски епископи, учесници на соборите од 4-ти до 7-ми век[59].

Од доцноримските станбени објекти истражени се: куќата на Партениј, куќата на Перистериј, куќата на Полихарм, куќата на ГР, Епископската резиденција.

Северната базилика е трикорабна црква, со нартекс, егзонартекс и атриум. На северната страна има доградено баптистериум со четирилисна писцина. Во неа се влегува од Виа принципалис инфериор и е изградена врз постар објект. Датирана е во почеток на 5-ти век.

---

[58] Најново дело со сеопфатни податоци за градот Стоби: И. Микулчиќ, 2003, 32-52.

[59] Ibid, 100-201. За истражувањата на локалитетот Стоби: Б.Алексова, Старата епископска базилика во стоби, ГЗФФ 38, Скопје 1985, 43-72; Истата, 1995, 91-127.; J.Wiseman, Stobi 1970-77:A review, CCC III, 1981, 133-146; J.Wiseman and Dj.Mano-Zissi, Excavations at Stobi, 1971, AJA 76, 1972, 407-424; Istite, Excavations at Stobi, 1972, AJA 77, 1973, 391-403; istite, Excavations at Stobi, 1973-74, JFA 1, Boston 1974, 117-148. I.Mikulčić, Stobi, the West Cemetery, Excavations in 1965, CCC III, 1973, 61-95.

Цивилната базилика се наоѓа јужно од Северна базилика. Од повеќето фази на изградба, последната имала световна намена, па од таму го добива името во науката.

Помеѓу претходно спомантите базилики се наоѓа Малата бања.

Централната базилика има трикорабна форма. Подигната е над синагогата, во крајот на 4-ти или почеток на 5-ти век.

Синагогата е подигната во 4-ти век, врз темели на постара синагога од 2-ри век. Под сите овие градби на ова место, има остатоци од објекти од 1-ви век п.н.е.

Куќа на псалмите се наоѓа јужно до Централната базилика. Таа е луксузно изграден објект со апсидална просторија, базен и сала со колонади.

Големата бања има аподитериум, сала со хипокауст, шест мермерни базени и префурниум. Има повеќе градежни фази, а била во употреба до крајот на 6-ти век.

Куќата на Перистериј е голем градежен комплекс со делови за живеење и дуќани. Некои простории имале подови со мозаици, кои се датирани во доцен 4-ти или ран 5-ти век.

Домус Фулоника - Куќа на ГР (валавница) е комплекс на резиденции и дуќани, меѓусебно поврзани. Во малиот двор имало работилница за валање и бојадисување на ткаенини, а потекнува од 5-ти век.

Епископската базилика, односно црквата на епископ Филип, е базилика со три кораби, нартекс, егзонартекс, полукружна апсида, со крипта, на јужната страна има четирилисен баптистериум и писцина во средината. Епископската базилика датира од почеток на 5-ти, а обновата од крај на 5-ти или почеток на 6-ти век. До неа се наоѓа Епископската резиденција. Во 4-ти век служела како христијански ораториум, а оваа намена ја добива во 5-ти век.

Театарот е изграден во 2-ри или почеток на 3-ти век. Тоа е најрепрезентативниот објект во градот. Гледалиштето, орхестрата и скената се одделно градени едно до друго. Во доцниот 3-ти век бил претворен во арена за гладијаторски борби. Кон средината на 4-ти век и до неговиот крај парадосите биле натрупани со шут. Во доцната антика овде се изградени куќи за живеење. Делови од театарот биле користени како градежен материјал во доцната антика.

Кон крајот на 4-ти или почеток на 5-ти век била подигната Паликура базилика, сместена 2 км јужно од Порта Хераклеја. Во нартексот и околу неа пронајдени се доцноантички гробови.

Од 5-ти / 6-ти век датира и базиликата Екстра мурос. Таа е трикорабна базилика, со нартекс и крстилница со писцина.

Западната некропола на Стоби, со истражени неколку стотини гробови, изобилува со наоди и пружа можности за поголеми анализи важни за градот. Гробовите потекнуваат од повеќе историски периоди на градот. За нас значајниот, доцноантички период, е презентиран преку неколкуте објавени гробови и нивни движни наоди. Се појавуваат гробови од типот циста со покрив од тегули на две води, со ориентација јз-си, ји-сз, с-ј, а датирани се во 3-ти и 4-ти век [60].

Христијанството во Стоби е многу рано организирано. Во крајот на 4-от век тој е издигнат во ранг на митрополија со три епархии - стобска, баргалска и запарска. Градот станал и главен град на провинцијата Македониа Салутарис. Во 388-ма година императорот Теодосиј I при престојот во Стоби издал два едикта со кои се забранува собирање на еретици и јавни дискусии за религијата.

---

[60] М.Шурбаноска, Д.Здравковски 1996, 91-112, (гробови: 609, 767, 801, 620, 685).

2. Битолски регион

На подрачјето на битолскиот регион археолошки се ископувани повеќе доцноантички наоѓалишта. Истражени се доцноантички гробови во с. Сливица, с. Долно Ореово, с. Рибарци и други, но, во гробните целини нема грнчарија која би претставувала сигурен извор на податоци за видот на материјалот и негова сигурна датација. Затоа, од овој регион е опфатен бројниот грнчарски материјал од античкиот град Хераклеја Линкестис.

2. 1. Хераклеја Линкестиска

Историјата на градот Хераклеја се следи во доста долг период, од хеленистичко време до средниот век. За историјата и изгледот на градот во текот на хеленистичкиот и раноримскиот период е доста напишано во литературата[61].

Во доцната антика градот станал епископско седиште. Запишани се имињата на неколкуте епископи од Хераклеја, присутни на црковните собири од 4-от / 6-от век[62].

Театарот, веројатно изграден во времето на Хадријан, е напуштен по едиктите на царот Константин I во 326-та година, со кои биле забранети гладијаторските борби и претстави со животни. Изградбата на Големата базилика се смета за terminus ante quem за престанок на употребата на објектот[63].

Врз театарот, врз ерозивниот нанос, се наоѓале остатоците од градби кои припаѓаат на постурбаната фаза од животот на градот. Оваа фаза, од истражувачот, е одредена во последните децении на 5-от век, со преправки во краток временски период, до 7-от век. Микростанбената целина над театарот е датирана со монети од Јустинијан I, Јустин II, Тибериј II, Константин и Маврикиј Тибериј, чија монета датира од 583/4 година[64].

Исти остатоци се најдени и под подот на централниот брод на Големата базилика, како и на просторот на римскиот портик со почесни и вотивни споменици.

При изградбата на Големата базилика биле секундарно употребени мермерни блокови од театарот. Според Томашевиќ базиликата е изградена во крајот на 5-от - почеток на 6-от век. Вклучувајќи ги овие аргументи во своите анализи, истражувачот на театарот Т. Јанакиевски заклучува дека постурбаната фаза била во изградба не порано од времето на градење на Големата базилика.

Епископската резиденција има трапезоидна форма, а просториите се распоредени околу централниот двор со бунар во средината. Објектот има повеќе фази на градби, а бил во употреба од 4-от до 6-от век.

Во субурбаниот источен дел на градот се наоѓа Базилика Д. Изградена е во првата половина на 5-от век. Црквата е трикорабна, со полукружна апсида и

---

61 И.Микулкчиќ, 1999, 39-50.

62 Ф.Папазоглу, 1961, 16; Е.Манева 1979, 24.

63 Т.Јанакиевски 2001., 22-24.

64 Ibid, 27-33. ; Истиот, Доцноантички градби од речни мазни камења поврзани со кал, Лихнид 7, Охрид 1989, 65-68, каде дава преглед на ваков тип градби на неколку локалитети во Македонија: Стоби, Скупи, Лихнидос, Хераклеја и населбата кај Исар-Марвинци.

нартекс со пастофорија. Покрај базиликата откриени се ранохристијански гробови. Базиликата е датирана во првата половина на 6-от век.

Од периодот на доцната антика потекнува и фонтаната, изградена по повод 35 години од царувањето на Јустинијан I и за време на епископ Јован, а во употреба била дадена на 10-ти септември 562-ра година.

Источно од градот откопан е дел од градска вила. Утврдено е постоење на објект во раноримскиот период, потоа вила урбана во 3-от и 4-от век со мозаични подови. Во раниот 5-ти век следела обнова на вилата, каде на новите мозаични подови има ранохристијански мотив. Вилата била урната во ранохристијанскиот период, кога врз неа биле подигнати приградски куќи и работилници[65].

Остатоците од одбранбениот ѕид на акрополата е доцноантички и на него нема траги од доградби. Сувоѕидовите од источната и јужната страна се изградени во поново време за заштита на виновите насади од ерозија[66]. Едни размислувања упатуваат дека на просторот на Хераклеја би се наоѓала средновековна Битола, но со голема доза на резерва[67]. Други размислувања покажуваат дека со истражувањата на акрополата на Хераклеја е утврдено дека по 6-от век не продолжува животот на таа локација. И покрај неколкуте спорадични наоди од периодот на средновековието, нема цврсти докази за таа теорија[68].

Доцноантичките ѕидови на просторот од Малата и Големата базилика и термата не се поврзуваат со Словените[69].

3. Скопски регион

Скопскиот регион изобилува со археолошки наоѓалишта од доцноантичкиот период. Овој регион е вклучен во општествените текови на римската државата, за разлика на јужните делови од територијата на Република Македонија, каде влијанијата на хеленистичката епоха се сеуште задржани.

Во скопскиот регион се истражени повеќе локалитети со доцноантичка грнчарија, прикажани во следните текстови.

3. 1. Скупи, с. Злокуќани

Римскиот и доцноантички град Скупи се наоѓа на подножјето на Зајчев Рид, северно од село Злокуќани, на 5 км северозападно од Скопје.

За основањето на градот, историски податоци и градбите од раноримскиот период е доста напишано во литературата[70].

---

[65] П.Србиновски 1979, 99-112; Е.Манева 1988, 175-186; Д.Герасимовска 1996, 134-137 и сл.71.

[66] Т.Јанакиевски 2003, 25.

[67] Е.Манева 1986, 272.

[68] Т.Јанакиевски, op.cit.

[69] Т.Јанакиевски, op. cit.,: Б.Бабиќ 1986, 203-206.

[70] И.Миклучиќ 1982; Истиот 1999, 132-144; Истиот, Teritorija Skupa, ЖА 21, Скопје 1971, 166-173; A. Mocsy, Gesellschaft und Romanisation der römischen Provinz Moesia Superior, Budapest 1970, 50-67.

Најголемиот административен центар во римската епоха на територијата на на Република Македонија е градот Скупи. Од територијата на раноримската провинција Горна Мезија преминува во доцноримска провинција Дарданија[71].

Градот има површина малку повеќе од 40 хектари. На севрената, североисточната и југоисточната страна имало одбранбени ровови, а на северозападната страна одбранбената функција ја има природниот мочуришен потег.

Откопани се неколку градби од доцноримскиот период. Единствената истражена улица во градот со ориентација североисток - југозапад, обновена во 4-от век, ги поврзува Градската бања, датирана во 4-от век, Базилика 1 - Цивилна базилика, во јужниот дел од градот, од ран 4-ти век, Базилика 2 - Христијанска базилика, од 5-от век, која е градена делумно врз римска куќа од раниот 4-ти век, Градба северно од бањата, определена како јавен објект со 12 простории, од 5-от и 6-от век. Постурбаната фаза во градот ја сочинуваат градби за живеење, од 6-от век, градени примитивно, каде ѕидовите се ѕидани од камења врзувани со кал[72].

Има податоци дека при ископувањата водени во театарот, кој веројатно бил изграден во времето на Хадријан, биле најдени и отстранети остатоци од примитивни градби за живеење, карактеристични за крајот на доцната антика[73].

Цивилна базилика - Базилика 1 се наоѓа на локацијата до која се претпоставува дека бил сместен плоштадот на градот. Тоа е средишниот дел од површината на градот. Истражен е само северниот дел од објектот, кој претставува трибродна базилика, со двојна апсида, свртена на запад. Подот на централниот брод е покриен со мозаик, со геометриски мотиви. Базиликата е датирана во 4-от век.

Христијанска базилика - Базилика 2 се наоѓа јужно од театарот. Основата на базиликата покажува дека таа има тробороден наос, полукружна апсида на источната страна и нартекс, во кој се влегувало од откопаната улица во градот. На северната страна има една пастофорија, а на јужната е баптистериум. Базиликата е датирана во 5-от и почеток на 6-от век, а тоа е потврдено со монети од тој период и со анализа на движниот материјал.

Оваа базилика, со својот југоисточен дел, налегнува на дел од станбен објект - палата. Тоа е луксузен објект за живеење, составен од неколку простории. Откриени се две и делови од повеќе други простории во него. Централната просторија била украсена со фрески на ѕидовите. Објектот содржи и термален дел, со што се вбројува во редот на луксузни објекти во градот. Датиран е во 4-от век.

Градската бања се наоѓа во централниот дел од градот и во неа се влегува од главната улица. Бањата има вообичаен план на римска бања, калдариум, тепидариум, аподитериум, фригидариум и атриум се нејзини составни делови. Датирана е во 4-от век. Одделни сондажни истражувања дадоа увид во постоење на постара градба под бањата. Големината на градбата и масивноста на ѕидовите укажува дека можеби се работи за хореум од раноримскиот период.

Улицата од која се влегувало во бањата и христијанската базилика, се смета за една од главните комуникации во градот. Ориентацијата е североисток - југозапад, каква што имаат главните објекти во градот. Коловозот има ширина

---

[71] И. Микулчиќ 1982, 38-39.

[72] Д. Кораќевиќ 2002, 42-44.

[73] D.Rendić Miocević, Scupi, istrazivanja rimskog teatra 1959-61 godine, Antićki teatri na tlu Judoslavije, Novi Sad 1981.

од 8,50 м и е поплочен со големи камени плочи. Тротоарите од двете страни на улицата се широки 2,60 - 3 ,00 м. Попречните улици формираат инсули кои имаат неправилна квадратана форма, особеност за доцноантичкиот период.

Градбата северно од бањата, т.н. од истаржувачот Д.Кораќевиќ, е градба изведена во продолжение од комплексот на бањата. Оваа градба брои, до сега истражени, 12 простории. Градени се во две градежни фази, кои временски не се многу разделени. Се смета дека била градба од јавен карактер. Има индиции дека во подоцнежниот период, крај на 6-от век, била поврзана со просториите сместени јужно од неа, а кои се дел од постурбаната фаза во градот. Грнчарскиот материјал од оваа градба покажува голема разновидност и можност за типолошко одредување. Определена е во втора половина на 5-от и почеток на 6-от век[74].

Постурбаната фаза во градот, за сега, е утврдена во продолжение на истиот простор, каде што се наоѓаат Бањата и Градбата северно од неа, потоа во правец кон Цивилната базилика и, се разбира, треба да се очекува и на поширок реон во градот. Градбите се карактеризираат со крајна едноставност во начинот на ѕидање, големината, поврзаноста и меѓусебната комуникација, типични за 6-ти и 7-ми век, периодот кога доцната антика ја заменува раниот среден век.

На сите четири страни од градот се простираат некрополите.

Источната некропола на градот е засега најистражена во однос на останатите. Истраженоста на доцноантичките гробови од 4-от век покажува дека во тоа време некрополата го достигнала својот најголем обем. Погребувањата во тој период се изведувани на северниот крај од некрополата, на високо плато, кое доминира во просторот. Овие гробови се вкопани во редови и во релативно ретка поставеност. Веднаш до оваа зона на доцноантичко погребување се наоѓа бедемот на градот[75].

Доцноримскиот период на Западната некропола, која се простира покрај западниот бедем на градот, го сочинуваат гробови со инхумирани покојници[76].

Во скопската котлина најдени се многубројни епиграфски споменици, кои во голема мера ја одредуваат историјата на Скупи и животот во неговата околина[77].

---

[74] Податоци за сите истражувани објекти во Скупи : Д.Кораќевиќ 2002, 45-140.

[75] И.Микулчиќ 1974, 109-143; Л. Јованова, Д. Михаилова 1999, 203-260.

[76] Л.Јованова, Скупи-западна некропола, МАА 13, Скопје 1992, 191-200..

[77] B. Josifovska Dragojević, Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. VI, Scupi et la Région de Kumanovo, Belgrade 1982.

*

Северно од Скопје, на падините на планината Скопска Црна Гора, најдени се повеќе населби и тврдини од периодот на доцната антика. Тие се категоризирани како опидуми, кастели, бургови, викуси и утврдени викуси. Јужните падини на планината биле особено населени, заради поволната климатска и географска положба и стратегиска важност за областа. Ги изделуваме следните локалитети Градиште - Беговиште и Град кај с. Кучевиште заради евидентираната грнчарија од овој период[78].

3. 2. Градиште - Беговиште, с. Кучевиште

Локалитетот се наоѓа на околу 3 км северно од селото, на врвот од доминантен гребен. На самиот врв и на неговата јужна падина се наоѓала доцноантичка укрепена населба. На теренот се видливи остатоци од фортификацијата, со една четвртеста кула.

Локалитетот опфаќал површина од околу 2,5 ха. Заради начинот на градење, бедемите, следејќи го теренот, се неправилно прекршени и не се бранети од кули, освен единствената челна, техниката на градење со кршен камен поврзуван со вар, но не цврсто како емплектон, туку поскромно, не се вбројува во категоријата кастели. Во површинскиот слој на локалитетот најдена е фрагментирана грнчарија.

3. 3. Град кај с. Кучевиште

На 3 км северно од локалитетот Градиште кај истото село се наоѓа локалитетот Град. Населбата е сместена на западната и југоисточната падина од гребенот. Бидејќи нема траги од градежни објекти на самиот врв, туку на падините, не станува збор за стратегиска тврдина.

Површината на оваа локација опфаќала околу 0,5 ха. Забележани се и гробови во непосредна близина на месноста. Можеби овој локалитет бил рефугиум на локалитетот Градиште, а подоцна заради подобрата затскриеност бил преземен за место на живеење. Во површинскиот слој е најдена фрагментирана грнчарија.

---

[78] Н.Чаусидис 1989, 183-198.

3. 4. Маркови Кули, Водно

Маркови Кули е доцноантичка - рановизантиска тврдина, збег, изградена на планината Водно, на југоисточниот раб на Скопје. Сочувани се дел од одбранбен ѕид, кули, темели од објекти.

Утврдени се два културни слоеви во тврдината: доцноантички - рановизантиски период и византиско - словенскиот период.

Најстариот слој на локалитетот е од средината на 6-от век. Констатирано е уривање на акрополата со одбранбените ѕидови, проследено со пожар, по кое имало обнова.

Проучувањата покажале дека рановизантиската акропола била урната и напуштена во 7-от век, при аваро - словенски упад на оваа територија. Под овој е претходниот слој, кој бил изграден во последните децении на 6-от век.

Меѓу движниот материјал - монети од Јустинијан I и Јустин II, дел од аварски шлем, неколку украсни метални предмети, најдени се повеќе грнчарски садови, кои пружаат увид во доцноантичкиот материјал и можност за разноврсна типолошка определеност[79].

3. 5. Градиште, с. Таор

Локалитетот Градиште претставува населба од раноантички, римски и доцноантички период, сместена југоисточно од Скопје, на левиот брег на Вардар. Населбата е сместена на рид со површина од 2,2 ха и оформува кастел.

На локалитетот има остатоци од мермерни архитектонски елементи, камени столбови, делови од водоводна инсталација. Истражувањата изведени во последниот период евидентираат два објекта со поголеми димензии. Околу градиштето, на северното, северозападното и југозападното подножје, се протега некропола, чии остатоци датираат во периодот од 4-от век п.н.е. до 6-от век н.е. Населбата има одбранбен ѕид со досега откриени две кули, две градби со повеќе простории, одвоени со улица. Најдени се многу монети од доцноантичкиот период, Константин I, Теодосиј I, Јустин II[80].

Грнчарскиот матерјал, според првичниот преглед на истражувачот, го сочинуваат голем број на огнишни садови со темнокафена и сива боја на печење, едноставно изведени примероци на трпезна грнчарија и повеќе питоси. Импортна грнчарија не е најдена.

Од малубројниот грнчарски материјал од доцноантичкиот период во оваа студија изделени се амфориск и питос.

[79] И.Микулчиќ, Н.Никуљска 1983, 123-133;
[80] К.Ристов 2006, 30-47.

4. Валандовски регион

Местоположбата на Валандовската котлина во долниот тек на реката Вардар, која го носи називот Бојмија, овозможила таа да биде присутна на античките патишта за Скупи, Стоби, Тесалоника, пат кој ја врзувал со Дојран, со Струмица. Поврзаноста со околните региони им пружила на тамошните населби вклучување во општествениот живот, дотур на роба и следење на актуелните случувања.

Во науката најистаржувани се населбата Исар кај с. Марвинци и луксузната вила на локалитетот Стакина чешма во Валандово, кои пружаат можност преку дел од нивната архитектура и движен материјал да се следи доцната антика во овој регион.

4. 1. Стакина чешма, Валандово

Остатоците од големиот објект, веројатно палата, подигнат во доцен 3-ти /ран 4-ти век, претставува дел од комплекс луксузни градби најдени во самиот град Валандово.

Истражувањата на оваа локација покажуваат дека се пронајдени остатоци од архајски до доцноантички период. Од доцноримскиот период констатиран е објект, третиран како луксузна вила од тој период.

Од објектот се нецелосно истражени шест простории со мозаични подови и уште четири простории со различни видови на подови и базен, обложен со хоросан малтер и мермерни плочи, кој е полукружно затворен од северната страна. Констатирани се два културни слоеви. Се смета дека тоа е луксузна римска куќа настаната во доцниот 3-ти или почеток на 4-ти век[81].

Објектот ги поседува сите елементи на репрезентативна римска куќа: вестибул, атриум со имплувиум, таблинија, триклинија. Мозаиците покажуваат голема разновидност на претставени форми, бои и техники на изведба[82].

Грнчарскиот материјал покажува голема разновидност во типолошки смисол, а со тоа се потврдува моќноста на имателот на овој објект да поседува квалитетна грнчарска роба на крајот од антиката.

---

[81] М.Шурбаноска 1999, 251-252.

[82] Д. Герасимовска 1996, сл.76-78 - основа и можна реконструкција на вилата.

4. 2. Исар, с. Марвинци

Градот се простира по должина на платото на ридот од југозападната страна на селото Марвинци и се спушта во подножјето. Од оваа височинка се пружа извонреден поглед кон Валандовската котлина и долината на Вардар[83].

Подножјето е оградено со бедеми и неговата површина изнесува околу 9 хектари. Тука се подигнати неколку значајни објекти од раноримскиот период. Во 3-ти век, по готската наезда во 268-ма година, градот осетно настрадал и крај него во доцната антика повторно бил населен.

Во овој простор, со димензии 80 х 70 м, откопани се една порта и дел од бедемот. Северозападниот бедем се совпаѓа со правецот на акрополата, а југоисточниот ја следи конфигурацијата на теренот. На средината на североисточниот бедем се наоѓа Градската порта. Од неа е сочуван прагот од масивни бели камења. Портата била двокрилна. Населбата и некрополата на Исарот имаат континуитет од 7-от век п.н.е. до 5-от век н.е.

Во југозападното подножје на акрополата откопан е еден пагански храм. Пронајден е натпис испишан на архитравна греда, од кој се дознава дека храмот бил подигнат од еден македонијарх во 181-та година, а посветен на Херакле, односно на императорот Комод. Храмот е изграден во северниот агол на укрепениот кастел.

Непосредно до храмот откриени се остатоци од останати објекти. Најдени се остатоци од под направен од правоаголни тули. Во подот откриени се кружни дупки, веројатно наменети за питоси во кои било чувано жито. Следат објекти чии ѕидови биле изградени од камења и кал, од последната фаза од постоењето на градот. Темелните делови од ѕидовите имаат вградено сполии - делови од градежните елементи од храмот, изграден во претходниот период.

Објекти од доцноантичкиот период констатирани се и на просторот од северните падини на ридот. Подно ниво изведено во опус сектиле укажува на постоење на солидно градена градба. Терасестиот дел кој допира до северното чело на акрополата обилува со градежен и грнчарски материјал, што зборува дека бил населен во подолг временски период. На овој простор откриени се фрагменти од луксузна грнчарија - барботин, источна сигилата, чандарли, депо од 200 фолеси од периодот на првата тетрархија.

Датумот наведен на архитравната греда, пресметан според македонската ера, ја покажува 181-ва година. Оваа година е определена за изградбата на храмот, а истражувањата покажале дека имал извесно обновување во крајот на 3-от век. Опожарувањето на просторот до храмот со монети од Трајан Дециј и Проб, е датирано во втората половина на 3-от век.

Во првата половина на 4-от век се формира нов културен слој. Најдени се монети од Константин, Констанс и Констанциј, а од грнчарскиот материјал доминираат амфори. Истражувачот смета дека храмот бил повторно рушен во првата половина на 4-от век.

По 370-та година повеќе не биле градени објекти од камен и малтер. Започнува ерата на доцноантичкото примитивно ѕидање со камен и кал, како насекаде на Балканот. Објектите од последната фаза од животот на градот припаѓаат на 5-от и 6-от век. За тоа сведочат многу монети на Теодосиј.

---

[83] За истражувањата, историјатот и објектитена овој локалитет исцрпно кај В. Соколовска 1986; И.Микулчиќ 1999, 261-262.

Погребувањето во доцната антика е изведувано на Јужната некропола. Тоа се правоаголни јами, со големи димензии, воглавно со ориентација и-з, покриени со камени плочи, со скелетно погребување. Со монети и останати гробни прилози, како што се светилките, погребувањата се датирани во целиот период на 4-от век.

Во науката се изнесени претпоставките за идентификација на населбата со градот Гортинија. Голем дел од грнчарскиот материјал од доцноантичкиот период е публикуван од истражувачот[84].

5. Охридски регион

Античкиот град Лихнидос бил изграден на ридот на североисточната страна од Охридското Езеро. Врз него е развиен срдновековниот град. Местото е населено од најстарите историски периоди[85].

Градот е во постојан подем, особено заради патот Виа Егнатиа. Бил составен дел од провинција Македонија. Во доцната антика (4-ти / 6-ти век) Лихнидос и лихнидската област биле дел од новоформираната римска провинција Нов Епир.

Во периодот на доцната антика градот е повеќе пати потресуван од напади на разни варварски племиња. Готи се појавуваат во 60-те години на 3-от век, во крајот на 4-от век и во 478-ма и 479-та година кога по напаѓањата на Стоби и Хераклеја доаѓаат овде, но не успеваат да го освојат. Хуни во 447-ма година веројатно доаѓаат до градот.

Последно спомнување за градот се големите земјотреси во империјата, кога во ист период, времето на Јустин I, 526-та година, ги има во Сирија и кај нас на Балканот. Врз темелите на Лихнидос израснува средновековниот Охрид. Од ранохристијанскиот период констатирани се повеќе објекти во самиот град и во околината. Поликонхалната црква сместена до Климентовата црква, базилика на ул.Илинденска, базилика кај Дебој сместена источно од црквата Богородица Перивлепта, базилика кај Св. Еразмо, базилика кај Студенчишта, базилика под црквата Св. Софија, се само дел од охридските споменици од периодот на 5-от и 6-от век.

5. 1. црква Св. Еразмо

На крајбрежјето на Охридското Езеро, на 7 км на патот од Охрид кон Струга се наоѓа доцноантичката базилика, во близина на средновековната црква посветена на Св. Еразмо[86].

---

[84] В. Соколовска, 1986, 57-77; И. Миклучиќ, 1999, 23, 261-262.

[85] Ф. Папазоглу 1957, 225-230; В. Битракова Грозданова 1970, 159-161; Истата, 1975; Истата 1986; Истата 1989; Истата и П. Кузман 1997, 19-28.; В. Маленко, 1989, 3-22.

[86] В.Маленко 1976, 219-236; Истиот 1978, 125-141. ; Истиот, 1989, 6-7, сл. 12-14.

Локалитетот е сместен на југозападното подножје на ридот Кулиште, а се среќава и под името Градиште. Популацијата се погребувала на некрополата на Св. Еразмо. Населбата од хеленистичко и доцноантичко време, 6-ти век, егзистирала на возвишението и била со монументални ѕидови од правоаголни и четвртести камени блокови во техника на сувоѕидање.

Неколкуте локалитети Св. Еразмо, Габавски Рид, Габавци, Чекоштина, Патерица и Козлук ја сочинуваат хипотетичката населба или предградие на Лихнидос - Хермелеја[87].

Од периодот на доцната антика е ранохристијанска трикорабна базилика. Таа содржи атриум, нартекс, северна и јужна пастофорија, крстилница, со мозаични подови, на кои се претставени геометриски мотиви и животински претстави, а кои според стилот можат да припаѓаат на 5-от век. Многуте остатоци на камена пластика- мермерни столбови, капители со флорални мотиви и крстови, парапетни плочи, укажуваат на значењето на оваа црква што ја имала во доцната антика во регионот. Над урнатините и околу неа биле откопани гробови. Гробовите биле вкопани во урната црква. Грнчаријата и бронзениот накит припага на т.н. "комани" култура, датирана во 7-8 век[88].

5. 2. Горни Сарај, Охрид

Истражувањата на локацијата Горни Сарај во Охрид, поистоветуван со Самуилова тврдина, последниве неколку години се изведуваат со голем интензитет[89]. Овие големи, систематски истражувања овозможија да се откријат неколкуте културни слоеви на оваа локација. Увидот во материјалот од тие истражувања покажува дека е најден движен материјал од хеленистичкиот период, периодот на доцната антика и средновековен период, до времето на Османската империја. За нашите проучувања од особена важност се наодите од доцноантичкиот период.

На највисокиот зарамнет дел од западниот рид се наоѓа цитаделата. Таа има пресечена елипсовидна форма и на два дела е поделена со ѕид по средината кој се протега во правец исток-запад. На југоисточната страна има влез заграден со две кули и делува импозантно. На овој простор од западниот рид се наоѓале тврдината и антички Лихнидос. Ѕидовите од цитаделата се зачувани во височина од 10 до 16 м. Тврдината има 18 одбранбени кули и четири порти - Железна, Горна, Челна и Долна порта. Од периодот на доцната антика на места на ѕидовите се согледуваат интервенции изведени во опус микстум. Преку средниот век животот продолжува во времето на Османската Империја, во времето на Џеладин бег во 19-от век.

Во текот на истражувањата на територијата на тврдината констатирани се неколку локации каде се установени наоди од овој културен слој.

---

[87] В. Маленко, П. Кузман, Хермелеја, Лихнид 6, Охрид 1988, 89.

[88] Наоди од т.н. Комани тип од гробовите во Св. Еразмо кај Охрид, од 7-8 век, кај И. Миклучиќ, 1999, 401, сл.281.

[89] Истражувањата се изведуваат под раководство на П. Кузман на кого му се заблагодарувам за усно искажаните податоци поврзани со истражувањата, бидејќи стручната обработка е во тек. ; В. Битракова Грозданова 1986, 255, 259-262; Đ Bošković, K. Tomovski, Srednovekovnata arhitektura vo Ohrid, Zbornik na trudovi, posebno izdanie, Naroden muzej Ohrid, Ohrid 1961.

Во североисточниот дел на тврдината констатиран е населбински слој, кој со начинот на градење и движниот материјал покажува дека припаѓа на доцната антика.

Непосредно до ѕидовите од овие објекти се наоѓаат ранохристијанските гробници. Во југоисточниот дел на тврдината се наоѓа мала доцноантичка некропола, во чии рамки е констатирана уште една ранохристијанска гробница, која е изградена од три комори со посебни влезови. Во неа, како движен материјал, најдени се неколку предмети од накит. При ископувањето на доцноантичкиот хоризонт најдени се повеќе фрагменти од разновидна грнчарија.

6. Прилепски регион

6. 1. Пештерица, с. Ореовец

Локалитетот Пештерица се наоѓа на 7 км североисточно од Прилеп[90].

Проучувањата покажуваат дека истражената градба е вила рустика, која ја сочинува комплекс од три целини, споени, а сепак секоја со посебна намена, посебни простории и влезови. Еден дел од комплекс е наменет за живеење, а друг е бања. Се претпоставува дека вилата била изградена кон крајот на 3-от век и егзистирала до средината на 4-от век, кога настрадала. Потоа била повторно користена за живеење, а нејзиното постоење завршува со пожар, во третата четвртина на 4-от век. Во погребувањата околу вилата најдени се монети од царевите Проб и Констанциј II.

Движните наоди покажуваат разновидност. Монетите припаѓаат на ковањата на царевите Константин I - Теодосиј I. Грнчаријата е локална, а меѓу нив и малку фрагменти од луксузна доцноантичка грнчарија.

При истражувањата, на 130 м северозападно од вилата, најдени се гробови, чии особености укажуваат на постоење на доцноантичка некропола. Истражени се 4 гробови. Правец на протегање е северозапад-југоисток. Скелетните погребувања се изведени во: гробна циста, направена од шкрилести или мермерни плочи, на споевите бил употребен бел варов малтер; погребување во гробна јама вкопана во земја, со покрив од тегули. Најдени се и тули поставени под главите на покојниците. Во едниот од нив биле погребани два скелета. Како гробни прилози најдени се грнчарски садови, стаклени садови, предмети и накит од сребро и злато и монети. Движниот материјал потекнува од 4-от век.

6. 2. Задна Река, с. Витолиште

Локалитетот Задна Река-Грмајте се наоѓа околу 1,5 км североисточно од с. Витолиште, на терасести падини од двете страни на Задна Река. На овој простор

---

[90] К.Кепески 1976 а, 143-156.

констатирани се доцноантичка населба, доцноантичка некропола и средновековна некропола[91].

Истражуван е еден објект, чии ѕидови биле градени од камен и кал. Објектот имал повеќе простории. Ѕидовите се многу рустично градени, со значителни искривувања, а настрадал од пожар. Врз објектот се сместени средновековни гробови. Станбениот објект бил покриен со дрвена конструкција, врз која биле поставени покривни тегули и имбрекси. Подовите биле изведени од набиена земја и на места од плочести камења. Дел од овие простории бил наменет за занаетчиска работа, со употреба на вода, која намена ја сведочи каналот за доведување на вода од реката. Се смета дека овде имало производство на питоси.

Од доцноантичката некропола откриени се 4 гробови со конструкции од големи плочи - цисти и од тегули на две води. Според нумизматичкиот и останатиот наод некрополата потекнува од 2-ри до првите децении на 5-от век. На просторот од населбата и некрополата, подоцна била формирана словенска нелропола, каде гробовите се правени во рдови., а таа се проширила на двата брега на Задна Река. Според гробниот инвентар оваа некропола се развивала во 10-ти/11-ти век.

Грнчарскиот материјал покажува разновидност. Производи од локално производство со кујнска намена, грниња, импортна грнчарија се шолји, чаши, со по една рачка, со тенки ѕидови со сива или црвена боја, неколку примероци од доцноримска црвена грнчарија, украсени со печатени геометриски орнаменти. застапени се и фргаменти на садови од македонската сива грнчарија.

6. 3. Градиште, с. Дебреште

Лок. Градиште кај с. Дебреште се наоѓа на патот Прилеп-Кичево. Тоа е плато, благо возвишено, со површина од 3 хектари. Во 1928г. Н. Вулиќ истражувал тврдина од античко време. Во 1970-тите год. Б. Бабиќ истражува доцноримска и рановизантиска тврдина, некропола, две јами во кои движниот материјал покажува огромна временска раздалеченост. Материјалот е датиран од 8-ми/7-ми век п.н.е., 6-ти век н.е., 10-ти-11-ти и 12-ти-13-ти век н.е.[92]

До доцниот 5-ти век има многубројни објекти за живеење и од јавен карактер, изградени од кршен камен брзан со варов малтер, а некаде и со кал. Од 6 век најдени се многу фаргменти на грниња од локално производство, работени на колце.

Од крајот на 6-от век во средишниот дел од локалитетот констатиран е долен дел од словенска куќа, од кругот на прашко-пековската култура. Тоа е полуземјанка, со правоаголна основа и покрив на две води, кој со долниот дел лежел на земја.

Во овој комплекс од слоеви особено е значајна тврдината. Нејзината последна фаза потекнува од времето на Јустинијан I. Таа има неправилна основа и зависела од формата на височинката каде се наоѓала. Има пет кружни и три петтоаголни кули и две порти.

---

[91] Л.и К.Кепески 1990, 185-186.

[92] Б.Бабиќ 1976, 251-262.

6. 4. неколку други доцноантички локалитети во прилепско

Низ прилепскиот регион констатирани се повеќе локалитети од овој период. Од крајот на 3-от и првата половина на 4-от век потекнуваат повеќе локалитети, што потврдува да овој регион бил густо населен. Откриени се повеќе некрополи.

Кај с. Алинци, на патот кон Битола, на локалитетот *Бостаниште*, ископувана е некропола од средината на 4-от век, каде гробовите се во вид на цисти од камени и мермерни плочи, со спалени покојници и бројни прилози. Слични гробни конструкции и гробови од тегули и имбрекси пронајдени се од крајот на 3-от и прва половина на 4-от век на локалитетите Бакалица, Ташачица и Караташ-Варош, во непосредна близина на Прилеп[93]. Грнчарскиот материјал не е публикуван.

Локалитет *Старо Лагово*, прилепско. На месноста наречена Ѓупско Маало е откриена населба од римско време. Најдени се фрагменти од грнчарски садови, имбрекси и градежен материјал.

7. Штипски регион

Брегалничкиот регион бил населен уште од периодот на неолитот, па преку енеолитот, бронзениот период до римскиот и претставувал подрачје каде се протегале сообраќајниците преку кои се поврзувал со соседните региони. Со римската поделба на четири мереиди, Пајонија влегува во просторот на втората област. Преку Брегалничката долина минувал патот кој ги поврзувал Стоби со Сердика. Овој пат се надоврзувал на патот кон Хераклеја Линкестиска, со што биле возможни контакти со најголемата сообраќајница Виа Егнатиа.

Штип во историските извори се спомнува во времето на римскиот император Тибериј (14-37), како пеонски град Астибо. Со истото име се спомнува и во 3-от век, а во 4-от век е обележан во картата на Пеонија[94].

7. 1. Баргала, с. Козјак

Североисточно од Штип, кај с. Козјак егзистирал доцноантички каструм, кој како цивилен град продолжил да живее и во доцен 4-ти, 5-ти и 6-ти век. Последните монети од градот се од 601-ва/602-ра година. Како и на другите доцноантички наоѓалишта каде последни монети се јавуваат од истата година, се поврзуваат со наездата на Словените и Аварите, кои во 586 година стигнале до Солун.

---

[93] Истиот, Arheoloski tragovi iz antickog i srednjevekovnog perioda u prilepskom kraju, Materijali IX, 23.
[94] Ф.Папазоглу 1957, 224.

Во месноста Горен Козјак, на 2,5 км јужно од с. Долен Козјак и ранoримска Баргала, лоциран е доцноантичкиот - ранохристијански град Барагала. Бил развиен од поранешна римска тврдина за потребите на поголема воена единица. Во 4-от век тука се развила цивилна населба, која се издига во ранохристијански епископски град Баргала[95].

Градот имал неправилна трапезоидна форма со димензии: 280 м и 150 м должина х 185 м широчина, или вкупна површина од 4,68 ха. Кулите на тврдината биле четвртести и истурени, и таа имала два влеза од западна и источна страна. Површината му изнесувала 4,68 ха. Бил заграден од високи бедеми, градени од кршен камен и варов малтер.

Баргала од мала населба во антиката прераснува во напреден град, а во доцната антика во едно од главните епископски седишта по средниот тек на реката Брегалница. Го започнува развојот во 4-от век, за да во времето на Јустинијан ја достигне својата кулминација. Настрадал од аваро-словенските напади.

Со археолошките истражувања кои се вршат последните четириесетина години откриени се Епископска базилика, мала базилика, Епископска резиденција, простории со стопански карактер, објекти за живеење, дел од бедемот на градот со градска порта и сакрален објект надвор од градот базилика Екстра Мурос.

Ископувањата во градот во изминатиот период биле насочени кон ранохристијанскиот комплекс на епископската базилика[96]. Објектот е трикорабна базилика со егзонартекс и нартекс. На северната страна е додаден баптистериум, со три простории од западната страна. На јужната страна на средниот кораб има остатоци од амвон. Подовите во црквата биле обложени со камени плочи, со исклучок на северниот на кој има полихромен моазик од крупни тесери. Базиликата биле подигната во крајот на 4-от век, а била преѕидувана во 5-от / 6-от век. Западно од базиликата се наоѓа епископската резиденција. Пред нив се простираат трем со колонада, улица и мал плоштад.

При истражувањето на базиликата најдени е остава на монети, датирани од Анастасиј (491-518) до Маврикиј (578-582). При изведување на конзерваторско-реставраторски работи на источниот крак од северниот бедем во непосредна близина на простории за живеење, во 2000 година најдена е уште една остава на монети. Во составот на депото се монети од Анастасиј до Маврикиј, датирани во 601-602 година[97].

Според овие наоди, се смета дека градот бил разурнат при словенско аварскиот напад околу 585 година. Следниот живот во градот е забележан како многу скромен.

Западно од градскиот бедем на Баргала откриена е една Екстра Мурос базилика. Таа е трикорабна, со широка апсида со крипта, нартекс и егзонартекс. Богатата декоративна архитектонска пластика укажува дека објектот е изграден во крајот на 4-от век.

---

[95] Б. Алексова 1975, 21-32; Истата, 1978, 75-91; Истата, 1983, 85-119; Истата 1995, 131-140;
И. Венедиков, Баргала, разкопки и проучвания I, Народен археологически музей, София 1948, 88.
[96] Истата, 1975, 21-32.
[97] Т.Нацев, Б.Јовановска, Депо на монети од археолошкиот локалитет Баргала, Zbornik Arheologija 2, Skopje 2005, 185-194.

7. 2. Крушка - Варница, с. Стар Караорман

Локалитетот се наоѓа на левиот брег на реката Брегалница во североисточниот дел на с. Стар Караорман. На површина од околу 1 ха најдени се остатоци од доцноантичка и средновековна населба[98].

Откриена е ранохристијанска, трикорабна базилика и засведена, ѕидана гробница. Базиликата била во употреба и во средниот век. Од овој локалитет потекнува еден грнчарски сад, кој од истражувачот е сместен во 7-от век, како производ на најстарата словенска продукција.

8. Струмички регион

8. 1. Керамидарка, с. Мокрино

Источно од Струмица, кај с. Мокрино на падина во струмичко поле, а во подножјето на Беласица се наоѓа локалитетот Керамидарка. Тоа е населба од римско време и некропола од средновековниот период.

На локалитетот, егзистирале доцноримски објекти од 3-от и 4-от век. Врз нив се откриени средновековни гробови. Доцноримската грнчарија од истражувачот е занемарена, заради многу малиот број на фрагменти и адекватната неповрзаност со објектот од тој период[99].

8.2. Орта Џамија, Струмица

Локалитетот Орта Џамија се наоѓа во градското јадро на градот, каде под темелите на џамијата се откриени остатоци од повеќе културни слоеви, што покажува на постоењето на живот на ова подрачје низ целата историја. Евидентирани се хеленистичко, римско и ранохристијанско време (2-ри в.п.н.е. - 4-ти в.н.е. и 5-ти - 6-ти в.н.е.), темели од средновековна црква (11-ти - 12-ти в.) и повеќеслојна средновековна некропола (11-ти - 17-ти в.)[100].

Составен дел од овој повеќеслоен локалитет е доцноантичкиот објект. Доцноримскиот период се следи во 5 век. Тоа е ранохристијанска базилика, која лежи под темелите на средновековна црква, која пак е подигната и живописана во втората половина на 12ти - почеток на 13-ти век. За сакралниот карактер на местото укажуваат и бројните гробови. Во 17-ти век на ова место е подигната џамијата.

---

[98] З.Белдедовски 1990 а, 45.
[99] Е.Манева, Ј.Ананиев, Ќерамидарка - с. Мокрино кај Струмица, МАА 11, Скопје 1990.
[100] М. Атанасова 1999, 325-331.

Во рамки на историските случувања во овој регион, од особено значење е Житието на Тивериополските маченици од охридскиот епископ Теофилакт, во кој е податокот дека варварски народ Обри (Авари) навлегле во областа Тивериопол и опустошиле многу градови во него[101].

9. Кичевски регион

9.1. Кржалица, с. Карбуница

Југоисточно од с. Карбуница, недалеку од современиот пат Кичево - Македонски Брод - Прилеп, се наоѓа античка некропола од хеленистичко и доцноантичко време. Истражувањата на оваа некропола покажале дека е повеќе слојна. Констатирани се два хеленистички гроба, два временски неопределени од истражувачот и два доцноантички. Доцноантичките гробови се изведени во форма на циста, направени од камени плочи. Едниот имал покрив од тегули и имбрекси, веројатно покривањето било поставено на две води. Погребувањето е со инхумација. Во едниот е најдена стомна како гробен прилог. Во едниот гроб од хеленистичко време, во периодот на доцната антика е изведено уште едно погребување. Покрај остеолошкиот материјал најдени се стомни и стаклена паница[102].

10. Преспански регион

10. 1. остров Голем Град

Локалитетот на Островот Голем град е повеќеслоен. Најдени се остатоци од неолитско, хеленистичко и римско време, некропола од римско време и среден век. Островот се наоѓа во југозападниот дел на Преспанско Езеро, со површина од 18 ха и претставува природна тврдина[103].

Истражувањата на островот Голем Град во Преспанското Езеро биле изведени на пет сектори, опфаќајќи објекти од 4-ти до 14-ти век. Движниот материјал покажува голема разновидност, односно од хеленистичкиот период (4-ти / 3-ти век п.н.е.), преку римскиот и доцноантичкиот, до средновековниот период. Сектор I ги сочинува истражуваните црква Св. Димитрија, некропола околу неа со стотина гробови, и хеленистички куќи, сместени на западниот дел од островот. Некои од гробовите имаат делови од накит како гробни прилози и

---

[101] Б.Панов, Струмица и струмичката област во средниот век (VI-IX), Акта Велјуса, Скопје 1984, 47

[102] Г.Спасовска Димитриоска 1989, 143-151.

[103] В. Битракова Грозданова 1989а, 101-134.; Истата, 1988 б, 203-210.

повеќето од нив са датирани во доцноантичкиот период. Во сектор II е ранохристијанската црква, на источниот дел од островот. Во сектор III е истражувана црквата Св. Петар, со живопис од 14-ти век, во сектор IV се наоѓа еднобродна црква, од ранохрисријанскиот период од 4-ти / 6-ти век, сместена во средината на островот. Сектор V ја сочинува тврдината на југот од островот. Римски и рановизантиски монети од бронза, најдени на островот, се: Коинон Македонон, Аурелиан, Валентинијан I, II, Аркадиј, Теодосиј II, Јустинијан I и Константин IV (668-685).

Во секторот I, каде што се наоѓа црквата Св. Димитрија, хеленистички куќи и некропола, на просторот од некрополата, потекнува римската грнчарија. Застапени се фрагменти на печатена грнчарија, каде се присутни форми на кругови, розети и иглолисни детали, а припаѓаат на ѕидови, рабови или капаци. Овој тип на грнчарија е датиран во 3-ти или 4-ти век.

Фрагменти украсени со линии од тврд предмет или ребресто напластување потекнуваат од недефинирани слоеви и со тоа немаат точна датација од истражувачот[104].

Фрагментите од амфори со бледожолта боја и енгоба, со ребреста декорација се датирани во 3-ти до 6-ти век[105].

10. 2. Претор

Локалитетот во Претор го изделуваме од повеќето истражувани локалитети на крајбрежјето на Преспанско езеро. Тој, од авторот на истражувањата е неименуван, затоа го користиме само името на селото.

Со сондажни истражувања откриени се траги од станбена архитектура, со хипокаустен систем за загревање и мозаичен под. Се смета дека е вила рустика од периодот на доцната антика. До вилата најдени се гробови од истиот период. Истражувачот, наодите од еден од тие гробови, грнчарските наоди, стомна и чаша и една бронзена белегзија ги сместува во втората половина на 4-ти век[106].

11. Тиквешки регион

11. 1. Демир Капија

Во Демир Капија, на локацијата наречена Манастир и Црквиште, истражуван е повеќеслоен локалитет[107].

На локацијата *Манастир* констатирани се слоеви од предисторискиот период, според неолитски наоди, бронзановременски, халштатски, остатоци од

---

[104] Истата, 1989а, 119,120, сл.37-43, сл. 44-49.
[105] Ibid, sl. 50-51.
[106] Истата 1988 а, 187-190.
[107] За наведените локалитети во ова поглавје детално кај Ж. Винчиќ, 1996.

некропола со сликана грчка керамика од 5-ти / 4-ти век п.н.е., траги од поголема римска некропола и остатоци од средновековни и словенски гробови.

Истражувањата покажале остатоци од гробови со прилози керамика и монети од римскиот период, со врежани крстови од внатрешната страна на гробовите. Над овие гробници или во истиот слој се наоѓаат и словенски гробови.

На локацијата *Црквиште* се наоѓаат остаоци од ранохристијанска црква со подоцни фази на доградба и остатоци од ранохристијанска и словенска некропола[108].

Црквата, со ориентација исток-запад, има трибродна основа, со апсида на источната страна, нартекс и анекс на северната страна. До самата црква најдена е голема ранохристијанска гробница. Со нападите на Аварите и Словените црквата е до темел урната, па е повторно, во помал облик, подигната во 9-ти-10-ти век.

Гроб 193. Конструкцијата на гробот е од камени плочи. Покривните плочи се поврзани со малтер, а работ на гробот е изведен со цигли. Ориентација запад-исток. Скелетно погребување. Наоди: бронзена, позлатена фибула со Христов монограм, две стомни и стаклен сад. Тоа е гроб означен во ранохристијанскиот период. На некрополата се најдени 15 гробови од овој период, но сите се многу сиромашни со наоди. (Генерално, ранословенските гробови во Демир Капија, кои се наоѓаат околу црквата, се датирани во 9-ти-10-ти век.)???да го исфрлам...

Меѓу многуте посочени наоѓалишта од периодот на доцната антика во тиквешкиот регион посочени се следните локалитети од кои се публикувани неколку грнчарски садови од периодот на доцната антика.

11. 2. Градиште, Чаир Рид, с. Тремник

На зарамнетото градиште, кај с. Тремник, неготинско, се наоѓа раноантичка населба и некропола. На висок рид е зарамнето плато, на кое по површината се гледаат остатоци од одбранбен бедем, фрагменти од грнчарија и градежен материјал. На јужните падини од градиштето во текот на доцната антика се изградило подградие. До него се развила некропола со гробови од типот циста од камени плочи[109].

11. 3. Мотичански Дол, с. Дреново

На 1,5 км југозападно од с. Дреново, кавадаречко, на благи падини, се наоѓа мала населба. Има индиции дека тука се наоѓа ранохристијанска базилика.По површината има фрагменти од грнчарски садови, градежен материјал и архитектонска пластика.

---

[108] B.Aleksova 1966, 19.
[109] Ж.Винчиќ 1996, 105.

12. Делчевски регион

Делчевскиот регион на исток е географски поврзан со Тракија. Административно, исто така, бил под римската провинција Тракија. Веројатно, тоа се предусловите да бидат примени извесни влијанија од тој регион, како што се погребни форми, големи могили, кои се среќаваат на локациите Вирче, Ветрен, Бигла, Делчево и друго.

Областа изобилува со доцноантички утврдувања, меѓу кои најголема по обем е утврдената населба Градиште кај село Град, со димензии 150 x 150 м.

12. 1. Чифлик, с. Драмче

Кај село Драмче регистрирани се неколку локалитети од доцноантичко време. Берова Чешма и Градиште I се населби од овој период, а Вчкова Маала е некропола од истиот период.

Локалитетот Чифлик, истражуван последниве години, од приложените предмети во објавениот материјал покажува дека се работи за доцноантичко населено место. Презентирани се два доцноантички грнчарски садови. Стомна, датирана во 2-ри-3-ти век. Чаша со печатени орнаменти, датирана во ран 4-ти век. Најдена е и железна војничка секира од 4-ти век[110].

13. Кумановски регион

13. 1. Градиште, с. Пчиња

Локалитетот се наоѓа на 9,5 км југоисточно од Куманово и 1,6 км северно од с. Пчиња, во кужниот дел на кумановскиот регион[111].

Градиштето има одбранбен бедем, граден во три фази. Челната, четвртеста кула, заедно со ѕидот од бедемот од првата фаза на изградба биле градени од кршен камен и многу малтер. Оваа фаза се одликува со солидно и внимателно градење. Целосно, оваа фортификација по својот изглед, лоцираност и концепција одговара на потребите и стандардите од доцноантичкиот период.

Првата фаза постоела во 4-от век, кога контурите ја следат конфигурацијата на теренот. Втората фаза е од времето на Јустинијан I, кога има петоаголни и триаголни кули. Тврдинта опфаќала простор околу 3 ха. Кастелот настрадал во крајот на 6-от век и бил напуштен. Скромната обнова од третата фаза била само на највисокиот дел од локацијата. Можеби се работи за стражарски пункт за контрола на патниот премин.

---

[110] М.Јованов, Т.Нацев 2001.
[111] З. Георгиев 1989, 199-212.

13. 2. Дрезга, с. Лопате

Локалитетот Дрезга се наоѓа во атарот на с. Лопате, оддалечено десетина километри западно од Куманово, а 1 км од с. Лопате. Тоа е населба и некропола од римскиот период. Временскиот распон на некрополата се движи од крајот на 1-от до средината на 4-от век. Според епиграфски податоци од надгробни стели се смета дека на локацијата биле сместена царинска станица со име Ламуд.

Оваа населба имала просперитет во раното и доцното римско време. Хронолошки, комуникациски и културно оваа населба има најблиски аналогии со соседниот римски град Скупи.

Некрополата ја сочинуваат гробови кои типолошки припаѓаат на раноримските од групата Мала Копашница-Сасе, многу распространети во Горна Мезија. Доцноримските се гробови каде сохранувањето е со инхумација, во правоаголни јами, цисти, покриени со надгробни стели, кои потекнуваат од 2-ри до 4-ти век со латински натписи со приватен каратктер, цисти од делкан камени блокови покриени со стели, цисти од керамички тули и тегули, цисти од секундарно употребени стели, правоаголни јами покриени со камени плочи. Овие гробови потекнуваат од 3-от и цел 4-ти век.

Според гробните прилози се смета дека населението припаѓало на доселениците од источните римски провинции[112].

14. Тетовски регион

Проучувањата на тетовско, гостиварско, кичевскиот крај покажуваат дека римската држава не била заинтересирана да го заживее овој дел од империјата. Во територијата од западниот дел на Република Македонија римјаните не организирале градови.

Овие предели биле само транзитни и воглавно биле користени како подрачја за користење на рудните богатства. Дел од нив биле користени за контролни стражи или како гранични тврдини на линии меѓу провинцциите во доцната антика.

На три од нив, Стенче, Рогле, Лешок, се најдени базилики од ранохристијанскиот период[113].

14. 1. Градиште, с. Стенче

Една од повеќето тврдини во полошкиот регион е локалитетот Градиште изграден на издолжен рид, на Сува Гора, 0,9 км источно од с. Стенче.

---

[112] Е.Петрова 1987; Истата 1990, 135-149; Ѕ.Николовски 1999.
[113] В. Лилчиќ 1996, 53-84

Тврдината била добро поставена за вршење контрола на патот кој водел од Кичевијата преку превојот Света на Сува Гора, кон Скопје.

Кај источниот раб на селото, на издигнат рид со зарамнето плато со површина 150 х 60 м, на површина од 0,5 ха се наоѓа утврдената населба од доцноантичко време и старохристијанска базилика. Населбата е опкружена со одбранбени бедеми, кои на места се сочувани до 2 м.

Зад челната полукружна кула од доцноантичко време била изградена мала, едокорабна ранохристијанска црква, а истата била обновена во средниот век. Југоисточно од апсидата откопана е крипта (гробница). Централно место во тврдината зазема голема цистерна за вода од 6-от век.

Најновите истражувања открија базилика со должина од 28 м и широна 18 м, со две фази на изградба, мала и голема крстилница до неа. Многубројните метални наоди зборуваат за интензивниот живот на оваа тврдина. Најрана монета е од 3-от век, но доминираат бронзени монети од 4-от, 5-от и 6-от век. Следни монети се од 11-ти, 12-ти до 14-ти век.

Населбата, опфатена со цврста фортификација, заедно со акрополата, подградието и црквите дава индиции за постоење на регионален религиозен, а можеби и занаетчиски центар во Плог[114].

15. Кочански регион

15. 1. Касарнски круг, Кочани

На левиот брег на Кочанска река, на падина која се издига во средишниот дел на градот, се простира локалитет, каде истражувањата покажале постоење на римска и доцноантичка некропола.

Истражувачот издвојува неколку начини на погребување: кремирање во гробна јама покриена со камени покривни плочи, инхумација во јама без конструкција и инхумација во камена циста. Наодите се датирани во период од 2-ри-4-ти век. Се смета дека некрополата била користена од блиската населба Горица. Присутни се разни видови на обичаи на погребување, каде доминираат автохтоните измешани со римските.

Го изделуваме гроб 4. Тоа е погребување со инхумација во гробна јама со димензии 1.50 х 0.60 м, со осриентација и-з, покојникот е згрчен на левата страна, со десна рака свиена во лакотот. Припаѓа на неримски начин на погребување, во јамата нема гробни прилози, туку има повеќе фрагменти на грнчарски садови врз неа, во гробната хумка.

Истражувачот наодите ги сместува во широки рамки на доцноантичкиот период[115].

---

[114] В. Цветаноски,С. Костадиноски 2006, 30-47.

[115] И. Атанасова 2005, 211-222.

16. Дојрански регион

16. 1. Манастир, Дојран

На централниот простор од денешен Дојран се простира античка некрополата. Со археолошки ископувања истражувени се неколку гробови. Од веќе уништени гробови од механизација, при вршење на градежни работи на локацијата, најдени се неколку грнчарски садови. Новоистражените гробови се погребувања со инхумации во јами со неправилна правоаголна форма и покрив на две води од тегули, чија оринетација е во правец исток-запад; гробна јама оформена од секундарно употребени камени плочи, ориентација во правец север-југ; и погребување изведено во тесен ров покриен со камени плочи, со оринетација во правец север-југ.

Според движните наоди, истражувачите овие погребувања ги датираат во доцната антика, односно од 3-от/4-от век, со можност за временско продолжување и во следниот период[116].

17. Кратовски регион

17. 1. Големо Градиште, с. Коњух

Локалитетот Големо Градиште се наоѓа 40 км источно од Скопје, административно припаѓа на општина Кратово. Сместено е на левиот брег на Крива Река, во близина на селото Коњух.

Археолошките истражувања покажуваат истраженост на акрополата, каде е истражена цистерна (сектор 1), долен град под акрополата и северна тераса покрај реката (сектор 2). Локалитетот е датиран во периодот од 4-от до доцен 6-ти / ран 7-ми век. Акрополата со своите содржини била наменета за згрижување на населението на оваа мала населба, имала улога на рефугиум. Југоисточно е сместена ранохристијанска црква од 6-от век.

Грнчарскиот материјал покажува голема содржина на едноставна грнчарија без премаз, наменета за готвење, многу садови за чување на храна, македонска сива грнчарија и неколку примероци од импортна источномедитеранска грнчарија. Проучувачот на грнчарскиот материал, В. Андерсон Стојановиќ, го датира материјалот од овој локалитет, генерално од 4 до 6-ти/7-ми век, со тоа што македонската сива ја сместува во 5-ти век, амфорите од LR amphora 1 и 2 се од 6-ти и 7-ми век, зеленоглеѓосани садови од 5-ти век, и тоа од работилници од Тракиа и Дакиа[117].

---

[116] Е.Сламков, Ѓ.Гушев 2005, 189-210.

[117] K. Snajvli, E. S. Kanzurova, M. Stojanoski 2007; V. Anderson Stojanović 2005; В.Лилчиќ 1994 б, 33-47.

IV. Бројна застапеност на одделни категории и типови на доцноантички грнчарии во Република Македонија

Во обработката на грнчаријата од доцноантичкиот период на територијата на Република Македонија опфатени се седумнаесет региони, со повеќе локалитети во нив. Со класификацијата и типолошката анализа на материјалот ги утврдивме категориите и типовите грнчарии.

Доцноримската црвенопечена грнчарија е присутна со Африканска црвенопечена грнчарија и Дицноримска Ц грнчарија - Фокеанска. Африканската се состои од 61 чинија и 1 стомна, а Доцноримската Ц грнчарија од 44 чинии.

Македонската сива грнчарија е застапена со 53 разни чинии и со 20 стомни и други помали садови од затворен тип.

Амфорите се застапени со вкупно 22 примероци.

Стомните се вклучени со 34 предмети, каде се сместени примероци кои имаат премаз или се без него.

Како посебна категорија се изделува глеѓосаната грнчарија со 13 садови од различни видови, кадешто можат да се вбројат поголем дел од посебната категорија Садови за триење. Оваа категорија е застапена со 11 садови.

Садовите изработени од локалната продукција се поделени на садови со премаз или без него. Садовите со премаз ги сочинуваат длабоки чинии со 15 примероци, изделени во 5 типови, грништа со 17 предмети, изделени во 8 типови и 11 стомни, вклучени во општата типологија за стомни.

Садовите од локално производство, работени без премаз, ги сочинуваат 29 длабоки чинии, изделени во 5 типови, 147 грништа, изделени во 10 типови и подтипови, 12 капаци за различни садови, 3 чаши, 2 сада со специфичен изглед, 8 фргамнети од дна на различни садови, 14 питоси, изделени во 4 типови, и како посебна категорија од садови со локална продукција, а кои имаат мазнета површина и се без премаз се изделени 7 различни садови.

Студијата за доцноантичкта грнчарија во Република Македонија содржи вкупно 515 садови. Преку класификацијата на одделни категории и типови направен е обид да се создаде целосна претстава за нивната застапеност на оваа територија.

Бројната застапеност на одделни категории и типови грнчарии може само делумно да ја искаже присутноста на овие садови на тлото на Република Македонија во доцната антика. Присутноста на одделените категории и типови грнчарии е од поголема важност за проучувањето на доцноантичката грнчарија во одделни наши региони, одколку нивната бројна застапеност. Тоа го оправдуваме со фактот дека истраженоста на локалитетите, а со тоа и на одделните региони, не е со иста големина, па, поистражените локалитети на тој начин би добиле само на квантитет, а не и во однос на разновидноста на материјалот и реална претстава за неговата бројна застапеност. Ваквата еднострaност не е пожелна при научните истражувања, затоа бројната застапеност ја вклучуваме информативно, без претензии за нејзино поголемо вреднување при анализите.

V. Типологија на грнчаријата

1. Доцноримска грнчарија со црвен премаз

Производството на црвенопечената грнчарија се следи во текот на целиот римски период. Таа се развива во текот на седум векови и огромната продукција и распространетост пружаат можност за поголеми научни расправи. Затоа, во текот на долгогодишните проучувања на оваа тема, Доцноримската црвена грнчарија доживува различни поделби.

Во текот на проучувањата во деветнаесттиот и дваесеттиот век различните типови грнчарии биле различно именувани, па, така и третирани. Сите именувања биле многу слични и се движат околу термините Доцноримска грнчарија, Доцноримска црвена грнчарија, определени со разни додатни ознаки и повеќе типови тера сигилати. Како најприфатени останати определби се оние на Хејс, разделени како Африканска црвеноглазирана грнчарија, Тера сигилата Б, Доцноримска Ц - Фокејанска црвеноглазирана грнчарија, Кипарска црвеноглазирана грнчарија.

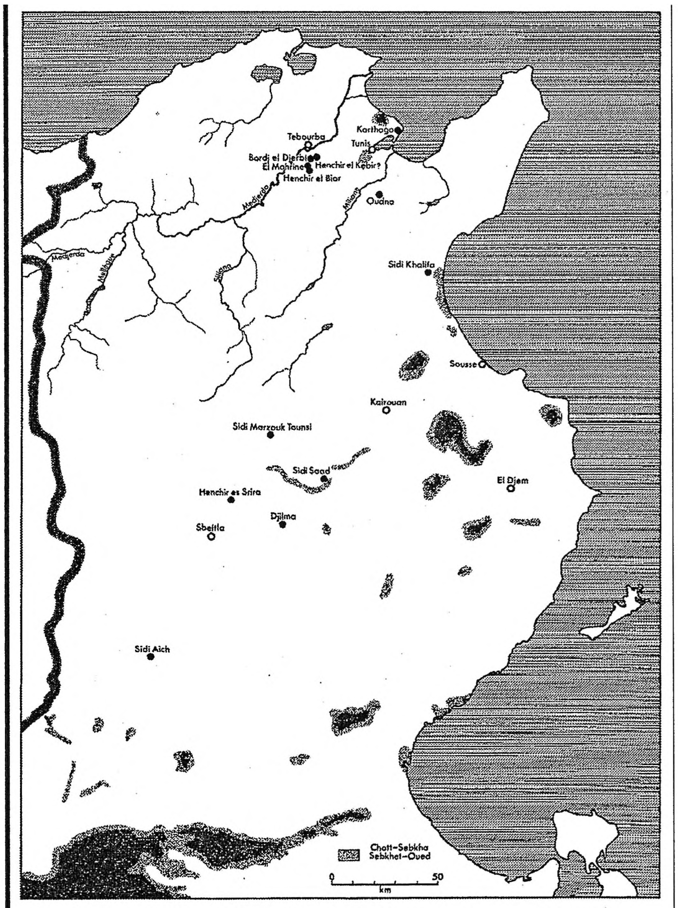

Abb. 1. Spätantike Sigillata- und Lampentöpfereien (●) in Tunesien (▬ Staatsgrenze). M. 1:2000000.

Центри за производство
на Африканска црвенопечена грнчарија во Тунис
(М.Макенсен, 1993)

Од средината на деветнаесеттиот век се следат проучувањата во оваа област[118]. Првите известувања се оние на Фалбе и Леклерк од Картагина од 1833-та година. Во лоцирањето на грнчарски работилници на северноафриканскиот брег заслужен е Дешлет, од француската школа.

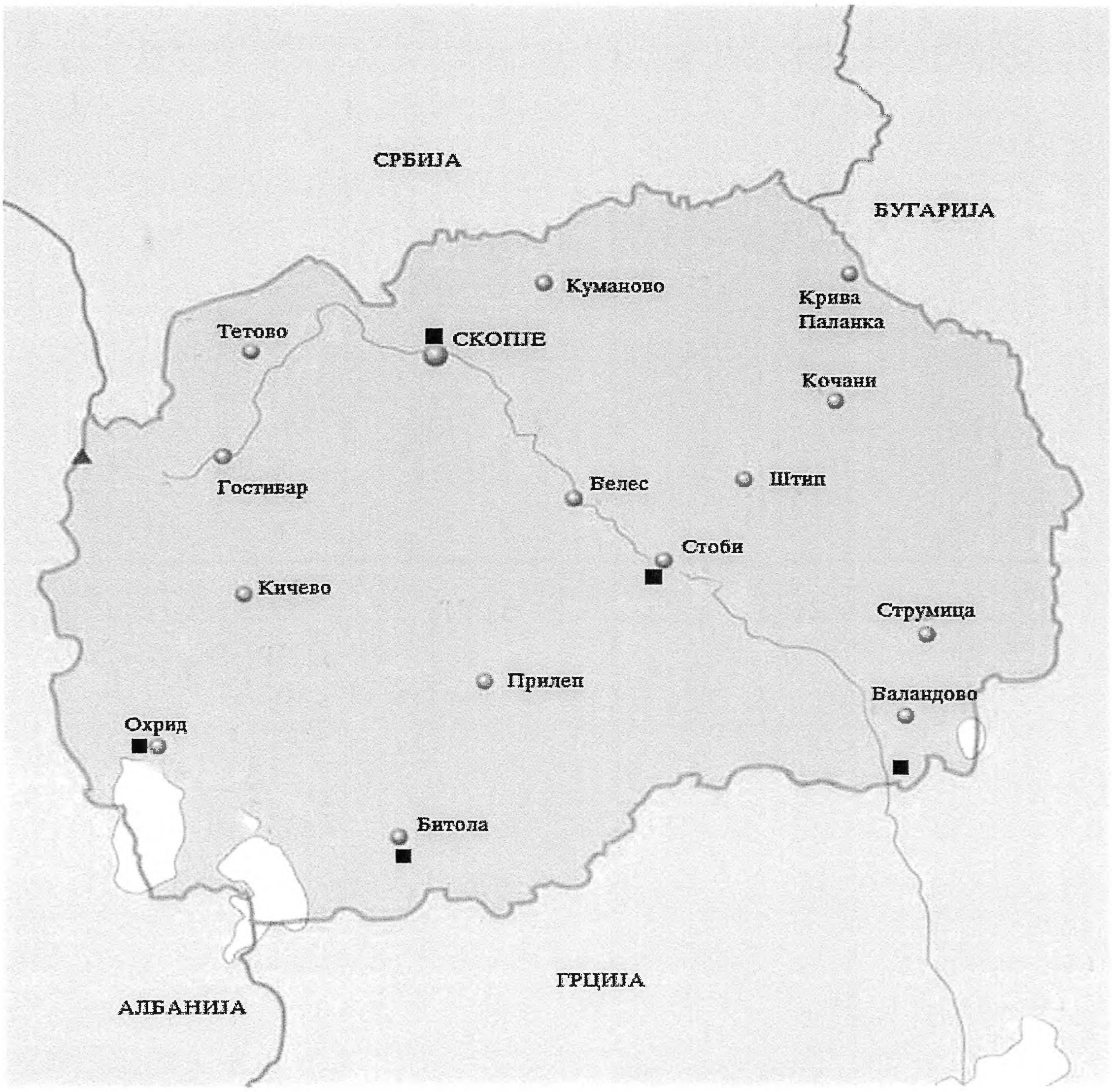

Локации со наоди од Африканска црвенопечена и Доцноримска Ц грнчарија

[118] J.W.Hayes 1972, 13-292, 323-370, со цитирана литература, со која е даден преглед на најраните извори за оваа проблематика:
H. Leclercq, Manuel d'archéologie chrétienne, Paris 1907;
J. Déchelette, Les vases céramiques ornés de la Gaule romaine, Paris 1904;
F.O.Waage, The American Excavations in the Athenian Agora, Forst Report: The Roman and Byzantine Pootery, Hisperia II, 1933, 279-328, pls. VIII-X.;
N. Lamboglia, Terra sigillata chiara, Rivista Ingauna e Intemilia, 1941;
Истиот, Gli scavi di Albantimilium e la cronologia della ceramica romana, Campagne di scavo 1938-1940, Bordighera 1950;
F.F.Jones, The Pottery, in Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, the Hellenistic and Roman Periods, Princeton 1950;
H.S.Robinson, The Athenian Agora V, Pottery of the Roman Period, Chronology, Princeton 1959;

Германската школа се јавува со Драгендорф во 1897-ма година со истражувања во Египет. Ваге, со проучувањата на грнчаријата од атинската агора, направил голем чекор напред, воведувајќи термин Доцноримска А, Б, Ц, а по проучувањата во Северна Африка ги вовел следните определби Д и Е. Ламбоља го вовел терминот Тера сигилата кјара и во своите четири подгрупи многу се надоврзал на определбите на Ваге. Меѓу многуте проучувачи што следат се Џонс, Хејс, Кенион, Робинсон. Џонс, преку материјалот од Тарсус, употребува термин Доцноримска црвена грнчарија.

Африканската црвенопечена грнчарија е многу чест производ што се среќава низ римските провинции. Нејзиното појавување се поврзува со производните центри на северниот брег на африканскиот континент, на територијата на денешен Тунис, од доцен 1-ви до 7-ми век. Таа е водечка, фина грнчарија во медитеранскиот свет, вклучувајќи го и Рим, произведувана во долгиот римски период, особено во доцноантичкиот.

Називот за оваа серија садови, Африканска грнчарија со црвен премаз, го предложил Хејс, потпирајќи се на именувањето од Кенјон на материјалот од Сабрата. Тој го разделува овој тип грнчарија од претходните определби Тера сигилата Б и Доцноримска Ц.

Успешното определување на Хејс се засновува преку точно изведената дескрипција за овие типови на грнчарии. Кај Тера сигилата Б садовите се направени од добро пречистена глина, која е повеќе слојна, што е воочливо на прекршувањата, кои се секогаш искривени. Печењето е меко, а бојата на глината е црвеникава до жолтеникаво-светло кафена. Глазурата е густа, сјајна, портокалово-црвена. Оваа грнчарија ја има во источното Средоземие. Поделена е на тера сигилата БI и тера сигилата БII. Првата е наречена Самоска Б според Робинсон и Џонс и датира од 10-та - 75-та г.н.е. Втората, од истите проучувачи, е наречена Самоска А, а датира од 75-та - 150-та г.н.е.

Африканската грнчарија со црвен премаз е водечка фина грнчарија во Медитеранот во текот на неколку векови постоење на римската држава. Таа ја диктирала модата во грнчаријата во најголем дел од овој период. Овој тип грнчарија ја претставуваат садови изработени во многу фина изведба, од глина со стандардно гранулест изглед, со црвено печење и мат, црвен премаз или сјај, различен од блескавиот полиран изглед на раноримската тера сигилата. Глината содржи парчиња фин кварц, бел и кафенкаст, а момирокот е видлив кај повеќето садови и никогаш не е присутен во преголеми количини. Се среќаваат и парченца бел варовник, па, како резултат од печењето, од поголемите грутки остануваат воздушни меури. Глазурата е вообичаено со потемен тон од оној на самата глина. Таа се движи од портокалово-црвена, до ќерамидесто-црвена.

Садовите од овој тип грнчарија најчесто се недекорирани, освен разновидните жлебови. Подоцнежните типови добиваат на дното втисната декорација, во вид на медаљон. Нивната изведба можеби била под влијание на декорацијата од металните современи садови на тоа време. Сепак, најголем број садови од оваа категорија на грнчарија се без декорација, па жлебовите претставуваат единствен декоративен елемент. Сето ова придонесува садовите да имаат мазен изглед, лесен сјај, а формите задоволуваат високи естетски норми и воедно се многу практични за употреба. Африканската црвенопечена грнчарија, особено во периодот на доцната антика, содржи многу форми и облици на садови, раширени во сите провинции на Империјата.

Следна категорија на грнчарија од периодот на доцната антика е ***Доцноримската Ц грнчарија***. Садовите од Фокеанската, односно Доцноримска Ц грнчарија, се со кафено-виолетово-црвеникава боја на печење, подвргнати на силно печење, чие прекршување е без пукнатини. Ретките садови со портокалова или портокалово-црвена боја се веројатно од раните фази на производство. Печењето на садовите е изедначено. Садовите се одозгора премачкани со црвен премаз во тенок слој. Разноводноста на форми од овој тип грнчарија е мал и специфичен. Одредени форми се произведувале долго време. Главна декорација се печатените орнаменти.

Силно развиените производствени центри на малоазискиот брег се претставени со Чандарли грнчаријата која постои до 3-ти век, а во периодот на доцната антика тука се јавува Фокеанската. Таа е продолжение на Чандарли грнчаријата, која претходно го завзема приматот во источниот дел на Средоземието. За Доцноримската Ц грнчарија се смета дека ја заменува претходната во својот луксузен изглед, потекло на производство и трговски позиции. Како главен производен центар се смета Фокеа во западниот дел на денешна Турција. Од таму се раширува низ целиот малоазиски брег и пошироко во тогашниот источноримски свет. Именувана е од Хејс според географското простирање. Овој тип грнчарија постои низ Медитеранот во периодот од 5-ти до 7-ми век.

Проучувањето на овие типови луксузни грнчарии во македонските наоѓалишта се изведе на голем број садови со што се доби подетална претстава за застапеноста на одредени форми.

Анализите на Афиканската црвенопечена грнчарија на територијата на Република Македонија може да се следат преку досегашните проучувања на бројниот материјал од античките градови Скупи, Стоби, Хераклеја и во охридската тврдина во Горен Сарај. На сите овие локалитети овој тип грнчарија потекнува од градските територии, во сигурно утврдени затворени целини, кои припаѓаат на периодот на доцната антика. Тоа се чинии кои со различната форма се вбројуваат во познатите определби на Хејс за овој тип грнчарија и не отстапуваат од големиот број на форми востановени за периодот.

Изнаоѓањето на оваа грнчарија во токму поголемите градски средини е сосема оправдана појава, заради потребите и можностите за користење на овие луксузни садови врзани со градскиот начин на живот. Сметаме дека поголемата истраженост на овие локалитети не е единствената причина за присуството на африканската црвенопечена грнчарија на овие локалитети.

Прегледот на издвоените примероци од оваа грнчарија започнува со форми кои припаѓаат на 3-ти век и кои преминуваат во 4-ти век. Чиниите произведувани во 3-ти век се со мала нога или рамно дно, широк и рамен раб и полусферично тело. Такви се чиниите на Т. 1, сл. 1, 2, 3, 4 - форми 33, 39, 48, 44 од определбата на Хејс и Т. 7, сл. 60, форма 181. Постепено, во полниот 3-ти век, чиниите добиваат широко и рамно дно, со наговестување на нога на надворешниот раб. Во 4-ти век се јавуваат попрактични садови изразени преку поедноставни форми на телото и работ. Т. 1, сл. 5, 6, 7, 8, 9 - форма 46, 53, 59, 50.

Мошне чест облик на чинии на овие наоѓалишта е формата 61. Заради надолу надвиснатото обликување на работ, овие чинии од некои проучувачи се наречени “чинии со фалта”. Формата се јавува доста порано, во првите векови од н.е., како припадник на Источната тера сигилата Б. Низ наоѓалиштата низ Република Македонија овие чинии се најчестата форма на садови од овој тип

грнчарија, Т. 2; Т. 3; Т. 4, сл. 29 - 33. Овие чинии генерално се датирани во периодот од втората половина на 4-ти до втората половина на 5-ти век. На истиот период припаѓаат чиниите од македонските наоѓалишта. Меѓу чиниите од оваа форма постојат одредени разлики, заради што се разделени во подгрупи А и Б. Чиниите од подгрупата А имаат позатворен раб, во однос на оние од подгрупата Б. Првите, пак, се хронолошки постари од вторите. Некои од македонските примероци ја поддржуваат оваа констатација, а генерално земено, чиниите со фалта имаат долготрајна употреба кај нас, така да, се среќаваат и во почетокот на 6-ти век. Ова е очигледно најомилената форма на чинии низ Медитеранот, а веројатно и најпроизведуваната.

Во 4-ти и 5-ти век ногата кај чиниите целосно ја снемува, а дното станува помасивно и садовите имаат поголеми димензии, Т. 4, сл. 34, 35, форми 62, 64. Вакви чинии некогаш имаат печатена декорација на дното.

Од раниот 3-ти век почнуваат да се произведуваат и големи чинии со проширен раб и рамно дно, Т. 4, сл. 36- 42, форми 67, 68. Кај нив на дното постепено се развива нога. На македонските наоѓалишта евидентираме садови од овие форми со големи димензии, како и на медитеранските наоѓалишта, каде се забележани ретки случеави на помали лончести серии. Нашите примероци припаѓаат на доцен 4-ти и 5-ти век.

Во 5-ти век се враќаат чиниите издигнати на нога. Оваа карактеристика ќе стане стандарден тип во 6-ти век и подоцна, до крајот на постоењето на овој тип грнчарија, Т. 5, сл.43, 44, 45; Т.7, сл. 56, форми 82, 84, 87, 104. Овие чинии имаат високо стрмен ѕид, честопати декориран раб од надворешната страна. Кај други, пак, дното се претопува во ѕидот, а работ личи на мала рачка, Т. 7, сл. 56.

На крајот од доцната антика, во 3/4 на 6-ти век и првата половина на 7-ми век, се јавуваат серии на чинии со големи димензии, на висока нога, развлечено тело во ширина и со ретки декорации, Т. 7, сл. 57, 58, форма 105, 107.

Малите чинии, кои повеќе наликуваат на длабоки чинивчиња, Т. 7, сл. 55, 59, форми 102, 108, се со заоблени ѕидови, издигнати на висока нога. Ги има на крајот од доцната антика, регистрирани на локалитетите Скупи и Стоби во 6-ти и ран 7-ми век.

Од скупските наоди ја изделуваме стомната на Т.V, сл.1 најдена како гробен прилог во неговата источна некропола. Тоа е висока стомна со една рачка, богато декорирана и со квалитетен црвено-портокалов премаз. Оваа луксузна стомна е импорт од Северна Африка. Гробот во кој е најдена стомната е датиран во 4-ти век.

Доцноримската Ц грнчарија е главната конкуренција на африканските садови во источниот дел на Медитеранот. Според распространетоста и застапеноста, веројатно е водечката грнчарија во регионот, произведена во Мала Азија. Оваа грнчарија се произведувала во периодот од 5-ти до 7-ми век. Грнчаријата, каде и да е најдена, е со исти карактериситики, па се смета дека е произведувана во еден центар.

Чиниите од форма 1, Т. 8, сл. 61, 62, 63, се со вертикално завршен раб, а на дното кај оваа форма е извлечена нога. Ги наоѓаме во доцен 4-ти до средина на 5-ти век.

Форма 2 ја сочинуваат чиниите на Т. 8, сл. 64, 65, 66, 67. Кај оваа форма чиниите се со развлечен раб во ширина и заоблено тело. Овие чинии ги има во доцен 4-ти - до крај на 5-ти век.

Чиниите од форма 3, Т. 9, сл. 68 - 73 и Т. 10, сл. 75 - 80, се најприсутни на македонските наоѓалишта. Кај оваа форма работ, и покрај големата сличност, само потсетува на форма 61 од Африканската црвенопечена грнчарија, односно т.н. чинии со фалта. Работ кај нив е вертикално поставен и задебелен, формирајќи прстен. Генерално, тој е конкавен од надворешната страна. Надворешноста на работ може да биде небоена, со потемна, кафенкаста боја, што е резултат на условите на печењето.

Садовите од оваа форма на дното имаат печатени декорации, позиционирани во концентрични кругови. Некогаш имаат декорација и на надворешната страна од работ. Таков е случајот со одлично изработената чинија со големи димензии од Хераклеја, Т. 9, сл. 68, датирана во слој од почетокот до средината на 6-ти век. Оваа чинија во средината има за сега единствена декорација кај нас, претставени се стилизирани срна и зајче. Според анализите на декорациите на овој тип грнчарија од Хејс орнаментите припаѓаат на група II, со мали животни и флорални мотиви.

Со печатена декорација се украсени рабовите и на чиниите од Стоби, Т. 10, сл. 75, и од Исар - Марвинци, Т. 10, сл. 79, 80.

Истражувањата на македонските наоѓалишта покажуваат дека оваа форма е најприсутна, а тоа се вклопува во генералното сознание за нив од истражувачите Ваге и Хејс, дека половина од продукцијата на Доцноримската Ц грнчарија ја сочинуваат чиниите од форма 3. Дури, во втората половина на 5-ти и првата половина на 6-ти век, 80-90% од целата продукција ја чинат тие[119]. Македонските чинии од форма 3 припаѓаат на 5-ти и 6-ти век.

Хоризонтално извлечен и заоблено профилиран раб има чинијата на Т. 11, сл. 82, форма 5. Оваа форма е од крајот на 5-ти и почеток на 6-ти век, како и чинијата од Стоби.

Чиниите од форма 10 ги среќаваме во Стоби и Скупи. За нив е можеби подобра одредницата длабоки чинии, чиј раб е различно заролан, по што и се разделени во три подгрупи. Тие немаат печатени декорации. Подгрупата А ја претставуваат чиниите од Т. 11, сл. 83, 84, а од подгрупата Б, оние од Т. 11, сл. 85.

Општата слика за садовите од овие два типа грнчарии за наоѓалиштата во Република Македонија е дека се среќаваат во големите градски центри. Тоа е резултат на можностите и потребите на градското население во нив. Африканската црвенопечена грнчарија ја следиме на локалитетите Стоби, Скупи, Лихнид и Хераклеја, а Доцноримската Ц грнчарија во Стоби, Хераклеја, Скупи и Исар - Марвинци. Од Африканската црвенопечена најприсутна е форма 61, односно т.н. чинии со фалта, а од Доцноримската Ц е форма 3.

Застапеноста на увозните, луксузни садови од овие типови грнчарии во градските средини има своја оправданост. Веруваме дека со ретки примероци ја има и во помалите населби, но досега не е публикувана.

Увозната луксузна грнчарија на наоѓалиштата во Република Македонија ја следиме сè до крајот на 6-ти век. И во крајот на антиката, кога засилено пропаѓа преостанатиот облик на римската држава, условите за постоење на овие типови грнчарии се сèуште присутни кај нас.

---

119 J.W.Hayes 1972, 337.

2. Македонска сива грнчарија

Македонската сива грнчарија е уште еден тип на луксузна доцноантичка грнчарија, којшто е истражен на многу локалитети на Балканот. Првите истражувања на Македонската сива грнчарија се поврзуваат со Џ. В. Хејс, кој го воведува овој тип во редот на доцноантичките грнчарии. Неговите проучувања покажуваат распространетост во Македонија, со по некои парчиња најдени во Атинската агора, Коринт, Солун, Константинопол, Романија[120]. Базирајќи се на застапеноста на оваа грнчарија на наоѓалишта кои се наоѓаат на етничката територија на Македонија, Хејс ја именувал според географската припадност.

Овој тип грнчарија го сочинуваат садови, кои со својата форма и техника на производство, пружаат доволно аргументи тој да се вброи во доцноантичките грнчарии со луксузен карактер, кои се произведувале во римскиот свет. Се произведувале садови од отворен и затворен тип. Најчести форми се плитки и длабоки чинии, потоа стомни и повеќе форми на помали садови со или без рачки.

Садовите од Македонската сива грнчарија се изработени од добро пречистена глина. Во печењето на глината застапена е сивата боја со различни нијанси на посветла и потемна, дури до црна боја, сиво - кафени нијанси, па дури и црвеникаво - кафени. Глината често пати содржи парченца на сребрен момирок и поретко меурчиња од воздух. Глазурата на садовите е многу важен елемент при изработката на оваа грнчарија. Таа е често пати нанесена во дебел слој, блескава е и ја има во повеќе варијанти на бои. Најчеста е глазурата со темносива боја, сиво - маслинеста, ретко темносива до црна боја, а кај садовите изработени од кафенкаста глина и глазурата е со такви нијанси. Заедничко за сите садови е глазурата, која е со седефаст блесок, па со тоа го доловува истиот убав изглед како современите метални садови.

Истражувањата на оваа грнчарија покажуваат голема присутност на разни локалитети на Балканот[121]. Бугарските локалитети во Ќустендил, Перник, Сандански, локалитети по течението на Горна Струма, покажуваат дека тамошните садови се идентични со оние во Стоби и Скупи. Нивното датирање е различно и посочен е периодот од 2-ри до 4-ти век. Сметаме дека тоа се парцијални проучувања на одделни садови од локалитети каде и објектите не се прецизно временски определени.

Македонска сива грнчарија се среќава и на неколку локалитети во Грција. Хејс информира за неколку наоди од Солун. Денешните истражувања на градската територија на Солун и нејзината западна некропола откриваат садови од овој тип грнчарија. Истражувањата во Филипи исто така содржат садови од овој тип. Познати се наоди од Тороне, на полуостровот Халкидик. Но, овие сознанија можеме да ги употребиме само како известување, бидејќи сѐуште не се доволно обработени и публикувани. Од проучувањата на наодите од Тасос се посочува присутност на овој тип грнчарија, според Андерсон Стојановиќ датирана во 3/4 на 4-ти век[122] Последните проучувања на грнчарија од северногрчките наоѓалишта Амфиполис, Филипи, Кавала, Абдера и Тасос,

---

[120] J.W.Hayes 1972, 405.
[121] Т.Иванов и други 1969, 105-205, сл.62-64.; Л.Стаикова 1989, Т.1, 139-156.
[122] V.Anderson Stojanovic 1992, 65.

покажуваат дека само на Тасос е наведено присуство на македонска сива грнчарија[123]. Тоа не наведува на размуслување дека поголемата присутност на македонските наоѓалишта, бугарските и солунскиот регион со Халкидик во Грсција ја лоцира територијата каде била распространета оваа грнчарија, со право именувана од Хејс како македонска. Оттука и очекувањата за изнаоѓање на работилници за изработка на оваа грнчарија во нашите краеви.

■ Локации со наоди од Македонска сива грнчарија

Оваа грнчарија се поврзува со присуството на Готите во 4-ти век во средишниот и јужен дел од Балканот. Формите на садовите и техниката на

[123] V.Malamidou 2005, 79.

производство е многу слична и речиси идентична со садовите кои припаѓаат на Галската сива грнчарија[124]. Готите во 4-ти век успеваат да се инфилтрираат во римското општество. Како етнос, кој е припадник на повисоко социјално ниво, за разлика од останатите варварски племиња кои го преплавуваат Балканот во овој и во следните векови, Готите не само што пренесуваат свои технички и естетски достигнувања, туку и ги наметнуваат на локалното население. На тој начин, во јужниот дел на Балканот почнува да се произведува нов тип на грнчарски производ.

Споредувајќи ги карактеристиките на садовите од Галската сива т.с. со садовите од Македонската сива грнчарија, доаѓаме до констатација дека нивната сличност не е случајна. Галските сиви садови во истиот период на доцната антика, од 4-ти до 6-ти век, се среќаваат на локалитетите во западна Швајцарија и јужна Франција. На локалитетите на средишниот и јужен дел на Балканот Македонската сива грнчарија се среќава во истиот период. Временската поистоветност, формата на садовите и техниката на производство упатуваат да ја прифатиме поврзаноста на овие садови со присутноста на Готите и влијанијата од нив.

Распространетоста во римските провинции Дакија, Мезија и Панонија покажува дека ги има од 4-ти век па натаму, од доаѓањето на готските племиња на Балканот[125].

Истражувањата на локалитетите во Република Македонија покажуваат дека Македонската сива грнчарија е присутна во целиот доцноантички период. Досега, најопсежни анализи на оваа грнчарија има изведено В. Андерсон Стојановиќ на материјалот од Стоби. Стобскиот материјал е разврстен во повеќе типови и варијанти и е датиран според слоевите во објектите каде е најден. Типологијата на Андерсон Стојановиќ е единствена за Македонската сива грнчарија и најприфатлива за натамошни истражувања во оваа област.

Чиниите од форми 1 и 2 се најчести и најбројни садови од Македонската сива грнчарија на територијата на Р. Македонија, Т. 18, 19, 20, 21 и 22. Интересна за анализирање е богатата декорација изведена на широко извлечените рабови од чиниите. Често пати применетиот орнамент ја следи формата на ивицата на работ, па со нанесување на додатни кружни облици се дополнува неговиот брановиден изглед. Во други случеави разни листести и квадратни форми или во цик-цак линии изведени орнаменти прават овие чинии да имаат навистина луксузен изглед. Нив ги наоѓаме во Стоби, Скупи, Коњух, Кочани, Валандово, Дојран.

Чиниите од форма 3, Т. 23, сл. 44 - 46, форма 4; Т. 23, сл.48, форма 5; Т. 23, сл. 49 - 52, Т. III, сл. 7, се плитки и декорацијата кај нив е ретко присутна, само на дното од внатрешноста на садот, во вид на прстен. Подлабоките форми на чинии се определени како форма 6, Т. 24, сл.53, 54, и форма 7, Т. 24, сл. 55, Т. III, сл. 2.

Садовите од затворен тип, кои потсетуваат на стомна или грне, се изразени во форма 8, Т. 24, сл. 56 - 62. Стобските примероци покажуваат нивна голема примена во овој локалитет. Помали садови од затворен тип се чашите и садовите, кои потсетуваат на мали грниња од форма 9, Т. 25, сл. 63 - 66, Т. III, сл. 8, 9, како и чашата со форма на пехар од Скупи, Т. III, сл. 6. Повеќето чаши се најдени во Исар Марвинци.

---

[124] J.W.Hayes 1972, 405; Y.Rigoir 1997.
[125] V.Anderson Stojanović 1992, 65.

Стомните од овој тип грнчарија се со многу различни форми, имаат елегантно издолжени тела, но и топчести, имаат повеќе прстенести додатоци на вратот, употребени во декоративна смисла. Со еднаква привлечност се изведени кружните рабови, како и оние со тролисна форма. Т. 25, сл. 67 - 69, Т. 26, сл. 70 - 73, Т. III, сл. 3 - 5.

Богатата декорација е особено видлива на неколкуте примероци од неодредени форми на садови, Т. 27, сл.76 - 81. Во случајот тоа се неколку рачки од патери, можеби базис и горен дел од тело на стомна. Всушност, неколку типови орнамнети се повторуваат на сите видови садови. Затоа, Македонската сива грнчарија е препознатлива не само со техниката на производство и форми на садови. Сето тоа прави оваа грнчарија да се вброи меѓу луксузните доцноантички грнчарии, која е распространета на многу региони на Балканот и пошироко од него.

Проучувањето на доцноантичката грнчарија од локалитетите во Република Македонија покажува дека Македонската сива грнчарија е застапена на целата нејзина територија. Од најголема корист при проучувањето е материјалот од античките градови Стоби и Скупи. Материјалот од овие локалитети е најброен, најразновиден и датиран со голема точност. Затоа, анализите на садовите од овие локалитети се примарни во третирањето на севкупниот материјал од Македонската сива грнчарија кај нас. Истражените објекти од овие локалитети се архитектонски целосно анализирани, со сите слоеви во нив, заедно со движниот материјал. Проучувањето на грнчарскиот материјал од нив, заедно со слоевите во градбите, кои пак, временски се разделени со помош на нумизматичкиот материјал, претставува одлична основа за датирање и на овој тип грнчарија. Сметаме дека проучените садови од Македонската сива грнчарија од Стоби и Скупи се одредувачки за севкупната грнчарија од овој тип.

Анализите покажуваат дека во Стоби садовите од оваа грнчарија се јавуваат во 4-ти век, со многу малку примероци најдени во објекти на овој наш најистражен локалитет, потоа квантитативно сликата се подобрува во текот на преодот од 4-ти во 5-ти век, најмногу се присутни во текот на целиот 5-ти век, а веќе во првите децении на 6-ти век исчезнуваат.

Проучувањата на Македонската сива во Скупи покажуваат дека и овде се повторува истата ситуација. Македонската сива грнчарија се јавува во 4-ти век, најинтензивна е во 5-ти век, а поретки примероци потекнуваат од 6-ти век. Во овие два локалитета најчести се плитките и длабоките чинии, односно формите 1 и 2. Формите се насекаде идентични, а кај орнаментите има различни варијанти. Истражувањата кај овие два локалитети укажуваат дека стомните се јавуваат малку подоцна во однос на чиниите.

Македонска сива грнчарија има и во Струмица, на локалитетот Орта Џамија, во Валандово, во римската куќа на локалитетот Стакина чешма, на локалитетот Дрезга кај Куманово, во Хераклеја, во Горен Сарај во Охрид. Слоевите на дел од локалитетите не се до сега детално определени, со што би се дала можност и движниот материјал од нив да биде поточно определен, но генерално земено, не отстапуваат од претходно искажаните временски определби од веќе спомнатите локалитети.

Македонската сива грнчарија се среќава на доцноантичките локалитети на речиси целата територија на Република Македонија. Застапена е во градските средини, особено на главните сообраќајни патишта. Првенствено, тоа се Скупи и Стоби, на главниот патен правец север - југ. Покрај тоа ја има и во источниот и во

западниот дел на Република Македонија. Иако, не се секогаш градски средини, сепак, тоа се вили или други објекти кои биле власништво на поимотно население. Се среќаваат и примероци како гробни прилози на некрополите од поголемите центри. Сето тоа укажува дека овој тип грнчарија бил многу омилен кај населението и веројатно повеќе бил достапен на семејставата од повисоките социјални средини.

На локалитетот Горица кај Виница, населба која егзистирала во доцната антика, во кој е истражувана ранохристијанска базилика, од многубројниот грнчарски материјал Македонската сива ја има во голем број и во сите досега констатирани форми. Чиниите од форми 1 и 2 имаат иста орнаментика како истите садови на останатите македонски наоѓалишта со оваа грнчарија. Застапени се и затворените форми, поголеми и помали лончиња и големи стомни со прстенесто украсени вратови. Датирањето на овој локалитет е определено врз основа на аналогии од соседни локалитети, како и според генералната определба за постоењето на овој локалитет. Периодот од 4-ти и 5-ти век и овде е означен како период на постоење на Македонската сива грнчарија[126].

Садовите од Македонската сива грнчарија редовно се среќаваат на локалитетите во слоеви каде се присутна Африканска црвенопечена грнчарија и Доцноримска Ц грнчарија. Претпоставуваме дека трговијата и транспортот на садови од Македонската сива грнчарија бил истовремен со садовите од другите луксузни типови. Чиниите, стомните и останатите садови од Македонската сива се дел од потребите на населението за луксузни садови во своите домови во периодот од 4-от до почетокот на 6-от век[127]. Ваквата констатација е карактеристична и за анализите на Хејс кај материјалот од Солун и Атина.

---

[126] Иако немавме можност во студијата директно да употребиме материјал од локалитетот Горица кај Виница, добиените сознанија за оваа грнчарија ги поместуваме во текстот, заради подобра компарација во однос на севкупната Македонска сива грнчарија во Р. Македонија. М.Шурбановска, Доцноримска печатена керамика од локалитетот Горица кај Виница, Зборник Археологија 2, Скопје 2005, 167-173.

[127] Кај некои автори се среќава мислењето дека овој тип грнчарија го има и во 3 век. Сметаме дека тие треба да претрпат поиздржани анализи.

3. Глеѓосана грнчарија

Грнчарските садови кои на површината имаат нанесен слој од оловна глазура го сочинуваат овој тип грнчарија. Оваа глазура е всушност специјален вид на стакло. Глазурата содржи алкални силикати како и стаклото, но е со пониска термичка експанзија. Оваа техника се нанесувала на секаков вид глина. На ниска температура се добивала квалитетна глазура. Технички гледано, глеѓосаната глазура е специјален тип стакло, смеса на стопени неоргански материјали. Металните оксиди се во улога на давање пигменти, така што може да се добие богат спектар на бои. Најчести се жолта (каде е употребено железо, мешано со кадмиум и селен), зелена (бакар, хром, со малку железо), кафена (железо, манган, никел), црвена (кадмиум и слен, бакарен оксид гори во оксидирана атмосфера, железо, ураниум), портокалова (кадмиум, селен, ураниум), сина (кадмиум и селен, ураниум)[128].

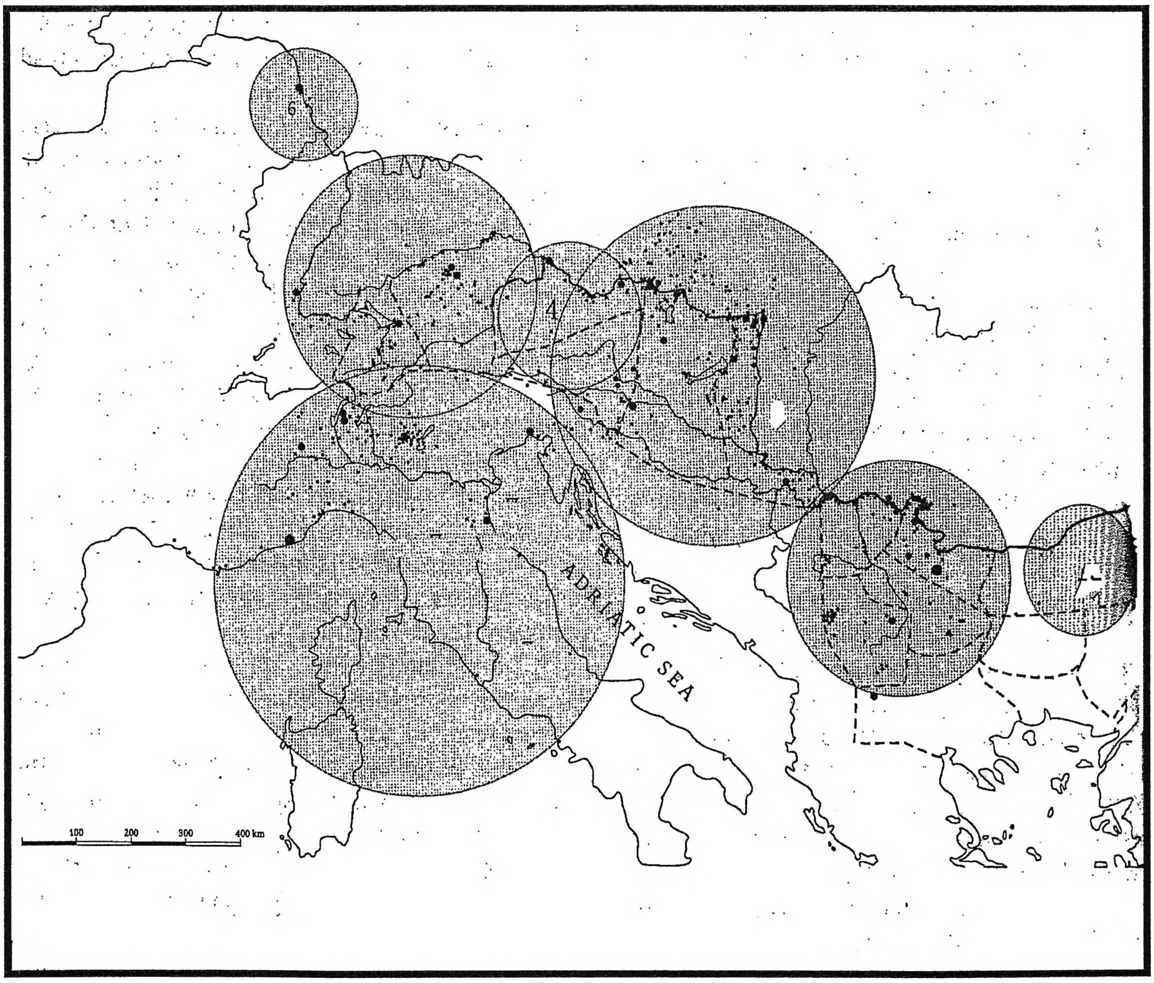

Глеѓосана доцноримска грнчарија во западна, централана и југоисточна Европа - региони на продукција и дистрибуција (Т.Цвијетиќанин, 2006)

[128] T.Cvijetićanin 2006, 15.

Што се однесува до температурата на печење, има два типа на производи. Едните се со помеко печење, изведено на температура до 1150° Ц , другите се со тврдо печење и се печени на температура над 1150° Ц.

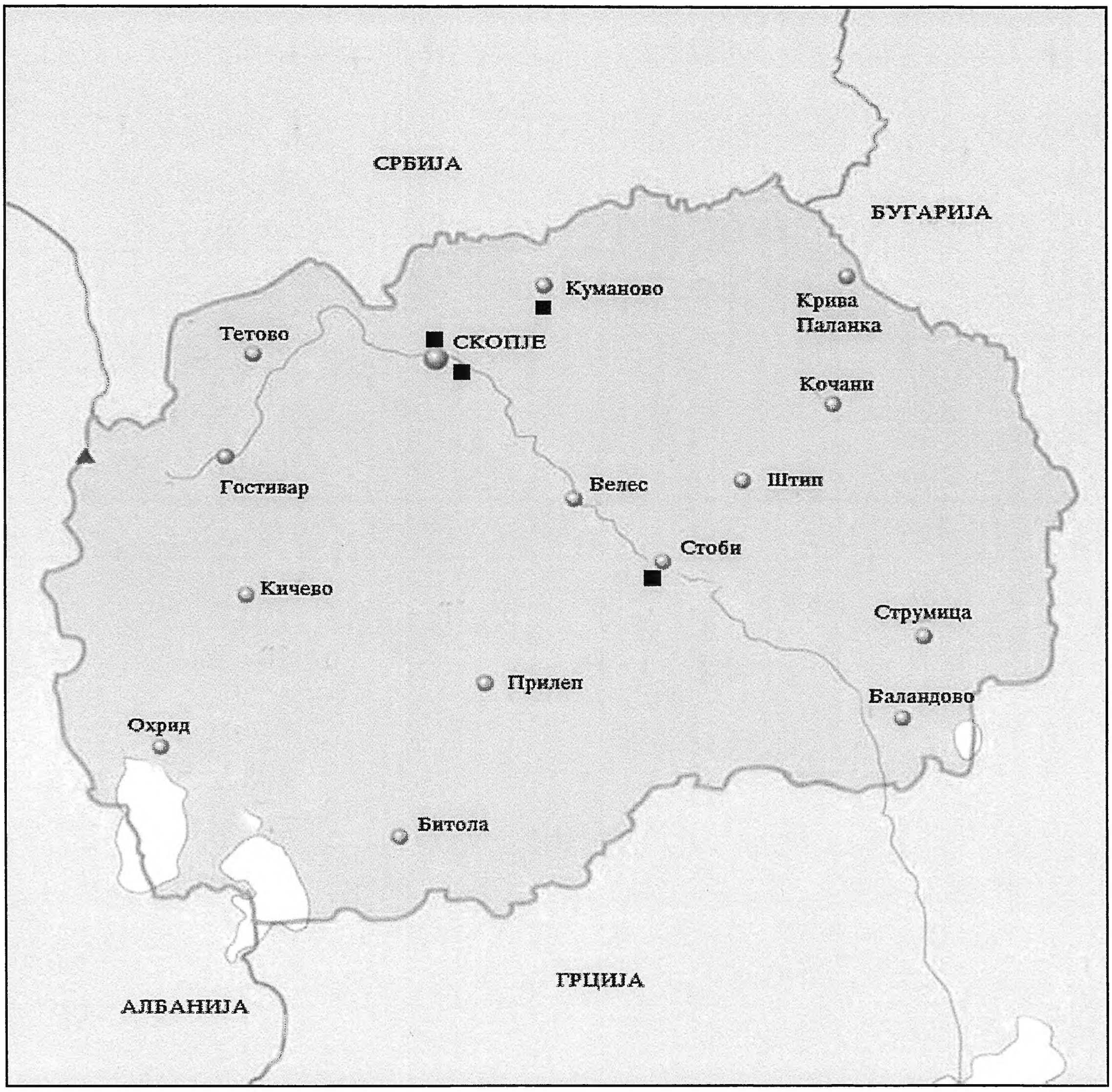

■ Локации со наоди на садови од глеѓосана грчарија

Историјата на употреба на техниката за изработка на садови со глеѓосана глазура е позната одамна. Употребата на стаклесто обложување направено од различни материјали, најпрво на мали предмети, датира од 4000 г.п.н., во Бадариан култура во Горен Египет, па од тогаш се појавува низ египетската историја. Од околу 3000 г.п.н.е. се појавени во Месопотамија, на Крит и во Индија. Во 17-ти век п.н.е. во Месопотамија е констатирана употреба на оловна глазура врз глинени предмети. Причината за тоа е веројатно квалитетот на

глината во тој регион, способна да биде печена на ниска температура. Оловната глеѓ се пече на температура од 800-1000° Ц, а алкалните глазури на повисоки. Сепак, хемиските анализи покажуваат дека глеѓосаните садови не содржат оловна глазура пред 1-ви век п.н.е[129].

Во римскиот период производството на глеѓосана грнчарија датира од 1-ви век п.н.е. до 1-ви век н.е., и се појавува во регионот на источниот Медитеран, забележани во Тарсус, Смирна, западниот брег на Блискиот исток. Овде големата продукција на глеѓосана грнчарија е под хеленистичко влијание во изборот на форми и декоративни елементи. Во Италија доспеваат во почетокот на 1-ви век, во време на Августовската ера, а биле произведувани во работилници во северна или централна Италија, како Павиа и Рим. Во Галските работилници, Реми, Виши, Лезу, била произведувана сé до крајот на 2-ри век[130]. Во текот на 2-ри век почнува да се произведува во регионот на среден Дунав и провинциите околу него, Панонија, Дакија, Горна Мезија и Тракија и се следат се до почетокот на 3-ти век.

Во текот на доцноримскиот период, во 4-ти и 5-ти век, глеѓосаната грнчарија се произведувала во многу провинции, но пак е карактеристично за дунавските. За разлика од раноримската глеѓосана грнчарија, која е многу скапа, применувана на луксузни и атрактавни предмети, која е со висок степен на рачна изработка и правена во специјализирани работилници, доцноримската е широко произведувана. За ова производство не биле потребни специјализирани работилници и биле употребувани секакви форми на садови.

Глеѓосаната грнчарија е посебен тип грнчарија со специфичен третман на површината на садовите. Била дел од римската култура од 1-ви до 6-ти век н.е. Развојот на оваа грнчарија во римските провинции на Балканот се следи во две етапи. Првиот период е од 1-ви до почетокот на 3-ти век, кога овој тип грнчарија се јавува како трпезна, луксузна, скапа и ретка, доаѓајќи од источните или западните работилници на империјата. Втората етапа е во периодот од 4-ти до 6-ти век.

Она што ја прави оваа техника на производство применлива е што слојот на оловна глазура се нанесува директво врз глинен сад и тој не мора да се пече на висока температура за да добие сјајност и разнобојност.

Досега, во балкански рамки, со исцрпни истражувања на овој тип грнчарија се јавува Т. Цвијетиќанин и нејзината типологија на глеѓосаната грнчарија ја усвојуваме при овие анализи.

3. 1. Садови за триење

Грнчаријата од овој тип на територијата на Република Македонија во доцната антика ја има во повеќе видови садови. Најчеста форма на садови се мортариите, односно садовите за триење. Како најистражени локалитети кај нас, Скупи и Стоби се јавуваат со најголем број на вакви садови. Садовите од тип 7 на Цвијетиќанин, Т. 37, сл. 1, 2, 5, 6, се датирани во 4-ти - почеток на 5-ти век. Според Цвијетиќанин овој тип припаѓа на втората третина на 4-ти век. Типовите 7 и 5 ги има на наоѓалишта во Дакија Рипенсис и Мезија Прима. Тип 5, Т. 37, сл.3 и Т. 38,

[129] Ibid, 16, 17.
[130] Истата 2001, 12, 13.

сл.9, се датирани во крајот на 4-ти и прва половина на 5-ти век. Тип 6, Т. 37, сл.4 е од крајот на 4-ти - почеток на 5-ти век и ги има во Мезија Прима. Тип 8, Т. 38, сл.11, бил произведуван од втората половина на 4-ти век, го има во Мезија Прима. Од Тип 14, Т. 37, сл.7 и Т. 38 сл. 8, се садови за триење датирани во текот на целиот 4-ти век. Тип 16, Т. 38, сл.10, какви се најдени и во Дијана, се од втора половина на 4-ти - ран 5-ти век. Скупските и стобските садови од овие типови се вклопуваат во посочените датации и во рамки на датираните слоеви на нивно наоѓање.

Наодите на садови за триење низ балканските наоѓалишта покажуваат дека огромен број од нив се со маслинесто - зелена боја на глазурата, а многу помалку се со кафено - зелена, црвеникаво - кафена или жолтеникави нијанси. Таков е случајот и со македонските наоѓалишта, каде доминира маслинесто - зелената боја. Истражувањата покажуваат дека садовите со маслинеста и жолтеникава боја се јавуваат во поранииот период на доцната антика, од крајот на 3-ти - почеток на 4-ти век, а оние со кафена се од подоцнежниот период, 4-ти - средина на 5-ти век.

Садовите за триење, како садови што служеле за приготвување на храната, толчење, ситнење, мешање и излевање, формата не ја сменилe од ранoримскиот период, 1-ви / 3-ти век. Доцноримските се распространети дури од Британија до Македонија. Во печките за грнчарија, откриени во Виминакиум и Дијана од 4-ти век, најдени се и садови со глеѓосана глазура. Постои меслење дека на дунавската граница, во Мезија Прима и Дакја Рипенсис, повеќе места би можеле да имаат работилници за грнчарија. Во текот на 4-ти и 5-ти век тоа се: Сингидунум, Виминакиум, Горнеа, Равна-Кампса, Дијана, Понтес, Мора Вагеи, Арчар, Кула, Михаиловград, Гамзиград, а во 6-ти век Рас, Царичин Град, а исто така и Перник[131].

3. 2. Чинии

Во списокот на садови од овој тип грнчарија сместуваме длабоки чинии.

Чинијата на Т. 35, сл. 3 од Скупи може да се вброи во чиниите од тип 71-б на Цвијетиќанин. Производството припаѓа на втората половина на 4-ти - почеток на 5-ти век.

Чинијата на Т. 35, сл. 1, од Стоби, со широко извлеченото конусно тело припаѓа на тип 69 на Цвијетиќанин. Вакви чинии во голем број се најдени во наоѓалиштата на Дунав, во Дакија Рипенсис и Мезија Прима, со поретки примероци од дарданските населби.

3. 3. Стомни

Стомната, на Т. 35, сл. 6 од Скупи, припаѓа на стомни Тип 80 од типологијата на Цвијетиќанин. Обично имаат издолжено и благо проширено тело во долниот дел. Формата на овие стомни има долга историја на производство, од средина на 2-ри век, но во регионот на дунавските провинции со

[131] T.Cvijetićanin 2006, 171.

маслинесто - зелена глеѓ се произведува од 4-ти до 6-ти век, посебно од крајот на 4-ти и во првата половина на 5-ти век. Во периодот од средината на 4-ти век се присутни зелена и жолта глеѓ. Овие многу чести стомни се датирани во втората третина на 4-ти и крај на 4-ти - прва половина на 5-ти век[132].

Скупските стомни на Т. 35, сл.7 и Т.36, сл.9, припаѓаат на Цвијетиќанин тип 115. Телото им е овално, вратот потенциран со прстенести задебелувања, а работ силно раширен како инка. Имаат една или две рачки. Во Виминакиум е најдена стомна од овој тип со две рачки во слој од прва половина на 4-ти век, во Дијана од 4-ти век, во Понтес од крај на 4-ти / прва половина на 5-ти век, Ратиариа од прва половина на 5-ти век, Гамзиград од 4-ти век. Во Дакија Медитеранска е најдена само во Перник. Според оваа типологија припаѓаат на периодот втора половина на 4-ти / прва половина на 5-ти век.

Малата стомна-шише од Стоби, Т. 35, сл.5, може да се приклони кон тип 169 од типологијата на Цвијетиќанин, која според наодот во Царичин град ги датира во 6 век. Нашиот стобски примерок припаѓа на 4-ти век, најден во Епископската базилика.

Големиот долиум од Скупи, Т. 36, сл.8, го вклопуваме во Цвијетиќанин тип 173, во која студија ваков сад од Царичин град е датиран во 6-ти век. Скупскиот е најден во доцноантичката Градба северно од бањата, во слој определен во неколку децении порано.

На Т. 36, сл.10 и Т. VII, сл.1 се претставени две стомни со биконично тело и врат. Најдени се во Дрезга кумановско и во Скупи. Оној од Дрезга е најден во гроб со монети од 4-ти век, а скупската е од слој од крај на 4-ти / 5-ти век. Оваа форма не е најдена во други наоѓалишта.

Амфората или голема стомна на Т. VII, сл.2, најдена на Маркови кули на Водно кај Скопје, припаѓа на крајот на доцната антика, односно раниот среден век, датирана е од истражувачот во ран 7-ми век, според определбата на слојот во кој е најдена. Можеме да ја споредиме со Цвијетиќанин тип 171 и во однос на датирањето, каде садот припаѓа на 6-ти век, а е најден во Постење, Дарданија, кај Нови Пазар.

Глеѓосаната грнчарија во Република Македонија покажува исти карактеристики со истиот вид грнчарија најден во пределите североисточно од неа, во регионот на дунавските провинции Мезија Прима, Дакија Рипенсис, Дакија Медитеранска. Истражувањата во посочените региони покажуваат утврдени повеќе работилници за глеѓосана грнчарија. Во периодот од 4-ти / 5-ти век посочени се неколку можни локации на производни работилници: од Сингидунум, преку повеќе локалитети на дунавскиот лимес, потоа Гамзиград, Постење или Рас, Чезава, Бољетин, а во 6-ти век: Рас, Постење, Царичин Град, а можеби и Перник[133]. Од таму оваа грнчарија се проширува и низ јужниот дел на Балканот. Во овие региони е утврдена застапеноста на глеѓосаната грнчарија по периоди, така што во периодот од крај на 3-ти до средина на 4-ти век во Мезија Прима и Дакија Рипенсис, околу Дунав се концентрирани наоѓалиштата со ваков тип садови. Во периодот од крај на 4-ти до прва половина на 5-ти век во овој дел се намалува концентрацијата, а се проширува кон јужните делови. Во 6-ти век речиси ги нема евидентирано во подунавскиот регион, а ги има во Дарданија. Во македонските наоѓалишта се јавуваат од самиот почеток на 4-ти век до

---

[132] Истата 2006, 60.
[133] Ibid, 171.

почетокот на 5-ти век, со одделни случаеви во 6-ти век. Констатациите за поместување кон југ на производните центри на Балканот укажуваат дека, со оглед на истраженоста на садови од овој тип грнчарија на македонските наоѓалишта, може и треба да очекуваме производни центри и на тлото на Р. Македонија.

Глеѓосана грнчарија е евидентирана на 481 наоѓалиште во Европа, каде најсеверно е Британија, со наоди од втората третина на 4-ти век, а најјужно Македонија Секунда, со Сандански и Стоби, со наоди од крај на 4-ти / почеток на 5-ти век. На територијата меѓу нив, во германските провинции, Ратиа, Норикум, Панонија, особено северна Италија, е различна застапеноста, воглавно со наоди од цел 4-ти век. Ретките проучувања на доцноантичка грнчарија на тлото на северна Грција покажуваат постоење на глеѓосана грнчарија во Амфиполис и Тасос, со само неколку примероци[134].

Производството и распространетоста на овој тип грнчарија покажуваат дека незјините садови се трпезни, во доволна мера луксусни и во доцната антика веќе полесно набавливи. Република Македонија, иако со релативно малку примероци, се вбројува во низата на региони со наоѓалишта каде е застапен овој тип грнчарија. Евидентираните наоди од поголемите антички градови Скупи и Стоби, скопската котлина и кумановскиот крај нé наведуваат да констатираме дека главниот патен правец север - југ добил глеѓосани садови, особено делот што припаѓал на Дарданија.

[134] V.Malamidou 2005, 79.

4. Локална грнчарија

Локалната грнчарија е најбројна и распространета е на сите наоѓалишта. Проучувањата покажуваат огромен број на видови садови, нивни типови и подтипови. Ваквата огромна присутност покажува дека тие биле масовно произведувани за потребите во секојдневниот живот.

Садовите од локалната продукција се изработувале во речиси сите делови на империјата, на тој начин задоволувајќи ги потребите на тржиштето. Мали работилници за изработка на грнчарски производи најдени се на повеќе наоѓалишта. Во Горна Мезија е најдена работилница во Виминакиум. Во денешна Бугарија грнчарски работилници се најдени во Ратиарија (Видин), Кабиле и Аугуста Трајана (Стара Загора), Маркианополис (Девниа, основан од Трајан после втората Дакијска војна, работела од 2-ри - 4-ти век, изработувала различни видови на грнчарски производи, кујнска, трпезна, ламби и амфори). Во северна Грција, во Амфиполис е лоцирана грнчарска печка. Освен со ископување на грнчарски работилници, другиот важен фактор за идентификација на производните центри е глината. Геоморфолошка и техничка студија за било кој регион на Балканот нема, што оневозможува да се дојде до податок за постоење на вакви центри.

Најдобриот центар е најден на територијата на Никополис ад Иструм, кој бил основан од Трајан. Регионот бил под јурисдикција на Долна Мезија и Тракија и бил врзан со два римски пата. Едниот водел од Новае низ Балканот кон Аугуста Трајана, а другиот ги поврзувал Одесос, Маркианополис и Сердика. Во периодот од 2-ри - 4-ти век биле произведени огромен број на производи. Во Добруџа, кај местото Хогеа, во 1982-ра година е најден голем керамички производен центар. Во 4-ти век овде се произведувале разни видови на кујнска и трпезна грнчарија и керамички ламби. Производството на амфори покажува шест типови, чие производство траело се до 6-ти век[135].

Исто како луксузните типови грнчарии и оваа категорија на садови овозможува нивно разделување според начинот на изработка, форма и намена.

4.1. Грнчарија со премаз

Грнчаријата со премаз содржи неколку форми на садови. Тоа се воглавно длабоки чинии и стомни. Овие садови се изработени од глина со различна пречистеност. Повеќето се со доста добра пречистеност, но и глини со голема содржина на додатоци, момирок, кварц. Премазот е различно нанесуван, што се однесува на дебелината на слојот, како и на местото на нанесување. Поголем дел од овие садови се произведувани во локалните работилници во провинциите, а некои се увоз, пристигнувани се од поголемите производни центри заедно со главните категории на садови.

---

[135] Dicek 2001, 50.

4. 1. 1. Длабоки чинии

Во однос на севкупната грнчарија од локална продукција, оваа категорија садови е застапена воглавно со длабоки чинии. Тоа се трпезни садови, со кои се врши добра замена на увозните, луксузни садови. Чиниите со премаз, произведувани во провинциските работилници ширум Империјата и дистрибуирани во населените места на релативно блиско растојание од производствениот центар, мошне добро ја завршиле улогата на полуксузна роба во домовите на сепак, поимотните жители.

Овие садови се среќаваат воглавно во градските средини Скупи и Стоби, но и настрана од нив. Во луксузната римска вила рустика на локалитетот Пештерица, прилепско е евидентиран сад кој припаѓа на оваа категорија, што пак укажува на негова употреба кај жители од повисоките слоеви на општеството.

Садовите, според формата, се разделени на повеќе типови.

Тип 1. Биконичните длабоки чинии, со различно изведен раб се најдени во Скупи. Т.12, сл.1, 2, 3. Потекнуваат од периодот 5-ти-6-ти век. Премазот е редовно мат, во различни бои. Овие форми се среќаваат во Улпијана, Сингидунум, Садовец, од 4-ти век па натаму.

Тип 2. Длабоките чинии со полукалотесто тело ги наоѓаме во Скупи, а на нив се нанесени нешто посјајни премази во однос на другите типиви чинии од оваа категорија. Т. 12, сл. 4, 5. Тие се чинии со средна големина. Се среќаваат во Садовец, од крајот на 4-ти век, Улпијана, во сите доцноантички слоеви, во Долна Панонија формата се јавува многу порано. Во Скупи според местото на наодите припаѓаат на крајот од 4-ти - прва половина на 5-ти век[136].

Тип 3. Калотестото тело е карактеристика на овој тип длабоки чинии со премаз. Т. 12, сл. 6, 7, Т. II, сл. 1. Формата се јавува доста рано. Во Долна Панонија ја има во 2-ри-4-ти век, каде е споредена со Драгендорф 37 од тера сигилата. Во Никополис ад Нестум ја има во крајот на 4-ти - почеток на 5-ти век. Чинијата на Т. 12, сл. 6 е определена како имитација на африканската црвенопечена грнчарија, Хејс форма 102, од доцен 6-ти - ран 7-ми век. Очигледно ваквата форма има долга традиција во Мезија и Тракија и ги има од 4-ти до ран 7-ми век[137].

Тип 4. Конусните длабоки чинии со извлечен раб кон надвор ги среќаваме во Скупи и Стоби. Датираат како од поранот период на доцната антика, така и од крајот, сметајќи на имитацијата на садовите во стилот на африканската црвенопечена. Т. 13, сл. 9-12, Т. II, сл. 2. Го покриваат реонот на Балканот од крај на 3-ти до средина на 5-ти век, познати се од Сингидунум, Садовец.

[136] Г.Кузманов 1992, Т.54/4, тип 1; С.Фидановски 1990, стр.41, Т.14, тип 12; O.Brukner 1981, str.91, T.76, tip 26.
[137] Г.Кузманов 1973 б, сл.4в, стр. 38, G.Kuzmanov 1992 b, T.54/5, str. 204.

Тип 5. Т. 13, сл. 13, 14. Ребрастото задебелување на телото овој тип на длабоки чинии го прави многу сличен со форма 3 од Доцноримската Ц грнчарија. Според слоевите каде се најдени примероците, ја определуваме во полн 5-ти век.

4. 1. 2. Стомни

Стомните спаѓаат во редот на трпезни садови. Формата има италско потекло, а во предисторијата нема прототип. Низ историјата на римската грнчарија се следат многу форми, а следењето на нивен континуиран развој е речиси неможен. Овој вид садови служеле за налевање на течност и како трпезни секогаш биле повеќе украсувани, било преку формата, било со изведени декоративни елементи на нив.

На македонските наоѓалишта наоѓаме голем број стомни, кои се разликуваат по формата и изработката. Стомните со премаз и без него сочинуваат целина во типологијата, според своите форми.

Тип 2. Т. V/сл. 2, Т. 31/сл. 4, 5, 6. Стомните имаат лентест раб извлечен кон надвор. Според наодите од Скупи и Стоби оваа форма се јавува уште во 3-ти век и се следи во целиот 4-ти век.

Тип 3 се стомните со прстенесто профилиран раб, вратот им е проширен со прстенесто задебелување, Т. V, сл.3. Робусната стомна со ваква профилација е сместена во варијанта 1 од овој тип, од Исарот во Штип. На неа има остатоци од енгоба.

Тип 4. Т. 32/сл. 9, 10. Двете скупски стомни потекнуваат од слој од 4-ти век.

Тип 5 се стомни со тролисна форма на работ. Оние со понежен изглед Т. 32, сл.11. Оваа форма се следи низ подолг период од историјата на римската грнчарија. Раноримските типови се сега претопени во оваа форма, која во доцната антика добива, во локалната продукција, понеформална прецизност во изработката.

Тип 6 се стомни со карактеристичен широк врат. Стомната со премаз на Т. VI, сл. 7 припаѓа на варијанта 1, заедно со неколкуте други стомни без премаз. Покрај раширеноста на ваков тип стомни во повеќе македонски наоѓалишта, прилепско, Дојран, Струмица, ги има и во Перник, од 4-ти-5-ти век, а оние од Коринт и Атина се од доцен 6-ти и ран 7-ми век.

Тип 7. Т. VI, сл.11 и Т. 34 се стомни чиј врат има проширување во форма на чашка. Изведбата на вратот може да биде различно решена, конусно или заоблено. Доста честа форма е на наоѓалиштата ширум Балканот. Ги има во Никополис ад Нестум, датирани во крај на 4-ти - почеток на 5-ти век, Садовец, рановизантиски Виминакиум, од 6-ти век, Перник, од втора половина на 5-ти - почеток на 6-ти век. Во провинциите на среден и долен Дунав се јавуваат во 4-ти и почеток на 5-ти век, во Долна Мезија и тракија до средина на 5-ти век. Во Атина и Коринт ги има до 6-ти и ран 7-ми век. Според различните толкувања од повеќето наоѓалишта каде е најден овој тип стомни може да се заклучи дека оваа трпезна форма е доста омилена во секојдневната употреба и се произведува до доцна во 6-ти век.

На овој тип стомни може да се додаде стомната на Т. 14/сл. 7 од Кржалица, с. Карбуница. Таа е со мазнета површина, а со формата потсетува на стомните од импорт, како онаа на Т. V/сл. 1.

Стомните во доцноантичкиот период се следат преку повеќе видови на форми. Оние кои го следат обликот на ранoримските се присутни до крајот на 4-ти - 5-ти век. Другите, пак, кои имаат нови форми, како што се оние со врат развиен како инка или како чаша, во варијанта се со низа бразди по нив, го исполнуваат доцниот период на доцната антика, цел 6-ти век, а продолжуваат и во раниот 7-ми век.

4. 1. 3. Грниња

Грнињата како форма претставуваат значителен квантитативен дел од вкупната грнчарија во доцната антика. Оние кои имаат премаз врз површината, во однос на грнињата без премаз, се во многу помал број. Сепак, на македонските наоѓалишта наоѓаме и ваква категорија садови. Нивната намена е иста со оние изработени без премаз. Кај овие грниња премазот значи подобра изработка, поголема трајност и поубав изглед.

И покрај помалата бријна застапеност, од разновидноста на формите и изработките може да се изделат осум типови на грниња со премаз.

Тип 1. Т. 41/сл. 1, 2. Тоа се грниња со топчесто или биконично тело, со здебелен и заоблен раб. Глината им е кафено-црвеникава. Такви се садовите од Садовец. Обликот егистира од 4-ти век во Долна Мезија и Тракија, но таму се без премаз. Македонските садови се најдени во слоеви кои припаѓаат на крајот на доцната антика.

Тип 2. Т. 41, сл. 3, 4. На овие грниња телото може да биде издолжено, а работ е триаголно профилиран, рамен од горната страна. Овие садови се со поголема димензија. Глината и премазот се кафенкасти. Од вилата од Кралев Дол се датирани во крајот на 4-ти век. Скупското грне припаѓа на крајот на 5-ти век.

Тип 3. Т. 41/сл. 5-8. Работ кај овие топчести или биконични грниња е хоризонтални извлечен кон надвор. Садовите од македонските наоѓалишта покажуваат дека биле употребувани во целиот период на доцната антика.

Тип 4. Т. 42/сл. 9, 10. Работ кај нив е четвртесто прифилиран и извлечен кон надвор. Премазот е кафенкасто-црвеникав по боја.

Тип 5. Т. 42/сл. 11. Работ има остри ивици на триаголната профилација.

Тип 6. Т. 42/сл. 12, 13. Кај овие садови работ е рамен, закосен кон надвор. Грнињата од Стоби и Скупи датираат од крајот на 4-ти - ран 5-ти век.

Тип 7. Т. 42/сл. 14, 15. грнињата имаат виско издигнат горен дел од телото. Овие длабоки грниња се употребувале низ целиот доцноантички период.

Тип 8. Т. 42/сл. 16. Овие топчести грниња се омилени во доцната антика и многу повеќе се произведувале како грниња без премаз.

Грнињата со премаз се развиваат низ целиот доцноантички период. Формите кај нив се речиси идентични со оние на грнињата без премаз. Но, овие

ги наоѓаме во многу мал број. Констатирани се воглавно на поголемите доцноантички локалитети.

4. 2. Мазнета грнчарија без премаз

Во истражувањата на грнчаријата од доцноантичкиот период кај нас оваа категорија на садови досега не била изделувана во посебна категорија. Разликата на садовите од оваа категорија садови со останатите од продукцијата на локалната грнчарија е во начинот на финалната изведба. Садовите немаат премаз од надворешната страна. Нивната површина е многу добро измазнета, со што се изделуваат од категоријата садови без премаз од локалната продукција. Формите на садовите се истите како и кај другите две категории садови од локаната продукција.

Воглавно тука спаѓаат длабоки чинии, чии форми се среќаваат кај останатите категории на длабоки чинии, но сега нивната површина е само добро измазнета. Иако немаат премаз, тие имаат релативно убав изглед и можт да им конкурираат на садовите со премаз. Т. 14/сл. 1-7.

Формите на овие длабоки чинии и грнија се навистина разновидни и припаѓаат воглавно на локалната продукција на садови без премаз. Такви се грнињата од Лихнид и Хераклеја, Т. 14/сл.5, 6. Длабоките чинии на Т. 14/сл. 1, 2, 3, 4, се изработени од глина со примеси на песок, со кафено до црна боја на печење.

Во категоријата Мазнета грнчарија без премаз ја вбројуваме и стомната најдена на локалитетот Кржалица, с. Карбуница, заради начинот на изведба кој одговара на оваа категорија. Формата на оваа стомна потсетува на стомните од импорт, како онаа на Т. V/сл. 1.

Аналогии за формата и изработката на оваа категорија грнчарија наоѓаме во Садовец, каде се следат во целиот период на доцната антика. Освен во бугарски наоѓалишта оваа категорија на садови не е спомнувана од разните истражувачи на грнчаријата од овој период.

Сметаме дека е оправдано изделувањето на оваа група садови во посебна категорија. Со понатамошно проучување на доцноантичката грнчарија од повеќето проучувачи оваа категорија садови ќе биде воочена и ќе се продолжи со нејзино проучување.

4. 3. Едноставна грнчарија без премаз

Грнчаријата што припаѓа на овој тип е изработена од глина што содржи момирок и кварц. Разликата која ја има во однос на грнчаријата од локална продукција изработена со премаз е во недоволната измесеност на глината. Глината на едноставнта грнчарија без премза при печчење добива сива, сиво-црна, кафена или црвеникава боја. Големата содржина на додатоци во оваа глина прават садовите некогаш да имаат површина со силно зрнеста структура. Во овој период ваквите садови се често украсувано совережани брановидни, цик-цак линии или хоризонтално поставени, вообичаено на горниот дел од телото. Тоа е особено карактеристично кај грнињата, питосите.

Садовите од категоријата Едноставна грнчарија без премаз ја сочинуваат домашната грнчарија на Балканот во неколкуте векови, кои го претставуваат преминот од доцната антика кон средновековието. Големата застапеност и разновидност во формите на садовите од сите наши локалитети овозможува да се изградат повеќе типови од оваа грнчарија.

4. 3. 1. Длабоки чинии

Длабоките чинии без премаз се редовно присутни на доцнаонтичките наоѓалишта, но не се во толкав број како грнињата без премаз. Овие садови служеле за приготвување на храна. Прегледот на ваквите садови покажува разновидност на форми, големини и изработки.

Тип 1. Тоа се чинии со конусно или полукалотесто тело.

Варијанта 1. Т. 15/сл. 1, 2. Кај нив работ е хоризонтално извлечен кон надвор. Ги има во текот на 4-ти / 5-ти век.

Варијанта 2. Т. 15/сл. 3, 4. Работ овде ја губи рамната површина. Формата на телото не е многу честа во овој период.

Варијанта 3. Т. 15/сл. 5-9. Работ добива заоблени ивици. Според наодите од нашите наоѓалишта, не се јавуваат пред 5-ти век.

Тип 2. Чиниите имаат биконично тело. Овој тип се најраспространети низ целиот Балкан. Обично се со темна боја на печење.

Варијанта 1. Т. 15/сл. 10, 11. Наодите од трите локалитети потекнуваат од различни периоди на доцната антика.

Варијанта 2. Т. 16/сл. 13-18. Работ од горната страна има извесни вдлабнувања.

Варијанта 3. Т. 16/сл. 19, Т. 17/сл.20. работ има триаголен пресек. Потекнуваат од 5 век.

Варијанта 4. Т. 17/сл. 21-24. Работ е закосен нагоре. Некои имаат и рачки.

Тип 3. Т. 17/сл. 25. Единствена од ваков тип,а длабока чинија со полукалотесто тело и триаголен пресек, е скупската. Таа е пример за изведувањето на формите кај локалната продукција од африканскиот импорт.

Тип 4. Овој тип длабоки чинии имаат полукалотесто тело.

Варијанта 1. Т. 17/сл. 26, 27. Заоблените рабови кај овие чинии егзистирале низ сите периоди.

Варијанта 2. Т. 17/сл. 28-30. Овие длабоки чинии, според датацијата на стобските, потекнуваат од 5-6 век.

Тип 5. Т. 17/сл. 31, 32. Двете стобски чинии имаат конусно тело и пластичен прстен под работ. И овие чинии потсетуваат на источномедитеранскиот импорт.

4. 3. 2. Стомни

Стомните без премаз се анализирани во оваа одредница. Заедно со стомните со премаз, анализирани во таа одредница, сочинуваат целина.

Тип 1. Т. 31/сл. 1, 2. Стомните од тип 1 се изведени без глазура на површината. Ги споредуваме со слични садови од северен Илирик, определени како садови со доцноантичко потекло.

Тип 3. Т. 31/сл. 7, Т. 32/сл. 8. Вратот има прстенесто задебелена лента по средината. Од овој тип стомни се најдени во Солун, на некропола од доцноантички период и во околината на градот, исто така од гроб од 4-ти / ран 5-ти век. Оваа форма се следи и на наоѓалишта во северен Илирик, Тропаион, Калиакра, сместени во 6-ти век (Ѓ.Јанковиќ, сл.272-278). Стомна како онаа во Стенче, тетовско, Т. 32, сл.8, е најдена во Садовец и е определена во 4-ти век. Мазната изведба на површината на стомната овие стомни ги вбројува во садови со типчна претстава на т.н. готска мода во грнчаријата во 4-ти век.

Тип 5. Т. 32/сл. 11, 12, Т. V/сл. 4. Оваа форма се следи низ подолг период од историјата на римската грнчарија. Раноримските типови се сега претопени во оваа форма, која во доцната антика добива, во локалната продукција, понеформална прецизност во изработката.

Варијанта 2 од типот 5, стомни со тролисен раб, Т. V/сл. 5, 6, се погруби стомни, со форма на бокали. Овие форми и изведби се среќаваат во албанските и српските наоѓалишта од доцната антика, во периодот на крај на 4-ти / 5-ти век. Малото бокалче на Т. V/сл. 6 е доста често во Перник, каде се јавува во рановизантиската епоха, а истражувачот напоменува дека формата нетреба да се поврзува со ојнохоата од доцниот железен период.

Тип 6. Варијанта 1. Т. 32/сл. 14, Т. VI/сл. 7, 8, 9. Ѕидовите на стомните се подебело изведени. Телата се со различно решени топчести форми.

Оваа форма на стомни со набразден врат, изделени како варијанта 2 се стомните прикажани на Т. 33/сл. 15, 16, 17 и Т. VI, сл.10. Варијанта 3 ја чинат стомните чиј врат е икрасен со пошироки, хоризонтални прстени. Т. 33, сл.18, 19. Овие форми се доста чести во крајот на доцната антика, односно карактеристични се за 6-ти век. Ги има во Ѓердап, Царичин Град, рановизантиски Виминакиум.

Тип 7. Т. 34/сл. 20, 21, 22, 23, 24, Т. VI/сл. 11. Кај овие стомни вратот е изведен во форма на чашка.

4. 3. 3. Питоси

Питосите се садови наменети за чување на храна. Широкото тело, рамното дно и цврстиот раб на питосот се погодни за привремено складирање на храната. Поголемите питоси биле вкопувани во земја и така ја задржувале ниската температура на содржината во нив.

Во Римската империја се изработувал еден тип на питос, а различностите, всушност, се сведуваат на одделни варијанти. Питосите во 4-ти век се со тесен ран, со чешлест орнамент на рамото. Ширум провинциите често се изработувале диноси, питоси со мали димензии. Големите питоси, долиуми, имале запремина до 25 литри.

Од сите краеви на Македонија изделуваме питоси . Тие се генерално, со заеднички карактеристики. На поголемиот дел од нив, сместени во тип 1, Т. 39, сл.1-6 и Т. VII, сл. 3 - 6, работ им е со триаголен пресек, а горната површина е хоризонтално поставена. Не само на нашите наоѓалишта во кумановско, прилепско, скопско, охридско, туку и во наоѓалиштата во околните региони овој тип питоси е најзастапен. Секаде е широко датиран од 4-ти / 6-ти век.

Останатите питоси, Т. 40, сл. 7 - 10, се разделени во уште три типови, заради разликите во изведбата на работ.

Речиси сите питоси се направени од портокалово-кафенкаста глина, многу ретко се со сива боја на печење. Според скупските питоси и нивната датација, сметаме дека питосите на кои не е изведен премаз се користеле во подоцнежниот период.

4. 3. 4. Грнића

Големиот избор на грнића, најдени во сите наоѓалишта низ Република Македонија, со разновидноста во формите, големините и приготвеноста на глината овозможуваат да се направи целосен типолошки преглед. Тие се разделени во десет типови, од кои првиот тип е пак, разделен во уште девет варијанти. Овие садови, во поголем број се изработени од недоволни измесена глина, со додатоци од момирок и кварц. При печењето садовите добиваат претежно кафенкаста до сива боја, а ги има и со црвеникава и црна. Голем дел од грнићата се украсени со врежување на бразди, брановидни или цик-цак линии, или пак со разни засечувања. Овие орнаменти се вообичаено изведени на рамото од садот, но ги има и на целото тело. Работ се разликува по огромниот број на фпрми и варијанти. Поголемиот дел од материјалот во студијата е фрагментиран, но со вреднување на аналогии од други наоѓалишта, тој дозволи да се изведе неговата анализа.

Грнићата претставуваат основен тип садови кои се користеле во сите населени места во текот на овој период. Нивната едноставност само навидум ги прави многу слични, но мноштвото различности на формите ги даваат големиот број типови и подтипови.

Тип 1. Т. 43 - 52. Тоа се грнића со топчеста или биконична форма на телото, со раб изведен како инка. Поделени се во 9 варијанти. Грнићата од овој

огромен тип се најдени на сите македонски наоѓалишта. Ги има во целиот период на доцната антика, но повеќето варијанти потекнуваат од средината до крајот на периодот.

Варијанта 1. Т. 43/сл.1-8, Т. 44/сл.10, 11. Работ на овие грниња се одликува со поголема задебеленост и заобленост. Помалите грниња се со пречник од 10-13 см, а поголемите се до 20 см. На рамото често пати имаат изведени хоризонтални линии. Грнињата од Стоби, Скупи, Хераклеја, Маркови кули, и од локалитетите на Скопска Црна Гора потекнуваат од 5-ти век, а нивниот крај се забележува во 6 век. Ваквата констатација се потврдува со аналгиите направени со материјалот од Садовец, Јатрус, Царичин Град, чие датирање е од 5-ти до 6-ти век.

Варијанта 2. Т. 44/ сл.12-19. Нивниот раб е заоблен, имаат бразда за капак, некои добиваат цилиндричен врат. Грнињата имаа средна големина. Од Кузманов се наречени Долномезиска форма, бидејќи е таму многу застапена. Проучувањата велат дека од вкупната количина на вакви грниња во Јатрус 63 % се од 4-ти / почеток на 5-ти век, а 39% се од 6 век. Во Садовец 25% се ваков тип грниња и тие припаѓаат на 5-ти / 6-ти век. Се смета дека намалување на застапеноста на овие гниња се следи од исток кон запад. Во правец на ова мислење оди и нашата констатација, дека грнињата од овој тип во Македонија се датирани во 5-ти / 6-ти век.

Варијанта 3. Т. 45 / сл. 20 - 27. Заоблениот раб на овие грниња има рамна горна површина. Повеќето садови од оваа варијанта се со поголеми димензии, а глина темносива. Македонските грниња, од Хераклеја, Стоби и Скупи, потекнуваат од втората половина на 5-ти / 6-ти век. Во Садовец, Перник, Прахово, Караташ се сместени во 6-ти век, Рас и албанските наоѓалишта се пошироко датирани во 4-ти / 6-ти век, а во Никополис ад Нестум се во крај на 4-ти - почеток на 5-ти век.

Варијанта 4. Т. 46/сл. 28-37, Т. 47/сл. 38-46, Т. 48/сл. 47-50. Кај овие грниња работ е со остри ивици, со рамна горна површина. Повеќето садови се украсени со брановидни и хоризонтални врежани линии. Телото им е речиси секогаш биконично. Повеќето садови се со мали димензии, пречникот на работ се движи од 9-15 см. Според повеќето датирани грниња од македонските наоѓалишта, припаѓаат на 5-ти / 6-ти век. Во Садовец се датирани во втората половина на 5-ти / 6-ти век, албанските наоди се од 4-ти / 6-ти век, оние од областа Аквис од 5-ти век.

Варијанта 5. Т. 48/сл. 51-56, Т. 49/сл. 57-64. Профилацијата на нивниот раб е заоблена и со различна дебелина. Повеќето грниња имаат пречник на раб од околу 10 см. Датирани се во крај на 5-ти / 6-ти век. Во Садовец, како и во Гамзиград, Перник, Прахово, се датирано во 6-ти век.

Варијанта 6. Т. 49/сл. 65-67, Т. 50/сл. 68, 69. Овие грниња имаат воочлив врат, а раб заоблен од надворешната страна. Печени се во темноцрвено-темнокафена боја. Се среќаваат низ цел Илирик, а имаат широко датирање од 4 до 6 век.

Варијанта 7. Т. 50/сл. 70-77, Т. 51/сл. 78, 79, Т. VIII/сл. 5. Работ е тенок, со прекршувања кон надвор. Помалите сдови имаат пречник на раб од 8-12 см, а поголемите се околу 18 см. Овие грниња потекнуваат од 6 век. Во овој период особено ги има во центрите кои лежат недалеку од заоаднопонтскиот брег, како Тропеум Траиани. Во граничниот дел на Дунав, во Дакија Рипенсис, Ратиарија, има само поединечни примероци.

Варијанта 8. Т. 51/сл. 80-84, Т. VIII/сл. 3, 4. Кај овие грниња работ е прекршен во горниот дел. Садовите се со средна големина, пречникот на работ е

од 13 до 17 см. Потекнуваат од 6-ти век. Таква е определбата и на грнињата во Садовец, а во Царичин Град и Рас се 4-ти / 6-ти век.

Варијанта 9. Т. 51/сл. 85-88, Т. 52/сл. 89-96, т. VIII/сл. 6. Работ е хоризонтално отсечен. На македонските наоѓалишта ги наогаме од сите периоди на доцната антика, но сепак, најчести се во текот на 5 век. Од Садовец датацијата за нив е општа, 4-ти / 6-ти век.

Грнињата од тип 1 се најбројни и ги наоѓаме во сите делови од територијата на денешна Македонија. Од нив, со најголем број грниња разделени во варијантите од оваа форма, најмногу се најдени во Хераклеја, Стоби, Скупи, секако и заради најистраженоста на овие локалитети, но, ги има и во Струмица, Валандово, штипско, кумановско, на Скопска Црна Гора, тетовско, во Горни Сарај во Охрид. Овие грниња се најдени на многу локалитети низ Србија, Косово, Бугарија, како на територијата во дунавските провинции, така и во појужните делови. Подеталните проучувања укажуваат дека оваа форма е најразвиена во текот на 5-ти и 6-ти век.

Грнињата од тип 1, варијанти 3, 4, 5, 6, 8 имаат големи сличности со грнињата од тип 2 кај Кузманов. Тие се многу раширени во 5-ти и 6-ти век во Медитеранска Дакија и Дакија Рипенсис. Во Јатрус се застапени со 6-7%, а во Садовец со дури 40%.

Тип 2. Т. 52/сл. 97, 98, Т. 53/сл. 99-104, Т. VIII/сл. 7. Грнињата од овој тип се топчести или биконични, со триаголна профилација на работ. Обично имаат повеќе хоризонтално врежани линии на рамото. Оваа форма има долга употреба, се следи низ цел Илирик. Во Садовец, според наодите од Јатрус, се датирани во втора половина на 5-ти / 6-ти век. На македонските наоѓалишта садовите од овој тип потекнуваат од сите векови на доцната антика.

Овој тип грниња се дел од оние определени како тип 4 кај Кузманов. Формата е карактеристична долно-мезиска и во локалитетите од тој регион се многу чести и најбројни. Во Долна Мезија, пак, се многу ретки.

Тип 3. Т. 53/сл. 105-108, Т. 54/сл.109-117, Т. VIII/сл. 8. Работ е задебелен на извлечениот дел нагоре. Ивиците можат да бидат поостри или поблаги. Големината на грнињата варира. Во Панонија се забележани во 4 век, Рас, Садовец, Улпијана, ги има во текот на целата доцна антика, како и во цел Илирик. Сепак, поретко ги има во 5 век, додека се почести во периодот кон 6 и ран 7 век.

Овој тип одговара на тип 1 од Кузманов. како форма се забележува дека е присутна во западноготските центри и центрите што лежат блиску до брегот, Тропаеум Траиани. Во Садовец е многу честа форма, за разлика од појужните долномезиските центри.

Тип 4. Т. Т. 55/сл. 118-122. Овие садови имаат задебелен раб, свиткан и извлечен кон надвор. Пречникот на работ е од 11 до 16 см. На македонските, како и на наоѓалиштата од соседните региони, се јавуваат во сите периоди на доцната антика.

Тип 5. Т. 55/сл. 123. Оваа определба е за скупското грне, кое со четвртеста профилација на работ. Аналогии наоѓаме во Улпијана, одредени во 4-ти век, во Садовец има слични грниња, во Јатрус се определени во прва половина на 5-ти

век, но наодите од Дакија Рипенсис, Ратиарија и Дакија Медитеранска, Перник, неможат сигурно да се датираат.

Тип 6. Т. 55/сл. 124. Работ на гнето е хоризонтално иавлечено кон надвор, со врежани линии на горната површина. Во Садовец е датирано во 5-ти век, а скупското грне е од слој од крајот на 5-ти век.

Тип 7. Т. 55/сл. 125, Т. 56/сл. 126-128. Работ е хоризонтален, триаголно профилиран. Тој може и да е поширок од ширината на телото. Македонските садови, од втората половина на 5-ти век ги споредуваме со оние во Садовец, од 5-ти / 6-ти век.

Тип 8. Т. 56/сл. 129, 130. Грниња со едноставно завршен раб нагоре. На горниот дел се украсени со брановидни линии. Слични примери најдовме на албаните наоѓалишта, датирани во општи рамки на доцната антика. Грнињата од Горни Сарај во Охрид и во Скупи се најдени во највисоките слоеви од градбите, кои припаѓаат на крајот од доцната антика.

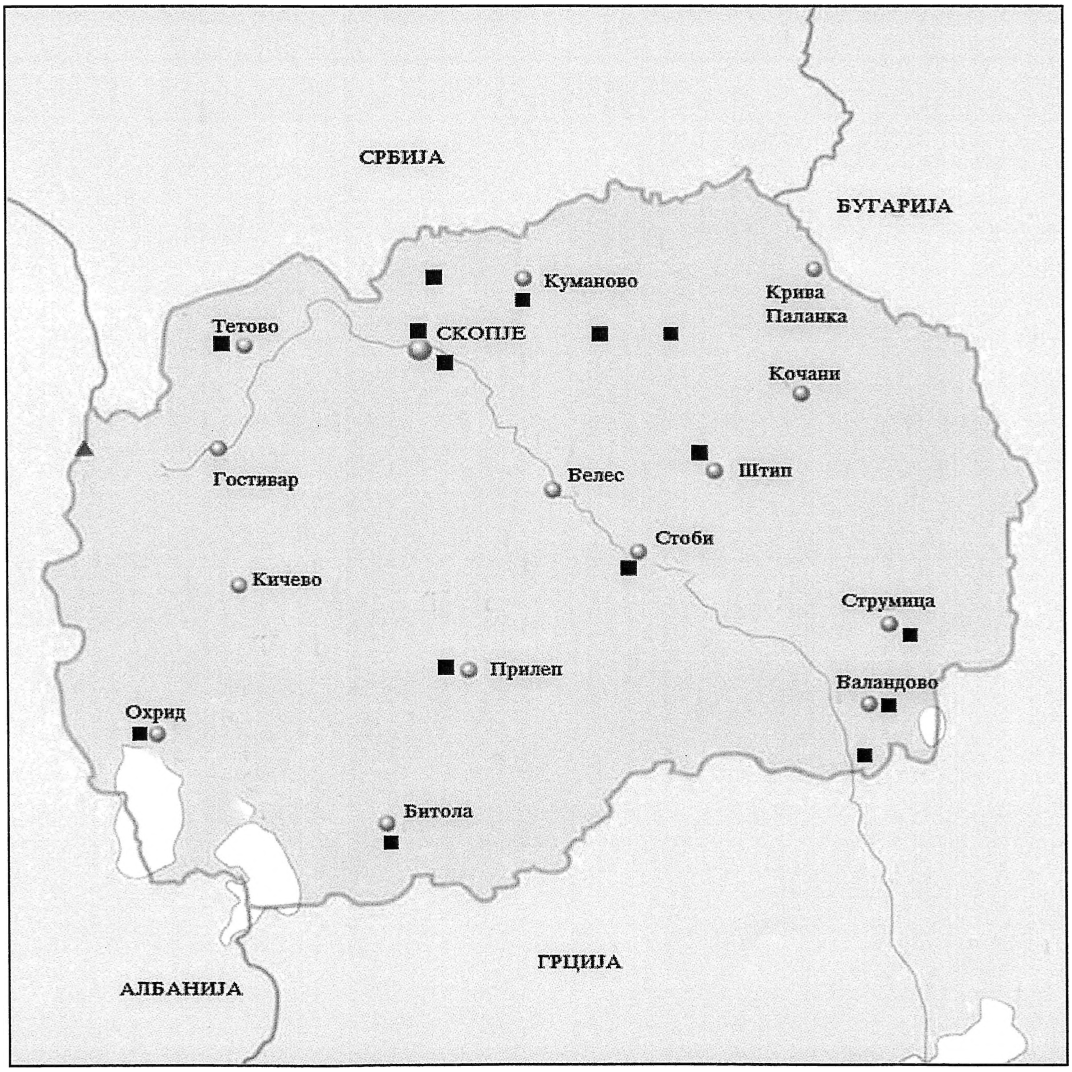

■ Локации со наоди на грниња без премаз

Тип 9. Т. 56/сл.131. Ова е грне кое со формата и димензиите излегува од честите типови грниња. Скуското грне потекнува од крајот на 5-ти / почеток на 6-ти век. Тоа е периодот кога промените во општеството придонесуваат да се менува и состојбата во семејството на обичниот граѓанин. Семејствата стануваат побројни, па, тоа ја оправдува големината на овој тип садови.

Тип 10. Т. IX/сл. 9, 10, 11, 12. Грнињата имаат заоблени тела во форма на круша, со непрецизирани рабови. Работени се на споро витло. Истражувачите на локалитетите каде се најдени ги сврстуваат во категоријата словенски грниња. Начинот на изработка, изборот на непречистена глина и донекаде формата, наликуваат на словенските. Но, прашање е дали осамените наоди од ваков тип ја заслужуваат ваквата определба.

Некласифицирани грниња. Т. 56/сл. 132-135, Т. IX/сл. 13, 14. Во оваа определба се сместени неколку грниња, кои неможат да се приклучат кон останатите, но заслужуваат да бидат дел од овие анализи. Во изработката на валандовското, струмичкото и на оноа грне од Скопска Црна Гора, со топчестите тела, е внесена моќта на производителот за поубаво естетско решение. Останатите се можеби попрактични за секојдневната употреба. На охридското од Св. Еразмо грубата изработка не воведува во начинот на изработка на грнчарски садови кои ќе преовладеат кај домашната грнчарија во средновековниот период.

Проучувањата на категоријата грниња без премаз покажуваат голема разновидност, имајќи на увид голем број предмети, најдени на сите доцноантички локалитети опфатени во овој труд. Оваа разновидност се однесува на големиот број форми изразени преку големиот број типови на садови. Генерално земено, овие садови ја покриваат територијата на Илирик, особено централните делови на Балканот, од Панонија, преку двете Дакии, Мезија и Дарданија. Одделни типови се јавуваат во 4-ти век, но најраспространети се во 5-ти и 6-ти век, до првите децении на 7-ми век. Проучувањата на овие садови покажуваат дека голем број форми се во голем број присутни на наоѓалиштата во подунавските провинции и во приобалните центри на Црното море. Од таму се раширувавт кон западните провинции и во текот на 5-ти и 6-ти век се следат низ српските, албанските и сите македонски локалитети.

4. 3. 5. Капаци

Капаците се посебна форма во грнчаријата. Тие се составен дел особено од кујнските садови. Со формата и изведбата на долниот раб ја следат формата на садовите за кои се наменети.

Се наоѓаат на сите доцноантички локалитети. Повеќето од нив се направени во неколкуте форми, раширени насекаде. На конусните капаци има изведено помала или поголема рачка, Т. 57/сл. 3-8, Т. X/сл. 1, 4. Овој тип капаци се разликуваат меѓусебе преку изведбата на работ на долниот дел од телото. на некои тој е едноставна завршница на конусно проширеното тело, а кај некои на тоа место е изведен потесен прстен, кој треба да влезе во работ на садот за кој е

наменет капакот. Некои капаци имаат богата декорација, на нив се со врежување изведени орнаменти во стилот на декорирањето на актуелните грнења, Т. 57/сл. 9.

Во доцната антика се произведувала и друга форма на капаци. Тие имаат плочеста форма, на средината додадена мала држалка. Т. 57/сл. 1-3, Т. X/сл. 2, 3. Овој тип капаци се посебно интересни со декорацијата. Изведувани се цели фризови, како кај капакот од Хераклеја на Т. 57/сл. 3, или пак, моментални импресии на изработувачот, кој ги врежувал орнамнетите со слободна рака. Некогаш во тие рачни декорации се вметнати и исписи, како што е капакот од Хераклеја на кој е нагрчки јазик напишан зборот “калос”, Т. 57/сл. 1, и прилепско од локалитетот Задна Река, с. Витолиште, Т. X/сл.3, каде покрај едноставни геометриски орнаменти е претставен крст.

Многу редок наод на нашите наоѓалишта се затворачите за амфори, а уште поретко е нивното публикување.

Посочените форми на капаци се среќаваат на повеќе локалитети од соседните области. Реткото прикажување на овој вид грнчарија во литературата не покажува дека нивната застапеност е мала. Капаците ги има во сите периоди на доцната антика. Оние со плочеста форма се особеност за периодот од крајот на 5-ти / 6-ти век. Тие се локален производ, кој ја следи едноставноста на грнињата за кои се наменети.

4. 3. 6. Дна од разни садови

Во претходниот приказ различните видови грнчарски садови воглавно се претставени со елементите кои го сочинуваат горниот дел на садот. Степенот на проученост на доцноантичката грнчарија дозволува врз основа на тие податоци да донесеме заклучоци за нив. Сметаме дека со приказот на одделни водови дна ќе се дополни претставата за изгледот на доцноантичката грнчарија.

Со цел да се прикажат садовите од доцноантичкиот период со сите елементи, презентираме неколку варијанти на дна.

На Т. 58/сл. 1-8, претставени се различни типови дна.

Дната претставени на Т. 58/сл.1, 2, 3, припаѓаат на садови со заоблено тело, тепочесто или биконично. Вообичаено грнињата со таква форма на телото имаат рамно дно, со прстенесто дно се некои форми на стомни. На Т. 58/сл. 5, 6, 7, се рамни дна, со прстенесто задебелување, кое ретко е вовлечено од долната страна. Оваа форма на дна припаѓа на садови со издолжено тело.

На Т. 58, сл. 4, 8, се дна од питоси. Тие се присутни на речиси сите доцноантички наоѓалишта. Се разликуваат по изведбата на врвот од дното, кој служел, како и кај амфорите, за полесно држење на големиот сад и за попрецизно позиционирање на садот во земја или на друг вид место за одложување.

Иако низ доцноантичкиот период егзистираат различни форми на дна, најчести се рамните дна, кои го покриваат периодот од 4-ти до 6-ти век, а на крајот од 6-ти век некои добиваат вовлечување со копче во средината.

4. 3. 7. Чаши

Меѓу ретките наоди во доцната антика се чашите. Неколкуте примероци, Т. 58/сл. 9, Т. X/сл.5, 6, потекнуваат од различни локалитети и од различни периоди на доцната антика.

Чашата од Дрзга, кумановско, Т. X, сл. 6, потекнува од гроб во кој се најдени монети од 4-ти век, на Константин I. Формата на оваа чаша е римска, со италско потекло, а во провинциски форми се јавуваат од 2-ри до 4-ти век. Во Долна Панонија во 3-ти и 4-ти век се јавуваат чаши со подолу развиен мев, со дно нагло стеснето во висока нога. Оваа форма не се следи западно, на пример во рајнската област, туку ја има во подунавските и балканските провинции.

Чашите од Копачки, преспанско и Дојран, Т. X/сл. 5, Т. 58/сл. 9, припаѓаат на подоцнежниот период од доцната антика. Според наодите од Садовец и останати од Дакиа Рипенсис, каде некогаш имаат и премаз, потекнуваат од крај на 4-ти и почеток на 5-ти век.

Како форма немаат посебен развој туку се развиваат паралелно со другите садови од затворен тип, како грнињата.

4. 3. 8. Садови со специфична форма

Од мноштвото садови обработени во студијата изделуваме два сада, кои со формата не припаѓаат на ниедна друга. Т. 58/сл. 10, Т. X/сл. 7.

Садот од Стенче, тетовско, Т. 58/сл. 10, е со многу издолжена форма на телото. Слабиот премаз и прстенестото дно укажуваат на нешто подобра изведба на овој сад. Можеби во прашање е стомна, но, недостатокот од горниот дел не е единствената причина за непотврдување на искажаната можна припадност. Нејасноста ја прави големата издолженост на тело.

Садот од прилепско, Т. X/сл. 7, е посебен со цилиндричното тело, форма која садот ја задржува од работ до дното. Има една рачка, а украсен е со повеќе врежани линии. Претпоставуваме дека можел да служи како мерка за течност. Ваков сличен сад е најден во доцноантичкиот локалитет Големо Градиште кај с. Коњух.

5. Амбалажни амфори

Амфорите се посебен вид садови, со особеност на формата и намената, што често наложува тие да бидат посебно третирани. Обработката на овие садови се одвива со поголеми тешкотии. Нивното потекло и патот на достава не секогаш се поистоветуваат со останатите видови садови присутни на локалитетите. Затоа, се оправдани проучувањата на амфорите одделени од другиот грнчарски материјал.

Тие се најдобриот материјал вклучен во проучување на севкупни грнчарски наоди од доцноантичките наоѓалишта, во однос на изнаоѓање на трговски патишта и влијанија од разни големи градски центри во империјата во нашите провинциски населби.

Амфорите се садови за транспорт и складирање на добра, како масло, вино и преработки од риба. Тие се важен извор на информации во истражувањето на историскиот развиток на економијата.

Овие садови се разликуваат од останатите категории во нивната анализа, така што анализите снабдуваат податоци во мали размери одвоено за структурата, одвоено за наоѓалиштето и во големи размери за провинцијата и дури за Римската империја во целина.

Функцијата на овие садови пред сѐ била транспорт. Но, многу од нив биле употребувани како складишни садови во хореуми, мали продавници и визби. Називот на овие садови бил употребуван и од грците - αμφορεύς и од латините - amphorae и подразбира стомна со две рачки со запремина еднаква со еден quadrantal или две urnae, што може да се пренесе во запремина од модерни 26 литри[138].

Специфичната форма на овој вид сад пружала можност тие да бидат пренесувани на големи дестинации, на разни начини. Биле употребувани разни траси низ Балканот. Поморскиот пат водел до големите пристаништа на Егејското крајбрежје и особено низ Босфор до Црно Море, како и преку пловидбата по големите реки Дунав, Сава, а има мислење и за делумна пловност на Вардар, барем од Тесалоника до Стоби. Многубројни сувоземни рути биле во честа употреба, кои претставувале најраспространет начин на достава на роба до најоддалечените дестинации во провинциите. Проучувањата покажуваат повеќе од 550 бродоломи констатирани на крајбрежјето на Италија, Галија и Шпанија. Подводниот истражувачки центар од Созопол идентификувал 20-тина бродоломи на црноморското крајбрежје. Транспортот по сувоземните патишта бил многу поскап од поморскиот пат. Проценките велат дека чинел 55 пати повеќе од поморскиот, а 6 пати повеќе од речниот транспорт. Поморскиот транспорт бил најбрз. На пример, од Остиа до Гибралтар биле потребни седум дена, а девет и пол дена од Родос до Азовско Море[139]. Сувоземниот транспорт бил подолг, но бил посигурен и поудобен, заради бројните попатни станици. Патиштата биле в долж реките Вардар, Морава, Тимок, Струма, Марица, поврзувајќи разни делови од Балканот со Јадранот, Црно Море и Егејското Море. Главниот пат во северниот дел на Балканот врвел од Јадранско Море преку Сава и Дунав. Тој ги поврзувал Аквилеа - Наупорта - Новиудунум - Сисциа и Сингидунум. Друг пат водел на југ поврзувајќи ги Наисус - Сердика и Хадрианопол, Виа Милитарис. На северното

---

138 P. Dyczek 2001, 25.
139 Ibid, 308.

крајбрежје на Црно море биле употребувани во транспортот и камили, во одредени периоди, а остеолошки наоди од ова животно се најдени на повеќе локации[140].

Проучувањата вршени на амфори и нивна класификација почнуваат во 19 век. Првата класификација ја направил Дресел во 1899 година, разделувајќи ги формите во 45 типови. Следеле проучувањата на Ламбоља, Лешке, Ритерлинг, Беноа, Зест. Скорпан во 1977-ма година проучува амфори од регионот на долен Дунав, Балканот и западен и северен брег на Црно Море, како хистро-понтската територија. Воглавно се задржал на амфори од доцната антика. Кузманов во 1973-та година класифицирал амфори од Долна Мезија, опфаќајќи период од 4-ти - 6-ти век. За балканскиот простор од голема важност се проучувањата на Бјелајац во 1996-та година на материјал од горномезиското подунавие.

■ Локации со наоди на амфори

[140] Ibid, 312-313.

Проучувањата на амфори од доцноантичкиот период од наоѓалишта на територијата на Република Македонија покажуваат голема разновидност на типови. Нашите анализи се сведуваат на поголем број на фрагментирани амфори од големите антички градови на наша територија, Стоби и Скупи. Скупи, град со највисок административен ранг, а заедно со Стоби, градови кои се главни носители на трговијата на патот од Тесалоника кон север, пружаат можност за низа заклучоци врзани за овој тип грнчарски садови. Најприсутни се амфори од Источниот Медитеран - егејски и малоазиски, многу раширени во речиси сите дестинации низ источните провинции на империјата. Низ материјалот од Скупи се среќаваат и неколку примероци на понтски амфори, кои се многу присутни низ Горно Мезиските населби.

На македонските наоѓалишта наоѓаме амфори во големите градови Скупи, Стоби, Исар Марвинци, Хераклеја, кумановско на р. Пчиња, Маркови кули кај Скопје.

Понтски амфори. Cartage LR 2 / Бјелајац тип XX / Кузманов тип XIX ги следиме преку амфорите на Т. 28, сл. 2, 3, 4, 5. Припаѓаат на редот чешлести амфори. Почетокот на производство е во 4-ти век, во крај на 5-ти и 6-ти век се со најголем обем, а во крај на 6-ти и почеток на 7-ми век е крајот на нивното производство (Бјелајац, 1996, 67-69). Проучувачите се поделени во мислењето каде е нивното потекло, егејската област или околу црно море и долно Подунавје, што е поверојатно[141]. Биле употребувани за масло, вино, можеби и за жито. Најмногу се најдени околу Црноморието и долно Подунавие, поретко ги има и во Северна Африка, а се среќаваат и на Јадранот.

Амфорите на Т. 28, сл.1 и Т.30, сл.16 се определени како Cartage LR 1/ Bjelajac XXI / Кузманов XIII. Се појавуваат во втората полвина на 4-ти век, најраширени се во 5-ти и 6-ти век, а почетокот на 7-ми век е крај на производство на чешлести амфори. Најрани се наоди во Египет и Крим, а најдоцни во Херсонес и Атина. Биле употребувани по целото Црноморие [142].

Cartage LR 4 / Кузманов VI / Bjelajac XV се оние на Т. 28, сл.7 и Т. 29, сл.11. Кузманов тип VI го датира во 3-ти- 6-ти век, во Палестина се датирани во 3-ти век со монети на Александар Север (222-235г.), а во Истрија во културен слој од 6-ти век. Ги има во Атина, Израел (крајбрежје на Црвено море), Романија (Истрија), Бугарија (Калиакра)[143]. Овој тип амфори биле наменети за транспорт на вино, ососбено се познати од областа Газа, која и денес се вбројува во регион со висококвалитетно вино, а има мислење дека заради способноста за одржување на ниска температура, се користеле за чување на ладна вода и сушени производи[144]. Како и датирањето на Бјелајац во 6-ти век е и оноа на Ѓ. Јанковиќ. Скупската амфора исто така припаѓа на 6-ти век.

Амфората на Т. 28, сл.6 припаѓа на Бјелајац тип XVI. Правени се од жолтеникаво-црвенкаста глина, а одозгора имаат бледожолта енгоба. Долгата историја на производство на овој тип се следи до 6-ти век, а се наоѓаат и нешто подоцна. Спаѓаат во редот на ребрести амфори и веројатно потеклото име на западната црноморска обала, подрачјето на Хистрија и Понт. Распространети се

---

[141] Lj.Bjelajac 1996, 69, во прилог на кажаното е пример со потопен брод кај Халикарнас во 620-625 година, кој пренесувал амфори од црноморските пристаништа кон Егејот, а во него речиси сите биле чешлести.

[142] Кузманов, 1973, 17, 18.

[143] Ibidem., 16.

[144] Bjelajac, op.cit., 49, 50.

од овде, преку егејската, до африканската обала и Италија, каде ги има во многу мал број[145].

Од Понтските амфори имаме примерок од Бјелајац тип XIX, на Т. 29, сл.12. Овој тип потекнува од поран период, 2-ри и 3-ти век, а во 4-ти век е распространет во Горна Мезија, Мезија Прима и Дакиа Рипенсис. Нашиот наод е од Скупи, од 4-ти век и се вклопува во времетраењето и нивната распространетост.

Ви одредницата Бјелајац тип XXIII, Кузманов тип X, спаѓа амфората од Хераклеја на Т. 30, сл. 20. Се јавуваат во 4-ти-5-ти век во Панонија и во 5-ти-6-ти век на Црно море[146].

Спатеите се посебна форма на амфори. Имаат посебно издолжено, витко тело. Нашите примероци, Т. 29/сл. 8, 9, 10, се од доцен 5-ти-доцен 6-ти век, како одредниците на Бјелајац како африкански од 6-ти век и на Кузманов како самоски.

Локалните производи укажуваат на транспорт кој се одвивал на пократки дестинации, како и тоа дека со нив на извесен начин била задоволувана потребата за чување на храната, заедно со останатите видови на садови со таква намена.

На Маркови кули кај Скопје најден е поголем дел од голема амфора, произведена во локална продукција. Таа е со многу големи димензии и сметаме дека, заради големата запремина и тежина не била премесена од многу голема раздалеченост до местото на наодот. Амфорискот од Таор, Т. IV, сл.4, е со запремина од 25 мл вода. Сметаме дека служел како мензура за течност.

Многу се ретки потврдени локации на работилници за изработка на амфори од локално производство. Позната е таква работилница во занаетчиски центар во Виминакиум од 3-ти век. Од примероците на амфори од локално производство можеме да заклучиме дека биле правени по примерот на оние од големите производствени центри во Империјата.

[145] Ibidem, 54,55.
[146] Brukner 1981, T.164/85; Kuzmanov, op.cit, 17.

6. Ранохристијанска симболика на грнчаријата од доцната антика

Христијанството како нова идеологија од времето на неговото легализирање во 313-та година силно се наметнало во сите сегменти на духовното живеење во целото царство. Во вековите пред легагализацијата Христијаните преку скриени пораки, симболични цртежи и знаци оставале потврди дека постоеле и дека го продолжиле учењето на Големиот учител.

По леагализацијата овие симболи и натаму биле употребувани, иконографски усовршувани и дополнувани со нови детали и со цели слики на библиски ликови и сцени од Стариот и Новиот завет. Овие биле калапени по пат на матрици на грнчаријата пред нејзиното печење. Хриситијански симболи биле гравирани и на жигови за монети и медаљони, потоа сликани или гравирани на различни предмети за утилитарна намена или украси. Рељефно се претставувани на градежната камена пластика во која ја достигнале својата најголема транспарентност и најбогата содржина, идентификувајќи ги тие градби како сакрални или поврзани со новата идеологија.

Проширувањето на христијанството зема сè поголем удел во животот и на обичниот човек. Христијанските симболи не се среќаваат само во црквите, туку со помасовното прифаќање на новата религија тие стануваат составен дел на секојдневието.

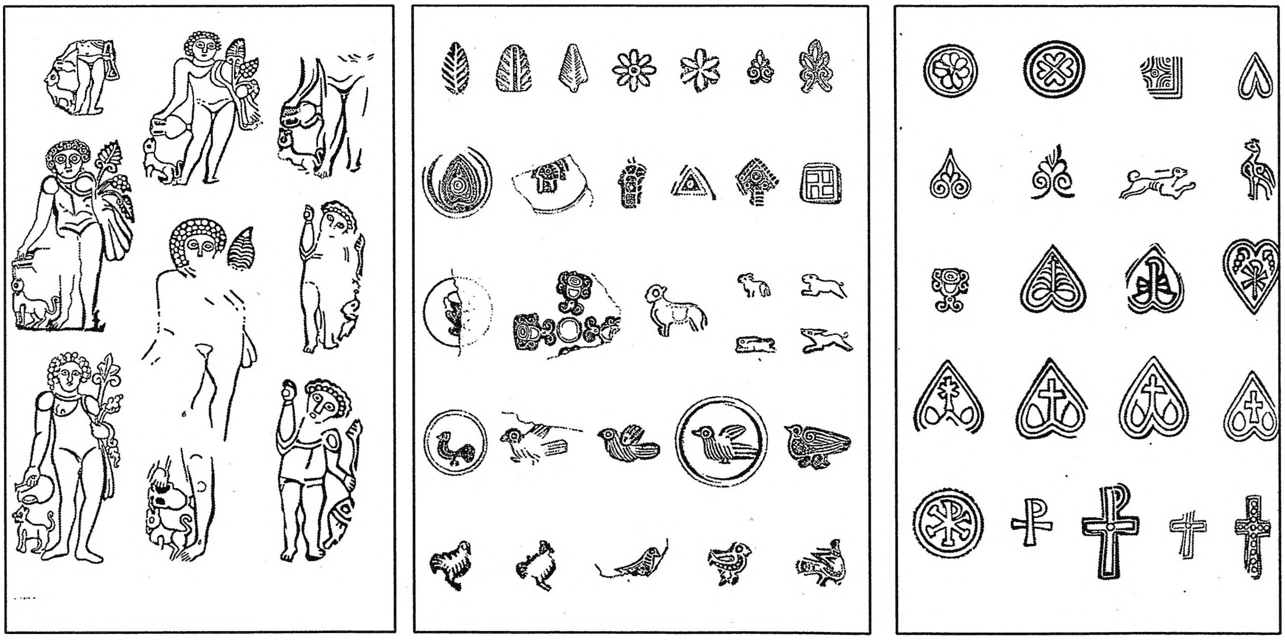

Христијанска симболика претставувана на грнчарски садови
Ел Марине, Тунис
(М.Макенсен, 1993)

Производството на доцноантичката грнчарија се карактеризира со уште една особеност - примена на христијанска симболика на разни видови керамички производи. Христијанската симболика е присутна на речиси сите типови

грнчарии. Големите производствени центри на грнчарски садови ја користат оваа симболика за декорирање на своите производи, па високо ценејќи ја новата религија, овие предмети ја исполнуваат желбата на верникот до себе да има предмет преку кој секојдневно ќе биде блиску до црквата.

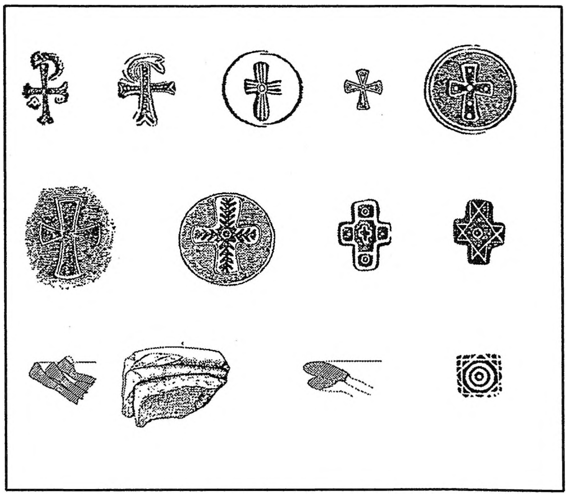

Христијанска симболика претставувана на грнчарски садови
Ел Марине, Тунис
(М.Макенсен, 1993)

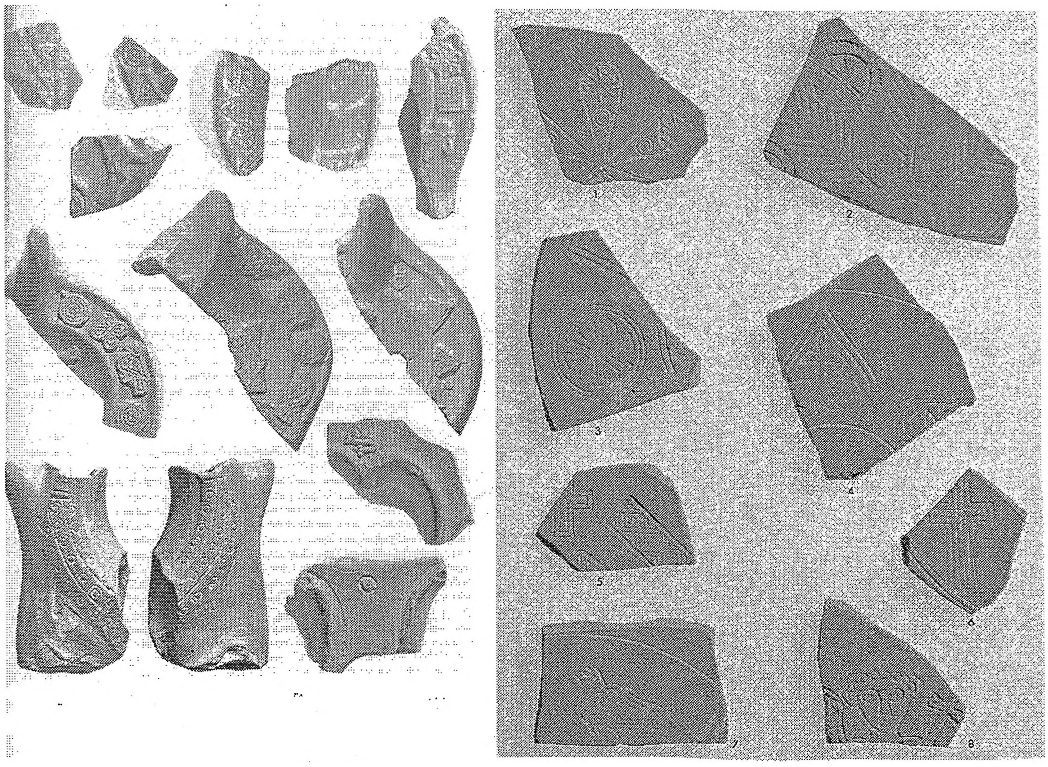

Христијанска симболика на глинени ламби и садови
Ел Марине, Тунис
(М.Макенсен, 1993)

Најбројни претстави со најбогат репертоар сочувани се на т.н. африканска сигилата, произведувана во крајбрежниот медитерански појас, главно во денешен северен Тунис, а помалку во Египет и Егејскиот басен, т.н. Источна сигилата. Во грнчарскиот центар во Ел Марине во денешен Тунис, еден од неколкуте главни производни центри, во текот на 4-ти до 7-ми век, се произведувале чинии богато декорирани со најразновидна орнамнентика инспирирана од христијанската религија[147].

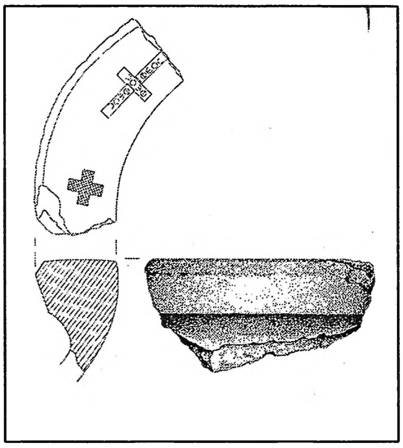

питос
Градиште, с. Пчиња
(Т. 39, сл. 1)
(З.Георгиев, 1989)

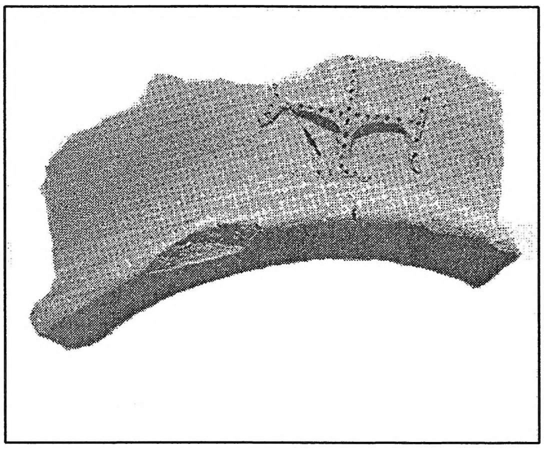

питос
Задна Река, с. Витолиште
(Т.VII, сл. 6)
(Л.Кепеска, 1990)

Најчест и најдолго употребуван бил мотивот на крстот, ликовно претставуван во различни варијанти и врамен или пропратен со други ситни украси. Покрај него се претставувал и Христограмот во повеќе варијанти, потоа рибата, шестокраката ѕвезда, одделни библиски ликови, дрвото на животот, палмови гранки, ромбови во пелити и друго.

Симболичните претстави најчесто биле претставувани на плитки чинии од внатрешната страна, на средината на дното. Со нив била потенцирана ефхаристичната функција на садовите, користени во одредени пригодни верски свечености. Најубави сцени биле претставувани на четвртести плитки чинии-тацни, т.н. таблети, што понекогаш достигувале ниво на уметнички дела. Христијанската симболика била претставувана често и на горната страна на глинените ламби, користени главно во култот.

Големите грнчарски производни центри во доцната антика масовно произведуваат садови на кои се претставени христијански симболи. Посочениот големиот центар за производство на Африканска црвенопечена грнчарија, Ел Марине во северна Африка, бил вистинска ризница на грнчарски садови со претстави на најразновидна христијанска симболика.

---

147 M. Mackensen 1993, 397. Истражувањата на американски и германски археолошки тимови во Картагина со нумизматички наоди ги потврдуваат датациите на наодите од ова производство. Во книгата се исцрпно презентирани сите произведувани типови чинии, обработени од Хејс во 1972 година, со сите можни декоративни претстави на нив.

И покрај тоа што црковните извори ги спомнуваат епископите во текот на 4-от век, во Македонија на терен сеуште нема откриени објекти кои ќе сведочат за постоењето на црквата во овој ран период. Осамени наоди се Старата базилика во Стоби, која се наоѓа под Епископската базилика и баптистериумот од Малата базилика во Хераклеја.

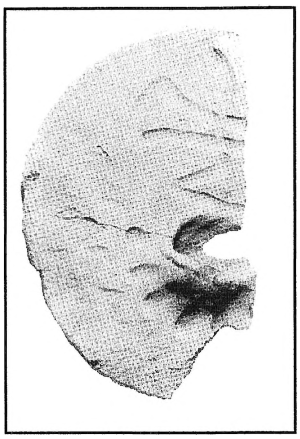

капак
Задна Река, с. Витолиште
(Т. X, сл. 3)
(Л.Кепеска, 1990)

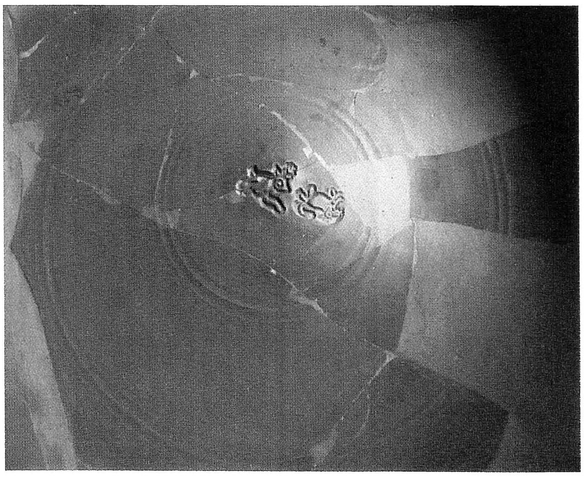

Чинија
(Доцноримска Ц грнчарија)
Херклеја
(Т. I, сл. 3)

Вистински процут на градење цркви потекнува од доцниот 5-ти век и почетокот на 6-ти век. За тоа говорат бројни остатоци од цркви низ целата територија на Република Македонија. Христијанската симболика е присутна и на разни видови движен материјал.

На подрачјето на Р. Македонија грнчаријата украсена со ранохристијанска симболика се јавува најчесто како импорт од двата спомнати медтитерански региони. Покрај тоа, оваа симболика на наша почва се јавува на Македонската сива грнчарија, кадешто е претставена главно со ввоздржаниг мотиви - палмови гранки, четирилисти, концентрички кругчиња, ромбови со јадро и слично.

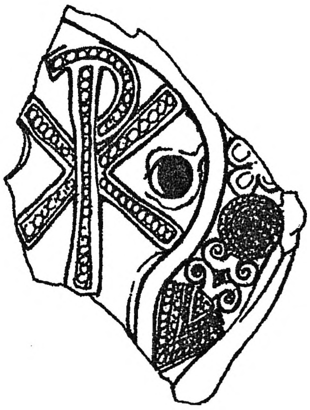

Исар Марвинци, глинени ламби
(М.Шурбановска, 2005)

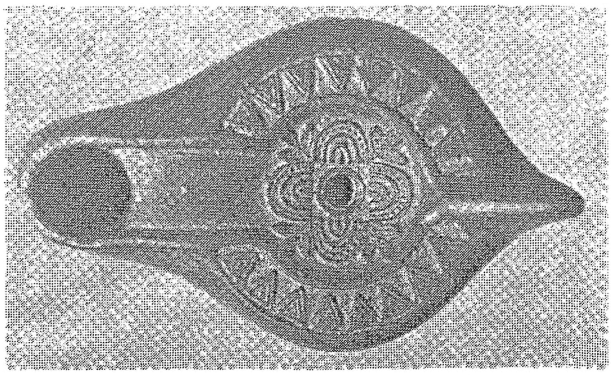

Хераклеја, глинена ламба
(Т.Јанакиевски, 1980)

Грнчарски производи, произведени во овој период, се одликуваат со орнаменти кои го симболизираат раното христијанство. Тоа се капаци, питоси, ламби со вообичаено претставен крст на нив, но и други симболи, карактеристични за ранохристијанскиот период. Грнчарскиот импорт, произведен во центрите на северноафриканскиот брег, имаат ретко убави претстави на симболи од христијанската религија. Во Хераклеја и Стоби, најдените бронзени и глинени ламби со претстави на крстови се изработени со тенденција христијанството да се проследи и прошири на македонско тло.

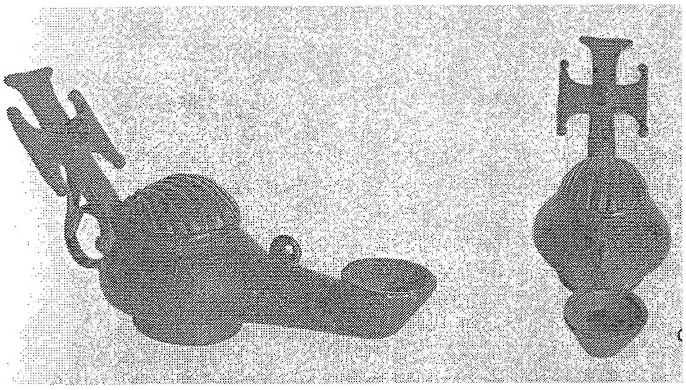

Стоби, бронзена ламба
(М.Шурбановска, 2005)

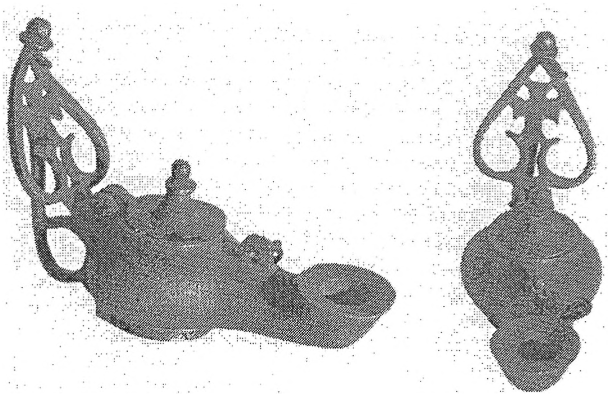

Непознат локалитет, бронзена ламба
(М.Шурбановска, 2005)

Близу Виница, на потегот Горица, покрај откопаната базилика од 5-ти век се откопани и остатоци од грнчарска работилница, во која била репродуцирана и ваква украсна керамика. Најдени се повеќе мали керамички жигови со украсни мотиви претставени во негатив, а кои биле констатирани за

отсликување на грнчарски садови пред нивното печење. Изнаоѓањето на овие печати е потврда за постоење на грнчарска работилница кај овој локалитет.

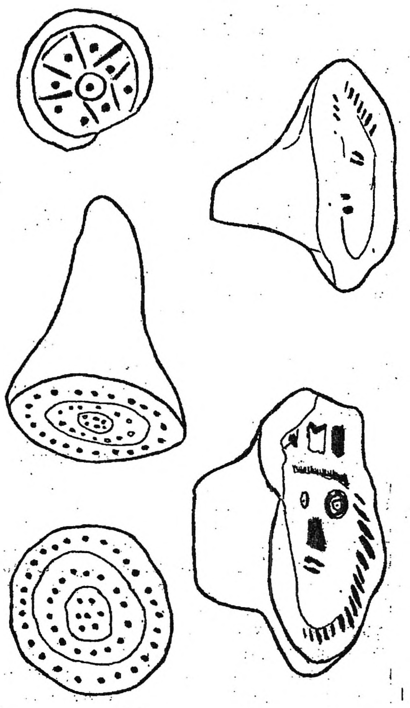

Глинени печати за нанесување разни орнамнети на грнчарски садови
Локалитет Горица, Виница
(Ц.Крстевски, З.Белдедовски, 1987)

Христијанството се појавило рано во Македонија. Потврдено е со бројни цркви од доцен 4-ти, 5-ти и 6-ти век. За широката христијанизација на овие краеви зборува и богатиот црковен живот во македонските градови, одразен во пишани документи. Епископите од Лихнид, Хераклеја, Стоби, Скупи, Баргала и Запара учествувале на екуменскиот и васеленските собори во текот на 4-ти, 5-ти и 6-ти век. Во Јустинијана Прима во 535 година бил устоличен архиепископот на Северен Илирик. Двата последни епископи од Стоби учествуваат уште на крајот на 7-ми век на соборите во Цариград и Труло.

Тргнувајќи од овој богат подем на раното Христијанство кај нас, треба да се очекуваат повеќе ранохристијански траги и на грнчаријата од наоѓалиштата од овој период. Оваа материја е слабо истражена кај нас. Можеби има уште неоткриени непознати нешта, слично на загадочните Винички икони откриени во наше време. Овие керамички плочки со претстави главно од Стариот завет, биле калапени од локални керамичари во раниот 6-ти век. Поради нивната специфична содржина и намена ги изоставаме од нашиот преглед на керамички прозводи од тоа време.

Христијанството во раниот период од распространувањето го оди својот мачен пат за докажување и постепено прифаќање од верниците. Сега, на крајот од антиката, го доживува својот вистински нагорен пат. Масовно се подигаат црковни објекти. Населението во црквата гледа спас од сите страдања на кои е подложено. Сите феномени на животот, од изненадна олуја или земјотрес, до успешна жетва или смрт на саканиот близок, се дефинирале како Божја волја. Човекот безусловно му верува на свештеникот, светот кој се зема за готово функционира само во духовен смисол. Масовното прифаќање на христијанството и препуштањето на судбината оправдувана од религиозните учења наоѓа примена и во предметите кои не се директно врзани за црковниот објект, туку преку христијанската симболика претставена на утилитарни предмети, како грнчарските садови, верникот допушта со нивната секојдневна употреба да биде поврзан со моќта на силата која ја чува неговата духовна состојба. Затоа, овие садови на кои има претставено ранохристијанска симболика се од посебно значење. Ова е период кога христијанството масовно добива верници. Со губењето на античките вредности во општеството, сите потреси што човекот ги доживувал во периодот на преселбата на новите народи на наше тло, христијанството успева да се наметне толку силно, што неговото масовно прифаќање кај населението се огледува во христијанската симболика нанесена и на предмети наменети за секојдневна употреба.

VI. Хронолошки рамки на одделни категории на доцноантичка грнчарија

1. Врска со контекстите на станбените слоеви и гробни целини

Проучувањето на доцноантичката грнчарија на територијата на Република Македонија е изведено на материјал од седумнаесет пунктови. Местоположбата на пунктовите прави да бидат опфатени речиси сите региони во државата. Од вкупно триесет и четири локалитети поголемиот дел од материјалот потекнува од населбински локалитети, додека мал дел се од некрополи.

Поголемите антички градови, како што се Скупи, Стоби и Хераклеја, се систематски истражувани. Кај нив културните слоеви се точно определени. Тоа е изведено преку проучувања на архитектонските целини, слоевите во тие затворени целини и со помош на нумизматичкиот и останатиот движен материјал. Изделувањето на грнчарскиот материјал од констатираните и датирани слоеви, со разврстувањето во типолошки рамки, го даде резултатот за воспоставување на временски определби на одделни типови садови.

Анализите на материјалот од помалите населби е направен на два начина. Материјалот од населбите од каде за прв пат се проучува грнчрски материјал во оваа студија и каде не е прецизно изведена археолошката определба е изделен според утврдената типологија на доцноантичката грнчарија. На тој начин се добија одделните категории на грнчарии. Заедно со податоците за градбите од локалитетите, со евентуалниот нумизматички и друг движен материјал и во голема мера поткрепени сознанија преку аналогии од соседните региони, садовите ја добија својата хронолошка определба. Од населбите од каде е користен материјал кој веќе е објавен, се зема во предвид анализата на проучувачот. Но, честопати тие се недоволно прецизни, заради сместување во општи рамки на доцната антика и кога има услови за попрецизно датирање, а тоа не е земено во предвид. Исто така, има случаеви кога е безусловно преземена датација од други локалитети за сличен материјал. Ваквите примери се анулирани и е направен обид тие садови да добијат поточна типолошка и хронолошка определба.

Иако на локалитетите од доцната антика поретко се изведувани истражувања на некрополи, од досегашните може да се издели една солидна цифра на грнчарски наоди. Проучувањата на гробните наоди секогаш се следи како доста точно определување, заради повеќето фактори кои влијаат. Начинот на погребување и различниот вид на материјал, најден како гробни прилози, го овозможуваат тоа. Ваквите тврдења се однесуваат особено на гробови од раниот период на доцната антика, бидејќи ретките најдени гробови од подоцнежниот период се речиси секогаш без гробни прилози.

Земајќи ги во предвид сите видови анализи, грнчарскиот материјал во голем дел доби свои точни определби, како типолошки, така и хронолошки.

Материјалот од Скупи е точно определен заради успешната анализа на слоевите во градбите од периодот на доцната антика. Бидејќи истражувањата биле изведувани многу прецизно и од секој теренски слој е стрпливо изделувано

секое парче грнчарија, со помош на големиот нумизматички материјал и останатиоѕ археолошки материјал, слоевите се констатирани и датирани. Типолошката определба во соработка со датираните слоеви ја дава определбата на секој грнчарски сад. На градската територија на Скупи се изделени сите типови доцноантички грнчарии познати кај нас, чинии од источномедитерански и африкански импорт, македонска сива со различни видови садови, амфори, глеѓосана, садови од локално производство, од почетокот на 4-ти до почетокот на 7-ми век. Од Источната некропола на градот Скупи, истражувана во седумдесетите години на минатиот век, употребени се неколку садови, кои се точно определени од истражувачот на некрополата. Тие покажуваат дека тука се најдени садови од крајот на 3-от и целиот 4-ти / ран 5-ти век. Најдени се садови од Македонската сива грнчарија, афикански импорт, глеѓосана грнчарија и локална продукција со премаз. Проучувањата на скупскиот материјал се одлична основа за проучувањата на грнчаријата во Република Македонија.

Скопскиот регион е застапен и со неколку населбински наоѓалишта од помал карактер. Утврдувањата на планината Скопска Црна Гора, се еднослојни населби, со локална грнчарија од крајот на доцната антика. Единствено во Маркови кули на планината Водно кај Скопје, каде се утврдени слоеви од доцната антика и средниот век, се најдени садови од локална продукција, но со премаз и со глеѓосана глазура, карактеристични за соседните области северно од нив.

Античкиот град Стоби е најистражениот локалитет во Република Македонија, не само во однос на архитектонските објекти и некрополите, туку и според проученоста на грнчарскиот материјал од сите периоди на градот. И на овој локалитет проученоста на слоевите во градбите е прецизно изведена. Материјалот од многуте градби од доцната антика во градот пружаат можност да се видат сите типови доцноантичка грнчарија, позната во овој дел на Балканот. Африканскиот и источномедитеранскиот импорт е доста застапен, како и амфори од сите векови на овој период. Особено Македонската сива грнчарија е застапена во голем број, па од таму се размислувањата на одделни проучувачи за евентуален производен центар сместен во градот или во близина. Локалната продукција е застапена со многу типови садови, кои ги следат актуелните продукции. Западната некропола на Стоби е застапена со садови со премаз од локална продукција, од периодот на 3-от / 4-от век.

Материјалот од Хераклеја во овие проучувања зафаќа поголем дел. Истражувањата направени во Големата базилика и просторот на античкиот театар нудат богат избор. Од градската територија потекнуваат неколку увезени садови од источномедитеранската продукција. Најголем дел од грнчаријата од Хераклеја, употребена во студијата, потекнува од доцноантичките населбински слоеви сместени врз остатоците од римскиот театар. Бројната грнчарија е разделена во голем број типови на едноставно изработени садови без премаз. Тоа е кујнска грнчарија, која се следи во сите доцноантички наоѓалишта на територијата на Република Македонија, од 4-ти до крајот на 6-ти / ран 7-ми век.

Останатите населби на оваа територија се истражени со различен квантитет, па таков е и резултатот во однос на грнчарскиот материјал. Во Исар - Марвинци од крајот на 3-от и во 4-от век, во периодот на градежен подем во балканските провинции, се констатирани слоеви од кои е презентиран малуброен увозен материјал. Констатиран е и слој од 5-от и 6-от век, со објекти за живеење градени со кал, но тој материјал не е вклучен во овие проучувања. Некрополата, пак, дава не само поброен материјал, туку и поразновиден, преку кој може да се

заклучи важноста и вклученоста на градот во трговските врски на Балканот. Садовите најдени како гробни прилози во гробови од 4-от век се најразновидни форми на стомни, чаши и чинии од Македонската сива грнчарија, чинии од Доцноримска Ц / Фокеанска грнчарија, од 4-от / 5-от век. Со ваквиот богат материјал градот на Исарот кај с. Марвинци се движел со паралелен чекор во растежот како Скупи и Стоби. Местоположбата на главниот трговски правец север-југ го овозможило тој развој.

На главниот трговски пат се наоѓа и локалитетот Стакина чешма во Валандово. Археолошките истражувања се одвиваат на римска вила, изградена во почетокот на доцната антика, а крајот на животот е дефиниран при крајот на периодот. Од овде потекнуваат повеќе садови, кои со својата типолошка определба ја потврдуваат хронолошката детерминација на самиот објект. Покрај неколкуте садови од локална продукција, најдени се примероци од Македонската сива и тоа садови со многу интерересни форми и декорации. Сето ова оди во прилог на мислењето дека Македонската сива грнчарија имала производни центри на тлото на Република Македонија и дека овој тип грнчарија е дел од луксузната грнчарија прифатена од населението од повисоките кругови, кои живееле во поголемите градски центри и во вилите на страна од нив.

Охридскиот регион е застапен со локалитетите на Горен Сарај и црквата Св. Еразмо. Од црквата, која не е дел од градското јадро, во погребувања изведени во самата црква најден е сад од локална продукција. Црквата е ранохристијанска, со богати мозаични подови во нартексот и северниот кораб, а врз нив се изведени неколкуте погребувања. Садот веројатно припаѓа на раниот 7-ми век.

Меѓу неколкуте културни хоризонти констатирани на Горен Сарај во Охрид, кои потекнуваат од хеленистичкиот до османлискиот период, доцноантичкиот е утврден на дел од просторот на тврдината. Истражени се неколку простории за живеење и погребувања. Грнчарскиот материјал покажува застапеност на разни типови грнчарии. Од ретките примероци на увозна африканска грнчарија, Македонска сива, до локална грнчарија, со амбалажни и кујнски садови. Грнчаријата покажува дека доцноантичкиот слој се развивал во втората половина на 4-от, 5-от и 6-от век и дека градот и во доцната антика се развивал со исто темпо како и градовите во повардарјето.

Баргала, центарот на црковниот живот во источниот дел, во овие проучувања не овозможува доволно количество грнчарски материјал за обарботка. И покрај сериозноста во истражувањата, публикуван е мал дел од него. Но, оној обработениот, дава увид во доцноантичката локална продукција, што е од особено значење за состојбата во тој регион. Од населба на локалитетот Крушка-Варница кај с. Козјак, каде е истражувана и ранохристијанска базилика, е познато грнето работено на рака, од слојот на преминот кон раниот среден век, со што е претставена крајно едноставната грнчарија работена во раниот 7-ми век.

Кочанскиот регион е застапен со неколку погребувања на локацијата Касарнски круг во Кочани. Тоа е некропола од римски период, а во слојот над инхумираните погребувања од доцната антика се најдени грнчарски садови од локална продукција и една чинија од Македонска сива. Чинијата припаѓа на производи од 4-от и 5-от век.

Доцноантички период во Струмица е прикажан преку грнчарскиот материјал најден на повеќеслојниот локалитет Орта џамија. Најдени се слоеви од хеленистичкиот до османлискиот период, што ја покажува долговековната историја на овој крај. Истражувањето е сондажно, откриени се низа ѕидови од

објекти од различните периоди. Доцноантичкиот материјал е потврден од истражувачот и со нумизматички материјал. Разврстувањето на доцноантичката грнчарија по типови, покажува разни форми на садови од локалната продукција и чинии од Македонска сива грнчарија, од 4-от / 5-от век.

Кратовскиот регион е прикажан со наоди од доцноантичката населба кај с. Коњух. Истражувањата на оваа населба се изведуваат на неколку пункта, обработувајќи цистерна и неколку објекти за живеење. Доцноантичкиот слој е утврден со начинот на градба, нумизматичкиот материјал и одличната првична обработка на грнчарскиот. Од оваа мала населба, која служела и како збег за околното население, изделени се повеќе садови. Покрај големиот број садови од локална продукција, има само неколку садови кои припаѓаат на источномедитерански импорт и неколку од Македонска сива грнчарија. Грнчаријата хронолошки припаѓа на периодот од 4-от до 6-от век.

Кумановскиот регион е археолошки доста истражуван. Познати се населбата и некрополата во Дрезга, с. Лопате, богата со грнчарски наоди од римскиот и доцноантичкиот период. Доцноримските гробови, каде сохранувањето е со инхумација, во правоаголни јами, цисти, покриени со надгробни стели, кои потекнуваат од 2-от до 4-от век со латински натписи со приватен каратктер, цисти од делкан камени блокови покриени со стели, цисти од керамички тули и тегули, цисти од секундарно употребени стели, правоаголни јами покриени со камени плочи, потекнуваат од 3-от и цел 4-ти век. Најдена е стомна од продукцијата на Македонската сива грнчарија, чија форма ја дополнува претставата за овој вид садови и садови со премаз од локална продукција и глеѓосана грнчарија. Глеѓосаната стомна ја потврдува поврзаноста со северните региони.

Населбата на локалитетот Градиште кај с. Пчиња е фортификација, со анализи прецизно изведени од истражувачот, пружа материјал доволен да се согледа развиеноста на кумановскиот регион. Локалната продукција е претставена со мошне различни типови садови, големи питоси и кујнска грнчарија.

Преспанскиот регион во овој период бил населен како на брегот, така и на островот. Од повеќето локалитети на брегот на Преспанското езеро го изделуваме доцноантичкиот локалитет во Претор. Истражувањата на островот Голем Град покажуваат постоење на повеќеслојно наоѓалиште, кое заедно со движниот материјал од истражувачот е прецизно обработен. Доцноантичкиот материјал се препознава во фрагменти од печатена грнчарија од 3-от и 4-от век, ребрести амфори типични за доцната антика, а слојот е потврден со монети од 4-от до 6-от век.

Населбата на локалитетот Градиште кај с. Стенче е во тетовскиот регион. Тврдината била добро поставена за вршење контрола на патот кој водел од Кичевијата преку превојот Света на планината Сува Гора кон Скопје. Истражувањата на оваа населба покажуваат објекти за живеење, цистерна и ранохристијанска црква. Наодите покажуваат припадност на крајот од доцната антика, односно 6-ти век, а евидентирани се садови од локална продукција.

Демиркапискиот и тиквешкиот регион се истражувани на повеќе мали локации. Неколкуте спомнати локалитети претставуваат наслеби и нивни некрополи, претежно утврдени како локалитети од доцноантички - ранохристијански период, сондажно истражувани. Повеќето садови говорат за разновидноста на локалната продукција во малите наслеби.

Прилепскиот крај содржи неколку помали локалитети. Вилата рустика на локалитетот Пештерица кај с. Ореовец е истражувана заедно со некрополата. Градењето на објектот се смета дека било во крајот на 3-от век и дека вилата опстојувала во целиот 4-ти век. Како гробни прилози најдени се два сада од локално производство. Локалитетот Задна Река кај с. Витолиште го сочинуваат населба и некропола, а доцноантичкиот слој е датиран со монети ковани до 5-от век. Садовите се со локално производство, со многу разновидни форми и намени.

Кичевскиот крај е застапен со материјал од локално производство од некропола, која потекнува од римски и доцноантички период. Дојранскиот крај е исто така застапен со истражувања на римска и доцноантичка некропола, но тука се најдени садови и од Македонската сива грнчарија. Делчевскиот крај е застапен со неколку садови исто така од локално производство. Малиот број садови применети од овие региони ја покажуваат присутноста на разни форми изработени во локалните работилници. Недостатокот на луксузна роба го потврдува заклучокот за нејзина застапеност во поголемите населени места чии поимотни граѓани биле во можност да ја набават.

Материјалот од сите локалитети застапени во ова проучување покажува дека низ целата територија на Република Македонија егзистирале многу форми на кујнски садови, кои го чинат типот Едноставна грнчарија без премаз. За секоја наслеба, од каков тип да била, со градски или селски карактер, каде и да е сместена, оваа грнчарија претставува основен тип користен во секојдневието. Грнчарските садови со премаз изработени во локалните работилници се среќаваат и како гробни прилози во некои погребувања.

Во населбите честа форма од садовите од локално производство се и питосите и садовите за триење. Овие големи садови се наменети за чување и приготвување на храната. Без нив неможе да се замисли домаќинството од доцната антика.

Македонската сива грнчарија се среќава во големи количества и со многу разновидни форми и димензии. Најчеста е во големите градови, сместени по течението на реката Вардар, каде водел главниот трговски пат север - југ. Садови од овој тип грнчарија има и во другите поголеми центри, како во Охрид и во Струмица.

Увезената роба од оддалечените дестинации на источномедитеранските центри содржи разни видови луксузни садови. Нив ги има во поголемите градови на територијата на Република Македонија.

Проучувањата на доцноантичката грнчарија на територијата на Република Македонија дадоа многу прецизна претстава за застапеноста на сите типови грнчарии познати во овој период на Балканот.

2. Датирање според аналогии во соседни земји

Обработката на грнчарскиот материјал, покрај типолошката разделеност и определбите според станбените слоеви и гробни целини, ја доби својата завршница преку споредбите со аналогиите од соседните земји.

Проучувањата на доцноантичката грнчарија која потекнува од античките градови на територијата на Република Македонија во науката се смета за солидно изведена. Потпирајќи се на неа изведени се бројни проучувања на грнчарски садови од одделни наоѓалишта, а тоа е применето и во ова проучување. За поточно утврдување на хронолошката детерминација и за изнаоѓање на распространетоста на типовите грнчарии и влијанијата кои тие ги доживувале, користени се податоците врзани за аналогиите на грнчариите од соседните региони.

Импортот кој доаѓал во античките градови го чинат садови од типот Африканска црвенопечена грнчарија и Доцноримска Ц / Фокеанска грнчарија. Формите на садови од овие грнчарии се идентични на сите наши наоѓалишта. Според наодите во соседните српски, бугарски и грчки локалитети, каде се среќаваат истите форми на овие грнчарии, транспортот за нив се одвивал по утврдени трговски маршрути низ Балканот. Како најблиско пристаниште и голем центар, Солун се вбројува во главните дестинации за пренос на овие производи од големите грнчарски центри на северноафриканскиот и малоазискиот брег. Во северниот дел на Егејот биле користени и други пристанинншни градови, како Амфиполис на р. Струма, оддалечен само 5 км од Еион, сместен во заливот на реката во морето; Абдера, самиот пристаниште, кој бил користен за дотур на роба неколку векови и многу важен за регионот; Тасос, главно пристаниште на истоимениот остров; Филипи, кој го користел Неаполис за размена на роба[148].

Познавањето на секој нивни производ, кој е и хронолошки определен, многу го олеснува датирањето на овие производи на нашите наоѓалишта. Во проучувањата на грнчаријата од разни локалитети на Балканот е изоставен овој тип увозна грнчарија, веројатно заради поголемата заинтересираност со останатите непроучени типови. Но, анализите од големите градови на брегот на источниот дел на Медитеранот, како Атина, Коринт, Саракена во Истанбул, Кносос, овозможуваат точна определба и на овој материјал. Во големите приобални центри овој тип го има и во цел 6-ти век, за разлика од населбите во провинциите, како и делови од територијата на Република Македонија. Ваквата состојба е оправдана со зголемувањето на популацијата во тие градови, заради историските случувања кои ги принудувале луѓето да ги напуштаат домовите и од провинциите да се населуваат во посигурните големи гардови.

Амфорите се уште еден тип грнчарија кој доаѓал од далечни дестинации. Повеќе типови амфори наоѓаме во поголемите градски центри, а поретко во помалите населби. Овие амбалажни садови се користени за пренос на разна течна, сушена или зрнеста храна. Амфорите од македонските наоѓалишта ја покажуваат трговската врска со две дестинации. Тие доаѓаат од понтските и од источномедитеранските центри. На Балканот се користени повеќе трговски патишта за пренос на робата. Населбите на лимесот преку Морава и Вардар се поврзувале со Егејот. Патот Наисус, Сердика, Хадрианопол, бил од голема помош за одвивање на трговските врски. Низ главните градски центри на наше

[148] V.Malamidou, 2005, 76.

тло, сместени во повардариетo, поминувал патот што водел од Солун кон север. Од овие градови грнчарските производи биле дистрибуирани кон останатите населби.

На македонските наоѓалишта регистрираме повеќе типови амфори, определени како понтски и источномедитерански. Понтските амфори, зависно од типот, се јавуваат во 4-от век, најраширени и најчести се во 5-от и 6-от век, а крајот на нивното производство е во почетокот на 7-от век. Повеќето од овие амфори почнале со производство многу порано, во 2-ри-3-ти век и во 4-ти се најраспространети. Ги има во целото Црноморие, преку балканските провинции сè до Египет, особено се присутни во долното подунавие, а некогаш и до Јадранот и северноафиканскиот брег.

Источномедитеранските амфори се во поголем број застапени на македонските наоѓалишта. Особено многу честа на Балканот е амфората со чешлест орнамент, тип Картагина доцноримска 4 / Бјелајац 15 / Кузманов 6. Тие се познати од областа Газа во 5-от и 6-от век, а се среќаваат на локалитети на Дунав, во Горна Мезија, цел источен Медитеран, северна Африка, на север сè до Црно море. Спатеите од Скупи и Стоби припаѓаат на источномедитеранските тиови од северна Африка и Самос, од крајот на 5-от до крајот на 6-от век.

Глеѓосаната грнчарија ја има на неколку локалитети во Република Македонија. Тоа се Скупи, со најголем број садови, Стоби и со одделни наоди Маркови кули на Водно и Дрезга кај с. Лопате, кумановско. Очигледна е поврзаноста на северните региони со главниот трговски пат север - југ низ Македонија. Проучувањата на глеѓосаната грнчарија во тие региони, Мезија Прима, Дакиа Рипенсис, Дакиа медитеранска и Дарданија, покажуваат дека нивното производство започнува во втората половина на 3-от и крајот на 3-от век / почеток на 4-от век, најмногу садови потекнуваат од крајот на 4-от - прва половина на 5-от век, а ги има исто така и во 6-от век. Од регионот на Панонија се извезуваат кон југ и кон запад, така да се среќаваат и во Птуј и во Карнунтум, кај Виена. Доцноантичката глеѓосана грнчарија од периодот од крајот на 4-от и првата половина на 5-от век се означува како време на втора важна фаза на оваа продукција, после раноримската. Во Дарданија се регистрирани седумнаесет наоѓалишта со оваа грнчарија, концентрирани околу Нови Пазар, каде се сместени многу фортификации од 4-ти / 6-ти век. Во Дакиа медитеранска наоѓалиштата со глеѓосана грнчарија се распрскани низ целата територија. Најголема коцентрација на наоѓалишта, околу четриесетина, во 4-от век има во Мезија Прима и Дакиа Рипенсис, околу Дунав. Во 6-от век останува коцентрацијата во Дарданија, околу Нови Пазар, а во останатите посочени региони речиси ја снемува.

Од соседните региони, особено бугарските наоѓалишта се изделуваат со проученоста на доцноантичката грнчарија. Особено тука спаѓаат наоѓалиштата што припаѓаат на дунавските провинции од доцната антика. Големо внимание е посветено на проучувањето на локалната грнчарија, со премаз или без него. Исто така и од српските наоѓалишта локалната продукција е обработена во доста голем обем. Кога на нив ќе ги додадеме одделните проучувања од албанските наоѓалишта, добиваме целосна слика за застапеноста на локалната грнчарија во соседните области. Садовите кај нас од локалното производство се разделени во голем број типови и варијанти. Споредбите со аналогии од соседните области покажуваат дека сите форми на грниња и длабоки чинии се среќаваат и таму. Нема изненадувања во тој поглед, иако застапеноста е различна од регион до регион.

Грнињата од тип 1 кај грнчаријата без премаз, со топчесто или биконично тело и раб како инка, е најраширената форма. Нивното многу големо производство се следи преку повеќето варијанти. Многу се чести во наоѓалиштата во северниот дел на Бугарија, познати како долномезиска форма, некои варијанти се типични за двете Дакии, некои се среќаваат на српските и албанските наоѓалишта, така да може да се каже дека се среќаваат на територијата на цел Балкан. На овој тип грнциња припагаат 2/3 од вкупниот број обработени од македонската територија. Овој тип се произведувал во 5 и 6 век.

Грнињата од тип 2, со триаголна профилација на работ, се чести на бугарските наоѓалишта од дунавските провинции и од средишниот дел на Албанија. За сите типови грниња заедничка е констатацијата дека се распространети низ целиот Балкан. Тоа го потврдуваат бугарските, српските, албанските наоѓалишта, додека за грчките сознанијата за овој тип грнчарија изостануваат.

Типовите грниња кои се среќаваат на наоѓалиштата во овој дел на Балканот во многу голем број се среќаваат и на доцноантичките наоѓалишта во поодалечените региони. На словенечки локалитети од истиот период како кај нас, а споредени со соседни локации во Австрија, се констатирани грниња со иста форма и начин на изработка[149]. Во новите историски прилики, условени од несигурноста со упадите на варварските племиња од источните предели, животот станува поедноставен и исполнет со напори за преживување. Од таму е големата продукција и распространетост на едноставната грнчарија без премаз. Грнињата добиваат брановидни орнаменти при крајот на доцната антика. Ваква е констатацијата и на проучувачите од крајните северозападни краеви на Балканот.

Од сите посочени анализи може да се заклучи дека грнчаријата од периодот на доцната антика има исти карактериситики во овој дел на Балканот. За увезената грнчарија може да се следат правците на распространетост. Локалната продукција на садови е со особености на локалните работилници, но и таа, генерално, се одликува со исти карактериситики насекаде во провинциите на префектура Илирик.

[149] S.Ciglenečki 2000, 140.

VII. Заклучни согледувања

Грнчаријата е најприсутен движен наод на археолошки наоѓалишта. Во текот на менувањето на историските периоди и таа е подложена на технолошки и естетски промени, а анализите на грнчарскиот материјал придонесуваат за проучувањата на историските промени во општеството.

Промените кои се забележуваат во обликот на садовите, во техниката на изработка, како и во декорирањето, во нивната големина и бројна застапеност на различните видови садови, укажуваат на нивната разновидна примена во неколкуте векови од доцноантичкиот период.

Периодот на доцната антика опфаќа време од неколку векови кога Римската империја го доживува своето постепено, но сигурно распаѓање, преминувајќи во раното средновековие кое бележи поинакви особености.

Доцната антика е време на пропаѓање на моќната Римска империја, период на многубројни неповолни случувања. Сепак, внесувајќи трансформации во многу области, општеството изнаоѓа услови да ги продолжи античките традиции. Потребни се неколку стотини години на овие простори да се создаде ново општество, кое ќе пружи поинакви вредности во севкупното живеење.

Римската држава неможе да го издржи притисокот од внатрешни поместувања, условени во голема мера од надворешните влијанија. Во овие векови, разни варварски племиња од исток навлегуваат во државата, напаѓаат цели територии, некои се населуваат и се инфилтрираат во државните органи, други преземаат буквално уништување на населените места. Ваквите прилики, дури и за Римската држава, веројатно најмоќната империја во историјата, биле непремостливи. Процесот на првично видоизменување, а потоа и на целосен распад на државниот апарат се следи низ периодот од крајот на 3-ти до крајот на 6-ти / почетокот на 7-ми век.

Распадот на стопанството и разнебитувањето на војската во Римската држава предизвикале целосен хаос кој траел во периодот на т.н. воена монархија и воена анархија, од 235-та до 284-та година. По Диоклетијановите напори за смирување на состојбата, при крајот на 3-ти и во 4-ти век, царството повторни ги зацврстува своите општествени и стопански начела, со што државата доживува просперитет. Во крајот на 3-ти и во почетокот на 4-ти век империјата се судрува со нападите на Готите, а особено од втората половина на 4-ти век, кога тие се присутни на голем дел од Балканот, Долна Мезија, Тракија, Македонија, Епир. Почетокот на 5-ти век е исполнет со релативно мирен период. Во доцниот 5-ти век Хуните, со своите разурнувачки походи, оставаат неизбришливи траги во провинциите на Балканот. Тие се синоним за див, варварски терор, со крајно оскудни потреби за преживување. Хуните се најголемата сила што провеала низ Балканот после готските навлегувања. Кон бранот на разорувања во 6-ти век се приклучуваат нови народи - Словени, Авари, Бугари, Кутригури. Навлегувањата на новите народи се одвивало преку чести и големи упади од многубројни напаѓачи, кои во 7-ми век тука ќе бидат веќе целосно населени. Сите народи, кои во неколкуте векови што го означуваат периодот на доцната антика навлегуваат краткотрајно на балканските простори или пак се населуваат, се носители на сите разурнувачки акции и се чинители на Големата преселба на народите.

Односите во општеството се пресликуваат во секојдневието на обичниот човек. Брановите на напади во одделни територии можат да се следат преку

мноштвото колективни нумизматички наоди. Тие се трезорирани во мигови на опасност, со надеж за продолжување на животот по враќањето од скривалиштата во своите домови. Особено оставите во текот на втората половина на 6-ти и почеток на 7-ми век се показатели на овие историски случувања.

Во 7-от век завршува населувањето на Балканот и почнува да се развива новото општество. Новонаселените народи, секој со свои етнички обележја, е под силно влијание на големата империја на Византија, па понатамошното производство, особено локалното, добиваат нови карактеристики. Грнчарското производство подолг период останува на веќе воспоставените особености од крајот на доцната антика, со постепени внесувања на нови видови кои ќе ја претставуваат средновековната грнчарија.

Постепеното осиромашување на населението е евидентно преку измените на населените места во однос на нивната големина, типот на градежните објекти и движните наоди од теренот. Грнчаријата е најприсутниот движен наод на сите локалитети. Таа е составен дел од секојдневието на секое семејство.

Проучувањето на доцноантичката грнчарија во Република Македонија претставува собир на сите типови грнчарии што се наоѓаат од тој период.

Преку изборот на типови грнчарии се следи социјалната и културната категорија на луѓето од одредени локалитети, кои сочинуваат одреден регион. Садовите најдени на локалитетите од овој период, со припадноста на одреден тип грнчарија, покажуваат во кој тип населено место се наоѓа одредена категорија грнчарија. Преку аналогиите за нив од соседните региони се покажува распространетоста во пошироки рамки, а можно е да се трасираат и трговски патишта на увозните типови грнчарии.

Доцноримската црвенопечена грнчарија се следи во текот на целиот римски период. Нејзиното седумвековно постоење, како и огромната продукција и распространетост даваат можност за поголеми научни расправи. Затоа, во текот на долгогодишните проучувања на оваа проблематика во текот на 19-от и 20-от век, црвенопечената грнчарија доживува различни определби. Двата типа црвенопечени грнчарии, определени од Хејс како Африканска црвенопечена и Доцноримска Ц грнчарија, се присутни на доцноантичките македонски наоѓалишта.

Африканската црвенопечена грнчарија е многу чест производ што се среќава низ римските провинции. Нејзиното појавување се поврзува со територијата на денешен Тунис, особено со локалитетите околу денешен Ел Марине, во периодот од 1-от до 7-от век н.е. Таа е водечка, фина грнчарија распространета во големиот простор на Медитеранот, особено во периодот на доцната антика.

Садовите од овој тип грнчарија се изработени од добро пречистена глина. Таа содржи парчиња фин кварц, бел и кафенкаст, а момирокот е видлив кај повеќето садови и никогаш не е присутен во преголеми количини. Се среќаваат и парчиња од бел варовник, па, како резултат од печењето, од поголемите грутки остануваат воздушни меури. Печењето е меко, во црвеникава боја. Премазот е сјаен, со портокалово-црвена боја и се разликува од високосјајните садови од раноримскиот тип Тера Сигилата. Таа е вообичаено со потемна нијанса од онаа на самата глина. Бојата се движи од портокалово-црвена до ќерамидесто-црвена.

Садовите од Африканската црвенопечена грнчарија најчесто се недекорирани, освен често присутните разновидни жлебови. Подоцнежните типови на дното добиваат втисната декорација во вид на медаљон. Можно е оваа

изведба да била под влијание на декорацијата на металните современи садови од тоа време. Најголемиот број садови од овој тип се без декорација, па жлебовите претставуваат единствен декоративен елемент. Ваквата изработка придонесува садовите да имаат мазен изглед и лесен сјај, а формите задоволуваат високи естетски критериуми и воедно се многу практични за употреба.

Следна категорија на доцноантичка грнчарија од луксузен карактер е Доцноримската Ц, односно Фокеанска грнчарија. Садовите од овој тип грнчарија се со кафено - виолетово - црвеникава боја на печење, подвргнати на силно печење, со прекршувања без пукнатини. Ретки се садовите од овој тип кои имаат портокалова или портокалово - црвена боја. Тие припаѓаат на пораните фази на производство. Печењето кај овие садови е изедначено. Премазот кај нив е во тенок слој. И покрај големата продукција и распространетост, овој тип грнчарија е произведуван во релативно мал број форми. Одредени форми се произведувале долго време. Главна декорација се печатените орнаменти.

За развојот на оваа грнчарија силно влијание одиграла Чандарли грнчаријата, која постои до 3-от век. На нејзино место во периодот на доцната антика се појавува Доцноримската Ц грнчарија. Таа ја заменува претходната во однос на луксузниот изглед, потекло на производство и трговски позиции. Како главен производен центар се смета Фокеа, во денешна Турција. Од таму се раширува низ целиот малоазиски брег и пошироко, во тогашниот источноримски свет.

Во Македонија, со местоположбата во средиштето на Балканот, секогаш биле рефлектирани влијанија од сите соседни региони. Во антиката територијата на денешна Македонија била мошне поврзана со Егејот преку Солун. Од таму допирале сите случувања од источниот дел на империјата. Трговскиот пат од Солун кон северните провинции водел вдолж реката Вардар, па таму се сместени најразвиените антички градови на територијата на Македонија. Скопската котлина со Скупи, јужно од таму Стоби, потоа градот на Исарот во Марвинци, се носители на културните, политичките и економските новини. Населението во овие градови, како и од античките градови сместени на патните правци кон запад и исток, содржат грнчарски материјал произведуван во големите центри ширум северноафриканскиот брег и источниот Медитеран.

Увезената грнчарија се садови од типот Африканска црвенопечена грнчарија и Доцноримска Ц грнчарија. Африканската црвенопечена грнчарија е застапена со повеќе типови садови, но најчести се чиниите од форма 61 од определбата на Хејс, потоа форми 68, 72, 73, 80. Овој тип грнчарија е датиран во 4-от и 5-от век, одделни типови чинии се следат до 6-от век, а ретки се оние најраните од крајот на 3-от век.

Доцноримската Ц грнчарија, односно Фокеанска, е вториот луксузен тип што бил увезуван на територијата на Македонија. Од нив најприсутни се чиниите од форма 3, според определбата на Хејс. Тоа се биконични чинии, типични за оваа грнчарија од 5-от век. Од периодот на 4-от и раниот 5-ти век се чиниите со форма 1 и 2. Исто така, доста чести чинии се со форма 10, од раниот 6-ти век. Контактите на доцноантичките населени места на територијата на Република Македонија се илустрирани преку импортот од Африканска црвенопечена грнчарија произведувана во центрите на северноафиканскиот брег и од Доцноримската Ц грнчарија од центрите во Мала Азија.

Присуството на садови од овие типови луксузни грнчарии во текот на 4-от и 5-от век, а дури и во почетокот на 6-от век, покажува дека провинцискиот живот на оваа територија сѐуште имал можност да ги следи модните текови на

грнчарската индустрија во империјата. За одржување на овие текови било потребно стабилно општество, кое со текот на времето ги доживува првите поместувања заради доаѓањето на разните варварски племиња и нивно населување. Очигледно, населението долго издржало во овие разурнувачки походи и често пати продолжувало со континуираниот живот во своите домови, сé до крајот на антика, во доцниот 6-ти / ран 7-ми век, кога средновековието, како историски период, веќе сериозно го започнал својот развој.

Македонската сива грнчарија се јавува како главен конкурент на увозната грнчарија. Таа се развива на македонска територија, така да, од географската припадност е произлезено името прифатено во науката. Таа се среќава во Грција, во пределот околу Солун, на римските некрополи на Тесалоника, во Тороне на полуостровот Халкидик, во Филипи, Тасос, Атина, Коринт, на повеќе бугарски наоѓалишта од континенталниот дел, Ќустендил, Перник, Сандански, но, не и на црноморскиот брег, потоа во јужниот дел на Србија и на речиси сите поголеми доцноантички наслеби во Македонија.

Садовите од овој тип грнчарија, со својата форма и техника на производство, даваат доволно аргументи таа да се вброи во доцноантичките грнчарии со луксузен карактер, коишто се произведувале во римскиот свет. Најчести форми се плитки и длабоки чинии, мали и големи стомни и садови со две и три рачки. Овие садови се изработени од добро пречистена глина. Сивата боја има различни нијанси на потемна и посветла, сиво - кафени нијанси, па, дури и црвеникаво - кафенкасти. Глината честопати содржи парченца сребрен момирок и поретко меурчиња од воздух. Многу важен елемент при изработката на овие садови е глазурата. Во повеќето случеави таа е нанесена во дебел слој, блескава е и ја има во повеќе варијанти на бои. Најчеста е глазурата со темносива боја, сиво-маслинеста, ретко темносива до црна боја, а кај садовите изработени од кафенкаста глина и глазурата е со такви нијанси. Заедничко кај сите садови е што глазурата е со седефен блесок, со што се доловувал убавиот изглед на современите, тешко набавливи, метални садови.

Овој тип луксузна грнчарија се среќава на речиси сите наоѓалишта од доцната антика во Република Македонија кои имаат карактер на градска средина. Садовите најдени на македонските наоѓалишта покажуваат многу голема разновидност на форми, облици и декоративни елементи. Овој тип грнчарија се јавува во раниот 4-ти век, најприсутна е во текот на доцниот 4-ти и 5-от, а во 6-от век почнува да се губи. Македонската сива грнчарија ја има во населбинските слоеви и како гробен прилог на некрополите од доцната антика.

Најзастапени се чиниите од форма 1 и 2. Кај нив интересна е богатата декорација, изведена на широко извлечените рабови. Честопати применетиот орнамент ја следи формата на ивицата на работ, па, со нанесување на додатни кружни форми се дополнува брановидниот облик на работ. Во други случаеви изведените орнамнети, во разни листести и квадратни форми или цик-цак линии, прават овие чинии да имаат навистина луксузен изглед.

Плитките чинии од форма 3, 4 и 5 се со ретко изведена декорација, која ја има само на дното од внатрешноста на садот, во вид на прстен. Подлабоките чинии припаѓаат на форма 6 и 7.

Стомните од македонската сива грнчарија се вистински ремек дела на ова занаетчиство. Секако, во голема мера влијание врз нив има извршено Африканската црвенопечена грначарија. Кај овие стомни, освен формата, сиво-маслинестата боја на глината и премазот прават тие да бидат единстевени за таа продукција. Стомните имаат вообичаено издолжената форма на телото, но ги

има и со топчеста форма, декорирани со врежани линии, со издолжен врат, украсен со разни прстенести задебелувања, кои го пренесуваат телото кон благо потенцираниот раб на устието и една или две елегантни рачки. Богатата декорација на оваа грнчарија е различна и посебно е карактеристична за оние од затворен тип. Затоа, Македонската сива грнчарија е препознатлива не само со техниката на производство и форми на садови. Сето тоа прави оваа грнчарија да се вброи меѓу луксузните доцноантички грнчарии распространети во многу региони на Балканот.

Проучувањата на Македонската сива грнчарија на територијата на Република Македонија покажуваат дека таа масовно се јавува во текот на втората половина на 4-от, се следи во целиот 5-ти и почеток на 6-ти век, кога почнува да ја снемува. Садови од оваа грнчарија наоѓаме во Скупи, Стоби, Хераклеја, Коњух, Кочани, Валандово, Дојран, Охрид, кумановски регион. Ја има на речиси сите доцноантички локалитети, во градските средини, особено на главните сообраќајни патишта. Стоби и Скупи, градските центри сместени на главниот патен правец север-југ, предничат со изобилство на вакви садови. Останатите наоѓалишта со Македонска сива грнчарија, иако не се секогаш градски средини, сепак се вили или други објекти кои биле сопственост на поимотно население. Садови од нив се среќаваат и како гробни прилози на некрополите од поголемите центри. Сето тоа укажува дека овој тип грнчарија бил многу омилен кај населението и веројатно бил достапен на семејства од повисоките социјални средини.

Сметаме дека оваа грнчарија се развила како резултат на присуството на Готите на Балканот, кои успеале да ја наметнат својата замисла за луксузна грнчарија. Таа воедно е многу блиска со готската грнчарија најдена во западна Европа, во Швајцарија, северна Италија и јужна Франција. Формите на садовите, декорацијата, техниката на изработка, со бојата на премазот прават оваа западноевропска сива грнчарија да ја поистоветиме со македонската сива грнчарија. Исто така, од големо значење за развојот на овој тип грнчарија е стремежот кон луксузни садови кои би ги замениле современите метални предмети, а би биле произведувани на истата територија, со што таа станува попристапна за поширок круг население.

Садовите од Македонската сива грнчарија редовно се среќаваат на локалитетите во слоеви каде се присутни садови од Африканска црвенопечена и Доцноримска Ц грнчарија. Веројатно транспортот на садови од Македонската сива бил истовремен со садовите од другите луксузни грнчарии. Односно, од Солун, главниот центар кадешто пристигнувала увозната грнчарија и од каде се раширувала низ централниот дел на Балканот, со тоа и на македонска територија, примероци од Македонската сива патувале кон предвидените дестинации.

Амфорите се посебен вид садови, со особеност на формата и намената, што наложува тие честопати да бидат третирани како посебна целина. Потеклото на оваа категорија садови и патот на транспорт не се поистоветуваат секогаш со оние на останатите категории грнчарии присутни на локалитетите. Тие се можеби најдобриот материјал, вклучен во проучувањата на севкупниот грнчарски материјал, кој го покажува односот на трговските патишта и влијанијата на големите градски центри во империјата и населбите во провинциите.

Овој вид садови служеле за транспорт и складирање на разни добра, како масло, вино, преработки од риба. Со проучувањата за распространетоста на

одделни типови амфори можно е да се проследи дел од развојот на економијата во тоа време. Специфичната форма на овие садови овозможувала тие да бидат пренесувани на големи дестинации. Големата оддалеченост се премостувала најмногу преку поморски пат. Во археологијата се познати многу остатоци од бродоломи каде бродови пренесувале големи товари со амфори. Во македонските наоѓалишта присутни се повеќе типови амфори од источномедитеранскиот и црноморскиот производен круг. Преносот на овие амфори се одвивал преку водите на Егејското море, крајниот Источен Медитеран и Црното море. Сувоземниот транспорт бил подолг и поскап, но бил посигурен и поудобен, заради бројните попатни станици. Патиштата низ овој дел на Балканот воделе вдолж реките Вардар, Морава, Струма, Марица, поврзувајќи разни делови од Балканот со Јадранот, Црно море и Егејот.

Амфорите најдени на македонските наоѓалишта ја покажуваат поврзаноста со црноморскиот и егејскиот производен круг. Овој тип амбалажни садови се одличен показател на трговските патишта низ целата антика. Оние што се произведувани во центрите на западниот брег на Црно море се среќаваат на многу наоѓалишта во провинциите околу Дунав, горномезиските, дарданските наоѓалишта, сé до Јадранот, а на југ до Егејот. Источномедитеранските типови амфори патувале со бродови преку малозискиот брег кон Балканот и преку Солун, од каде по сувоземен пат продолжувале кон север. На нашите наоѓалишта амфори, произведени во големите центри за нивно производство, се најдени воглавно во населбите сместени на главниот патен правец север-југ и тоа во Скупи, во кумановскиот регион, Стоби, Исар Марвинци, како и во Хераклеја. Овие садови ги има во текот на целиот доцноантички период кој е период на нивно производство, периодот на нивна употреба кај нас, како и во останатиот дел од Балканот. Големата потреба и нивна практичност прават амфорите да бидат произведувани и во локалните производни центри, а нивната примена е поголема од онаа на увозната роба. Амфорите, всушност стомни со две рачки и со поголеми димензии, се призведувале во рамки на разни типови грнчарии во доцната антика.

Глеѓосаната грнчарија има долг период на производство. Во римскиот период се јавува во периодот од 1-от век п.н.е. до 1-от век н.е. во регионот на Источен Медитеран, на западниот брег на Блискиот исток, каде во однос на формите и декорацијата била под големо хеленистичко влијание. Потоа почнале да се развиваат работилници во северна и централна Италија, во Галија во 2-от век, кога започнуваат со производство во регионот на среден Дунав и провинциите Панонија, Дакија, Горна Мезија, Тракија, до почеток на 3-от век. Во доцноримскиот период, 4-ти и 5-ти век, производството на глеѓосана грнчарија е карактеристична за дунавските провинции. За разлика од раноримската глеѓосана грнчарија, доцноримската е поефтина, не е правена во специјализирани работилници и биле користени секакви форми на садови. Она што ја прави оваа техника на производство применлива е што слојот оловна глазура се нанесува директно врз глинен сад и тој не мора да се пече на висока температура, за да добие висок сјај и разнобојност.

Проучувањата на овој тип садови покажува исти карактеристики со глеѓосаната грнчарија во регионот на дунавските провинции Мезија Прима, Дакиа Рипенсис, Дакиа Медитеранска. Потврдени се работилници во голем број во текот на 4-от и 5-от век, а помалку во текот на 6-от век. Глеѓосаните садови најдени во македонските наоѓалишта се исти со садовите од тие региони, па сметаме дека овој тип грнчарија е еден од грнчарските производи кој е дојден од

северните делови на Балканот. Садовите од оваа грнчарија се воглавно трпезни, но има и кујнски садови, како садовите за триење на храната.

Садови од типот глеѓосана грнчарија се присутни во локалитетите од северниот дел на Македонија и вдолж патот север - југ низ неа. Заедно со анализите за потеклото на овој тип грнчарија во подалечните североисточни балкански предели, во подунавските и панонските наоѓалишта и распространетоста на територијата од Мезија Прима и Дарданија, покажува зошто овој тип изостанува во јужните региони. На приобалните наоѓалишта во северниот дел на Егејско море, во Амфиполис и во Тасос, најдени се само три примероци од глеѓосана грнчарија.

Во доцната антика овој тип грнчарија станува поприфатлив за поголем број население, со начинот на производство, прифатен во многу производни центри во посочените региони. Распространетоста на овие садови во дел од македонските локалитети ја покажува поврзаноста на овие наши региони со провинциите околу долниот Дунав и Панонија. Како резултат на оваа поврзаност на наша територија доаѓаат и дел од црноморските амфори како и мноштвото форми на едноставни грнчарски садови изработени со или без премаз.

Поврзаноста со северните и источните региони во однос на територијата на Р. Македонија, се следи и преку распространетоста на локалната продукција на садови. Формите на овој тип садови, техниката на производство и декорацијата се генерално еднакви на сите доцноантички локалитети на Балканот. За жал, на територијта на Република Македонија сеуште не се констатирани печки за производство на грнчарски садови од овој период, освен наговестената на локалитетот Виничко кале. Големата проученост на оваа проблематика кај бугарските наоѓалишта нé упатува на голем број работилници на територијата на Подунавјето. Во оваа област едноставната грнчарија, со и без премаз, се јавува од почетокот на 4-от, ги покрива 5-от и 6-от век, а продолжува и во 7-от век, за да опстане како единствен грнчарски тип, сé до појавата на средновековната луксузна грнчарија во следните векови.

Раширеноста на овие садови во регионот е огромна, така да, ги има во доцноантичките слоеви на територијата од југот на Пелопонез, до Панонија, до крајните северозападни делови на Балканот и до црноморието на исток. Дел од локалната продукција има тенденција да ја следи и пресликува увозната грнчарија која е репер на сите локални продукции во тогашниот свет. Стомните се често пати правени по углед на формите од северoафриканските центри. Длабоките чинии, особено оние со премаз, ја следат истата продукција и онаа од малоазиските центри.

Погрубите садови имаа свои форми, кои наликуваат на едноличност. Садовите од овој тип грнчарија, најдени на македонските наоѓалишта, се разделени во десет типови, со свои подваријанти, опфаќајќи ги сите пронајдени форми. Локалнта грнчарија е најбројна и најраспространета на сите наоѓалишта. Со изведените проучувања забележуваме огромен број видови садови кај нив, што укажува дека тие биле масовно произведувани за потребите во секојдневниот живот.

Грнчаријата со премаз содржи неколку форми на садови. Тоа се воглавно чинии и стомни. Повеќето од овие садови се изработени од пречистена глина, видливи се додатоци на кврац, момирок, а премазот е нанесуван со различна дебелина и сјајност. Чиниите од оваа категорија садови некогаш вршеле замена за чиниите од луксузните типови грнчарии, а воглавно се најдени во поголемите градски центри Скупи и Стоби. Стомните се чести на македонските локалитети.

Оние стомни, кои ја следат формата на ранoримските, се присутни до крајот на 4-от и 5-от век. Другите, кои имаат нови форми, се поприсутни во текот на подоцнежниот период, цел 6-ти и почеток на 7-ми век. Грнињата со премаз се во значително помал број во однос на оние без премаз. Кај нив премазот значи подобра изработка, поголема издржливост и поубав изглед.

Како посебна категорија може да се претстават садовите со мазнета површина. Обично се користени попрефинети форми на садови, за да, со мазнење на површината добијат поубав изглед и без користење на премаз. Оваа категорија садови ретко се одделува на доцноантичките локалитети заради нејзина несогледливост како посебна категорија и поистоветување со едноставната грнчарија без премаз. Во археолошката наука во Бугарија оваа категорија грнчарија го зазема вистинското место, а во зародиш е нејзината поставеност и во српската археологија. Сметаме дека со презентирањето на примероци од мазнетата грнчарија од македонските наоѓалишта ќе го поттикнеме нејзиниот понатамошен развој во македонската археологија.

Едноставната грнчарија без премаз е најбројната грнчарија во рамки на доцноантичката. Таа е изработена од глина која во поголеми количества содржи момирок и кварц. Разликата во однос на локалната грнчарија со премаз, воглавно, е во недоволната измесеност на глината и нејзина прочистеност. Таа кај оваа категорија во повеќето случаеви добива сиво-црна или кафена и црвеникава боја. Големата содржина на додатоци во оваа глина прават садовите некогаш да имаат површина со силно зрнеста структира. Во периодот на доцната антика овие садови се многу често украсувани со врежани брановидни линии, цик-цак или хоризонтални, поставени обично на горниот дел на телото на садот. Ова е особено карактеристично за грнињата и питосите. Садовите од грнчаријата без премаз ја сочинуваат домашната грнчарија на Балканот во неколкуте векови, кои го претставуваат преминот од доцната антика кон средновековието. Големата застапеност и разновидност во формите на овие садови од сите доцноантички македонски наоѓалишта овозможуваат да се изделат повеќе типови од неа.

Покрај чиниите, стомните, питосите и капаците, грнињата од грнчаријата без премаз претставуваат најброен материјал во оваа категорија. Тие се основен вид садови кои се користеле во сите населени места. Нивната едноставност само навидум ги прави многу слични, но мноштвото различности на формите ги даваат големиот број типови и подтипови. Одделни форми од нив се произведувале и многу подолго од овој период.

Проучувањата на сите овие категории грнчарии и видови садови, покрај наведените анализи за секој од нив, овозможуваат да се пријде и кон едно поинакво прашање, поврзано со животот во доцната антика. Тоа е кулинарството, кое со текот на историјата, основната потреба на човекот за опстанок ја претворил во посебен свет на умешност, кој денес има дури ранг на уметност. Во овој однос секој регион има своја карактеристичност преку раширеноста на растенија кои виреат таму, одгледување на домашни животни, користење на диви животни и птици, на традиција на нивна употреба, како и на внесување на нови видови храна во исхраната, носени од подалечни дестинации, со што се развил посебен начин на приготвување на храната. Во периодот на доцната антика разновидноста на растенијата што се одгледувале на овие простори е многу мала и житарките биле основниот вид храна. Во секој локалитет можат да се најдат садови за триење на храната, во кои таа се гмечела, ситнела, триела. Особено биле омилени разни видови сосови од риба и месо,

преработки од нив се чувале саламурени во големи садови, вкопани во земја, заради одржување на температурата на содржината. Низ целиот Медитеран се познати разни винарски региони од кои доспевало квалитетно вино и во нашите населби, покрај вино од домашно производство. Маслиновото масло било една од најпобаруваните добра и омилен производ во кујната. Сите форми и големини на различните видови садови говорат за нивната намена. Но, ова се само скромни размислувања на оваа тема, која во иднина треба да добие свое место во проучувањето на животот во периодот на доцната антика.

*

Проучувањето на доцноантичката грнчарија на територијата на Република Македонија е изведено на материјал добиен од арахеолошки истражувања на, поголеми и помали по големина, населени места и некрополи. Поголемите градови, како што се Скупи, Стоби и Хераклеја, се систематски истражувани. Кај нив културните слоеви се точно определени, преку проучувања на архитектонски целини, слоеви во затворените целини, со помош на нумизматичкиот и останатиот движен археолошки материјал. Изделувањето на грнчарскиот материјал од констатираните и датирани слоеви, со разврстување во типолошки рамки, го даде резултатот за воспоставување на временски рамки на одделни типови садови. Проучувањата, пак, на гробните наоди секогаш се следи како доста точно определување, заради повеќето фактори кои влијаат на тоа. Начинот на погребување, видот на материјалот, најден како гробен прилог, сместен во веќе утврдените типологии за него, овозможуваат со голема точност да се изведат определбите за движниот материал, а со тоа и на самото погребување.

Земајќи ги во предвид сите видови анализи грнчарскиот материјал проучен во оваа студија во голема мера доби типолошки и хронолошки определби.

Материјалот од сите локалитети застапени во ова проучување покажува дека низ целата територија на Република Македонија егзистирале многу форми на кујнска грнчарија, кои го сочинуваат типот едноставна грнчарија без премаз. За секое населено место, од каков и да е карактер и каде и да е сместена, оваа грнчарија претставува основен тип, користен во секојдневието. Чиниите, стомните, капаците, грнињата, чашите, се произведувале во многу форми, украсени со едноставни орнаменти, кои сепак чинат обмислени декорации. Грнчаријата со премаз ја има во голем број населени места, а се јавува и како гробен прилог. Садовите за триење се дел од садовите наменети за секојдневна употреба и се среќаваат во сите наоѓалишта. Глеѓосаната грнчарија била составен дел од куќниот прибор во населбите сместени во северните региони од територијата на Република Македонија. Во доцната антика оваа грнчарија веќе е приближена до голем број домаќинства, масовно е произведувана во реоните околу Дунав и Панонија, па, од таму нејзината употреба во северниот дел од Македонија. Амфорите, како едни од показателите на трговските врски со соседните региони, се воглавно застапени во населбите на главниот пат север-југ. Тоа укажува на постојан правец на транспортот низ оваа територија, од каде преку поголемите градови се носела робата во населбите во западните и источните региони. Садовите од Македонската сива грнчарија во огромен број се застапени во поголемите градови и во поимотните имоти надвор од нив. Се јавуваат и како гробни прилози во нивните некрополи. Присутноста на оваа грнчарија во толкава мера на македонските наоѓалишта го оправдува именувањето на овој тип грнчарија, светски призната во науката како една од

луксузните типови грнчарии во што се развиле во текот на доцната антика. Населувањето на Готите и нивно навлегување во целото општество е причина за поврзувањето на Македонската сива со сивата тера сигилата што се произведувала во истиот период, од 4-ти до 6-ти век, во пределите на јужна Франција и Швајцарија. Луксузните типови грнчарии, Африканска црвенопечена и Доцноримска Ц, во доволен број се присутни на македонските наоѓалишта, за да ја доловат и потврдат претставата за постоењето на население, чија класа застапувала аристократски тенденции.

Според изнесените сознанија, доцноантичките населби на територијата на Република Македонија во голема мера ги следат тековите на живеењето во источниот дел на империјата. Македонија, како составен дел на неколкуте провинции од крајот на антиката, со местоположбата и развојот на патната мрежа низ нејзина територија успеала да не заостане зад животот којшто го диктирале центрите во империјата. Приклучувајќи го кон ова ширењето на христијанството на наше тло, кое во овој период е евидентно преку изградбата на многу ранохристијански цркви, голем дел од територијата на денешна Македонија бил солидно место за живеење, секако условен од општестевените прилики.

Северниот дел на Република Македонија во доцната антика има големи контакти со наоѓалиштата во Србија, Косово и Бугарија, во однос на дел од амбалажните садови, глеѓосаната грнчарија и локалната продукција на едноставни садови со и без премаз. Наодите од населбите во западниот дел на Македонија се совпаѓаат во голема мера со оние најдени во албанските наоѓалишта. Преку населбите во јужниот дел на државата се пренесувале производите кои доаѓале од големите приобални центри на источниот Медитеран, луксузните типови грнчарии и амфорите. Проучувањата на доцноантичката грнчарија во Грција, а воедно и на локалитети од овој период, сеуште е во скромен обем за сметка на проучувањата на претходните епохи. Реткиот публикуван материјал од овој период укажува на голема истородност, што се однесува воглавно на северниот дел од Грција.

Компарирајќи го доцноантичкиот грнчарски материјал од Македонија со оној од соседните региони, утврдени се правците преку кои се одвивала трговијата на одделни типови грнчарии, производствени центри и региони за дел од нив и распространетост на сите застапени типови грнчарии. За увезената грнчарија може да се следат правците на распространетост. Локалната продукција на садови е со особености на локалните работилници, но и таа генерално се одликува со исти карактеристики, насекаде во провинциите на префектурата Илирик.

Наведените анализи покажуваат дека грнчаријата од периодот на доцната антика, глобално, има исти карактеристики во овој дел на Балканот.

Во текот на втората половина на 6-от век населбите во Република Македонија во голема мера ги губат своите позиции. Градовите, од кои некои постоеле и во хеленистичкиот период, а во римскиот доживеале нов процут и биле носители на сите општествени случувања во провинциите со што и во империјата, сега се пропаднати и на нивно место се формирани помали населби. Тоа се речиси рурални живеалишта изградени врз остатоци од објекти од доцната антика или раноримскиот период. Овие населби траеле релативно кратко, во однос на периодот од почетокот на доцната антика. Во нив се изградени објекти за живеење од трошен материјал и објекти наменети за изработка на занаетчиски производи, потребни за задоволување на основните потреби за некое

опстојување, кое е привид на стариот римски начин на живот. Помалите населби од доцната антика се со различна судбина, некои сосема пропаѓаат, на сметка на малите утврдени населби сместени на возвишенија. Овие фотификации служеле за збег на околното селско население во новите немирни времиња.

Ваквиот начин на живот на Балканот останува подолго, за потоа да надојдат промените за стекнување на нови навики во новото општествено уредување во средниот век.

Проучувањето на доцноантичката грнчарија во Република Македонија е изведено на материјал од седумнаесет региони, со кои речиси се покрива целата нејзина територија. Неколку локалитети се застапени со многу поголем број предмети во однос на останатите, заради поголемата истраженост, важност на тие локалитети и содржината на материјалот - застапеност на различни типови грнчарии, кои се носители на доцноантичката грнчарија во овој период. Некои локалитети се недоволно истражени, па, на што се должи помалиот обем на движен материал за овие проучувања. На некои предмети е изведена само типолошка определба и заедно со споредувањата од соседните региони за нив се донесени заклучоци и во однос на хронологијата.

Во доцната антика не постои регионална културна поделеност. Проучувањата на повеќето региони на Балканот покажуваат единство, кое е силно изразено во материјалното производство. Поделбата на административни целини не направила поголеми разграничувања и поделби.

Проучувањето на доцноантичката грнчарија на тлото на Република Македонија со изведените типолошки и хронолошки определби има за цел да даде придонес во постигнување на поцелосна претстава за периодот на доцната антика во Република Македонија, како и да претставува уште еден темел на патот во потврдата на културниот идентитет на овие простори.

VIII. Каталог на проверени грнчарски наоди од доцната антика во Република Македонија (доцен 3 - 6 век)

Во каталогот на проверени предмети обработени во трудот се наведени вообичаени елементи, прифатени во светската литература:

- ***Каталошкиот број*** е подреден последователно за сите застапени грнчарски наоди вп трудот. Тие се сложени по категории на грнчарии, како во текстот.

- ***Илустрацијата*** на грнчарскиот сад е одбележана со болдирани букви, со кои се означени бројот на таблата и бројот на цртежот или фотографијата на предметот. За секоја одредената категорија на грнчаријата, на таблите бројот на предмето започнува од реден број 1.

- ***Локалитетите*** се наведени со болдирани букви, во скратена форма, без навлегување во карактерот на истите.

- ***Дескрипцијата*** на предметите (форма, димензии, глина, печење) е изведена во скратени форми, од литературата од каде се преземени или се предмет на нови проучувања, за кои се наведени иницијали со кирилични букви. Применети се формите на предметите од признати авторитети.

- ***Датирањето*** е изведено некаде според истражувачот, некаде според типологијата, некаде според авторот на овој труд, кое ги опфаќа сите потребни особености за конечна определба на предметот.

- ***Извор на предметот***. Во заграда е поместен изворот на предметот - наведено е цитирано дело, од каде е преземен цртежот или е истражено од авторот на овој труд, кој е автор и на цртежот.

Чинии

Африканска црвенопечена грчарија

к.бр.1. **Т.1/сл.1. Стоби**. Источна базилика, источен дел, датирана во 5 век. Пречник на работ: 14 см, височина: 20 см. Мала чинија, со раб извлечен надолу, тело со испакнато ниво од внатрешната страна, дно благо прстенесто. Хејс ги датира околу 200 - 250 година или подоцна. Хејс *форма 33.* (В.А.С., 1992, сл. 348)

к.бр.2. **Т.1/сл.2. Горни Сарај**, **Охрид**. Инв. К-6531. Сектор Ф/2, кв.4; Г/2, кв: 13; откоп 25, просторија 3. Чинијата има прстенесто дно, заоблен ѕид, а раб засечен косо навнатре и надолу. Глината е темно цигла боја печена, а глазурата е кафено-цигла боја. Пречник на раб: 18 см, височина: 3 см. Формата е датирана во прва половина на 3 век. *Хејс форма 39.* (М.О.Т.)

к.бр.3. **Т.1/сл.3. Стоби**. Акропола, доцноримска куќа или работилница, датирана во доцен 6 век. Пречник на работ: 33 см, височина: 25 см. Работ е задебелен, извлечен кон надвор, тело рамно, со благо потенцирана нога. Хејс ги датира во 220 - 320 година. Во слојот во Стоби, кое е место на наодот, најдена е монета од Јустин II од 569/570 година. Хејс *форма 48.* (В.А.С., 1992, сл.352)

к.бр.4. **Т.1/сл.4. Стоби**. Улица со камени тротоари. Датирана: 3/4 на 3 век и низ 4 век. Длабока чинија. Пречник на раб: 10 см, с.височина: 13 см. Работ е широк, извлечен кон надвор, а телото конусно. Хејс ги датира во: 220 - 240 година до доцен 3 век. Хејс *форма 44.* (В.А.С., 1992, сл.349)

к.бр.5. **Т.1/сл.5. Стоби**. Улица. Чинија. Пречник на раб: 18,9 см, с.височина: 16 см. Работ на чинијата е широко извлечен кон надвор. Датирана во 4 век. Хејс ги датира во 4/3 на 3 век - 1/4 на 4 век. Хејс *форма 46.* (В.А.С., 1992, сл. 351)

к.бр.6. **Т.1/сл.6. Стоби**. Театар, источен парадос, датирано: доцен 4 - ран 5 век. Длабока чинија. Пречник: 15-17 см, с.височина: 3,5 см. Раб благо закосен кон внатре, тело конично, заоблено кон рамното дно. Од внатрешната страна се изведени неколку хоризонтални канелури. Хејс ги датира околу 350 - 430 година. Хејс *форма 53.* (В.А.С., 1992, сл. 355)

к.бр.7. **Т.1/сл.7. Стоби**. Театар, источен парадос, после 378 година. Чинија. Пречник: 25 см, с.височина: 3 см. Раб рамен од горната страна и извлечен надолу, кон надвор. Тело конично и заоблено кон рамното дно. Во контекст датиран е во доцен 4-ран 5 век. Хејс: 320 - 380/400 година. Хејс *форма 59А.* (В.А.С., 1992, сл. 356)

к.бр.8. **Т.1/сл.8. Стоби.** Источна базилика, кораб, средина на 5 век. Чинија. Пречник на раб: 21,8 см, с.височина: 3,5 см. Голема чинија со рамно дно и висок прав ѕид. Вакви примероци најдени се на неколку места, сите се датирани во 4 век. Хејс: 230 - 325 година. Хејс *форма 50А.* (В.А.С.,1992, сл. 353)

к.бр.9. **Т.1/сл.9. Стоби**. Внатрешен западен ѕид, средина до доцен 4 век. Чинија. Пречник на раб: 25,8 см, с.височина: 4 см. Ѕидови закосени, работ од

горната страна благо засечен надолу. Според повеќето останати примероци од типот Б. Хејс: 350 - 400 година или подоцна. Хејс *форма 50Б.* (В.А.С., 1992, сл. 354)

к.бр.10. **Т.2/сл.10. Стоби**. Централна базилика, слој после синагогата/пред базиликата, доцен 4 век. Чинија со фалта. Пречник на раб: 34 см, с.височина: 4,2 см. Раб со триаголен пресек, дно рамно. Повеќе примероци припаѓаат на периодот: средина на 4-средина/трета четвртина на 5 век. Хејс: 325 - 400/420 година. Хејс *форма 61 А.* (В.А.С., 1992, сл. 357)

к.бр.11. **Т.2/сл.11. Стоби**. Епископска базилика, 3/4 на 5 век. Чинија со фалта. Пречник на раб: 29,8 см, с.височина: 3,4 см. Раб лентест, со врежана бразда под него од внатрешната страна. Хејс *форма 61 Б.* (В.А.С., 1992, сл. 358)

к.бр.12. **Т.2/сл.12. Стоби**. Епископска базилика, кораб-прв под, 3/4 на 5 век. Датирана: 400 - 450 година. Чинија со фалта. Пречник на раб: 36 см, с.височина: 3,3 см. Хејс *форма 61 Б.* (В.А.С., 1992, сл. 359)

к.бр.13. **Т.2/сл.13. Хераклеја**. Градска територија. Имитација на африканска црвеноглазирана. Глината е компактна, црвена и тврдо печена, а премазот е портокалов, нанесен во дебел слој. Технолошката постапка е блиска на африканската црвена грнчарија. *Хејс форма 61.* (Е.М., 1979, сл. 175)

к.бр.14. **Т.2/сл.14. Хераклеја**. Градска територија. Формата на чинијата е речиси иста со претходната, со ист квалитет. *Хејс форма 61.* (Е.М., 1979, сл. 176)

к.бр.15. **Т.2/сл.15. Хераклеја**. Градска територија. Чинија со големи димензии, квалитет како претходната. *Хејс форма 61.* (Е.М., 1979, сл. 177)

к.бр.16. **Т.2/сл.16. Хераклеја**. Градска територија. Техничките особини се слични со претходниот сад. *Хејс форма 61.* (Е.М., 1979, сл. 178)

к.бр.17. **Т.2/сл.17**. **Хераклеја**. Градска територија. Глината е слоевита, меко печена, жолтеникаво-црвенкаста. Премазот е нееднаков, од вантрешнта страна е сјаен и густ, портокалов, а од надвор е кафенкаст и редок. Можеби е имитација на *Хејс форма 61.* (Е.М., 1979, сл. 179)

к.бр.18. **Т.3/сл.18. Хераклеја**. Градска територија. Глината е меко печена, со поголеми примеси на момирок, бледо портокалово печена, премазот е црвен, без сјај и редок. *Форма Хејс 61.* (Е.М., 1979, сл. 180)

к.бр.19. **Т.3/сл.19. Хераклеја**. Градска територија. Глината е меко печена, жолтеникаво-портокалова, премаз густ, црвен и сјаен. *Хејс форма 61.* (Е.М.,1979, сл. 181)

к.бр.20. **Т.3/сл.20. Хераклеја**. Градска територија. Голема чинија. Локален производ. *Хејс форма 61.* (Е.М., 1979, сл. 182)

к.бр.21. **Т.3/сл.21. Хераклеја**. Градска територија. Голема чинија. Локален производ. *Хејс форма 61.* (Е.М., 1979, сл. 183)

к.бр.22. **Т.3/сл.22**. **Хераклеја**. Градска територија. Локален производ. *Хејс, форма 61*. (Е.М., 1979, сл. 184)

к.бр.23. **Т.3/сл.23. Хераклеја**. Градска територија. Локален производ, понеквалитетен. *Хејс форма 61*. (Е.М., 1979, сл. 185)

к.бр.24. **Т.3/сл.24. Горни Сарај, Охрид**. Инв. К-4890. Сектор Х/6, кв: 5, откоп 19. Глазурата на чинијата е нанесена во тенок слој, портокалово-кафена. Имитација на *Хејс форма 61 А*. Пречник на раб: 20 см. Формата е датирана во 325 - 400/420 година. (М.О.Т.)

к.бр.25. **Т.3/сл.25. Скупи**, инв. 1058. Христијанска базилика, Со.8, от.2. Глина со ситни примеси на момирок, портокалово-бежово печена. Премаз темно портокалов до кафен, не е блескав, во поголем дел излупен. Пречник на раб: 24 см. *Хејс форма 61 Б.* (М.О.Т., 2004, сл. 5)

к.бр.26. **Т.3/сл.26. Скупи**, инв. 1595. Христијанска базилика, кв: 23/Х7, от.3. Глина пречистена, со ситни примеси на жолт момирок, сод доста воздушни меури, светло портокалово печена. Премаз портокалов, во дебел слој. Пречник на раб: 26 см. *Хејс 61 А.* (М.О.Т., 2004, сл. 6)

к.бр.27. **Т.3/сл.27. Скупи**, инв. 1755. Христијанска базилика, кв: 14/Х7, от. 10. Глина со многу момирок, црвеникаво печена, премаз портокалово-црвен, густ, во дебел слој. Пречник на раб: 26 см. *Хејс 61 Б.* (М.О.Т., 2004, сл.7)

к.бр.28. **Т.3/сл.28. Скупи**, инв. 1577. Христијанска базилика, кв: 23/Х7, површински слој. Глина со примеси на момирок, портокалово печена, премаз портокалов, густ, не е многу блескав. Пречник на раб: 24 см. *Хејс 61 Б.* (М.О.Т., 2004, сл.8)

к.бр.29. **Т.4/сл.29; Т.I/сл.1. Скупи**, инв. 1106. Христијанска базилика, кв: 4/Х7, от.1. Глина со ретки примеси на момирок, цигла боја печена, премаз цигла боја. пречник на раб: 24 см. *Хејс 61 Б.* (М.О.Т., 2004, сл.9)

к.бр.30. **Т.4/сл.30. Скупи**, инв. 1134. Христијанска базилика, кв: 93/Х8, от.1. Глина црвено печена, со парченца бел варовник и сребрен момирок, премаз темно портокалов, густ, блескав. Пречник на раб: 18 см. *Хејс 61 А.* (М.О.Т., 2004, сл.10)

к.бр.31. **Т.4/сл.31. Скупи**, инв. 1583. Христијанска базилика, кв: 23/Х7, от. 2. Глина портокалово печена, премаз портокалов, густ, не е многу блескав. Пречник на раб: 30 см. *Хејс 61 Б.* (М.О.Т., 2004, сл.11)

к.бр.32. **Т.4/сл.32. Скупи**, инв. 3228. Градба северно од бањата, кв: 3,4,13,14/Ф8, от.5. Глина со ретки примеси на момирок, црвено портокалово меко печење, премаз црвен, разретчен. Пречник на раб: 24 см. *Хејс 61 А.* (М.О.Т., 2004, сл.12)

к.бр.33. **Т.4/сл.33; Т.I/сл.2. Скупи**, инв. 3136. Градба северно од бањата, кв: 14, 15, 24, 25/Ф7, от. 4. На дното од чинијата има појава на нога. Глина со многу примеси на моимирок, портокалово, меко печена, премаз портокалов, со слаба блескавост. пречник на раб: 24 см. *Хејс 61.* (М.О.Т., 2004, сл.13)

к.бр.34. **Т.4/сл. 34. Горни Сарај, Охрид**. Инв. К-6474. Сектор Д/6, кв. 10. Чинија со рамно дно, со заоблен ѕид и зашилен раб. Глазурата е во тенок слој нанесена, портокалово-темно кафена. Пречник на раб: 26 см. *Хејс форма 62 А*. Формата е датирана во 350-425 година. (М.О.Т.)

к.бр.35. **Т.4/сл.35. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина на 5 век. Хејс *форма 64*, ран до среден 5 век. Чинија со заоблен раб нагоре. Пречник на раб: 32 см, с.височина: 4,2 см. (В.А.С., 1992, сл.361)

к.бр.36. **Т.4/сл.36. Стоби**. Театар, источен пародос, ран 5 век. Хејс, *форма 67*, доцен 4 - доцен 5 век. Чинија. Раб задебелен, тело прекршено и извлечено кон надвор. Пречник на раб: 32 см, с.височина: 3,4 см. (В.А.С., 1992, сл.363)

к.бр.37. **Т.4/сл.37. Стоби**. Театар, ран 5 век. Хејс *форма 67.* Чинија. Раб лентесто извлечен кон надвор. (В.А.С., 1992, сл.364)

к.бр.38. **Т.4/сл.38. Стоби**. Театар, источен пародос, доцен 4 - ран 5 век. Хејс *форма 67*. Чинија. Раб лентест, тело прекршено. Пречник на раб: 37 см, с.височина: 2,7 см. (В.А.С., 1992, сл.365)

к.бр.39. **Т.5/сл.39. Стоби**. Куќа на ГР, просторија 22, доцен 4 век. Хејс *форма 68*, 370-425 година. Длабока чинија. Раб лентест, тело прекршено. Пречник на раб: 34 см, с.височина: 5,5 см. (В.А.С., 1992, сл.366)

к.бр.40. **Т.5/сл.40. Стоби**. Куќа на ГР , просторија 29, 5 век. Хејс *форма 68*. Длабока чинија. Пречник: 30 см, с.височина: 3,2 см. (В.А.С., 1992, сл.367)

к.бр.41. **Т.5/сл.41. Стоби**. Епскопска базилика, кораб -конструкциона фаза 1, средина до 3/4 на 5 век. Хејс *форма 68*. Длабока чинија. Пречник на раб: 27,5 см, с.височина: 2,8 см. (В.А.С., 1992, сл.368)

к.бр.42. **Т.5/сл.42. Стоби**. Куќа на ГР , просторија 2, ран 5 век. Хејс, *форма 68*. Длабока чинија. Пречник на раб: 35,8 см, с.височина: 4,3 см. (В.А.С., 1992, сл.369)

Сите примероци од форма 68 се датираат од доцен 4-ти до трета четвртина на 5-ти век.

к.бр.43. **Т.5/сл.43. Стоби**. Куќа на ГР ,просторија 2, ран 5 век. Хејс *форма 82*, 430-50 г. Чинија. Раб лентест, од надворешната страна со 4 испакнати канелири, а од внатрешната страна се изведени орнаменти во вид на венец. Пречник на раб: 30,2 см, с.височина: 3 см. (В.А.С., 1992, сл.374)

к.бр.44. **Т.5/сл.44. Скупи**, инв. 2902. Градба северно од бањата, кв: 84,85,95/Ф8, от. 4. Задебелениот раб на чинијата е декориран од надворешната

страна со две нарецкани ленти. Глина со многу ситен момирок, портокалово печена, премаз мат портокалов, во тенок слој. Пречник: 25 см. Хејс *форма 84.* (М.О.Т., 2004, сл.14)

к.бр.45. **Т.5/сл.45.** **Стоби**. Епископска базилика, ран 6 век. Хејс *форма 87.* Хејс форма 87, вт.пол.5 век - ран 6 век. Чинија. Раб со триаголна профилација. Пречник на раб: 27 см, с.височина: 5,2 см. (В.А.С., 1992, сл.375)

к.бр.46. **Т.6/сл.46.** **Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4 на 5 век. Хејс *форма 72*, ран 5 век. Длабока чинија. Раб со триаолен пресек. Пречник на раб: 16,6 см, с.височина: 2,3 см. (В.А.С., 1992, сл.370)

к.бр.47. **Т.6/сл.47.** **Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4 на 5 век. Хејс *форма 72.* Длабока чинја. Пречник на раб: 16,2 см, с.височина: 1,8 см. (В.А.С., 1992, сл.371)

к.бр.48. **Т.6/сл.48.** **Стоби**. Епископска базилика, 3/4 на 5 век. Хејс *форма 73*, 420 - 475 г. Длабока чинија. Мал сад со извлечен раб. Пречник на раб: 9,5 см, с.височина: 2,7 см. (В.А.С., 1992, сл.372)

к.бр.49. **Т.6/сл.49.** **Стоби**. Епископска базилика, средина до 3/4 на 5 век. Хејс *форма 73.* Длабока чинија. Горниот дел од телото е конично проширен кон надвор. Пречник на раб: 18 см, с.височина: 2,7 см. (В.А.С., 1992, сл.373)

к.бр.50. **Т.6/сл.50.** **Скупи**, инв. 1701. Христијанска базилика. Глина портокалово печена, со портокалов премаз, сјаен. Пречник на раб: 18 см. *Хејс 84.* (М.О.Т., 2004, сл.15)

к.бр.51. **Т.6/сл.51.** **Скупи**, инв. 3477. Градба северно од бањата, кв: 12, 13, 22/Ф7, от. 4. Глина цигла боја до сиво печена, премаз портокалов, не е многу блескав. Пречник на раб: 18 см. *Хејс 78.* (М.О.Т., 2004, сл.17)

к.бр.52. **Т.6/сл.52.** **Скупи**, инв. 4801. Градба северно од бањата, Просторија 5, от. 10. Глина со примеси на момирок, меко печење, портокалово, премаз портокалов, без блескавост. Чинијата е определена како африканска грнчарија според формата, а изработката е навраќање на тера сигилата Б2. пречник на раб: 14 см. *Хејс 78.* (М.О.Т., 2004, сл.18)

к.бр.53. **Т.6/сл.53.** **Скупи**, инв. 4638. Градба северно од бањата, кв: 86, 87/Ф8, от. 10. Глина портокалово печена, премаз портокалов, во тенок слој, без блескавост. Пречник на раб: 19 см. Имитација на *Хејс 70.* (М.О.Т., 2004, сл.19)

к.бр.54. **Т.6/сл.54.** **Скупи**, инв. 1745. Христијанска базилика, сонда 23. от. 4. Под работ се врежани две бразди. Глина портокалово печена, со ист премаз. Пречник: 20 см. Хејс *форма 80/А*, датирани во средина - доцен 5 век. (М.О.Т., 2004, сл.32)

к.бр.55. **Т.7/сл.55.** **Скупи**, инв. 1073. Христијанска базилика, сонда 8, от. 6. Глина црвено печена, премаз во дебел слој, сјаен, во истата боја. пречник: 20 см.

Хејс *форма 102*, 6 век. Работ е заролан, тенденција на подоцнежниот период. (М.О.Т., 2004, сл.39)

к.бр.56. **Т.7/сл.56. Стоби**. Нема место на наоѓање. *Хејс 104*, 530-600 г. Чинија. Работ е заролан, благо извлечена нога на днотот. Пречник на раб: 35,5 см, с.височина: 5,8 см. (В.А.С., 1992, сл.378)

к.бр.57. **Т.7/сл.57. Стоби**. Акропола, доцноримска куќа или работилница, датирана во доцен 6 век. Пречник на раб: 39,4 см, с.височина: 6,3 см. Работ на чинијата е заролан, тело развлечено, со висока, канелирана нога. Датирана е во 3/4 на 6 век. Хејс ги датира во 580 - 660 година. Хејс *форма 105.* (В.А.С., 1992, сл.380)

к.бр.58. **Т.7/сл.58. Големо Градиште, с. Коњух.** Доцноантички хоризонт. Пречник на работ околу 30 см. КС-06-082. Раб од чинија, која од надворешната страна под работ има врежани густо поставени кратки линии. Глина портокалва, со тенок слој на портокалов премаз. Хејс *форма 105.* (М.О.Т.)

к.бр.59. **Т.7/сл.59. Стоби**. Театар, 6 век. Хејс, *Форма 107/93*. Чинија. Работ е тесен и извлечен хоризонтално кон надвор, со благо извлечена нога на дното. Пречник на раб: 0,308 м, височина: 0,055 м. (В.А.С., 1992, сл.381)

к.бр.60. **Т.7/сл.60. Стоби**. Театар, 6 век. Хејс, *форма 108*, ран 7 век. Мала чинија. Работ е задебеле и извлечен хоризонтално кон надвор, со виско издигната нога. Пречник на раб: 15,8 см, с.височина: 5,1 см. (В.А.С., 1992, сл.382)

к.бр.61. **Т.7/сл.61. Горни сарај, Охрид**. Инв. К-6533. работ на чинијата е зашилен нагоре, ѕидот е заоблен. *Хејс форма 181.* Чинијата според формата ја вбројуваме во оваа категорија според Хејс, иако тоа е категорија каде садовите се со печена глазура само од едната страна. Составот на глината и изработката укажуваат дека е имитација. Пречник на раб: 18 см. Овие чинии се датирани во втора половина на 2 - прва половина на 3 век. (М.О.Т.)

Доцноримска Ц грнчарија / Фокејанска

к.бр.62. **Т.8/сл.62. Стоби**. Епископска базилика, доцноримски период. Хејс *форма 1 А*, доцен 4 - ран 5 век. (В.А.С., 1992, сл.394)

к.бр.63. **Т.8/сл.63. Стоби**. Епископска базилика, кораб, измешан материјал. Хејс *форма 1Д,* ран до 3/4 на 5 век. Чинија. Раб едноставно заоблен нагоре. Пречник на раб: 31,2 см, с.височина: 3,5 см. (В.А.С., 1992, сл.395)

к.бр.64. **Т.8/сл.64. Стоби**. Хејс *форма 1Д*. Чинија. Работ е лентест изадебелен. Пречник на раб: 28,1 см, с.височина: 4,7 см. (В.А.С., 1992, сл.396)

к.бр.65. **Т.8/сл.65. Стоби**. Епископска базилика, 3/4 на 5 век. Хејс *форма 2А*, доцен 4-средина на 5 век. Чинија. Телото е конично во горниот дел, а во

долниот заоблено. Пречник на раб: 36,6 см, с.височина: 4,5 см. (В.А.С., 1992, сл.397)

к.бр.66. **Т.8/сл.66. Стоби**. Епископска базилика, кораб. Хејс *форма 2.* Чинија. Работ е закосен нагор и кон надвор, со испакната канелура под работ од надворешната страна. Пречник на раб: 30,8 см, с.височина: 2,8 см. (В.А.С., 1992, сл.398)

к.бр.67. **Т.8/сл.67. Стоби**. Епископска базилика, атриум, доцноримски период. Хејс *форма 2.* Чинија. Пречник на раб: 22 см, с.височина: 3,4 см. (В.А.С., 1992, сл.399)

к.бр.68. **Т.8/сл.68. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина до 3/4на 5 век. Хејс *форма 2.* Чинија. Пречник на раб: 17,2 см, с.височина: 1,7 см. (В.А.С., 1992, сл.400)

к.бр.69. **Т.9/сл.69; Т.I/сл.3 и 4. Хераклеја**. Театарски плоштад, куќа 2, во слој со насип, датиран во почеток до средина на 6 век. Хејс *форма 3/Ц.* Чинија со фалта. На дното од внатрешната страна има два печата, претстави на стилизирани срна и зајче. Премаз светло до темно портокалов до светло кафен, не многу сјаен. Пречник на раб: 35 см. Пречник на дно: 19 см. Височина: 6,5 см. Датирано во почеток на 6 век. Декорацијата, според коментарот на Хејс, припаѓа на група II - мали животни и флорални мотиви. (М.О.Т.)

к.бр.70**.** **Т.9/сл.70. Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4на 5 век. Хејс *форма 3/Б.* Длабока чинија. Работ е лентест, наликува на чиниите со фалта. Пречник на раб: 28 см, с.височина: 3,5 см. (В.А.С., 1992, сл.402)

к.бр.71. **Т.9/сл.71. Стоби**. Куќа на ГР, просторија 11, ран 5 век. Хејс *форма 3/Б*, втора половина на 5-прва половина на 6 век. Длабока чинија. Пречник на раб: 30 см, с.височина: 3,4 см. (В.А.С., 1992, сл.401)

к.бр.72. **Т.9/сл.72. Стоби**. Куќа на ГР, просторија 21, 5 век. Хејс *форма 3/Ц.* Длабока чинија. Пречник на раб: 17 см, с.височина: 4,4 см. (В.А.С., 1992, сл.403)

к.бр.73. **Т.9/сл.73. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина на 5 век. Хејс *форма 3/Ц.* Чинија. Пречник на раб: 37 см, с.височина: 3 см. (В.А.С., 1992, сл.404)

к.бр.74. **Т.9/сл.74. Стоби**. Куќа на ГР, просторија 29, 5 век. Хејс *форма 3/Б.* Чинија. Пречник на раб: 24 см, с.височина: 2 см. (В.А.С., 1992, сл.405)

к.бр.75. **Т.9/сл.75. Стоби.** Епископска базилика, просторија 3, 5 - 6 век. Хејс *форма 3.* Чинија. Пречник на раб: 26 см, с.височина: 2,3 см. (В.А.С., 1992, сл.406)

к.бр.76. **Т.10/сл.76. Стоби**. Куќа на ГР , просторија 22, доцен 5 / ран 6 век. Хејс *форма 3/Ф.* Чинија. На надворешната страна на работ се изведени орманебти со печатење во два реда. Пречник на раб: 22 см, с.височина: 2 см. (В.А.С., 1992, сл.407)

к.бр.77. **Т.10/сл.77. Скупи**, инв. 1387. Христијанска базилика, сонда 23, от. 4. Глина портокалово печена, премаз темно портокалов-црвен. Хејс форма 3/Б. Како Стоби сл.70. (М.О.Т., 2004, сл.25)

к.бр.78. **Т.10/сл.78. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина до 3/4 на 5 век. Хејс *форма 3 или 4*. Чинија. Пречник на раб: 29,5 см, с.височина: 3,2 см. (В.А.С., 1992, сл.408)

к.бр.79. **Т.10/сл.79. Исар, с. Марвинци**. Хејс *форма 3/Е*. Чинијата нема додатни украсни елементи. (В.С., 1986, Т.83, сл.5)

к.бр.80. **Т.10/сл.80. Исар, с. Марвинци.** Чинијата на работ од надворешната страна има декорација од фриз составена од три реда на набраздени ситни мотиви. Хејс *форма 3/Ф*. (В.С., 1986, Т.83, сл.6)

к.бр.81. **Т.10/сл.81. Исар, с. Марвинци.** Широкиот раб на чинијата е украсен со низа од вертикални цртички. Хејс форма 3/Ф. (В.С., 1986, Т.83, сл.7)

к.бр.82. **Т.10/сл.82. Стоби**. Куќа на ГР, ѕид 13, втора половина на 5 век. Хејс *форма 5А*, околу 460 - 500 г. Чинија. Работ на чинијата е хоризонтално извлечен кон надвор и вдлабнат од горната страна. Пречник на раб: 29,5 см, с.височина: 2 см. (В.А.С., 1992, сл.410)

к.бр.83. **Т.11/сл.83. Стоби**. Куќа на ГР , просторија 22, доцен 5 век. Хејс *форма 5Б*, прва половина на 6 век. Чинија. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 2,6 см. (В.А.С., 1992, сл.411)

к.бр.84. **Т.11/сл.84. Стоби**. Епископска базилика, јужен дел, 6 век. Хејс *форма 10 А*, доцен 6 - ран 7 век. Чинија. Пречник на раб: 26 см, с.височина: 3,5 см. (В.А.С., 1992, сл.412)

к.бр.85. **Т.11/сл.85. Стоби**. Централна базилика, 4 век. Хејс *форма 10/А*. Длабока чинија. Пречник на раб: 9,2 см, с.височина: 2 см. (В.А.С., 1992, сл.413)

к.бр.86. **Т.11/сл.86. Скупи**, инв. 1191. Христијанска базилика, кв: 23/X7, от. 2. На горната страна од работ се изведени мали цртички со назабено тркалце. Глина со ретки примеси на момирок, црвено печена, премаз сјаен, црвен. Пречник на раб: 32 см. Доцен 6 век. *Хејс 10 Б.* (М.О.Т., 2004, сл.53)

Длабоки чинии со премаз

Тип 1. Биконични длабоки чинии

к.бр.87 **Т.12/сл.1. Скупи**, инв. 1261. Христијанска базилика, кв: 94/Х8. Глина со ситни примеси на песок, црвено печена, премаз мат, црвен. Пречник: 26 см. Фидановски, Улпијана, Т.12/18, 4 век; Бојовиќ, Рим. кер. Сингидунума, Т.XLVII/439. (М.О.Т., 2004, сл.26)

к.бр.88. **Т.12/сл.2. Скупи**, инв. 1740. Христијанска базилика, кв: 51,52,41,42/Г7, от. 5. Глина пречистена, портокалово печена, премаз мат портокалов. Пречник: 16 см. Г. Кузманов, Садовец, Т.57/1, во Долна Мезија се датирани во 4 век. (М.О.Т., 2004, сл.28)

к.бр.89. **Т.12/сл.3. Скупи**, инв. 1343. Христијанска базилика, кв: 60/Г7. Глина пречистена, темно црвено печена, премаз мат темноцрвен-кафен. Пречник: 30 см. (М.О.Т., 2004, сл.30)

к.бр.90. **Т.12/сл.4. Големо Градиште, с. Коњух.** Доцноантички хоризонт. Височина на фрагментот 3,3 см. КС-06-056. Горниот дел од телото на чинијата е потенциран со два жлеба. Глината е пречистена, портокалово печена, со премаз во портокалова боја од двете страни. Употребен е златен момирок. Датирана е во 4 - 5 век. (М.О.Т.)

Тип 2. Полукалотести или конусни длабоки чинии со задебелен врат

к.бр.91. **Т.12/сл.5. Скупи**, инв. 1739. Христијанска базилика, кв: 51,52,41,42/Г7, от. 5. Од надворешната страна под работ е изведена една врежана канелура. Глина пречистена, портокалово печена, премаз портокалов сјаен. Пречник: 24 см. Фидановски, Улпијана, Т.14/29, утврдувајќи дека ги има во сите слоеви и егзистираат многу подолго од другите облици. Датирано во 4-5 век. (М.О.Т., 2004, сл.31)

к.бр.92. **Т.12/сл.6. Скупи**, инв. 1384. Христијанска базилика, кв: 51,52,41,42/Г7, от. 5. Глина пречистена, портокалово печена, премаз темно црвен, со седефаст изглед. Пречник: 26 см. Фидановски, Улпијана, Т.14/36, 4 век. (М.О.Т., 2004, сл.38)

Тип 3. Длабоки чинии со калотесто тело

к.бр.93. **Т.12/сл.7. Скупи**, инв. 1737. Христијанска базилика, кв: 51,52,41,42/Г7, от. 5. Глина пречистена, со примеси на момирок, портокалово печена, премаз портокалово-црвен, сјаен. Пречник: 18 см. Имитација на

африканските црвено печени, одредени како Хејс форма 102, доцен 6-ран 7 век. (М.О.Т., 2004, сл.42)

к.бр.94. **Т.12/сл.8. Скупи**, инв. 1331, Христијанска базилика, кв: 4/Х7. Глина пречистена, црвено печена, премаз мат црвен. Пречник: 25 см. Кузманов, Садовец, Т.54/5. Во Долна Панонија 2-4 век, Тракија од крај на 4 век. (М.О.Т., 2004, сл.43)

к.бр. 95. **Т.II/сл.1. Пештерица, с. Ореовец,** прилепско. Римска вила рустика. Работ на чинијата е заоблен, телото е калотесто и украсено со вертикални, плитки засечувања изведени рачно, дното е прстенесто. Глината е добро пречистена, сиво печена, од надвор со црна густа глазура, во остатоци. Прва половина на 4 век. (К.К., 1976 б, стр.207, сл.2)

Тип 4. Конусни длабоки чинии со раб извлечен кон надвор

к.бр.96. **Т.13/сл.9. Скупи**, инв. 1128. Христијанска базилика, кв: 94/Х7. Глина пречистена, црвено печена, премаз кафен, седефаст, во тенок слој. Пречник: 14 см. Ivanisevic, Nikolis-Djordjevic, Singidunum, sl.44/1, доцноантички хоризонт, 4 век; Кузманов, Садовец, Т.57/3, 4 век. (М.О.Т., 2004, сл.46)

к.бр.97. **Т.13/сл.10. Скупи**, унв. 1743. Христијанска базилика, кв: 100/Г8, 91/Х8. Глина пречистена, портокалово-црвено печена, премаз сјаен, густ, портокалов, прелом мек. Пречник: 26 см. Формата потсетува на Хејс форма 109, од крај на 6 век. (М.О.Т., 2004, сл.44)

к.бр.98. **Т.13/сл.11. Стоби**, Епископска базилика, средина на 5 век. Премаз црвен, со различен интензитет во внатрешноста на садот. Веројатно е имитација на африканската, одредена како Хејс форма 99. (В.А.С., 1992, сл.1076)

к.бр.99. **Т.13/сл.12**. **Стоби**. Театар, после 378 година. Раб извлечен кон надвор, на бочната страна украсен со нарецкување. телото е конично. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 3,3 см. (В.А.С., 1992, сл.1975)

к.бр.100. **Т.II/сл.2. Стоби,** Западна некропола, гроб 620. Длабока чинија, К-92-138. Тело полукалотесто, украсено со канелури, раб извлеченен кон надвор и заролан. Дно прстенесто. Глина црвено печена, со сив премаз. Датирана е во 3 век. (М.Ш., Д.З., 1996, стр.101, сл.16,а)

Тип 5. Длабоки чинии со калотесто тело и ребрасто задебелување на телото

к.бр.101. **Т.13/сл.13**. **Скупи**, инв. 1065. Христијанска базилика, сонда 8, от. 4. Глина пречистена, кафена, мат премаз. Пречник: 12 см. (М.О.Т., 2004, сл.50)

к.бр.102. **Т.13/сл.14. Скупи**, инв. 1736. Христијанска базилика, кв: 51,52,41,42/Г7, от. 5. Глина со ситни примеси на песок, темно портокалово-кафено печена, премаз во истата боја и мат. Пречник: 20 см. Формата е слична со Хејс форма 3 Е, доцноримска Ц, 5 век. (М.О.Т., 2004, сл.52)

Мазнета грнчарија без премаз

к.бр.103. **Т.14/сл.1. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. **Длабока чинија**, со биконично тело, раб четвртесто профилиран, извлечен кон надвор. Глината е речиси црно печена. Пречник на раб: 19 см, с.височина: 9,7 см. Датирано е во втора половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LII)

к.бр.104. **Т.14/сл.2. Скупи**, инв. 3257. Градба северно од бањата, кв: 2,3,12/Ф7, от. 2. **Длабока чинија**, изглед како претходниот предмет. Глина со примеси на песок, светло кафено печена. Пречник: 26 см. (М.О.Т., 2004, 63)

к.бр.105. **Т.14/сл.3. Скупи**, инв. 3008. Градба северно од бањата, просторија 9, от.6. **Длабока чинија**, раб хоризонтално извлечен кон надвор, долниот дел од телото заоблен. Глина кафена. Пречник : 16 см. Г.Кузманов, Садовец, Т.57/5. (М.О.Т., 2004, сл.62)

к.бр.106. **Т.14/сл.4. Скупи**, инв. 1642. Христијанска базилика, кв: 23/Х7, от.3. **Длабока чинија**, раб заоблен, тело полукалотесто. Глина со примеси на песок, темно бежово печена. Пречник: 20 см. Г.Кузманов, Садовец, Т.57/7. (М.О.Т., 2004, сл.61)

к.бр.107. **Т.14/сл.5. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Пред влезот на градба бр. 9. **Грне** со топчесто тело, раб закосен нагоре, со заоблени ивици и жлеб за капак. Глината е црно до светлосиво печена. Површината личи како да е со црна мат глазура. пречник на раб: 15 см, с.височина: 7,6 см. Датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LIX)

к.бр.108. **Т.14/сл.6. Горни Сарај, Охрид**. Инв. К-4885. Сектор Ц/6, кв: 4, 3, 2, рушевински слој. **Грне** со извлечен раб кон надвор, со остри ивици. На рамото е изведена цик цак линија. Глината е со примеси на момирок, кафено-светло сиво печена. Мазнета површина. Пречник на раб: 18 см. (М.О.Т.)

к.бр.109. **Т.14/сл.7. Кржалица, с. Карбуница,** кичевско. Некропола. **Стомна** од гроб бр.4, конструиран е од мермерни плочи со димензии: 1,75 м х 0,50 м, длабочина: 0,50 м. Ориентација СЗ-ЈИ. Во гробот се констатирани две погребувања: кремација од хеленистичко време и инхумација од доцноримски период. Од вториов период потекнува оваа стомна.Стомната има издолжено тело, со хоризонтални канелури, врат со два прстени, раб извлечен кон надвор, рачка лентеста, дно прстенесто. Глината е пречистена, со примеси на момирок,

црвено печена. Површината на садот е мазнета. Височина: 0,26 м, пречник на дно: 8,5 см. Ѓ.Јанкониќ, Старинар 21-22, 221, сл.9:21-24. (Г.С.Д., 1989, стр.148, сл.2)

Длабоки чинии без премаз

Тип 1. Длабоки чинии со конусно и полукалотесто тело

Варијанта 1. Раб хоризонтално извлечен кон надвор

к.бр.110. **Т.15/сл.1 Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Западна улица. На рамото се изведени три жлебови. Глината е црно до сиво печена. Пречник на раб: 14 см, с.височина: 9,5 см. Датирана е во втора половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXIX)

к.бр.111. **Т.15/сл.2. Скупи**, инв. 1703. Христијанска базилика, кв: 4/Х7. Глина со примеси на ситен песок, црвено печена. Пречник: 20 см. Г. Кузманов, Садовец, Т.57/5, потекнува од доцноантичкиот период, проширен во Панонија на крајот на 4 век; С.Фидановски, Улпијана, длабоки чинии тип 40. (М.О.Т., 2004, сл.64)

Варијанта 2. Работ ја губи рамната површина

к.бр.112. **Т.15/сл.3. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 7. На рамото се две врежани, хоризонтални линии. Глината е кафено-сиво печена. (Т.Ј., 2001, Т.XXXI)

к.бр.113. **Т.15/сл.4. Скупи**, инв. 3288. Градба северно од бањата, кв: 2,12/Ф8, от. 4. Глина со голема количина на крупен песок, кафено до црвено печена. Пречник: 20 см. С. Фидановски, Улпијана, Т.18/72. (М.О.Т., 2004, сл.66)

Варијанта 3. Работ има заоблени ивици

к.бр.114. **Т.15/сл.5. Стоби**. Театар, ран 5 век. На работ е изведена брановидна дебела линија. Пречник на раб: 18,5 см, с.височина: 2,8 см. (В.А.С., 1992, сл.1246)

к.бр.115. **Т.15/сл.6. Стоби**. Театар, ран 5 век. Пречник на раб: 12,4 см, с.височина: 3,5 см. (В.А.С., 1992, сл.1245)

к.бр.116. **Т.15/сл.7. Стоби**. Театар, ран 5 век. Пречник на раб: 23 см, с.височина: 4 см. (Cf.David E.ohnston in W.H.C.Frend, "The byzantine basilica Church at Knossos', BSA 57, 1962, 227, fig.19, nos.88,90). (В.А.С., 1992, сл.1247)

к.бр.117. **Т.15/сл.8. Скупи**, инв. 3323. Градба севсрно од бањата, кв: 11,12,21,22/Ф7, от. 2. Под работ се изведени две канелури. Глина со момирок,

темно кафено-темно црвено печена. Пречник: 30 см. С.Фидановски, Улпијана, Т.18/75. (М.О.Т., 2004, сл.68)

к.бр.118. **Т.15/сл.9. Големо Градиште, с. Коњух.** Доцноантички хоризонт. КС-06-о63. Раб: 23,5 см, височина: 8 см. Чинијата е изработена од груба, темнокафена глина. (М.О.Т.)

Тип 2. Биконични длабоки чинии

Варијанта 1. Работ е хоризонтално извлечен кон надвор, можни се хоризонтални канелури на телото

к.бр.119. **Т.16/сл.10. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Југозападно од градба бр. 8. На рамото се изведени хоризонтални канелури, рачките се мали, со кружна форма. Глината е темнокафено до сиво печена. Пречник на раб: 13 см, с.височина: 8,6 см. Датирана е во прва половина на 6 век. (Т.Ј., , 2001, Т.XLI)

к.бр.120. **Т.16/сл.11. Скупи**, инв. 4799. Градба северно од бањата, просторија 5, от. 10. Глина со примеси на песок, темно кафено до црно печена. Пречник: 22 см. (М.О.Т., 2004, сл.69)

к.бр.121. **Т.16/сл.12. Големо Градиште, с. Коњух.** Доцноантички хоризонт. КС-06-064. Раб: 17 см, височина: 6,5 см. Чинијата е изработена од црна груба глина. (М.О.Т.)

Варијанта 2. Работ е извлечен кон надвор со можни вдлабнувања од горната страна

к.бр.122. **Т.16/сл.13. Стоби**. Епископска базилика, јужен дел, просторија 2, доцен 4/ран 5 век. Дното е прстенесто. Пречник на раб: 13,5 см, височина: 5,4 см. (В.А.С., 1992, сл.1249)

к.бр.123. **Т.16/сл.14. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Источна улица на микростанбената целина. На рамото се изведени три жлебови. Глината е темнокафено печена. Пречник на раб: 13 см, с.височина: 6,2 см. Датирано е во втора половина на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXIV)

к.бр.124. **Т.16/сл.15. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Источна улица на микростанбената целина. На рамото се изведени три жлебови. Пречник на раб: 17 см, с.височина: 10 см. датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXV)

к.бр.125. **Т.16/сл.16. Стакина чешма, Валандово**. Римска куќа. Пречник на раб: 16,5 см. Задебелен раб, со врежана канелура на надворешната ивица. (М.Ш., 1993, стр.179, сл.1)

к.бр.126. **Т.16/сл.17. Стакина чешма, Валандово**. Римска куќа. Пречник на раб: 14 см. Слична форма е со дл.чинија од Сингидунум, лок. Кнез Михајлова, припаѓа на хоризонт од 4 век (Singidunum 1, V.Bikic, стр.163,сл.6/6). (М.Ш., 1993, стр.179, сл.2)

к.бр.127. **Т.16/сл.18. Скупи**, инв. 1781. Христијанска базилика, кв: 72/Х8, от. 5. Пречник: 14 см. Глина со ситен песок, црно печена. Г. Кузманов, Садовец, Т.63/15. (М.О.Т., 2004, сл.79)

Варијанта 3. Раб со триаголен пресек

к.бр.128. **Т.16/сл.19. Стоби**. Фулер хаус, просторија 1, средина на 5 век. Надворешната ивица на работ е нарецкана со кратки жлебови. Глина со примеси на момирок, сиво печена. (Brukner, Rimska keramika, T.96, бр.195, сличен третман на работ). (В.А.С., 1992, сл.1252)

к.бр.129. **Т.17/сл.20. Скупи**, инв. 1752. Христијанска базилика, кв: 51,52,41,42/Г7, от. 5. Глина со песок, темно портокалово-темно црвено печена. Кузманов, садовец, Т.61/19. (М.О.Т., 2004, сл.82)

Варијанта 4. Раб закосен нагоре и кон надвор, некои чинии имаат рачки

к.бр.130. **Т.17/сл.21. Хераклеја**. Рачките на садот се заоблени и накнадно поставени од работ до прекршувањето на телото. Глината е кафено до светлосиво печена. Пречник на раб: 10 см, с.височина: 6,2 см. Датирано е во крај на 5 - почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.XXXVIII)

к.бр.131. **Т.17/сл.22. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. градба бр. 8 - при отстранување на градбите од камен и кал.

На рамото има изведено хоризонтални канелури. Рачките се со кружна форма, лентести, со еден жлеб по должина. Пречник на раб: 11 см, с.височина: 8,2 см. Датирано е во втора половина на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.XL)

к.бр.132. **Т.17/сл.23. Скупи**, инв. 4665. Градба северно од бањата, кв: 86/Ф8, от. 10. Пречник: 14 см. Глина со ситен песок, темно цигла печена. (М.О.Т., 2004, сл.83)

к.бр.133. **Т.17/сл.24. Големо Градиште, с. Коњух.** КС-06-052. Доцноантички хоризонт. Сектор 2, сонда 23.

Глината е сиво печена, со примеси на ситен сребрен момирок. Височина 7 см, дно 6 см, раб околу 15 см. Датирана е во 5 - 6 век. (М.О.Т.)

Тип 3. Длабоки чинии со полукалотесто тело, раб со триаголен пресек

к.бр.134. **Т.17/сл.25. Скупи**, инв. 1122. Градба северно од бањата, кв: 92,93/Х8. Пречник: 22 см. Глина со ситен песок, темно кафено печена. Формата е произлезена од африканскиот импорт на чинии со фалта. (М.О.Т., 2004, сл.86)

Тип 4. Длабоки чинии со полукалотесто тело

Варијанта 1. Раб заоблен, со жлеб од горната страна

к.бр.135. **Т.17/сл.26. Стоби.** Раб заролан, канелури по телото. Театар, доцен 4 век. Садот е датиран во ран 5 век. Пречник на раб: 9,3 см, с.височина: 4,5 см.(В.А.С., 1992, сл.1248)

к.бр.136. **Т.17/сл.27. Скупи**, инв. 3303. грдба северно од бањата, кв: 11,12,21,32,43/Ф7, от. 1. Пречник: 24 см. Глина со песок, портокалово печена. (М.О.Т., 2004, сл.87)

Варијанта 2. Длабоки чинии со полукалотесто тело, раб заоблен и косо засечен навнатре

к.бр.137. **Т.17/сл.28. Стоби**. Епископска базилика, просторија 3, 5-6 век. Црвено печена глина со сива средина. Пречник на раб: 21,5 см, с.височина: 3,5 см. (В.А.С., 1992, сл.1250)

к.бр.138. **Т.17/сл.29. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина до 3/4на 5 век. Црвено печена глина со сива средина. Пречник на раб: 33,2 см, с.височина: 4,8 см. (В.А.С., 1992, сл.1251)

Варијанта 3. Раб заоблен и закосен нагоре кон надвор

к.бр.139. **Т.17/сл.30. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театрот. При остранување на градбите од оваа целина. На рамото се изведени три хоризонтални жлебови. Рачката е лентеста, со два жлеба по должина. Пречник на раб: 22 см, с.височина: 9,5 см. Датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXXV)

Тип 5. Конусни чинии со пластичен прстен под работ од надворешната страна

к.бр.140. **Т.17/сл.31. Стоби**. Куќа на ГР, втора половина на 5 век. Сиво печена глина. Потсетува на Фокеанска со црвен премаз, Хејс форма 8. Пречник на раб: 23,3 см, с.височина: 4,9 см. (В.А.С., 1992, сл.1243)

к.бр.141. **Т.17/сл.32. Стоби.** Епископска базилика, атриум, доцноантички слој. Црвенопечена глина, зацрнето на работ внатрешноста. (В.А.С., 1992, сл.1244)

Македонска сива грнчарија

к.бр.142. **Т.18/сл.1. Стоби**. Театар, источен пародос, 4 век. *Форма 1 А*. Чинија со рамно дно, раб хоризонтално извлечен кон надвор. Пречник на раб: 28 см, височина: 4,4 см. (В.А.С., 1992, сл.418)

к.бр.143. **Т.18/сл.2. Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4на 5 век. *Форма 1А*. На работ се со врежување изведени закосени цртички и канелури. Пречник на раб: 32 см, височина: 5 см. (В.А.С., 1992, сл.419)

к.бр.144. **Т.18/сл.3. Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4на 5 век. *Форма 1А*. На работ се изведени концентрични кругчиња, а меѓу нив брановидни орнаменти. Црвеникаво кафен премаз. Пречник на раб: 30 см, с.височина: 4,2 см. (В.А.С., 1992, сл.420)

к.бр.145. **Т.18/сл.4. Стоби**. Епископска базилика, слој датиран во доцноримски период. *Форма 1Б*. На работ се изведени брановидни орнаменти и канелури. Сјаен црн премаз. Пречник на раб: 27,5 см, с.височина: 2,8 см. (В.А.С., 1992, сл.421)

к.бр.146. **Т.18/сл.5. Стоби**. Епископска базилика, слој датиран во доцноримски период. *Форма 1Ц*. На работ е изведена цик-цак линија. Сјаен метален премаз. Пречник на раб: 31,8 см, с.височина: 3,7 см. (В.А.С., 1992, сл.422)

к.бр.147. **Т.18/сл.6. Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4 на 5 век. *Форма 1Ц*. Ивицата на работ е украсена со мали врежани цртички. Сјаен црн премаз. Пречник на раб: 32 см, с.височина: 3,2 см. (В.А.С., 1992, сл.423)

к.бр.148. **Т.18/сл.7. Стоби**. Централна базилика, 4/5 век. *Форма 1Д*. Сјаен метален премаз. Пречник на раб: 25,4 см, височина: 4,3 см. (В.А.С., 1992, сл.424)

к.бр.149. **Т.18/сл.8. Стоби**. Епископска базилика, источен дел, 5 век. *Форма 1*. На работ се изведени вертикални и кружни форми исполнети со топчиња.

Сјаен метален премаз. Пречник на раб: 23 см, с.височина: 4,4 см. (В.А.С., 1992, сл.425)

к.бр.150. **Т.18/сл.9. Стоби**. Источен градски ѕид. 4 век. *Форма 1*. На работ се изведени линии и задебелувања. Сјаен метален премаз. Пречник на раб: 28,4 см, с.височина: 2,4 см. (В.А.С., 1992, сл.429)

к.бр.151. **Т.III/сл.1. Орта џамија, Струмица.** Под подната субструкција од наосот на средновековната црква. На работ се изведени брановидни засечувања на ивицата, со концентрични кругови меѓу нив. Глина сиво печена, со темносив премаз. Пречник на раб: 20,7 см, пречник на дно: 14,2 см, височина: 4,2 см. Датирана е во 3-4 век. *Форма 1.* (М.А., 2003, стр.28, сл.2)

к.бр.152. **Т.18/сл.10. Стакина чешма, Валандово.** Римска куќа. Чинијата на работ има концентрични кругови и канлеури околу работ. *Форма 1.* Ширина на фрагмент: 7 см. (М.Ш., 1993, стр.181, Т.III, сл. 5)

к.бр.153. **Т.19/сл.11. Скупи**, инв. 1103. Христијанска базилика, кв: 14/Х7, от. површински. Глина и премаз кафено-сивкасти. Пречник на раб: 26 см. *Форма 1.* (М.О.Т., 2004, сл.90)

к.бр.154. **Т.19/сл.12. Скупи**, инв. 1017. Христијанска базилика, кв: 73, 72/Х8, от. 5. Глина сиво-кафено печена, премаз светло кафен до сив, сјаен, во дебел слој. Пречник на раб: 24 см. *Форма 1.* (М.О.Т., 2004, сл.91)

к.бр.155. **Т.19/сл.13. Скупи**, инв. 4760. Градба северно од бањата, просторија 5. Глина сиво-канфекаста, премаз во истата боја. Пречник на раб: 26 см. *Форма 1.* (М.О.Т., 2004, сл.93)

к.бр.156. **Т.19/сл.14. Горни сарај, Охрид**. Инв. К-6532. Сектор Ф/2, кв: 4, сектор Г/1, кв: 13, сектор Г/2, кв: 1, 2, откоп 25, просторија 3. Дно од чинија, на висока нога. Во внатрешниот дел од дното е изведен круг со печатење, исполет со набраздени линии, а во средината на просторот четири листови. Глината е со сив премаз. Пречник на дното: 7,8 см. (М.О.Т.)

к.бр.157. **Т.19/сл.15. Стоби**. Театар, источен пародос, доцен 4 век. *Форма 2А*. Длабока чинија. Сјаен премаз. Пречник на раб: 13,8 см, височина: 4,6 см. (В.А.С., 1992, сл.430)

к.бр.158. **Т.19/сл.16. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина до 3/4на 5 век. *Форма 2А*. На работ е изведена печатена декорација, од кругови и вертикални низи. Сјаен премаз. Пречник на раб: 13,7 см, с.височина: 3,3 см. (В.А.С., 1992, сл.431)

к.бр.159. **Т.19/сл.17. Стоби.** Голема бања, 4 век, 5 век. *Форма 2А*. На работ е изведена печатена декорација во форма на листови. С.височина: 1,8 см. (В.А.С., 1992, сл.432)

к.бр.160. **Т.19/сл.18. Стоби**. Јужен градски ѕид, ранoримски период. *Форма 2А*. На рамото е изведена декорација од елипсовидни форми. Пречник на раб: 14 см, с.височина: 3 см. (В.А.С., 1992, сл.433)

к.бр.161. **Т.19/сл.19. Стоби**. Театар, ран 5 век. *Форма 2А*. На рамото се изведени декорации во форма на квадрати, вертикали, обични нарецкувања. С. височина: 3 см. Црн, сјаен премаз. (В.А.С., 1992, сл.435)

к.бр.162. **Т.19/сл.20. Стоби**. Театар, источен пародос, доцен 4 век. *Форма 2А*. На рамото се изведени вертикали од квадратчиња. Пречник на раб: 0,140 м, с.височина: 0,042 м. (В.А.С., 1992, сл.437)

к.бр.163. **Т.20/сл.21. Стоби**. Театар, скена, 4 век. *Форма 2А*. На рамото се изведени месечести форми. Сјаен премаз. Пречник на раб: 14 см, с.височина: 4,2 см. (В.А.С., 1992, сл.438)

к.бр.164. **Т.20/сл.22. Стоби**, (бр. 442). Театар, западен пародос, 3-4 век. *Форма 2А*. На рамото се изведени венец од месечести форми и кругчиња. Метален премаз. Пречник на раб: 20 см, с.височина: 5 см. (В.А.С., 1992, сл.442)

к.бр.165. **Т.20/сл.23. Стоби**. Голема бања, 4 век, 5 век. *Форма 2А*. На рамото се изведени месечести орнаменти. Црн, сјаен премаз. Пречник на раб: 12 см, височина: 4,3с м. (В.А.С., 1992, сл.441)

к.бр.166. **Т.20/сл.24. Стоби**. Епископска базилика, слој од доцноримски период. *Форма 2А*. Декорација како на претходниот сад. Светлоцрвено производство, со сјаен црвен премаз. Пречник на раб: 19,8 см, с.височина: 5 см. (В.А.С., 1992, сл.443)

к.бр.167. **Т.20/сл.25. Стоби**. Епископска базилика, 3/4 на 5 век. *Форма 2А*. Ивицата на работ е брановидно изведена. Метален и сјаен премаз. Пречник на раб: 16,5 см, с.височина: 2,8 см. (В.А.С., 1992, сл.444)

к.бр.168. **Т.20/сл.26. Стоби**. Источен градски ѕид, доцен 4 - ран 5 век. *Форма 2А*. На работ е изведен венец на внатрешната ивица. Стаклест премаз. Пречник на раб: 10 см, с.височина: 3,1 см. (В.А.С., 1992, сл.445)

к.бр.169. **Т.20/сл.27. Стоби**. Централна базилика, 4 - 5 век. *Форма 2А*. Ивицата на работ е брановидно завршена, со орнаменти. Сјаен премаз. С.Височина: 1,5 см. (В.А.С., 1992, сл.446)

к.бр.170. **Т.20/сл.28. Стоби**. Фрагмент од раб на чинија, богато украсен со цик-цак и месечести форми. (В.А.С., 1992, сл.447)

к.бр.171. **Т.21/сл.29. Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4 на 5 век. *Форма 2А*. Ивицата на работ е брановидно завршена. Црн, мателан премаз. Димензии: 26 x 6,3 см. (В.А.С., 1992, сл.448)

к.бр.172. **Т.21/сл.30. Стоби**. *Форма 2А*. Ивицата на работ е брановидно завршена и украсена со линии кои ја следат формата на работ. Пречник на работ: 16,4 см, с.височина: 2,5 см. (В.А.С., 1992, сл.449)

к.бр.173. **Т.21/сл.31. Касарнски Круг, Кочани**. Некропола, гроб 4. *Форма 2*. Чинијата има прстевидно дно, хоризонтално извлечен раб, украсен со концентрични кругови сместени помеѓу полукружните засесоци. Глина сиво печена. Премаз црн, со висок сјај. Пречник на раб: 13,5 см, височина 5 см, пречник на дно 4,5 см. (И.А., 2005, стр.219, T.VI, сл.2)

к.бр.174. **Т.21/сл.32. Скупи**, инв. 3000. Градба северно од бањата, просторија 8, от. 8. Глина кафено печена, премаз црн, во дебел слој. Пречник на раб: 14 см. *Форма 2А*. (М.О.Т., 2004, сл.89)

к.бр.175. **Т.21/сл.33. Скупи**, инв. 1410. Градба северно од бањата, кв: 14/Г7, от. 10. Глина сиво печена, премаз темно сив. Пречник на раб: 13 см. *Форма 2А*. (М.О.Т., 2004, сл.95)

к.бр.176. **Т.21/сл.34. Големо Градиште, с. Коњух**. Доцноантички хоризонт. КС-06-078. Глина темно сиво печена, со сиво-маслинеста глазура. Височина 6 см. *Форма 2*. (М.О.Т.)

к.бр.177. **Т.21/сл.35. Скупи**, инв. 2500. Градба северно од бањата, кв: 75, 85/Ф8, от. 8. Глина црно печена, премаз сјаен, црн. Пречник на раб: 14 см. *Форма 2Б*. (М.О.Т., 2004, сл.96)

к.бр.178. **Т.21/сл.36. Стоби**. Театар, скена, доцноримски период. *Форма 2Б*. Работ е украсен со длабоко врежани четири канелури, а внатрешната ивица е повисоко издигната. Сјаен, метален премаз. Пречник на раб: с19,4 см, с.височина: 3,2 м. (В.А.С., 1992, сл.450)

к.бр.179. **Т.21/сл.37. Стоби**., регија со остатоци на премин преку реката, определена во 3 век. *Форма 2Б*. На работ е изведен орнамент како плетенка. Пречник на раб: 24 см, с.височина: 3,3 см. (В.А.С., 1992, сл.451)

к.бр.180. **Т.22/сл.38. Стоби**. Театар, западен пародос, 4 век. *Форма 2Б*. Работ е украсен со орнамент со плетенка. Сјаен, метален премаз. Пречник на раб: 22 см, с.височина: 4,5 см. (В.А.С., 1992, сл.452)

к.бр.181. **Т.22/сл.39. Стакина чешма, Валандово**. Римска куќа. *Форма 2*. На работ од чинијата се изведени засечени полукружни засечоци, а од горната страна се концентрични кругови, полумесечести линии и канелури околу неговите ивици. Пречник на работ: 15 см. (М.Ш., 1993, стр.181, Т.III, сл.7)

к.бр.182. **Т.22/сл.40. Стакина чешма, Валандово**. Римска куќа. *Форма 2*. На работ се изведени засечени форми, со поголеми концентрични кругови и канеури. Пречник на раб: 12 см. (М.Ш., 1993, стр.181, Т.III, сл. 3)

к.бр.183. **Т.22/сл.41. Манастир, Дојран.** Некропола, гроб 4. Чинија. *Форма 2*. Работ е украсен со низа од засечени полукружни форми и две канелури. Глина

сиво печена, премаз светло сив, сјаен. Пречник на раб: 25,5 см, височина: 5 см. (Е.С., Ѓ.Г, 2005, стр.203, T.VIII, сл.1)

к.бр.184. **Т.22/сл.42. Манастир, Дојран**. Некропола, уништен гроб. Чинија. *Форма 2.* Ивицата на работ е украсен со наизменични засечоци. Пречник на раб: 25 см. (Е.С., Ѓ.Г, 2005, стр.191, Т.II, сл.2)

к.бр.185. **Т.22/сл.43. Манастир, Дојран**. Некропола, уништен гроб. Чинија. *Форма 2.* Работ е украсен со врежани орнаменти во вид на листови. Пречник на раб: 31 см. (Е.С., Ѓ.Г, 2005, стр.191, Т.II, сл.1)

к.бр.186. **Т.23/сл.44. Стоби**. Епископска базилика, јужен дел, просторија 2, доцен 4 - ран 5 век. *Форма 3.* На дното од внатрешната страна е изведена нарецкана кружна форма, опкружена со канелури. Наодот е датиран со монета во 383-392 година. Пречник на раб: 21,8 см, височина: 4,9 см. (В.А.С., 1992, сл.454)

к.бр.187. **Т.23/сл.45. Стоби**. Епископска базилика, источен дел, 5 век. *Форма 3.* Работ на чинијата е заролан, дно рамно. Пречник на раб: 33 см, с.височина: 3,7 см. (В.А.С., 1992, сл.455)

к.бр.188. **Т.23/сл.46. Стоби**. Епископска базилика, доцен 4 век. *Форма 3.* Пречник на раб: 24,5 см, с.височина: 2,8 см. (В.А.С., 1992, сл.456)

к.бр.189. **Т.23/сл.47. Хераклеја**. Сектор акропола, сонда 8. *Форма 3.* Чинијата има заоблен раб, формата на телото формира фалта, а на дното има ниска нога. Глината е добро пречистена, светлосиво печена, премазот од двете страни е со кафенкаста боја. (Т.Ј., 2003, T.XXI)

к.бр.190. **Т.23/сл.48. Стоби.** Епископска базилика, кораб, 3/4 на 5 век. *Форма 4.* Работ на длабоката чинија е заролан, дното со мала нога. Пречник на раб: 13,4 см, с.височина: 6,5 см. (В.А.С., 1992, сл.457)

к.бр.191. **Т.23/сл.49. Стоби**. Театар, ограден ѕид, 4 век. *Форма 5.* Чинија со заоблени ѕидови и рамно дно. Сјаен, метален премаз. Пречник на раб: 16 см, височина: 3,3 см. (В.А.С., 1992, сл.458)

к.бр.192. **Т.23/сл.50. Стоби**. Театар, скена, 4 - 5 век. *Форма 5.* Црн, сјаен премаз. Пречник на раб: 31 см, височина: 4 см. (В.А.С., 1992, сл.459)

к.бр.193. **Т.23/сл.51. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина на 5 век. *Форма 5.* Работ е со врежана линија скалесто изведен од горната страна. Пречник на работ: 32 см, с.височина: 3,2 см. (В.А.С., 1992, сл.460)

к.бр.194. **Т. III/сл. 7. Скупи**, инв. 1451. Источна некропола, гроб 200. Чинија. На дното од внатрешната страна е изведен декоративен венец. Глина темно сиво печена, премаз црн и сјаен. (Д.К.,1984, стр.72, сл.11)

к.бр.195. **Т.23/сл.52. Горни сарај, Охрид**. Инв. К-6662. Сектор Д/6, кв: 1, рушевински слој. Чинијата има темно сив премаз. Пречник на раб: 24 см. (М.О.Т.)

к.бр.196. **Т.24/сл.53. Стоби**. Епископска базилика, северен дел, 3 - 4 век. *Форма 6.* Длабока чинија, под работ од надворешната страна се изведени две бразди, а на телото кружни орнаменти, поврзани со касетирани венчиња. Црн, сјаен премаз. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 4,3 см. (В.А.С., 1992, сл.461)

к.бр.197. **Т.24/сл.54. Скупи**, инв. 3279. Градба северно од бањата, кв: 2,3/Ф7, от. 4. Глина сиво печена, премаз густ, црн, сјаен. *Форма 6.* (М.О.Т., 2004, сл.97)

к.бр.198. **Т.24/сл.55. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина на 5 век. *Форма 7.* Плитка чинија, со фалта изведена од надворешната страна под работ. Премаз сјаен, метален. Пречник на раб: 15,5 см, с.височина: 3,6 см. (В.А.С., 1992, сл.462)

к.бр.199. **Т.III/сл.2. Орта џамија, Струмица**. Под подната субструкција од наосот на средновековната црква. *Форма 7.* Работ на чинијата е како фалта изведен. Глина сиво печена, премаз темносив. Пречник на раб: 33,5 см, височина: 2,82 см. Датирана е во 3 - 4 век. (М.А. 2003, стр.29, сл.1)

к.бр.200. **Т.24/сл.56. Стоби**. Театар, доцен 4 век. *Форма 8.* Мала стомна или грне со рачки. Работ е задебелен, на рамото се изведени орнаменти како гроздови. Пречник на раб: 8 см, с.височина: 6,3 см. (В.А.С., 1992, сл.463)

к.бр.201. **Т.24/сл.57. Стоби**. Куќа на ГР, просторија 24, 3 во 4 век. *Форма 8.* Раб лентест, на рамото се изведени орнаменти како осумки. Премаз сјаен, метален. Пречник на раб: 11 см, с.височина: 5,8 см. (В.А.С., 1992, сл.464)

к.бр.202. **Т.24/сл.58. Стоби**. Куќа на ГР, просторија 23, 4 - 5 век. *Форма 8.* На рамот се изведени касетирани форми во облик на V. Пречник на раб: 8,2 см, с.височина: 4,9 см. (В.А.С., 1992, сл.465)

к.бр.203. **Т.24/сл.60. Стоби**. Епископска базилика, атриум, 5 век. *Форма 8.* Задебелени рачки. На рамото вертикално поставени орнаменти. Пречник на раб: 7,3 см, с.височина: 6 см. (В.А.С., 1992, сл.466)

к.бр.204. **Т.24/сл.61. Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4 на 5 век. *Форма 8.* На рамото се изведени издолжени ромбоидни и кружни форми. Црн, сјаен премаз. Пречник на раб: 9 см, с.височина; 3,9 см. (В.А.С., 1992, сл.467)

к.бр.205. **Т.24/сл.62. Стоби.** Театар, источен пародос, втора половина на 4 век. *Форма 8.* На рамото, покрај кругови и лентести, касетирани форми, под работ е изведена плетенка. Сјаен премаз. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 3,4 см. (В.А.С., 1992, сл.468)

к.бр.206. **Т.25/сл.63. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина на 5 век. *Форма 9.* Грне со две рачки. Под работ и на рамото има низи од канелури. (В.А.С., 1992, сл.470)

к.бр.207. **Т.25/сл.64. Скупи**, инв. 1576. Градба северно од бањата, кв: 89/Ф8, от. 9. Мал бокал со триаголно профилиран раб, тело благо заоблено. Глина сиво

печена, премаз сиво-маслинест, сјаен., во дебел слој. Пречник на раб: 8 см. *Форма 9.* (М.О.Т., 2004, сл.101)

к.бр.208. **Т.25/сл.65. Скупи**, инв. 4112. Градба северно од бањата, от. 6.*Форма 9.* Садот има извлечен раб нагоре и кон надвор, со пластичен прстен на вратот, тело благо заоблено. Глина сиво печена, со потемно сив премаз. Пречник на раб: (М.О.Т.)

к.бр.209. **Т.25/сл.66. Исар, с. Марвинци.** Некропола, гроб 106. Чаша со една рачка, тело биконично. Под работ се изведени четири хоризонтални испакнати канелури, на телото се нанесени кружни и долгнавести орнаменти, дно прстенесто. Пречник на раб: 7,5 см, височина: 8,5 см. Глина сиво печена,со темно сив премаз. *Форма 9.* (В.С., 1986, Т.82, сл.6)

к.бр.210. **Т. III/сл.8. Исар, с. Марвинци.** Чаша со една рачка. На рамото се изведени во низа мали розети, а под нив се три хоризонтални канелури, на биконичното тело. Премаз во тенок слој, сиво-бежов. Пречник на раб: 6 см, височина: 7,5 см. *Форма 9.* (Музеј на Македонија, стална поставка)

к.бр.211. **Т. III/сл.9. Исар, с. Марвинци**. Чаша со една рачка. Тело биконично, украсено со четири поголеми розети. Премаз сиво-маслинест. Пречник на раб: 7 см, височина: 8,8 см. (Музеј на Македонија, стална поставка)

к.бр.212. **Т.III/сл.6. Скупи**, инв. 1385. Чаша. Источна некропола, гроб 86. Чашата е во горниот дел цилиндрична, украсена со хоризонтални канелури и вертикално поставени кругчиња, кои разделуваат метопи. Долниот дел од телотое коничен, дно прстенесто. Глина темно сиво печена, премаз темно сиво-маслинест. Височина: 8 см. (М.О.Т., 2004, Т.52, бр.27)

к.бр.213. **Т.25/сл.67. Стоби**. Куќа на ГР, просторија 32, 4 - 5 век. Голема стомна со прстенест раб и врат, тело топчесто, дно извлечено. Пречник на раб: 4,8 см, височина: 28,2 см. *Форма 10.*(В.А.С., 1992, сл.472)

к.бр.214. **Т.III/сл.3. Дрезга, с. Лопате**, кумановско. Некропола, гроб бр. 1. Датирана е во 4 век. Стомната е со пластични прстени на крајот од вратот. тело јајцевидно, раб како инка проширен, со една рачка. Дно прстенесто. Премазот е црн, седефаст. *Форма 10.* (З.Н. 1999, сл.102)

к.бр.215. **Т.25/сл.68. Скупи**, инв. 1135. Христијанска базилика, кв: 23/X7, површински слој. Долен дел на мала стомна со топчесто тело. Глина сиво печена, премаз густ, црн. Пречник на дно: 3,8 см. *Форма 10.* (М.О.Т., 2004, сл.99)

к.бр.216. **Т.25/сл.69. Горни сарај**, **Охрид**. Инв. К-6475. Сектор I/4, кв: 5, 9. Просторија 6. Сектор X/4, кв: 8, 12, откоп: 13. *Форма* . Дно од поголем сад, на издигната нога. Од двете страни има нанесено сив премаз. Пречник на дно: 5,2 см. (М.О.Т.)

к.бр.217. **Т.26/сл.70. Исар, с. Марвинци.** Некропола, гроб 75. Стомна со раширен раб, врат со неколку фалти, телото издолжено се спушта до рамното

дно. Пречник на раб: 7,5 см, височина: 24 см. Премаз слаб, со сива до кафена боја. *Форма 10.* Втора половина на 4 век. (В.С., 1986, Т.82, сл.5)

к.бр.218. **Т.26/сл.71. Исар, с. Марвинци.** Некропола, гроб 104. Раб со кружна форма, врат со пластичен прстен, телото топчесто. Премаз бледо сив. Пречник на раб: 6 см, височина: 20 см. (В.С., 1986, Т.82, сл. 4)

к.бр.219. **Т.26/сл.72. Исар, с. Марвинци.** Некропола, гроб 104. Сливникот на стомната е тролисен, вратот е со два пластични прстени, тело издолжено. Премаз во тенок слој, светло сиво-маслинест. Пречник на раб: 9 см, височина: 27 см. (В.С., 1986, Т.82, сл. 3)

к.бр.220. **Т.26/сл.73. Исар, с. Марвинци.** Некропола, гроб 106. Стомна со тролисен раб, канелури на вратот , дно прстенесто. *Форма 10.* Крај на 4 век. (В.С., 1986, Т.82, сл. 2)

к.бр.221. **Т.III/сл.4. Скупи**, инв. 1387. Источна некропола, гроб 112. Стомна, форма 10. Стомната има канелиран и хоризонтално извлечен раб, врат со пластичен прстен, тело јајцевидно, дно прстенесто. Височина: 23,3 см. Глина темно сива, премаз темно сив, сјаен. (М.О.Т., 2004, Т.52, бр.26)

к.бр.222. **Т.III/сл.5. Скупи**, инв. 1497. Источна некропола, гроб 86. Стомната има две рачки, врат издолжен, со прстенесто проширување на средината, тело во форма на круша. Глина темно сиво печена, премаз темно маслинест. Височина: 24 см. (М.О.Т., 2004, Т.52,бр.28)

к.бр.223. **Т.26/сл.74. Стоби.** Театар, ран 5 век. *Форма 11.* Фрагмент од раб и врат прстенести од тролисен бокал. Метален премаз. (В.А.С., 1992, сл.473)

к.бр.224. **Т.26/сл.75. Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4 на 5 век. *Неодредена форма.* Чинија со прстенест раб. Пречник на раб: 23,5 см, с.височина: 3,2 см. (В.А.С., 1992, сл.474)

к.бр.225. **Т.27/сл.76. Стоби**. Епископска базилика, кораб, средина на 5 век. *Неодредена форма.* Длабока чинија, под работ е вовлечен широк прстен, а на калотестото тело остатоци од орнаменти. Сјаен премаз. Пречник на раб: 14,9 см, с.височина: 4,6 см. (В.А.С., 1992, сл.475)

к.бр.226. **Т.27/сл.77. Стоби**. Епископска базилика, кораб, 3/4 на 5 век. *Неодредена форма.* База-нога од голем сад, во форма на ѕвоно, со овални орнаменти по средината. Пречник: 8,2 см, с.височина: 5,3 см. (В.А.С., 1992, сл.476)

к.бр.227. **Т.27/сл.78. Стоби**. Театар, скена, 5 век. *Неодредена форма.* База-нога од голем сад. Претставени се месечести и кружни форми. Жолтеникаво-црвена глина, со сјаен црвен премаз. Пречник: 11,2 см, с.височина: 3 см. (В.А.С., 1992, сл.477)

к.бр.228. **Т.27/сл.79. Стоби**. Простор околу мостот, 4-5 век. *Патера*, рачка со кружни и долгнавести орнаменти. Метален премаз. Димензии: 9,5 х 3,7 см. (В.А.С., 1992, сл.481)

к.бр.229. **Т.27/сл.80. Стакина чешма, Валандово.** Римска куќа. *Патера.* Рачката е украсена со стилизирани листови и декорирани ленти кои ја следат нејзината форма. Должина на фрагмент: 9 см. (М.Ш., 1993, стр.181, Т.III, сл.1)

к.бр.230. **Т.27/сл.81. Стакина чешма, Валандово**. Римска куќа. *Патера.* Рачката на крајот е завршена со испакнат дел, украсен со два големи концентрични кругови. Должина на фрагмент: 6 см. (М.Ш., 1993, стр.181, Т.III, сл.2)

Амфори

к.бр.231. **Т.28/сл.1. Стоби**. Cartage LR Amphora 1. Куќа на ГР, просторија 2, ран 5 век. Задебелен рамен раб, врат проширен надолу, остаток од широка рачка. Пречник на раб: 8 см, с.височина: 8,5 см. (В.А.С., 1992, сл.699)

к.бр.232. **Т.28/сл.2. Стоби**. Cartage LR Amphora 2. (Доаѓаат во Медитеранот од доцен 5 до доцен 6 или ран 7 век). Куќа на ГР, просторија 32, 4/5 век. Тело топчесто, рачки кратки, свиткани на рамото, раб благо закосен нагоре. Глината е жолтеникаво-кафена, варира до розево. Пречник на рамото: 42 см, с.височина: 6,5 см. (В.А.С., 1992, сл.700)

к.бр.233. **Т.28/сл.3. Стоби**. Cartage LR Amp.2. Куќа на ГР, просторија 2, ран 5 век. Глината е розево-портокалова. Пречник на раб: 11 см, с.височина: 7,3 см. (В.А.С., 1992, сл.701)

к.бр.234. **Т.28/сл.4. Скупи**, инв. 4865. Градба северно од бањата, от. 11-12. Раб во вид на инка, задебелен. Глина розово печена, остатоци од бледа енгоба. Пречник на раб: 14 см. Ѓ.Јанковиќ, Становништво, 342/5, 5-6 век. Mackensen, Sadovec, T.51/4, Источномедитерански амфори (typ British B/Cartage L.R.Amp. 2). Bjelajac, Amfore, tip XX-чешлести амфори, сл. 23/128. Г.Кузманов, Типологија, тип XIX. (М.О.Т., 2004, сл.127)

к.бр.235. **Т.28/сл.5. Скупи**, инв. 3123. Градба северно од бањата, от. 1-4. Неколку фрагменти од тело и врат со рачка на чешлеста амфора. Глина со примеси на момирок, светло портокалово печена, од надворешната страна со жолтеникава енгоба. Пречник на тело: околу 50 см. Mackensen, Sadovec, sl.2, typ British BI/Cartage LR 2, источномедитерански амфори. (М.О.Т., 2004, сл.137)

к.бр.236. **Т.28/сл.6. Градиште**, **с. Пчиња,** кумановско. Амфората е со чешлест орнамент на рамото и при дното, кое е зашилено. Работ е прстенест, врат благо конусно проширен, од него излегуваат двете рачки, а завршуваат на рамото од телото. Глина окер до бледо црвено печена, прекриена со жолто-бела енгоба. Пречник на телото: околу 23 см, височина: околу 47 см. М. Поповиќ, Светиња, тип 2, чешлести амфори, 6 век, а аналогиите датираат од 6 век. Бјелајац тип XVI. (З.Г., 1989, стр.207, сл.1)

к.бр.237. **Т.28/сл.7.** **Стоби**. Епископска базилика, кораб. Cartage LR Amp.4. Телото е во горниот дел украсено со многу хоризонтални линии, рачките се мали и прстенести. Пречник на раб: 9,9 см, с.височина: 17,4 см. Кузманов тип VI, Бјелајац, тип XV. На Медитеранот се од 400-600 година. (В.А.С., 1992, сл.703)

к.бр.238. **Т.29/сл.8.** **Стоби**. *Спатеа.* Куќа на ГР, просторија 2, ран 5 век. Berenice LR Amp.8. Раб извлечен кон надвор, тело долго и вретенесто, рачки мали и на вратот. Глина црвена. Надворешноста има бел премаз, со вертикални ленти на телото. (В.А.С., 1992, сл.705)

к.бр.239. **Т.29/сл.9.** **Стоби**. *Спатеа.* Театар, кружен коридор, 6 век. Berenice LR Amp.8. Два фрагмента, раб лентест, дно зашилено и прстенесто. Глина светло црвена, со бел премаз. (В.А.С., 1992, сл.706)

к.бр.240. **Т.29/сл.10.** **Скупи**, инв. 3429. Градба северно од бањата, от.3-4. **Спатеа** со прстенест раб, дно со конусна форма. Глина темно цигла до сиво печена, пречистена. Пречник на раб: 11 см. V.Anderson Stojanovic, Stobi, 707, доцен 5-доцен 6/ран 7 век. Ѓ.Јанковиќ, Становништво, 374, 6-ран 7 век. Lj.Bjelajac, Amfore, tip XXVII, африкански амфори, 6 век. Г.Кузманов, Типологија, тип VIII, самоски амфори. Robinson, Agora, Pl.119, Pl.34/M373. (М.О.Т., 2004, сл.119)

к.бр.241. **Т.29/сл.11; Т.IV/сл.1.** **Скупи**, инв. 3261. Градба северно од бањата, от. 2. Работ е без профилација, а под него по површината е нафрлана глина. Рамото е со хоризонтални врежани линии и две мали прстенести рачки. Глина пречистена, бледо жолтеникаво-портокалово печена. Пречник на раб: 10 см. Bjelajac tip XV, 5-6 век. Ѓ.Јанковиќ, Становништво Балкана, 376, доцна антика до време на Ираклиј, ги нарекува Палестински или Газа амфори. Г.Кузманов тип VI. Robinson, 1959, Pl. 32/M330. (М.О.Т., 2004, сл.118)

к.бр.242. **Т.29/сл.12.** **Скупи**, инв. 4716. Градба северно од бањата, от.11. Раб биконично профилиран, врат долг и цилиндричен, со врежана канелура на средината. Рачка со елипсовидна форма. Глина пречистена, портокалово печена, премаз портокалов. Пречник на раб: 6 см. Lj.Bjelajac, Amfore, tip XIX, 4 век, понтски амфори. Скупскиот наод со временската определба во 4 век и со локацијата се вклопува во типолошката определба за овој тип амфори. (М.О.Т., 2004, сл.120)

к.бр.243. **Т.29/сл.13.** **Скупи**, инв. 1034. Христијанска базилика, кв: 46/Г7, от. 4-5. Раб прстенест, како и проширувањето на вратот, од каде е извлечена рачка со елипсовидна профилација. Глина пречистена, светло бежова боја печена. Пречник на раб: 5 см. Г.Кузманов, Типологија, тип IX, 5-6 век. Во Херсонес е датирана според монети во затворен комплекс во крај на 5 век, но ги има и во 6 век. (М.О.Т., 2004, сл.121)

к.бр.244. **Т.30/сл.14.** **Скупи**, инв. 1051. Христијанска базилика, кв: 47/Г7, от. 6. Раб прстенест, со остра профилација, под него на вратот прстенесто проширување. Рачка со елипсовиден пресек.Глина пречистена, светло портокалово печена. Пречник на раб: 6 см. Г.Кузманов, Типологија, тип IX, 5-6 век. (М.О.Т., 2004, сл.122)

к.бр.245. **Т.30/сл.15. Скупи**, инв. 2821. Градба северно од бањата, кв: 84, 85, 95/Ф8. Раб прстенест, под него е прстенсто проширување. Две рачки, со елипсовидна форма. Пречник на раб: 5 см. Г.Кузманов, Типологија, тип IX, 5-6 век. (М.О.Т., 2004, сл.123)

к.бр.246. **Т.30/сл.16. Скупи**, инв. 4661. Градба северно од бањата, от. 10. Раб триаголно профилиран. Амфората е изработена од глина со примеси на сребрен момирок, бледо портокалово печена, боена мат, цигла боја. Пречник на раб: 9 см. Mackensen, Sadovec, T.51/9, Источномедитерански амфори (typ British BII/Cartage LR 1), Bjelajac tip XXI. Г.Кузманов, 1973, тип XIII a. (М.О.Т., 2004, сл.125)

к.бр.247. **Т.30/сл.17. Скупи**, инв. 1054. Христијанска базилика, кв: 46/Г7, от. 6. Раб широко отворен, прстенест, канелури под него на вратот, од каде е извлечена рачка. Глина пречистена, окер печена, премаз мат, кафен, нееднакво нанесен. Пречник на раб: 12 см. Bjelajac, Amfore, tip XXI, понтски амфори. Г.Кузманов, Типологија, тип XIII. Robinson, Agora, Pl. 32/M333. (М.О.Т., 2004, сл.128)

к.бр.248. **Т.30/сл.18. Скупи**, инв. 1080. Христијанска базилика, сонда 6. Лентест раб. Глина пречистена, бежово печена, премаз темно кафен до лила, во тенок слој нанесен. Пречник на раб: 15 см. Bjelajac, Amfore, tip XXII/202, локални, 4-почеток на 5 век. Sazanov, втора четвртина на 6 век. (М.О.Т., 2004, сл.129)

к.бр.249. **Т.30/сл.19. Скупи**, инв. 1184. Христијанска базилика, кв: 23/Х7, от. 1. Лентест раб, врат вовлечен, рачка веднаш под работ. Глина примеси на момирок, сиво печена. Пречник на раб: 13 см. Bjelajac, tip XXXII/200, локално производство. (М.О.Т., 2004, сл.132)

к.бр.250. **Т.30/сл.20. Хераклеја**, инв. 2774. Голема базилика, среден брод, под ниво на мозаичниот под. Горен дел од амфора. Работ недостасува. Вратот е краток, со едно пластично ребро. Рачките се со елипсовиден пресек. Глина темноцрвеникава, тврдо печење. Печењето и кршливоста укажуваат на 4 век. Robinson, Agora, 77, Pl. 16, tip L-31. Бјелајац тип XXIII, Кузманов Х. Понтски амфори, во 4-5 век се најдени во Панонија, а во 5-6 век во Црноморието. Брукнер, 1981, Т.164/85; Кузманов, 1985, 16,17. (Е.М., 1979, сл.209)

к.бр.251. **Т.IV/сл.2. Исар, с. Марвинци.** Раб благо извлечен кон надвор и заоблен, врат вовлечен на средината и две рачки прилепени од вратот. Глина пречистена, бледожолта, со бледожолта енгоба. Припаѓа на слоеви од 4 и 5 век. Аналогии има во Атинска Агора, група М. (В.С., 1986, Т.51, сл.1)

к.бр.252. **Т.IV/сл.3. Маркови Кули, Водно**. Раб прстенесто прифилиран, широко извлечен кон надвор, рачки лентести од вратот до рамото, а тело топчесто, набраздено со низа нарецкани траки со декоративна намена. Глината е боена. Амфора од локално производство. (М.О.Т., Музеј на град Скопје, депо)

к.бр.253. **Т.30/сл.21, Т.IV/сл.4. Градиште, с. Таор.** *Амфориск.* (инв. 165) откоп 5. Глина со примеси на момирок и ретки примероци на песок, печена во цигла боја до окер. Пречник на раб: 2,8 см, височина: 9,5 см. Внатрешноста на

садот содржи 25 мл. вода. Можеби садот е користен како мензура. (М.О.Т., Музеј на град Скопје, депо)

Стомни

Африканска црвено печена грнчарија

к.бр.254. **T.V/сл.1. Скупи**, инв. 1388. Источна некропола, гроб 90. Стомна со една рачка. Јајцевидна форма на телото, врат издолжен, со прстенсти проширувања, раб извлечен кон надвор и канелиран, дно прстенсто. Премаз црвено-портокалов, сјаен. Височина: 26,2 см. (М.О.Т., 2004, Т.52, сл.29)

Локална продукција на стомни со и без премаз

Тип 1. Стомни со цилиндричен или биконичен облик на телото, врат издолжен, дно рамно

к.бр.255. **Т.31/сл.1. Скупи**, (инв. 3258.) Градба северно од бањата, кв: 2,3,12/Ф7, от. 2. На горниот дел од телото се со врежување изведени брановидни линии, сместени во два фриза. Глина пречистена, бледо жолтеникаво печена, во средината сиво. Пречник на раб: 7 см. Г.Кузманов, Садовец, Т.70/1, каде ги споредува со амфорестите стомни од Јатрус, тип 2,2 од типологијата на Бетгер, датирано исклучиво во првата половина на 5 век. Ѓ.Јанковиќ, Становништво Балкана, сл.301, форма позната во Северен Илирик, определен како сад со доцноантичко потекло. (М.О.Т., 2004, сл.102)

к.бр.256. **Т.31/сл.2. Стоби.** Куќа на ГР, просторија 32, 6 век. Наликува на шише. Врат долг и вертикален, а телото е украсено со брановидни и хоризонтални врежани линии. Глината е црвеникаво-кафена. Пречник на врат: 2,6 см, с.височина: 14 см. Датиран е во ран 6 век. Кузманов, Садовец, Т. 70/3, датирани во прва половина на 5 век. (В.А.С., 1992, сл.1276)

Тип 2. Стомни со масивен врат и раб извлечен кон надвор, профилација во форма на прстени, тело биконично или јајцевидно

к.бр.257. **T.V/сл.2. Стоби, Западна некропола**. гроб 685. Бокал-стомна, К-92-171. Работ е потенциран во својата форма, дно рамно, рачка лентеста. Глина жолтекикава, премаз сив. Датиран е во 3 век. (М.Ш., Д.З., 1996, стр.103, сл.19)

к.бр.258. **Т.31/сл.4. Скупи**, (инв. 4566). Градба северно од бањата, кв: 85,86,95,75/Ф8, от. 9. Глина пречистена, портокалово печена, премаз мат, темно портокалов, од надворешната страна. Пречник на раб: 10 см. Датирана е во 4 век.

Г.Кузманов, Садовец, Т.70/9, каде се повикува на црвено бојадисани стомни од Вилата кај Ивајловград, од треат четвртина на 4 век; Кузманов, Никополис, сл.5/б; О.Брукнер, Римска кер., Т.144, тип 40-42, 4 век. (М.О.Т., 2004, сл.103)

к.бр.259. **Т.31/сл.5. Стоби.** Мала стомна. Раб лентест, врат вертикален. Премаз црвен. Сочувана височина: 4,2 см. Раб: 8,5 см. (В.А.С., 1992, сл.1078)

к.бр.260. **Т.31/сл.6. Стоби.** Мала стомна со една рачка. Раб закосен нагор, врат вертикален, тело топчесто и проширено во долниот дел, украсено со вертикални линии. Дно прстенесто. Премаз темно кафен од надворешната страна. Височина: 11,8 см, раб: 7,7 см, тело: 12,2 см. Кај Робинсон, Агора, Л.38, пл.16, датирано во доцен 4 век. (В.А.С., 1992, сл.1081)

Тип 3. Стомни со прстенесто профилиран раб, а вратот е проширен со прстенесто задебелување

Варијанта 1. Стомната има робусен изглед

к.бр.261. **Т. V /сл. 3. Исар, Штип.** Средновековна населба, сектор I. Амфороидна стомна. Височина: 18 см, пречник на работ: 7 см, пречник на дно: 9 см, дебелина на ѕидови: 4 см. Садот има издолжено тело, со неколку хоризонтални канелури на рамото. Вратот на долниот дел има посилно потенциран прстен, а двете елипсовидни рачки се протегаат од под работ на садот, до рамото. Дното е благо конкавно. Глината е песоклива, сиво-кафено печена. Површината на садот е мазнета, покриена со златножолта енгоба, сочувана на неколку места. 6-ти - 7-ми век. (З.Б., 1999, стр.365, сл.6)

Варијанта 2. Стомните се со помали димензии и понежен изглед

к.бр.262. **Т.31/сл.7. Скупи**, (инв. 4850). Градба северно од бањата, просторија 8, от. 11. Глина со примеси на момирок, цигла боја печена, во средина сиво. Пречник на раб: 7 см. Овој тип на раб, со тело издолжено и набраздени има во Западната некропола на Солун, D.Makropoulou, Western Cemetery of Thessaloniki, 1991, sl.11, каде гробовите потекнуваат од 3 до 6 век. ; N.Pazaras, Excavations of a Cemetery at Limori, Epanomi, 1994, 241-252, sl.14, гробовите се од 4 и ран 5 век. (М.О.Т., 2004, сл.106)

к.бр.263. **Т.32/сл.8. Градиште, с. Стенче,** тетовско. Глината е пречистена, бледо портокалово печена. Пречник на раб: 5 см. Кузманов, Садовец, Т.71/2, 4 век. (М.О.Т.)

Тип 4. Стомни со раб извлечен кон надвор

к.бр.264. **Т.32/сл.9. Скупи**, инв. 4860. Градба северно од бањата, просторија 8, от. 12. На вратот се изведени плитки хоризонтални канелури, а од средината е извлечена рачка. Глина пречистена, портокалово печена, премаз портокалов, со мал сјај. Пречник: 6 см. 4 век. (М.О.Т., 2004, сл.109)

к.бр.265. **Т.32/сл.10. Скупи**, инв. 4647. Градба северно од бањата, кв: 86,87/Ф8, от. 10. Глина пречистена, портокалова, премаз мат, портокалов. Пречник: 4 см. Почеток на 4 век. Ѓ.Јанковиќ, Становништво Балкана, сл.296/8 и 297/1. Любенова, Перник, сл.46. (М.О.Т., 2004, сл.111)

Тип 5. Стомни со тролисна форма на работ

Варијанта 1. Префинета изведба

к.бр.266. **Т.32/сл.11. Скупи**, инв. 4698. Градба северно од бањата, кв: 86,87/Ф8, от. 11. Глина пречистена, портокалово печена, премаз мат, темно кафен. Пречник на раб: 6 см. D.Komata, Quelques, 1986, T.I/8. (М.О.Т., 2004, сл.113)

к.бр.267. **Т.32/сл.12. Хераклеја**. Работ е со тролисна форма и заоблена профилација. На крајот од вратот е фалта. Глината е светлокафено до црвеникаво-црно печена. С.височина: 9 см. (Т.Ј., 2001, Т.LXVIII)

к.бр.268**. Т. V/сл. 4. Демир Капија**. Стомна со тролисен раб. Врат издолжен. Тело топчесто, благо издолжено во долниот дел. Дно прстенесто. Рачка кратка и прстенста. Не е посочена изработката на садот, но на илустрацијата може да се види дека постоела глазура, заради остатоците на повеќе делови од садот. Формата на стомната влече корени од ранонимскиот период, кога се јавува во повеќе варијанти, со топчесто тело. (Б.А.)

Варијанта 2. Робусен изглед

к.бр.269. **Т.32/сл.13. Стоби.** Работ има тролисна форма, една рачка од вратот до најширокиот дел од телото. Пречник на работ: 6,5 см, височина: 15,1 см. Датирана е во доцен 4-ран 5 век. Формата е слична со скупската стомна инв. 2820, изработена со глеѓосан премаз. (В.А.С., 1992, сл.1275)

к.бр.270. **Т. V /сл.5. Дрезга, с. Лопате,** кумановско. Римска некропола, гроб бр. 22. Датирано е во 4 век. Стомна со раб во тролисна форма и прстенест. Тело топчесто и надолу извлечено, дно рамно. Рачка лентеста. Глина црвеникаво печена, со остатоци од премаз. Височина: 19 см, пречникна раб: 7 см, пречник на дно: 6,7 см. Lako, La forteresse d onhezmos, T.III, sl.9. Popovic, Ras, sl.46/12, крај на 4 век. (З.Н., 1999, сл. 18)

к.бр.271. **Т. V /сл. 6. Дрезга, с. Лопате,** кумановско. Римска некропола, гроб бр. 26. Датирано е во 4 век. Стомна - бокал. Работ е со тролисна форма. Телото е биконично, со две хоризонтални врежани линии на рамото. Дното е малку извлечено. Глина окер печена, со кафен премаз. Височина: 14 см, пречник на раб: 9,5 см, пречник на дно: 5,5 см. Кузманов, садовец, Т. 72/1, каде припаѓаат на 6 век. (З.Н., 1999, сл.19)

Тип 6. Стомни со широк врат, тело издолжено или топчесто

Варијанта 1. Вратот е цилиндричен и рамен

к.бр.272. **Т.VI /сл.7. Орта џамија, Струмица.** Предметот е најден блиску до подната субструкција на недефинираниот објект, покрај фасадниот западен ѕид на средновековната црква. Мала стомна со заролан раб, врат цилиндричен, тело топчесто, рачка лентеста, прекршена. На рамото има изведено три канелури. Глината е со портокалов премаз. Пречник на раб: 2,65 см, пречник на дно: 5,5 см, височина: 12,8 см. Датирана е во 5-6 век. Ѓ.Јанковиќ, 1986, 81, сл. 305/2, 315, наоди од Коринт. (М.А., 2003, стр.30, сл.1)

к.бр.273. **Т.VI/сл.8. Орта џамија, Струмица.** Наодот е откриен надвор од средновековната црква, јужен сектор. Стомната има заролан раб, врат цилиндричен, тело извлечено со проширен мев, рачка лентеста од работ до мевот. На рамото се изведени три канелури. Глината е со примеси на песок, кафено-портокалово печена. Пречник на раб: 8,09 см, пречник на дно: 9,45 см, височина: 25,5 см. Датирана е во 5-6 век. (М.А., 2003, стр.29, сл.2)

к.бр.274. **Т.VI /сл. 9. Пештерица, с. Ореовец,** прилепско. Римска вила рустика. Садот има топчесто тело, наликува на бокал. Вратот е вертикален, работ со кружна форма и прстенест. Дното е прстенесто. Рачката е извлечена од работ и се протега до најширокиот дел од телото. Глина лошо пречистена, темноцрвено печена. Височина: 16 см. (К.К.1976 б, стр.207, Т.II, сл.1)

к.бр.275. **Т.32/сл.14. Манастир, Дојран**, Некропола, гроб 4. Стомна. Тело топчесто, со благи хоризонтални бразди. Дно воблечено со топчесто испакнување. Глина сиво печена, со примеси на момирок. Височина: 17 см. Датирана е во 4 век. (Е.С., Ѓ.Г., 2005, стр.203, Т.VIII, сл. 2)

Варијанта 2. Вратот е набразден

к.бр.276. **Т.33/сл.15. Мотичански Дол, с. Дреново**. Стомната има прстенесто дно. На вратот и на рамото се изведени по две врежани линии. Височина околу: 21 см. Датирана е во 4-6 век. Љубенова, Перник, сл.49/1, во гроб, не порано од 3-4 век. V.Ivanisevic, M.Kazanski, Singidunum 3, Beograd 2002, Pl.V,61, 5-6 век. (Ж.В., 1996, Т.XXI, сл. 2)

к.бр.277. **Т.33/сл.16. Градиште, Чаир Рид, с. Тремник**. Стомната прстенест врат со прстени. Дното е благо извлечено. Височина околу: 14 см. Датирана е во 4-6 век. (Ж.В., 1996, Т.XXI, сл.1)

к.бр.278. **Т. VI /сл. 10. Копачки, Преспа.** Некропола, регион на Претор и Курбиново. Гроб 2, граден од камен и малтер, покриен со две камени плочи, скелетно погребување. Стомна - бокал. Телото е биконично, врат широк и наребрен, раб извлечен кон надвор. Рачка лентеста, дно рамно. Височина: 22 см. Глина црвеникава. Датирано: 3 - 4 век. (аналогии со некропола кај Доклеа, гр.9, со монета на Констанс II, и Марвинци, гр.66). (В.Б.Г., 1988 а, стр.190, сл. 2/2)

к.бр.279. **Т.33/сл.17. Манастир, Дојран**. Некропола, гроб 1. Стомна. Тело топчесто, со една канелура на рамото, дно вовлечено во средината. Глина црвено печена, со примеси на момирок. Височина: 15 см, пречник на раб: 4 см. Датирана е во 4 век. Любенова, Перник, сл.49/2. (Е.С., Ѓ.Г., 2005, стр.192, Т.IV, сл.2)

Варијанта 3. Вратот е украсен со хоризонтални прстени

к.бр.280. **Т.33/сл.18. Горни Сарај**, **Охрид**. Инв. К-5579. Сектор X/2, кв: 13, просторија 3, откоп 18. Стомната има лентест раб, со две канелури по ширината. Вратот и телото се издолжени, со две низи од по три канелури на рамото. Рачка лентеста, украсена со триаголни ситни форми. Глината е кафено печена, без премаз. Пречник на раб: 7 см, пречник на телото: 16 см. Лентестиот раб со слична изведба се следи на стомни од локално производство од првите векови на царскиот римски период. Го наоѓаме во 4 век на стомни и амфори од локалната продукција. Брукнер, Т.144/129, 130, 4 век. Поповиќ, Светиња, сл.16/11, 6 век. (М.О.Т.)

к.бр.281. **Т.33/сл.19. Градиште, с. Стенче, тетовско.** Стомната има тесен, закосен кон внатре раб, а вратот е изведен како чашка, со три прстени. Од надолниот прстен е извлечена рачката. Рамото од телото е конусно. Глина пречистена, со ситни примеси на песок, цигла боја печена. Пречник на раб: 6 см. (М.О.Т.)

Тип 7. Стомни чиј врат е изведен во форма на чашка

к.бр.282. **Т. VI/сл. 11. Кржалица, с. Карбуница, кичевско.** Некропола. Стомна од гроб 6. Телото на стомната е топчесто, со три канелури под фалтата на рамото. Работ е тролисен и проширен како инка, вратот е со две испакнати ленти, дното е рамно и благо вовлечено на внатре, рачката е лентеста, по средината со вдлабната лента. Глината е бледо црвено печена, со кафенкаст премаз. Височина: 0,21 м, пречник на дно: 0,09 м, пречник на раб: 0,075 м. Датиран е во 4 век. Слично е со Скупи, каталог, стр.56, сл.38 и 39. (Г.С.Д., 1989, стр.148, Т.III, сл.3)

к.бр.283. **Т.34/сл.20. Горни Сарај**, **Охрид**. Инв.К-5098. Сектор X/6, профил меѓу кв: 5, 9 и 6, 10. Стомната има раб и врат благо проширени како инка. Рамото е полутопчесто. Рачка лентеста, тргнува од вратот. Ѕидови тенки. Глината е

светло жолтеникаво печена, без премаз. Пречник на раб: 7 см, пречник на тело: 18,5 см. Аналогија наоѓаме во Стоби, 1274, доцноантички кујнски садови, стомна најдена во театарот, источен пародос, датирано во ран 5 век. Поповиќ, Светиња, сл.16/10, 6 век. Кузманов, Садовец, Т. 68/7. Кузманов, Никополис, сл. 5г, крај на 4-почеток на 5 век. (М.О.Т.)

к.бр.284. **Т.34/сл.21. Горни Сарај, Охрид**. Инв. К-6455. Сектор X/6, кв: 6, 7, 2, 3, откоп 20, 21, до гроб 98. Стомната е со мали димензии. Работ е заролан, и со долниот дел оформува топчеста чашка, која надолу завршува со дв прстена. Телото е во форма на круша, дно извлечено и рамно, а рачка лентеста. Глината е жолтеникаво-портокалово печена, со мазнета површина. Пречник на раб: 5,5 см, пречник на тело: 13 см, височина: 19,5 см. Споредба според формата на телото и изработката наоѓаме во Стоби, 1278, датирана во 6 век. Голема сличност има со стомна претставена од Д. Комата, на раносредновековно наоѓалиште во Албанија, кај Поградец, D.Komata, Quelqes traits traditionnels de la ceramique menagere pendant le haut moyen age Albanais, Iliria 1, 1986, 251-262, T.I, sl.8. V. Ivanisevic, M. Kazanski, Singidunum, Pl. IX, 106, некропола од 4 до почеток на 7 век. Ѓ.Јанковиќ, 1981, сл. 54б, од 6 век, до 585/6 г. (М.О.Т.)

к.бр.285. **Т.34/сл.22. Градиште, Чаир Рид, с. Тремник.** Некропола. Дното е рамно, со omfalos. Височина околу: 26 см. Датиран е во 4-6 век. Ѓ.Јанковиќ, 1981, сл.54в, од 6 век, до 585/6 г. (Ж.В., 1996, Т.XXI, сл.3)

к.бр.286. **Т.34/сл.23. Стоби.** Театар, ран 5 век. Раб прстенест, врат конично проширен нагоре. Пречник на раб: 6 см. Кузмаонов, Никополис ад Нестум, сл.5 б, крај на 4 - почеток на 5 век. (В.А.С., 1992, сл.1274)

к.бр.287. **Т.34/сл.24. Манастир, Дојран**. Некропола, уништен гроб. Стомна, тело во форма на круша, со канелури на рамото и долниот дел, со канелури и на чашката. Глина сиво печена, со примеси на песок. Димензии непознати. Датирана е во 4 век. (Е.С., Ѓ.Г., 2005, Т.III, сл.2)

Тип 8. Стомни со две рачки на издолжениот врат и издолжено тело

к.бр.288. **Т.31/сл.3. Стоби.** Куќа на ГР, просторија 32, 5/6 век. Стомна со две рачки, кои тргнуваат од биконичниот врат. Дно рамно. Црвено печена глина. Пречник на раб: 2,4 см, височина на врат: 7,5 см. Датирана е во 6 век.(В.А.С., 1992, сл.1277)

Глеѓосана грнчарија

к.бр.289. **Т.35/сл.1. Стоби**. Театар, скена, во контекст на слој од доцен 4 век. **Чинија** со потенциран раб. Цвијетиќанин, ЛГП 69. Силно печена, црвеникава глина со песок. Внатрешноста и надворешноста се со кафена глазура. Работ е со аплицирани капки, со зеленикава глазура. Пречник на раб: 26 см, с.височина: 3 см. (В.А.С., 1992, сл.523)

к.бр.290. **.35/сл.2. Стоби.** Епископска базилика, втора половина на 4 век. **Длабока чинија**, со заролан раб. Светло кафенкасто-сива глина, со светлосива средина. Глазурата е добра, тенка, зеленкасто-кафена, на двете страни. Пречник на раб: 14,4 см, с.височина: 3,9 см. (В.А.С., 1992, сл.524)

к.бр.291. **Т.35/сл.3. Скупи**, инв. 1542. Градба северно од бањата, кв: 89,79/Ф8. **Длабока чинија**. Цвијетиќанин, ЛГП 71б. Раб извлечен кон надвор од конусна длабока чинија. Глина со примеси на ситен песок, црвено до сиво печена, дебел слој на маслинеста глеѓ на работ и во внатрешноста. Пречник: 22 см. (М.О.Т., 2004, сл.45)

к.бр.292. **Т.35/сл.4. Скупи**, инв. 1571. Градба северно од бањата, кв: 67,68/Ф8, от.8. **Длабока чинија**. Раб извлечен кон надвор, ивицата украсена со засечувања по целата должина. Глина со примеси на песок, сиво печена, на работ и од внатрешната страна со маслинеста глеѓ. Пречник: 24 см. (М.О.Т., 2004, сл.54)

к.бр.293. **Т.35/сл.5. Стоби**. Епископска базилика, атриум, 4 век. Раб и врат од **стомна**. Цвијетиќанин, ЛГП 169. Црвена глина со сива средина. Глазурата е жолтеникаво-зелена на надворешноста и делумно внатре. Пречник на раб: 6,5 см, с.височина: 3,6 см. (В.А.С., 1992, сл.525)

к.бр.294. **Т.VII/сл. 1. Дрезга, с. Лопате,** кумановско. Римска некропола, гроб бр.9. Датиран е во 4 век. Во гробот се најдени монети на Ликиниј (307-3230 - (кат. сл.95) и на Константин I (306-337) - (кат. сл.96). **Стомна** со две рачки. Цвијетиќанин, ЛРГап 8. Работ е со кружна форма, врат биконично профилиран, телобиконично и широко извлечено во ширина, со хоризонтални канелури. Дното е рамно, рачките се прекршени под прав агол и излегуваат од најширокиот дел на вратот. Глината е кафено печена, премачкана со маслинесто-зеленкаста глеѓ. Височина: 23 см, пречник на раб: 8 см, пречник на дно: 10,2 см. (З.Н., 1999, сл.3)

к.бр.295. **Т.35/сл.6. Скупи**, инв. 1169. Христијанска базилика, кв: 50/Г7, от.7. **Стомна**. Цвијетиќанин, ЛГП 80. Раб прстенесто профилиран, врат проширен со прстенесто задебелување. Глината е пречистена, сиво печена, со маслинеста глеѓ од надворешнатс страна. Пречник на раб: 7 см. Г.Кузманов, Садовец, Т.70/9, 4 век. O.Brukner, Rim.keramika, T.144/130, 4 vek. (М.О.Т., 2004, сл.105)

к.бр.296. **Т.35/сл.**7. **Скупи**, инв. 1568. Градба северно од бањата, кв: 67, 68/Ф8, от.9. **Стомна**. Цвијетиќанин, ЛГП 115. Раб извлечен кон надвор, врат проширен со прстенесто задебелување. Глина со примеси на момирок, сиво до

црно печена, со дебел слој на маслинеста глеѓ. Пречник на раб: 5 см. Ѓ.Јанковиќ, Кладово, сл.9. O.Brukner, R.keramika, T.155/44,52. (М.О.Т., 2004, сл.107)

к.бр.297. **Т.36/сл.8. Скупи**, инв. 2820. Градба северно од бањата, кв: 5/Ф7, 95/Ф8, от.1. **Стомна**. Цвијетиќанин, ЛГП 173. Раб тесен и рамен, извлечен кон надвор. Тело јајцевидно, издолжено, дно рамно. Глина со примеси на ситен песок, црвено до кафено печена, со дебел слој на кафено-маслинеста глеѓ. Пречник на раб: 12 см. (М.О.Т., 2004, сл.112)

к.бр.298. **Т.36/сл.9. Скупи**, инв. 1768. Христијанска базилика, кв: 92/Х8. **Стомна** со две рачки. Врат украсен со врежани хоризонтални канелури. Глина со примеси на песок, сиво печена и маслинеста глеѓ. Пречник на врат: 3 см. O.Brukner, R.keramika, T.155/52, 4 vek. (М.О.Т., 2004, сл.116)

к.бр.299. **Т.36/сл.10. Скупи**, инв. 2397. Градба северно од бањата, кв: 75,85/Ф7, от.6. **Стомна** со две рачки. Цвијетиќанин, ЛРГап 8. Вратот е проширен хоризонтално, од каде се извлечени рачките. Глина со примеси на песок, сиво-црно печена, маслинеста глеѓ во дебел слој. Пречник на врат: 4 см. O.Brukner, R.keramika, T.155/51, 4 vek. (М.О.Т., 2004, сл.117)

к.бр.300. **Т.36/сл.11. Стоби**. Околу западен ѕид, доцен 2-средина на 3 век. **База на сад**, задебелени ѕидови, дното е со низок прстен. Силно печена, фина бела глина. Глеѓта е маслинесто-кафена, само на надворешноста. Пречник на базата: 2,3 см, с.височина: 1 см. (В.А.С., 1992, сл.529)

к.бр.301. **Т. VII/сл.2. Маркови Кули, Водно**. **Стомна** со две рачки, пластичен прстен околу вратот, раб широко извлечен кон надвор. Цвијетиќанин, ЛГП 171. Глина сиво печена, пречистена, премаз со маслинесто-кафена глеѓ, нанесен во дебел слој. Пречник на раб: 15 см. (М.О.Т., Музеј на град Скопје)

Садови за триење

к.бр.302. **Т.37/сл.1. Стоби**. Театар, доцен 4-ран 5 век. Цвијетиќанин, ЛРГ 7. Две цик-цак линии и ивични канелури на горната страна на работ. Црвеникаво-жолта глина, со сива средина. Глазурата е зеленкасто-кафена. Пречник на работ: 35,8 см, с. височина: 5,7 см. Датиран во доцен 4-ран 5 век. (В.А.С., 1992, сл.520)

к.бр.303. **Т.37/сл.2. Стоби.** Централна базилика, нартекс, 4 век. Цвијетиќанин, ЛРГ 7. Внатрешната ивица од работ е издигната нагоре. Глината е темно сива, со светло сива средина. Во внатрешноста и на делови од работ глазурата е сјајна, темно црвеникаво-кафена, со зеленикави делчиња. С.височина: 6,9 см. (В.А.С., 1992, сл.521)

к.бр.304. **Т.37/сл.3. Стоби**. Театар, после 378 година. Цвијетиќанин, ЛРГ 5. На работ, кој има сливник, е изведена широка брановидна линија. Црвена глина,

со кафена средина. Внатрешноста и работ се со зеленкасто-кафена глазура. Пречник на раб: 34 см, с.височина: 6 см. (В.А.С., 1992, сл.522)

к.бр.305. **Т.37/сл.4.** **Скупи**, инв. 1081. Христијанска базилика, от.3. Цвијетиќанин, ЛРГ 6. На горната површина од работ се изведени врежани цик-цак линии во два реда. Глина со примеси на песок, портокалово-кафено печена, внатрешноста на садот е прекриена со маслинеста глеѓ. Пречник: 48 см. V.Anderson Stojanovic, Stobi, 522, Г.Кузманов, садовец, Т.54/12. (М.О.Т., 2004, сл.157)

к.бр.306. **Т.37/сл.5.** **Скупи**, инв. 1689. Христијанска базилика. Цвијетиќанин, ЛРГ 7. Надворешната ивица од работ е заоблена. На горната површина од работ се врежани брановидни линии. Глина со примеси на месок, портокалово до кафено печена, а работ е премачкан со маслинеста глеѓ. Пречник: 43 см. Г.Кузманов, Садовец, Т.54/12, 4-5 век. Ѓ.Јанковиќ, Кладово, сл.13/2. (М.О.Т., 2004, сл.158)

к.бр.307. **Т.37/сл.6.** **Скупи**, инв. 983. Христијансјка базилика, кв: 48/Г7. Цвијетиќанин, ЛРГ 7. На горната површина се врежани две канелури. Глина со примеси на песок, црвено до сиво печена, на работ има маслинеста глеѓ. Пречник: 25 см. (М.О.Т., 2004, сл.159)

к.бр.308. **Т.37/сл.7.** **Скупи**, инв. 1104. Христијанска базилика, кв: 14/Х7, површински откоп. Цвијетиќанин, ЛРГ 14. Триаголна профилација на работ. Глина со примеси на момирок, сиво до кафено печена. Внатрешноста има маслинеста глеѓ. (М.О.Т., 2004, сл.160)

к.бр.309. **Т.38/сл.8.** **Скупи**, инв. 1526. Христијанска базилика, кв: 89/Ф8, от.2. Цвијетиќанин, ЛРГ 14. Глина со примеси на песок, темно црвено до сиво печена, на работ и внатрешноста со светло сива глеѓ. (М.О.Т., 2004, сл.161)

к.бр.310. **Т.38/сл.9.** **Скупи**, инв. 1081-2. Градба северно од бањата, кв: 78/Ф8, от.7. Цвијетиќанин, ЛРГ 5. Триаголна профилација на работ. Глина со примеси на песок, светлокафено печена, од надвор темнокафен мат премаз, а внатрешноста и работ кафена глеѓ. (М.О.Т., 2004, сл.162)

к.бр.311. **Т.38/сл.10.** **Скупи**, инв. 1105-2. Христијанска базилика, кв: 92/Х8. Цвијетиќанин, ЛРГ 16. Раб закосен нагоре и кон надвор. Глина песоклива, темно црвено до темно сиво печена. На работ има маслинеста глеѓ. Пречник: 20 см. (М.О.Т., 2004, сл.163)

к.бр.312. **Т.38/сл.11.** **Скупи**, инв. 1694. Христијанска базилика. Цвијетиќанин, ЛРГ 8. На внатрешноста на садот изведени се хоризонтални бразди. Глина со песок, сиво-кафено печена, на работ и внатрешноста има маслинесто-кафена глеѓ. Пречник: 34 см. (М.О.Т., 2004, сл.164)

Питоси

Тип 1. Питоси чиј раб е хоризонтален од горната страна, а пресекот е триаголен

к.бр.313. **Т.39/сл.1. Градиште, с. Пчиња,** кумановско. Најден е на просторот на акрополата. Голем питос. На горната површина од работ има натпис "феос", тројно испишан во крстовидна рамка, а до него е крстовидна вдлабната форма, мрежесто шрафирана. Поповиќ, Рас, сл.54/1, 6 век. (З.Г., 1989, стр.207, сл.2)

к.бр.314. **Т.VII/сл.6. Задна Река, с. Витолиште,** прилепско. Станбен објект. На рамото од питосот пластично е изведен крст, украсен со густи и длабоки убоди. (Л.К., К.К., 1990, стр.188, сл.9/2)

к.бр.315. **Т.VII/сл.5. Горни Сарај**, **Охрид**. Инв. К-2080. Сектор Е/5, кв: 10, 11, 14, 15. На горната површина на работ се изведени врежани, цветни орнаменти. Глината е цигла боја печена. Пречник на раб: 34 см на внатрешната ивица на работ. (М.О.Т.)

к.бр.316. **Т.39/сл.2. Маркови Кули**, **Водно**. Инв. 82. Сонда II, укоп од ниво под подот III-под V. (Наоди од група 14. Бронзени монети од 40 нумии на Јустинијан и Јустин II.) Пречник на раб: 18 см, сочувана височина: 25 см. Глина цигла боја печена, со примеси на песок, силно печење, мазнета површина. Поповиќ, Рас, сл. 36/9, 5-6 век. (М.О.Т.)

к.бр.317. **Т.39/сл.3. Маркови Кули, Водно**. Инв. S II / бр. 4. Глината е цигла боја печена, со примеси на песок, без премаз. Пречник на раб: 22 см. Кузманов, Садовец, Т. 107, сл.6. (М.О.Т.)

к.бр.318. **Т.39/сл.4. Градиште, с. Стенче,** тетовско. На горната површина на работ рачно е изведена брановидна врежана линија. Глината е црвено-кафена до темно сиво печена. Пречник на раб: 30 см. (М.О.Т.)

к.бр.319. **Т.39/сл.5. Градиште, с. Стенче,** тетовско. Глина со поголема содржина на ситен песок, портокалово печена. На работ е врежана цук-цак линија. Пречник на раб: 24 см. (М.О.Т.)

к.бр.320. **Т.VII/сл.3. Градиште, с. Стенче,** тетовско. На работ има изведена розета и нејазна претстава на буква М. Глина со примеси на песок, светло кафено печена. Димензии: 9х6 см. (М.О.Т.)

к.бр.321. **Т.39/сл.6. Градиште, с. Стенче,** тетовско. На работ, со облик како на претходниот питос, е изведена розета. Глина со примеси на песок, светло бежова боја печена. Димензии: 4 х 11 см. (М.О.Т.)

к.бр.322. **Т.VII/сл.4. Градиште, с. Таор.** Цел питос. Изработен е од портокалово-црвеникава глина. (М.О.Т.)

Тип 2. Питоси со раб наведнат надолу и навнатре

к.бр.323. **Т.40/сл.7. Скупи**, инв 2979. Градба северно од бањата, просторија 7, от. 3. Пречник: 24 см. Глина темно цигла боја печена. Г.Кузманов, садовец, Т.105/4. (М.О.Т., 2004, сл.152)

Тип 3. Питоси со заоблен раб од горната страна

к.бр.324. **Т.40/сл.8. Скупи**, инв. 4782. Градба северно од бањата, просторија 5, от. 10. Пречник: 24 см. Глина со примеси на песок, темно цигла боја печена. Г.Кузманов, Садовец, Т.105/2. Поповиќ, Светиња, сл.15, 6 век. (М.О.Т., 2004, сл.153)

Тип 4. Питоси чиј раб е во форма на буквата Т

к.бр.325. **Т.40/сл.9. Горни сарај, Охрид.** Инв. К-6664. Сектор Д/6, кв: 1, рушевински профил под ѕид 4. Работ од горната страна има три врежани линии. Глината е со примеси на момирок, портокалово печена. Пречник на раб: 26 см на внатрешната ивица. (М.О.Т.)

к.бр.326. **Т.40/сл.10. Скупи**, инв. 1072. *Динос.* Христијанска базилика, сонда 8, от.6. Пречник: 16 см. Глина пречистена, црвено печена, премаз мат, црвен. Г.Кузманов, садовец, Т.55/11. (М.О.Т., 2004, сл.155)

к.бр.326/а. **Т.40/сл.11. Градиште, с. Таор.** Глина портокалово печена. (М.О.Т.)

Грништа со премаз

Тип. 1. Грне со топчесто или биконично тело, раб задебелен и заоблен

к.бр.327. **Т.41/сл.1. Хераклеја**. Сектор акропола, сонда 1. Глината е добро пречистена, светлосиво печена. Од двете страни е со темнокафен премаз. Пречник на раб: 7 см. (Т.Ј., 2003, Т.XII)

к.бр.328. **Т.41/сл.2. Скупи**, инв. 1625. Христијанска базилика, кв: 59,60/Г7, от.1. Глина пречистена, темно црвено печена, на надворешната страна и на работ боена мат темно црвено. Пречник: 14 см. Г.Кузманов, Садовец, Т.81/3. (М.О.Т., 2004, сл.169)

Тип 2. Грне топчесто или издолжено тело, раб триаголно профилиран, рамен од горната страна

к.бр.329. **Т.41/сл.3. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот, помеѓу градбите бр.6 и бр.7. На рамото е густо поставена декорација од вертикални, лелеави линии, а над нив се зедебелени, брановидни, крупни линии. Глината е светлокафенкасто печена, со иста боја премачкан од двете страни. Пречник на раб: 17 см, с.височина: 13 см. Датиран во втора половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.Х)

к.бр.330. **Т.41/сл.4. Скупи**, инв. 3119. Градба северно од бањата, кв: 3,4,13,14/Ф7, от.3. Глина темно кафено печена. Премачкување во тенок слој во истата боја. Пречник: 12 см. (М.О.Т., 2004, сл.171)

Тип 3. Топчесто или биконично грне, раб хоризонтално извлечен кон надвор

к.бр.331. **Т.41.сл.5. Стоби**. Театар, ран 5 век. Премаз црвен. Пречник на раб: 10,2 см, с.височина: 4,3 см. (В.А.С., 1992, сл.1079)

к.бр.332. **Т.41/сл.6. Хераклеја**. Пред влезот во градба бр.5 - просторија Б. Глината е пречистена, со ситни неоргански примеси. Украсен е со хоризонтални линии. Глината е сиво печена, со остаоци од светлоцрвеникава боја. Пречник на раб: 17 см, с.височина: 18,2 см. датиран е во втората половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.VI)

к.бр.333. **Т.41/сл.7. Хераклеја**. Пред влезот на градбата бр.5 - просторија Б. Садот е украсен со брановидни линии. Глината е темносиво печена, со остатоци од светлокафена боја. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 13,6 см.Датиран е во втора половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.VII)

к.бр.334. **Т.41/сл.8. Скупи**, инв. 3081. Градба северно од бањата, кв: 84,93,95,94/Ф8, от. 2.. Глина со примеси на крупен песок,од двете страни боено мат црвено. Пречник: 18 см. (М.О.Т., 2004, сл.174)

Тип 4. Грне со топчесто или биконично тело, раб извлечен кон надвор, можна бразда на бочната страна

к.бр.335. **Т.42/сл.9. Хераклеја**. Сектор акропола, сонда 1. На рамото е изведена широка канелура. Глината е светлосиво печена. Од внатрешната и надворешната страна има темнокафен мат премаз. Пречник на раб: 7 см. (Т.Ј., 2003, Т.XI)

к.бр.336. **Т.42/сл.10. Скупи**, инв. 1728. Христијанска базилика, кв: 58,59,60,69/Г7, от.2. Под работ се со печатење изведени листовидни форми,

исполнети со ситни топчести форми. Глина пречистена, портокалово печена, премачкување црвеникаво. Пречник: 24 см. Г.Кузманов, Садовец, Т.114/12. (М.О.Т., 2004, сл.175)

Тип 5. Грне со топчесто или биконично тело, раб со триаголна профилација и остри ивици

к.бр.337. **Т.42/сл.11. Скупи**, инв. 1258. Градба северно од бањата, кв: 94/Х8. Глина пречистена, црвено печена, мат боена. Пречник: 18 см. Г.Кузманов, Садовец, Т.92/1. (М.О.Т., 2004, сл.180)

Тип 6. Грне со топчесто или биконично тело, раб закосен кон надвор, рамен

к.бр.338. **Т.42/сл.12. Стоби**. Театар, источен пародос, втора половина на 4 век. Глината е светлоцрвена, премаз црвеникаво кафен. Декорацијата ја сочинуваат мали вдлабнати квадрати. Овој сад можеби имал три рачки. Датиран е во доцен 4-ран 5 век. (В.А.С., 1992, сл.1268)

к.бр.339. **Т.42/сл.13. Скупи**, инв. 1512. Градба северно од бањата, кв: 79/Ф8, от.9. Глина со примеси на песок, сиво-црвено печена, од надворешната страна остатоци од маслинеста глеѓ. Пречник: 22 см. (М.О.Т., 2004, сл.181)

Тип 7. Грне со рачка, топчесто тело и широк врат. Раб слабо извлечен кон надвор

к.бр.340. **Т.42/сл.14. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Глината е светлосиво печена, со остатоци од темнокафена боја од двете страни. Пречник на раб: 14 см, с.височина: 7,2 см. Датиран е во крај на 5-почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.VIII)

к.бр.341. **Т.42/сл.15. Скупи**, инв. 4694. Градба северно од бањата, кв: 87,86/Ф8, от.11. Глина пречистена, портокалово печена, премачкување седефасто, со црвено-портокалова боја. Пречник: 18 см. Г.Кузманов, Садовец, Т.73/3; С.Фидановски, Улпијана, Т.27/16; В.Соколовска, марвинци, Т.85/1, полн 4 век. (М.О.Т., 2004, сл.185)

Тип 8: Топчесто грне со раб извлечен нагоре, со бразда за капак

к.бр.342. **Т.42/сл.16. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот, пред влезот на градба бр.6. На рамото има слабо нагласено ребро, а под него брановидна линија. Глината е светлосиво печена, со внатре и надвор црна мат глазура. Пречник на раб: 13 см, с.височина: 10,1 см. Датиран е во втора половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.IX)

Грнија без премаз

Тип 1. Топчести или биконични грнија со раб како инка

Варијанта 1. Раб задебелен и заоблен

Г. Кузманов, Садовец, Т.93. Се прозведувале помали варијанти од 10-13 см и поголеми од 15-20 см. Во Садовец и Јатрус се датирани во прва половина на 5 и 6 век. Паралели има со рановизантиски Виминациум, Царичин Град. Глина кафено печена.

к.бр.343. **Т.43/сл.1. Стоби**. Театар, источен пародос, ѓубриште. Пречник на раб: 10,8 см. Ран 5 век. (В.А.С., 1992, сл.1231)

к.бр.344. **Т.43/сл.2. Стоби**. Куќа на ГР, просторија 27, доцен 4 - ран 5 век. Пречник на раб: 13,7 см. (В.А.С., 1992, сл.1234)

к.бр.345. **Т.43/сл.3. Стоби.** Куќа на ГР, просторија 29, средина на 5 век. Пречник на раб: 15,3 см. Попвоќ, Светиња, 1987, сл.16/5, 4 век. (В.А.С., 1992, сл.1235)

к.бр.346. **Т.43/сл.4. Стоби.** Куќа на ГР, просторија 22, ран 5 век. Пречник на раб: 13 см. (В.А.С., 1992, сл.1236)

к.бр.347. **Т.43/сл.5. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Грдаба бр. 8. Глинате е темнокафено печена. Пречник на раб: 14 см, с.височина: 8,8 см. Датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.XLII)

к.бр.348. **Т.43/сл.6. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. Пречник на раб: 11 см, с.височина: 11,6 см. Датирано е во втора половина на 5 век. K.Lako, La fortresse d'Onhezmos, 1984, Т.V/6, 4-6 век. (Т.Ј., 2001, Т.LI)

к.бр.349. **Т.43/сл.7. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Северозападно од градба бр. 9. Работ е многу тесен. На рамото се изведени хоризонтални канелури. Глината е темнокафено до светлокафено печена. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 7 см. Датирано е во крај на 5 - почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.LVI)

к.бр.350. **Т.VIII/сл.1. Орта џамија, Струмица**. Под подната субструкција од наосот на средновековната црква. Глината е среднопрочистена, кафено-сиво печена. На телото се изведени хоризонтални канелури. Пречник на раб: 15,5 см, височина: 21,5 см. Датирано е во 5-6 век. (М.А., 2003, стр.34, сл.29)

к.бр.351. **Т.VIII/сл.2. Орта џамија, Струмица**. Надвор од средновековната црква-западен сектор. Глината е среднопречистена, темнокафено-сиво печена. На рамото се изведени во две низи повеќе хоризонтални канелури. Пречник на раб: 19,6 см, височина: 16,2 см. Датирано е во 5-6 век. (М.А., 2003, стр.35, сл.30)

к.бр.352. **Т.43/сл.8. Градиште, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Работ на грнето од внатрешната страна под ивицата има засек. На вратот има остаток од рачка. пречник на раб: 15 см. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.2/3)

к.бр.353. **Т.43/сл.9. Градиште, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Вратот на грнето е малку поизразен. Пречник на работ: 19 см. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.2/4)

к.бр.354. **Т.44/сл.10. Маркови Кули**, **Водно**. Инв. S II / бр. 1. Сонда II. Слој меѓу под 3 и под 4. Пречник на раб: 18 см. Глина со примеси на многу ситен песок, кафена, силно печење. (М.О.Т.)

к.бр.355. **Т.44/сл.11. Скупи**, инв. 1109. Христијанска базилика, кв: 23/Х7, површински откоп. На вратот и рамото се врежани хоризонтални канелури. Глина со примеси на песок, кафено до сиво печена. Пречник: 12 см. (М.О.Т., 1992, сл.187)

Варијанта 2. Заоблен раб, бразда од горната страна, врат цилиндричен

Кузманов, Садовец, Т. 97/сл.16-23, тип 4, варијанта 3А. Пречникот на работ е од 12 до 18 см. Глина кафено печена.

к.бр.356. **Т.44/сл.12. Стоби**. Епископска базилика, раноримски слој. На рамото е изведена широка брановидна линија. Пречник на раб: 14,5 см, с.височина: 4,3 см. (В.А.С., 1992, сл.1261)

к.бр.357. **Т.44/сл.13. Стоби**. Епископска базилика, 5 век. Две рачки на рамото. Пречник на раб: 13 см, височина: 14,5 см. (В.А.С., 1992, сл.1269)

к.бр.358. **Т.44/сл.14. Стоби**. Театар, ран 5 век. Елипсовидна рачка на рамото. Пречник на раб: 16,4 см, с.височина: 10,7 см. (В.А.С., 1992, сл.1270)

к.бр.359. **Т.44/сл.15. Стоби.** Епископска базилика, ѓубриште, доцноримски слој. Пречник на раб: 11 см. (В.А.С., 1992, сл.1232)

к.бр.360. **Т.44/сл.16. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Пред влезот во градбата бр. 9. На вратот се изведени повеќе хоризонтални канелури. Глината е светлокафено печена. Пречник на раб: 12 см, с.височина: 7,3 см. датиран е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXII)

к.бр.361. **Т.44/сл.17. Градиште, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Пречник на раб: околу 16 см. Грнето е како Скупи, сл.192. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.2/2)

к.бр.362. **Т.44/сл.18. Маркови Кули**, **Водно**. Инв. S II / бр. 2. Пречник на раб: 18 см. Глина светло кафено печена, силно печење. (М.О.Т.)

к.бр.363. **Т.44/сл.19. Скупи**, инв. 1311. Христијанска базилика, кв: 60/Г7, 61/Х7. Глина песоклива, темно црвено до кафено печена, површината е рапава.

Пречник: 14 см. S. Anamali, Keshtjella e Pogradecit, Iliria IX-X, 1979-1980, T.XIX, 6-7 век. (М.О.Т., 2004, сл.191)

Варијанта 3. Заоблен раб со рамна горна страна

Честа форма е во Садовец и Перник, карактеристична е за 6 век. Г. Кузманов, Садовец, Т.81/7,9, Т.82, тип 2, варијанта 2; Истиот, Никополис, сл.10 а, крај на 4 - почеток на 5 век; M.Popovic, Ras, сл. 36/5, 4-6 век; Ѓ. Јанковиќ, Становништво Балкана, сл. 78, 79 (Прахово), сл.80 (Караташ), сл.85, 86 (Перник), датирани до 586 г., сл. 100-102, датирани по 586 г., каде поврзува повеќе примероци од Балканот и ги датира во почетокот на владеењето на Маврикиј. D.Komata, 1986, T. II/2. Глината е црвеникаво до кафено печена.

к.бр.364. **Т.45/сл.20. Стоби**. Куќа на ГР, втора половина на 5 век. На рамото има испакнување. Пречник на раб: 17,2 см, с.височина: 4,7 см. (В.А.С., 1992, сл.1264)

к.бр.365. **Т.45/сл.21. Стоби**. Театар, доцен 4 век. Пречник на раб: 22 см, с.височина: 3,4 см. K.lako, La fortesse d'Onhezmos, 1984, T. V/9, 4-6 век. (В.А.С., 1992, сл.1265)

к.бр.366. **Т.45/сл.22. Стоби**. Куќа на ГР, најден на подот од просторија 32, кога била уништена, можеби од земјотрес во 6 век. Наодот е датиран во 6 век. Пречник на раб: 115 см, с.височина: 17,4 см. (В.А.С., 1992, сл.1267)

к.бр.367. **Т.45/сл.23. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. На рамото се изведени повеќе хоризонтални, рамномерни канелури. Глината е светлоцрвено до светлосиво печена. Пречник на раб: 13 см, с.височина: 10,6 см. Датиран е во втора половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.XXXIII)

к.бр.368. **Т.45/сл.24. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. На рамото се изведени брановидни, а на целото тело хоризонтални линии. Пречник на раб: 8 см, с.височина: 14,5 см. Датирано е во крај на 5-почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.XLIV)

к.бр.369. **Т.45/сл.25. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. градба бр. 9. На рамото е изведена плитко врежана брановидна линија. Глината е темносиво печена. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 7,2 см. Датирано е во прва половина на 6 век. Фидановски, Улпијана, Т. 29/2. (Т.Ј., 2001, Т.LVIII)

к.бр.370. **Т.45/сл.26. Хераклеја**. Сектор акропола, сонда 5. На рамото е изведено ребро. Глината е темносиво печена. Пречник на раб на фрагменот: 5 см. (Т.Ј., 2003, Т.XIX)

к.бр.371. **Т.45/сл.27. Скупи**, инв. 1191, Христијанска базилика, кв: 23/X7, от.4. Прстенеста држалка, свиткана под работ и хоризонтално поставена. Глина црвено печена. Пречник: 17 см. (М.О.Т., 2004, сл.197)

Варијанта 4. Раб со остри ивици, внатрешна страна рамна. Садовите се украсени со брановидни и хоризонтални линии

Г. Кузманов, Садовец, Т. 87, 88, 89, тип 2, варијанта 4. Датирани се во втора половина на 5 - 6 век. Кузманов, Никополис ад Нестум, сл.7/а, 4-6 век, аналогии во крајбрежен дел на Дакиа (Ратиарија, но и во Перник, Кралев Дол). K.Lako, La fortesse d'Onhezmos, 1984, T. V/2, 4-6 век. Y.Cerova, 1987, T. V, sl.5, 10, 4-6 век. Ѓ.јанковиќ, Подунавски, 1981, T.VII/4,7, 5 век. L.Perzhita, 1986, T.I, sl.1, 3, 8, 4-6 век. Глина темнокафено до темносиво печена.

к.бр.372. **Т.46/сл.28. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 5 - просторија А. Глината е темнокафено печена, со сива средина. Пречник на раб: 10 см. Датиран е во крај на 5-почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, T.V)

к.бр.373. **Т.46/сл.29. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот, градба бр. 6. На рамото се изведени хоризонтални врежани канелури. Глина црвеникава до светлосива во средината. Пречник на раб: 11 см, с.височина: 10,5 см.Датиран е во втора половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, T.XIII)

к.бр.374. **Т.46/сл.30. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. градба бр.6. На рамото се изведени брановидни линии. Глина темносиво печена. Пречник на раб: 11 см, с.височина: 8,2 см. Датирано е во прва половина на 6 век. (Т.Ј., 2001, T.XVII)

к.бр.375. **Т.46/сл.31. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Помеѓу градбите бр.6 и бр.7. На рамото има изведено цик-цак и хоризонтални линии. Глината е темнокафено печена, во средината темносиво. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 7 см. Датирано во крај на 5 век. (Т.Ј., 2001, T.XIX)

к.бр.376. **Т.46/сл.32. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр.6. Грнето има широка рачка со бразда по средината извлечена од работ до најширокиот дел од телото. Глината е светлокафено до светлосиво печена. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 8,4 см. Датирано е во втората половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, T.XX)

к.бр.377. **Т.46/сл.33. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 6. На рамото се изведени закосени, хоризонтални и брановидни линии. Глината е црвеникаво до темносиво печена. Пречник на раб; 11 см, с.височина: 6,6 см. Датирано е во крај на 5 век. (Т.Ј., 2001, T.XXI)

к.бр.378. **Т.46/сл.34. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр.6-пред влезот. Глината е кафено печена. Пречник на раб: 24 см, с.височина: 12,8 см. Датирано е во 5 век. (Т.Ј. 2001, T.XXII)

к.бр.379. **Т.46/сл.35. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 6. Под работ се изведени испакнати линии со неправилни кружни форми, а под нив хоризонтални линии. Глината е темнокафено печена. Пречник на раб 10 см, с.височина: 6,2 см. датиран е во прва половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, T.XXV)

к.бр.380. **Т.46/сл.36. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театраот. Градба бр. 6. На рамото се изведени длабоко врежани хоризонтална линија, а над и под неа издолжени закривени. Пречник на раб: 10 см, с.височина: 5,2 см. Датиран е во крај на 5-почеток на 6 век. (T.J., 2001, T.XXVII)

к.бр.381. **Т.46/сл.37. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Помеѓу градбите бр. 8 и бр. 9. Глината е темно до светло кафено печена. Пречник на раб: 12 см, с.височина: 6,7 см. Датирано во крај на 5 - почеток на 6 век. (T.J., 2001, T.XXIV)

к.бр.382. **Т.47/сл.38. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Помеѓу градбите бр. 8 и бр. 9. На рамото се изведени брановидни линии во два реда. Глината е темно до светло кафено печена. Пречник на раб: 19 см, с.височина: 7,6 см. Датирано е во крај на 5-почеток на 6 век. (T.J., 2001, T.XXXV)

к.бр.383. **Т.47/сл.39. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Простор помеѓ градбите бр. 8 и бр. 9. На рамото се зиведени хоризонтални линии, а помеѓу нив брановидни. Глината е темнокафено до светлокафено печена. Пречник на раб: 13 см, с.височина: 6,6 см. датирано е во крај на 5 - почеток на 6 век. (T.J., 2001, T.XLVI)

к.бр.384. **Т.47/сл.40. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Глината е кафено до темносиво печена, со остатоци од палеж на надворешноста. Пречник на раб: 13 см, с.височина: 14 см. Датиран е во крај на 5-почеток на 6 век. (T.J., 2001, T.LX)

к.бр.385. **Т.47/сл.41. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Северозападно од градба бр. 9. На рамото се изведени цик-цак линии, а над и под нив вертикални кратки засечувања. Глината е црвенкасто до темносиво печена. Пречник на раб: 9 см, с.височина: 7,9 см. датирано е во 5 век. (T.J., 2001, T.LXI)

к.бр.386. **Т.47/сл.42. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 9. На рамото се изведени брановидни линии. Глината е темнокафено до светлокафено печена. Пречник на раб: 18 см, с.височина: 6 см. Датиран е во прва половина на 6 век. (T.J., 2001, T.LXIII)

к.бр.387. **Т.47/сл.43. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Западна улица. На рамото се изведени два реда брановидни линии. Глината е темнокафено до светлоцрвеникаво печена. Пречник на раб: 12 см, с.височина: 7,2 см. Датирано е во прва половина на 6 век. (T.J., 2001, T.LXX)

к.бр.388. **Т.47/сл.44. Градиште, с. Пчиња,** кумановско. Работ е со една врежана линија поделен. K.Lako, La forteresse d'Onhezmos, 1084, T.V/7, 4-6 век. (З.Г., 1989, стр.205, сл.3/5)

к.бр.389. **Т.47/сл.45. Град, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Работ на грнето е издигнат нагоре, од него излегува широка, лентеста рачка. Пречник на раб: 12 см. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.3/3)

к.бр.390. **Т.47/сл.46. Град, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Грнето е исто со претходното, но со поголеми димензии. Пречник на раб: 14 см. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.3/4)

к.бр.391. **Т.48/сл.47. Градиште, с. Стенче,** тетовско. Грнето е една рачка, извлечена од работ, со кружна профилација. Глина со примеси на ситен песок, кафено-црвеникаво печена. Пречник на раб: 10 см, Височина: 15 см, пречник на дно: 6,5 см. Речиси е идентично со Скупи, сл.215. (М.О.Т.)

к.бр.392. **Т.48/сл.48. Скупи**, инв. 1215. Христијанска базилика, кв: 31/Х7, от.3. На рамото се изведени две, рачно изведени, тенки брановидни линии. Глина песоклива, темно кафено печена. Пречник: 12 см. Г. Кузманов, Садовец, Т.89/6; Y. Cerova, Keshtjella e Gafes ne krahinen e Suloves, Iliria 2, 1987, T.V/4. (М.О.Т., 2004, сл.204)

к.бр.393. **Т.48/сл.49. Скупи**, инв. 1009. Христијанска базилика,кв: 37/Г7, от. 1. На рамото се изведени хоризонтални канелури. Глина со примеси на песок, темно кафено печена. Пречник: 24 см. Г. Кузманов, Садовец, Т.88/7. (М.О.Т., 2004, сл.208)

к.бр.394. **Т.48/сл.50. Скупи**, инв. 3094. Градба северно од бањата, просторија 7, от. 4. Грне со рачка, на рамото со плитки хоризонтални линии. Глина со примеси на сребрен момирок, цигла боја печена, поцрнето од употреба. Пречник: 11 см. (М.О.Т., 2004, сл.215)

Варијанта 5. Раб со заоблена профилација, со различна дебелина

Г. Кузманов, Садовец, Т.83,84, тип 2, варијанта 2. 6 век; Ѓ. Јанковиќ, Становништво Балкана, сл. 110, 111 (наоди од Гамзиград и Перник), 6 век. Истиот, Подунавски, 1981, Т. II/1-5 (Прахово), 6 век. Помалите садови се со пречник на раб од околу 10 см, а поголемите околу 20 см. Претежно се од кафена глина.

к.бр.395. **Т.48/сл.51. Хераклеја**. Миксростанбен комплекс над театарот. Помеѓу градбите бр.6 и бр.7. На рамото се изведени коси линии. Глина кафено печена. Пречник на раб: 10 см, с.височина: 6,2 см. Датиран е во прва половина на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.XIV)

к.бр.396. **Т.48/сл.52. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 6. На рамото има брановидна, а под неа повеќе хоризонтални линии. Глина светлокафено печена. пречник на раб: 17 см, с.височина: 6 см. Датиран е во прва половина на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.XV)

к.бр.397. **Т.48/сл.53. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над таеатрот. Градба бр. 7. На рамото се изведени цик-цак линии во два реда. Глината е темнокафено печена, во средината темносиво. Пречник на раб: 17 см, с.височина: 8 см. Датиран е во втора половина на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.XXIX)

к.бр.398. **Т.48/сл.54. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. На рамото се изведени хориззонтални канелури. Глина сиво печена. Пречник на раб: 9 см, с.височина: 10 см. Датирано е во крај на 5 - почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.XLVIII)

к.бр.399. **Т.48/сл.55. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 9. На рамото се изведени цик-цак линии. глината е темнокафено до темносиво печена. Пречник на раб: 20 см, с.височина: 8,6 см. Датирано е во крај на 5-почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.LX)

к.бр.400. **Т.48/сл.56. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Западна улица. На рамото се изведени две плитко врежани хоризонтални канелури. Рачката е лентеста и широка, извлечена од работ до рамото. Глината е темнокафено до светлосиво печена. Пречник на раб: 10 см, с.височина: 9,7 см. Датирано е во крај на 5 - почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXVII)

к.бр.401. **Т.49/сл.57. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Најден при остранување на градбите од микростанбената целина. На рамото има изведено густо поставени брановидни линии. Глината е светлокафено печена. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 8,6 см. Датирано е во прва половина на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXXI)

к.бр.402. **Т.49/сл.58. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Западно од надворешниот периметрален ѕид на глредалиштето. На телото, по целата површина се изведени хоризонтални канелури. Глината е темнокафено до црвеникаво печена. Пречник на раб: 10 см, с.височина: 10,5 см. Датирано е во прва половина на 6 век. S.Anamali, Keshtjella e Pogradecit, 1979-80, T. XVIII/12. (Т.Ј., 2001, Т.LXXIII)

к.бр.403. **Т.49/сл.59. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Западно од оваа целина. На рамото се изведени брановидни линии. Глината е темнокафено до светлокафено печена. Пречник на раб: 22 см, с.височина: 7,8 см. Датирано е во крај на 5-почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXXVIII)

к.бр.404. **Т.49/сл.60. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба: источно од микростанбената целина. На рамото се изведени две брановидни, а под нив хоризонтални канелури. Пречник на раб: 11 см, с.височина: 10,7 см. Датирано е во втора половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXXIX)

к.бр.405. **Т.49/сл.61. Градиште, с. Пчиња,** кумановско. Пречник на раб: 29 см. Масивен раб, впечатливо издлен од телото. (З.Г., 1989, стр.205, сл.3/4)

к.бр.406. **Т.49/сл.62. Скупи**, инв. 3287. Градба северно од бањата, кв: 2,12/Г7, от. 4. Од работ е извлечена лентеста рачка. Глина печена кафено, црно во средината. Пречник: 20 см. (М.О.Т., 2004, сл.219)

к.бр.407. **Т.49/сл.63. Скупи**, инв. 1060. Христијанска базилика, сонда 8, от. 3. Грне со рачка. Глина песоклива, кафено печена. K. Lako, Keshtjella e Onhezmit (кај Саранда), Iliria 2, 1984, 192-205, T.VI/1. (М.О.Т., 2004, сл.222)

к.бр.408. **Т.49/сл.64. Скупи**, инв. 1758. Христијанска базилика, кв: 3/Г7, от. 8. На рамото се изведени две низи од брановидни линии. Глина со примеси на ситен песок, темно кафено печена. Пречник: 11 см. М. Попвоќ, Рас, сл.53/8, 6 век; Ѓ. Јанковиќ, Становништво Балкана, сл.137. (М.О.Т., 2004, сл.223)

Варијанта 6. Раб заоблено профилиран, врат воочлив

Г. Кузманов, Садовец, Т.80/13, тип 2, варијанта 1. Ѓ. Јанковиќ, Становништво Балкана, сл.117, 6 век, присутни во целиот Илирик. Се произведувале низ целиот период на доцната антика.

к.бр.409. **Т.49/сл.65. Стоби**. Источен ѕид, средина до доцен 4 век. Пречник на раб: 12,5 см, с.височина: 5 см. (В.А.С., 1992, сл.1259)

к.бр.410. **Т.49/сл.66. Хераклеја**. Сектор акропола, сонда 5. Глината е сиво до темнокафено печена. Пречник на раб на фрагментот: 7 см. (Т.Ј., 2003, Т.XVIII)

к.бр.411. **Т.49/сл.67. Горни Сарај, Охрид**. Инв. К-4887. Сектор Ц/6, кв: 4, 3, 2, рушевински слој. На рамото од грнето има две цик-цак лини врежани. Глината е со примеси на песок, темно сиво до темно црвено печена, без премаз. Пречник на раб: 20 см. (М.О.Т.)

к.бр.412. **Т.50/сл.68. Горни Сарај, Охрид**. Инв. К-3220. Сектор Х/6, кв: 5, 9, откоп 1. На рамото се изведени три врежани канелури. лината е пречистена, кафено-темноцрвено печена, без премаз. Пречник на раб: 10 см. (М.О.Т.)

к.бр.413**. Т.50/сл.69. Скупи**, инв. 3193. Градба северно од бањата, кв: 94/Ф7, от. 3. Цело грне. На биконичното тело е изведена широка вдлабната лента. Дно рамно. Глина со примеси на сребрен момирок, темно цигла боја печена, на места темно кафено. Пречник: 10 см. (М.О.Т., 2004, сл.224)

Варијанта 7. Раб свиткан кон надвор, тенок, слабо профилиран

Г. Кузманов, Садовец, Т.74 / сл.8-17, Т.75, тип 1. 5 -6 век. Во Панонија ги има во 4 век. Ѓ. Јанковиќ, Становништво, сл.87, сл. 112-114, во Подунавјето се карактеристични во време од Јустинијан до Маврикиј, а во јужните предели можно е да траат и подолго.

к.бр.414. **Т.50/сл.70. Стоби**. Куќа на ГР, просторија 22, доцен 5 век. Пречник на раб: 12,6 см, с.височина: 6 см. (В.А.С., 1992, сл.1258)

к.бр.415. **Т.50/сл.71. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Северозападно од градба бр. 9. На рамото се изведени три хоризонтални канелури. Глината е темнокафено печена. Пречник на раб: 15 см, с.височина; 10,5 см. Датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LIV)

к.бр.416. **Т.50/сл.72. Хераклеја**. Сектор акропола, сонда 1. На телото се изведени низа канелури, кои ја прават површината набраздена во низа фалти. Пречник на раб: 6 см. Глината е сиво до светло кафено печена. (Т.Ј., 2003, Т.XIV)

к.бр.417. **Т.50/сл.73. Градиште, с. Пчиња,** кумановско. Пречник на раб: 8 см. Работ има дупло псвиткување, па грнето има изглед како да е со лентест раб. (З.Г., 1989, стр.205, сл.3/2)

к.бр.418. **Т.50/сл.74. Градиште, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Пречник на раб: околу 11,5 см. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.2/1)

к.бр.419. **Т.50/сл.75. Град, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Грнето има високо издигнат раб. пречник на раб: 10 см. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.3/2)

к.бр.420. **Т.50/сл.76. Град, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Грнето на рамото има три канелири. Пречник на раб: 19 см. Поповиќ, Светиња, сл.16/3, 4 век. Y.Cerova, 1987, T. IV, sl.11, 4-6 век. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.3/1)

к.бр.421. **Т.50/сл.77. Скупи**, инв. 2427. Градба северно од бањата, кв: 5/Ф7, 95,96/Ф8, от. 2. Глина со примеси на момирок, темно кафено до црно печена. Пречник 12 см. (М.О.Т., 2004, сл.228)

к.бр.422. **Т.51/сл.78. Скупи,** инв. 1547. Градба северно од бањата, кв: 67,68/Г8, от. 2. Глина со примеси на момирок, темно кафено до црно печена. Пречник: 16 см. Кузманов, Никополис ад Нестум, сл.7/5, крај на 4 век во Дакиа. (М.О.Т., 2004, сл.230)

к.бр.423. **Т.51/сл.79. Скупи**, инв. 2864. Градба северно од бањата, кв: 4,5,14,15,16/Ф7, от. 1. На рамото се изведени четири канелури. Глина со примеси на момирок, црно печена. Пречник: 14 см. (М.О.Т., 2004, сл.232)

к.бр.424. **Т.VIII/сл.5. Големо Градиште, с. Коњух.** Сектор 1А. Раб: 11 см, височина: 17,5 см, ширина на рачка: 3,8 см. Грнето има рачка, дно рамно. Две широки канелури се врежани на рамото. Глина груба, темнокафено-светлоокерасто печена. (М.О.Т.)

Варијанта 8. Раб прекршен

Г. Кузманов, Садовец, Т.89/сл.26, Т. 88, 87, датирани се во 6 век. Кондиќ-Поповиќ, Царичин Град, 1977, сл.130/1. Popovic, Ras, sl.36/6, 4-6 век.

к.бр.425. **Т.51/сл.80. Хераклеја**. Микростанбен копмлекс над театарот. западно од градба бр.6. На рамото има брановидни линии густо изведени, во два реда. Глина темнокафено печена, а средината светлосива. Пречник на раб: 13 см, с.височина: 9,6 см. Датирано е во втора половина на 6 век. (T.J.,2001, T.XVI)

к.бр.426. **Т.51/сл.81. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Западно од надворешниот периметрален ѕид на гледалиштето. На рамото се изведени закосени и брановидни линии. Глината е црвеникаво до темносиво печена. Пречник на раб: 17 см, с.височина: 10 см. Датирано е во крај на 5-почеток на 6 век. (T.J., 2001, T.LXXIV)

к.бр.427. **T.VIII/сл.3. Крушка-Варница, с. Стар Караорман,** штипско. Грнето е на споро витло работено, тело издолжено. Определено е како Словенска грнчарија од 7 век (во Чешка позната како Прашка, а во Русија како Корчак тип). Прашање е дали припаѓа на словенската грнчарија? Височина: 21 см, пречник на раб: 14,5 см, пречник на дно: 9,5-10 см. (З.Б.1996, стр.179, сл.6)

к.бр.428. **T.51/сл.82. Скупи**, инв. 2719. Градба северно од бањата, просторија 6, от. 7. На рамото се изведени групирани брановидни линии. Глина со момирок, темно црвено до црно печена. Пречник: 14 см. (М.О.Т., 2004, сл.237)

к.бр.429. **T.51/сл.83, T.VIII/сл.4. Големо Градиште, с. Коњух.** Доцноантички хоризонт. Височина: 12 см, раб: 9 см, дно пречник: 8 см. Мало грне со неколку хоризонтално врежани канелури. Глина со примеси на песок, темно кафено печена. Popovic, Ras, 1999, sl. 36/3, 4-6 век. (М.О.Т.)

Варијанта 9. Раб хоризонтално отсечен

Г. Кузманов, Садовец, Т.96, 97/ сл. 1-12, датирано од почеток на 4 до крај на 6 век. Глината е темнокафена или темносива.

к.бр.430. **T.51/сл.84. Стоби**. Куќа на ГР, втора половина на 5 век. На рамото е изведена цик-цак линија. Пречник на раб: 11,5 см, с.височина: 5 см. (В.А.С., 1992, сл.1260)

к.бр.431. **T.51/сл.85. Стоби**. Куќа на ГР, простории 23 и 29, прва половина на 5 век. На рамото се изведени повеќе хоризонтални канелури. Пречник на раб: 16 см, с.височина: 5 см. (В.А.С., 1992, сл.1263)

к.бр.432. **T.51/сл.86. Стоби**. Театар, ран 5 век. Пречник на раб: 22,3 см, с.височина: 5,4 см. Кузманов, Никополис ад Нестум, сл.7/г, крај на 4-почеток на 5 век. (В.А.С., 1992, сл.1266)

к.бр.433. **T.51/сл.87. Стоби**. Театар, ран 5 век. Пречник на раб: 14 см, с.височина: 7,9 см. (В.А.С., 1992, сл.1271)

к.бр.434. **T.51/сл.88. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр.6-просторија Б. На рамото се изведени хоризонтални врежани линии. Глината е темнокафено печена, во средината светлосиво. Пречник на раб: 17 см, с.височина: 11,2 см. Датирано е во втора половина на 5 век. (T.J., 2001, T.XI)

к.бр.435. **T.52/сл.89. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. градба бр. 7 и источната улица улица од микростанбената целина. На рамото се изведени две плитко врежани канелури. Глината е темнокафено печена. Пречник на раб: 12 см, с.височина: 8,2 см. Датиран е во крај на 5-почеток на 6 век. (T.J., 2001, T.XXVIII)

к.бр.436. **T.52/сл.90. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. На рамото е со боење изведена закосена, украсна лента. Глината е

кафено до светлосиво печена. Пречник на раб: 15 см, с.височина: 10,7 см. Датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.XLVII)

к.бр.437. **Т.52/сл.91. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. На рамото е изведена една хоризонтална канелура. Пречник на раб: 13 см, с.височина: 7,5 см. датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.XLIX)

к.бр.438. **Т.52/сл.92. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Источно од оваа целина. Глината е кафено печена. пречник на раб: 16 см, с.височина: 9,6 см. Датирано е во 5 век. (како Скупи, Т.36, сл.238). (Т.Ј., 2001, Т.LXXVI)

к.бр.439. **Т.52/сл.93. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театраот. Градба северно од надворешниот периметрален ѕид на гледалиштето. Високо на рамото има остаток од лентеста рачка. Глината е темносиво печена. пречник на раб: 12 см, с.височина: 12,3 см. Датиран е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXXVII)

к.бр.440. **Т.VIII/сл.6. Исар-Штип**. Сектор 1. Грне. Височина: 14,5 см. Пречник на работ: 9 см, пречник на дно: 6,5 см, пречник на тело: 11,5 см, дебелина на ѕидови: 4 см. Работ е како инка изведен, врат вовлечен, тело биконично, со хоризонтални канелури на рамото. Рачката е извлечена од работ и завршува на најширокиот дел од телото. Дното е рамно. Глина сиво-кафено до светлоцрвено печена. 6-ти век. (З.Б., 1999, стр.365, сл.5)

к.бр.441. **Т.52/сл.94. Стакина чешма, Валандово.** Римска куќа. Пречник на раб: 13 см. K.Lako, La forteresse d'Onhezmos, 1984, Т. VI/12. (М.Ш., 1993, стр.179, Т.I, сл.3)

к.бр.442. **Т.52/сл.95. Скупи**, инв. 3208. Градба северно од бањата, кв: 73,74,83,84/Ф7, от. 7. На рамото се изведени широка цик-цак линија, а под неа повеќе хоризонтални. Глина со момирок, темно кафено печена. Пречник: 12 см. (М.О.Т., 2004, сл.239)

к.бр.443. **Т.52/сл.96. Скупи**, инв. 3413. Градба северно од бањата, просторија 11, от. 3 и 4. Градба северно од бањата, просторија 11, от. 3и 4. На рамото се изведени четири канелури. Глина кафено печена. L. Perzhita, Keshtjella e Busharit, Iliria 2, 1986, T.I/11; Ѓ. Јанковиќ, Становништво, сл. 40 (Тропајон, рановизантиски слој). (М.О.Т., 2004, сл.243)

Тип 2. Топчести или биконични грниња, со триаголна профилација на работ

Г. Кузманов, Садовец, Т. 92,93, тип 4, варијанта 1. Прва половина на 5 - 6 век. Bojovic, Rim. ker. Singidunuma, 516; Ѓ. Јанковиќ, Становништво, сл. 41, втора половина на 6-ран 7 век.

к.бр.444. **Т.52/сл.97. Стоби**. Источен ѕид, средина до доцен 4 век. Пречник на раб: 14 см, с.височина: 4,2 см. (В.А.С., 1992, сл.1262)

к.бр.445. **T.VIII /сл.7. Задна Река, с. Витолиште,** прилепско. Станбен објект. Грнето има повеќе хоризонтални канелури на рамото, две лентести рачки излегуваат од работ до рамото, а дно со нагласено централно задебелување. Означена е како кујнска грнчарија, датирано е во полн 4 век.(Л.К., К.К., 1990, стр.184, сл.4/1)

к.бр.446. **Т.52/сл.98. Скупи**, инв. 970. Христијанска базилика, кв: 48/Г7, от. 2. Глина со примеси на песок, црвено печена. Пречник: 13 см. Г. Кузманов, Садовец, Т. 93/18; K. Lako, Keshtjella e Onhemit (kaj saranda0, Iliria 2, 1984, 192-205, T.V/7. (М.О.Т., 2004, сл.249)

к.бр.447. **Т.53/сл.99. Скупи**, инв. 1517. Градба северно од бањата, кв: 78/Ф8, от. 10. Глина песоклива, темно кафено печена. Пречник на раб: 13 см. Г. Кузманов, Садовец, Т. 93/18. (М.О.Т., 2004, сл.253)

к.бр.448. **Т.53/сл.100. Стоби**. Театар, ран 5 век. Пречник на раб: 8,5 см, с.височина: 4,3 см. (В.А.С., 1992, сл.1257)

к.бр.449. **Т.53/сл.101. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 9. На рамото од грнето се изведени закосени, хоризонтални и брановидни линии. Глината е црвеникаво до темносиво печена. Пречник на раб: 12 см, с.височина: 12 см. Датиран е во крај на 5-почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, T.XXVI)

к.бр.450. **Т.53/сл.102. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Градбе бр. 7. Глината е светлоцрвенкасто печена, со темносива средина. Пречник на раб: 22 см, с.височина: 10,3 см. Датирано е во 5 век. La forteresse d'Onhezmos, 1984, T. V/7. (Т.Ј., 2003, T.XV)

к.бр.451. **Т.53/сл.103. Скупи**, инв. 1274. Христијанска базилика, кв: 94/Х8. На рамото се изведени три хоризонтални канелури. Глина со примеси на песок, црно печена. Пречник: 11 см. (М.О.Т., 2004, сл.258)

к.бр.452. **Т.53/сл.104. Скупи**, инв. 1559. Христијанска базилика, сонда 8, от. 5. Цело грне. На рамото се врежани хоризонтални канелури, а дното е вовлечено и заоблено. Глина со примеси на песок, темно црвено печена. Пречник на раб 9 см. Г. Кузманов, Садовец, Т. 92/6. (М.О.Т., 2004, сл.260)

Тип 3. Грниња со раб задебелен и извлечен нагоре

Овој тип на грниња го има во сите соседни региони. O. Brukner, Римска керамика, Т.121, 2-4 век; Ѓ. Јанковиќ, 1986, сл.10, 4-6 век; M. Popovic, Ras, тип 2/2, сл. 36/2,6, 4-6 век; С. Фидановски, Улпијана, тип 1, крај на 3-цел 4 век; Г. Кузманов, Садовец, Т. 74/ сл.1-7. Ретко во 5 век, повеќето од 6-почеток на 7 век.

к.бр.453. **Т.53/сл.105. Стоби**. Театар, ран 5 век. Пречник на раб: 10,2 см, с.височина: 4,5 см. (В.А.С., 1992, сл.1256)

к.бр.454. **Т.53/сл.106. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Пред влезот во грдба бр. 9. Глината е темнцрвено до светлосиво печена. Пречник на раб: 18 см, с.височина: 8,5 см. Датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LVII)

к.бр.455. **Т.53./сл.107. Хераклеја.** Сектор акропола, сонда 1. Глината е темноцрвено до сиво печена. Пречник на раб од фрагментот: 5 см. Како Скупи, сл.271. (Т.Ј., 2003, Т.XV)

к.бр.456. **Т.VIII /сл.8. Хераклеја.** Источно предградие на Хераклеја. Грне со повеќе хоризонтални канелури во горниот дел од телото, две кратки, лентести рачки, а дно вовлечено, со нагласено централно задебелување. Глина карактеристична за огнишната грнчарија, добро печена, темносива. Датација: втора половина на 4 - ран 5 век. (Е.М., 1988, стр.182, сл.8/в)

к.бр.457. **Т.53/сл.108. Скупи**, инв. 3414. Градба северно од бањата, просторија 11, от. 3 и 4. Грне со рачка. Глина темно кафено печена. Пречник: 12 см. D. Komata, Quelqes traits ..,Iliria 1, 1986, T.II/2. (М.О.Т., 2004, сл.270)

к.бр.458. **Т.54/сл.109. Стоби**. Театар, ран 5 век. Пречник на раб: 9,5 см, с.височина: 4,6 см. (В.А.С., 1992, сл.1253)

к.бр.459. **Т.54/сл.110. Стоби.** Куќа на ГР, соба 32, на покривот од куќата, кога била уништена, веројатно од земјотрес во раниот 6 век. Многу тенки ѕидови. Пречник на раб: 17 см. сочувана височина: 15 см. Датирано во ран 6 век. (В.А.С., 1992, сл.1233)

к.бр.460. **Т.54/сл.111. Хераклеја.** Театар, северозападно од градба бр.3. На рамото од садот се плитко врежани украсни цртички. Глината е сиво печена, со остатоци од употреба во огниште. Пречник на раб: 12 см. Датиран е во 5 век. Popovic, Ras, sl.46/14, 4-6 век. (Т.Ј., 2001,Т.II)

к.бр.461. **Т.54/сл.112. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Северно од градба бр. 6. На рамото е врежана брановидна линија. Глина е светлокафено печена. Пречник на раб: 14 см, с.височина: 8,3 см. Датиран е во втора половина на 6 век. Фидановски, Улпијана, Т. 29/6. (Т.Ј., 2001, Т.XVIII)

к.бр.462. **Т.54/сл.113. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 7. Од работ на гнето е извлечена широка, лентеста рачка со две врежани канелури. Глина темнокафено печена, со светлосива средина. Пречник на раб: 22 см. Датирано е во крај на 5 - почеток на 6 век. Фидановски, Улпијана, Т. 29/7. (Т.Ј., 2001, Т.XXX)

к.бр.463. **Т.54/сл.114. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. Раката е заоблена, од под работ до високо на рамото. Глината е темносиво до светлосиво печена. Пречник на раб: 9 см, с.височина: 10,3 см. Датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.XLIII)

к.бр.464. **Т.54/сл.115. Хераклеја**. Сектор акропола, сонда 5. На телото се изведени хоризонтални канелури на поголемо растојание. Глината е светло до темнокафено печена. Пречник на раб на фрагментот: 5 см. (Т.Ј., 2003, Т.XVII)

к.бр.465. **Т.54/сл.116. Стакина чешма, Валандово**. Римска куќа. Работ на грнето е проширено кон надвор повеЌе од ширината на телото. Грнето е опишано како црвенкаста керамика. (М.Ш., 1993, стр.180, Т.II, сл.2)

к.бр.466. **Т.54/сл.117. Скупи**, инв. 4654. Градба северно од бањата, кв: 86/Ф8, от. 10. Грне со рачки. Глина со момирок, темно цигла боја печена. Пречник: 20 см. (М.О.Т., 2004, сл.276)

Тип 4. Грниња со задебелен, свиткан и извлечен раб кон надвор

Г. Кузманов, Садовец, Т. 96/ сл.1-4, почеток на 4 - крај на 6 век. Ѓ. Јанковиќ, сл.118, 6 век. Љубенова, Перник, 1981, сл.34. Изработувани се грниња со помали димензии 10-16 см.

к.бр.467. **Т.55/сл.118. Стоби**. Театар, скена, просторија 2, 4 век. Црвено печено. Пречник на раб: 11,1 см, с.височина: 4,5 см. (В.А.С., 1992, сл.1254)

к.бр.468. **Т.55/сл.119. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот, градба бр.2. Грнето на рамото има две задебелувања. Рачките се извишени нагоре. Глината е темнокафено печена. Пречник на раб: 10 см. Датиран е во 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.I)

к.бр.469. **Т.55/сл.120. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Помеѓу градбите бр.6 и бр.7. Изведена е кратка лентеста рачка со жлеб по средината, извлечена од работ до најширокиот дел од телото. Глината е темнокафено печена. Пречник на раб: 12 см, с.височина: 13 см. датирано е во втората половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.XXIII)

к.бр.470. **Т.55/сл.121. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Западна улица. Рачката на грнето е кратка и лентеста, извлечена од работ до рамото. Глината е темнокафено до светлосиво печена. Пречник на раб: 18 см, с.височина: 12,6 см. датирано е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.LXVI)

к.бр.471. **Т.55/сл.122. Скупи**, инв. 1086. Христијанска базилика, от. 2. Глина со примеси на песок, цигла боја печена. Пречник: 16 см. V. Ivanisevic, S. Nikolic-Djordjevic, Singidunum 1, sl.45/7, доцноантички хоризонт. K.Lako, la forteresse d'Onhezmos, 1984, T. VI/3. (М.О.Т., 2004, сл.280)

Тип 5. Грне со раб чија профилација е четвртеста, вратот е висок, речиси слеан со заобленото тело

Г. Кузманов, Садовец, Т. 98/сл.8, тип 6, прва половина на 5 век; O. Brukner, Rim. ker., T.122, 2-4 век; С. Фидановски, Улпијана, Т.27/16, 4 век. Љубенова, Перник, 1981, сл.35, како и во Јатрус, датирани се во прва половина на 5 век.

к.бр.472. **Т.55/сл.123. Скупи**, инв. 1330. Христијанска базилика, кв: 4/X7. Глина пречистена, портокалово до сиво печена. Пречник: 18 см. (М.О.Т., 2004, сл.286)

Тип 6. Топчесто или биконично грне со хоризонтално извлечен раб кон надвор

Кузманов, Садовец, Т.98/сл.10, 5 век.

к.бр.473. **Т.55/сл.124. Скупи**, инв. 1597. Христијанска базилика, кв: 23/X7, от. 3. На грната површина на работ се изведени испакнати канелури. Глина со примеси на песок, сиво до бледо кафено печена. пречник; 22 см. (М.О.Т., 2004, сл.288)

Тип 7. Грниња со речиси хоризонтален раб, триаголно профилиран. Работ со својата ширината може да излегува од волумен на телото

Г. Кузманов, Садовец, Т.104/сл.1, некласифицирани грнија. 5 век. Ѓ.Јанковиќ, 1986, стр. 356/5, 6 век.

к.бр.474. **Т.55/сл.125. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. На телото се изведени хоризонтални бразди. Пречник на раб: 22 см, с.височина: 12,8 см. Датирано е во втора половина на 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.XLV)

к.бр.475. **Т.56/сл.126. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Пред влезот на грдаба бр. 8. Глината е кафено до темносиво печена. Пречник на раб: 11 см, с.височина: 7 см. Датиран е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.L)

к.бр.476. **Т.56/сл.127. Хераклеја**. Сектор акропола, сонда 9. На рамото се изведени две врежани канелури. Глината е добро пречистена, црвено печена. Пречник на раб: 9 см. Како Скупи, сл.290. (Т.Ј., 2003, Т.XXIV)

к.бр.477. **Т.56/сл.128. Скупи**, инв. 3447. Градба северно од бањата, кв: 11, 12/Ф7, от. 4. Глина пречистена, бледо портокалово печена. Пречник: 16 см. (М.О.Т., 2004, сл.290)

Тип 8. Грне со едноставно изведен раб, тело благо проширено или стеснето

S.Anamali, Pogradec, 1979-80, T. XVIII/10.

к.бр.478. **Т.56/сл.129. Горни Сарај**, **Охрид**. Инв. К-4883. Сектор Ц/6, кв: 4, 3, 2, рушевински слој. Грнето личи на длабока чинија. На телото се изведени брановидни линии. Глината е примеси на песок, сиво печена, без премаз. Пречник на раб: 16 см. (М.О.Т.)

к.бр.479. **Т.56/сл.130. Скупи**, инв. 2874. Градба северно од бањата, кв: 4,5,15,16/Ф7, от. 1. Под работ се изведени низа од хоризонтални и брановидни линии. Глина песоклива, темно кафено-црно печена. . Perzhita, la fortresse de pece (кај Кукеш), Iliria 1, 1991, Т.II/7. (М.О.Т., 2004, сл.293)

Тип 9. Големо грне, отстапува од останатите облици

к.бр.480. **Т.56/сл.131. Скупи**, инв. 1389. Христијанска базилика, сонда 23, от. 4. Глина пречистена, портокалово печена. (М.О.Т., 2004, сл.294)

Тип 10. Грниња со крушковидно тело и непотенциран раб

к.бр.481. **Т.IX /сл.9. Хераклеја**. локација Партизански гробишта, населба од доцната антика. Грне со раб прстенест. Глина непречистена, лошо печена. Димензии непознати. Датирано е во крај на 6 - почеток на 7 век. (А.Ѓ., Е.Н., 2005, стр.238, сл.9)

к.бр.482. **Т.IX /сл.10. Баргала, с. Козјак.** Епископска базилика, просторија 5 во предворието на базиликата. Грне чиј раб е вертикално извлечен нагоре и многу краток. Глината содржи примеси на крупен песок, светло сиво до бледо кафено печена. Височина: 24,5 см, Пречник на раб: 16,5 см. Датиран е во крај на 6 - почеток на 7 век. (З.Б., 2005, стр.271, сл.10)

к.бр.483. **Т.IX /сл.11. Баргала, с. Козјак**. Епископска базилика, просторија 5 од предворието на базиликата. Грне со слична форма на претходното. Глина со големо количество на крупен песок, светло сиво до бледо кафено печена. Височина: 11,7 см. Датирано е во крај на 6 - почеток на 7 век. (З.Б., 2005, стр.272, сл.11)

к.бр.484. **Т.IX /сл.12. Скупи**, инв. 2466. Кв: 16, 17, 5, 6, 7 / Ф7, 96/Ф8, от. 2. Глина со големо количество на крупен песок, темно сиво-темнокафено печена. 6-ти век. (М.О.Т., Музеј на град Скопје)

Некласифицирани грнија

к.бр.485. **Т.56/сл.132. Стоби.** Театар, ран 5 век. Пречник на раб: 13,5 см, с.височина: 3,8 см. (В.А.С., 1992, сл.1255)

к.бр.486. **Т.56/сл.133. Хераклеја.** Микростанбен кпмплекс над театарот. Северно од градба бр.6. Грнето има издолжено тело, раб тесен и благо закосен нагоре, дно рамно, рачка прстенеста. изработено е рачно. Глина темносиво печена. Пречник на раб: 14 см, височина: 10,5 см. (Т.Ј., 2001, Т.XII)

к.бр.487. **Т.IX /сл.13. Орта џамија, Струмица.** Надвор од средновековната црква -западен сектор. Мало грне или чаша. Работ е едноставно зарамнет од горната страна, тело топчесто, со мала прстенеста рачка на рамото. Глината е средно пречистена, темнокафено печена. Пречник на раб: 10,5 см, височина: 16,2 см. Датирано е во 5-6 век. (М.А., 2003, стр.34, сл.28)

к.бр.488. **Т.56/сл.134. Стакина чешма, Валандово**. Римска куќа. Грнето има топчесто тело, на најширокиот дел од двете страни се сместени две лентести, хоризонтално поставени рачки. Опишано е како црвеникава керамика. Пречник на телото: 16 см. (М.Ш., 1993, стр.180, Т.II, сл.1)

к.бр.489. **Т.56/сл.135. Градиште, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Топчесто грне, наребрено од надворешната страна, најгорното ребро завршува заоблено во функција на раб. пречник на раб: 13 см. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.2/5)

к.бр.490. **Т.IX /сл.14. Св. Еразмо**, **Охрид.** Гроб бр. 39. Датирано е во 7-8 век. Грне работено на колце. Работ е заоблен и извлечен нагоре и кон надвор. Телото е издолжено и неговата ширина не ја надминува ширината на работ. Има неколку врежани, хоризонтални линии на телото. Дно рамно. Глината е средно пречистена, меко печење, во темносива боја. Височина: 12 см, пречник на раб: 8 см, пречник на дно: 7,5 см. Формата отстапува од вообичаените форми на грниња од локалната продулција, кои се следат до крајот на 6 век. (В.М., 1980, сл.755)

Капаци

к.бр.491. **Т.Х /сл.1. Исар-Штип**. Капак. Рачка голема и копчеста, рамна од горната страна. Телото е конично. Груба изработка. Пречник: 12 см, височина: 5 см. (З.Б.)

к.бр.492. **Т.57/сл.1. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Западно од градба бр.5. Фрагмент од капак. Телото е плочесто, со остаток од рачка. Горната површина е украсена длабоко врежани брановидни линии околу работ и прекрстени линии во средишниот дел. Сочуван е дел од натпис на грчки јазик "калос..". Глината е пречистена. На површината има остатоци од темноцрвена боја. Датиран е во 5 век. (Т.Ј., 2001, Т.IV)

к.бр.493. **Т.57/сл.2. Хераклеја.** Микростанбен комплекс над театарот. Градба бр. 8. Фрагмент од капак. телото е плочесто, декорирано со лелеави врежани линии. Глината е светлокафено печена. Пречник: 19 см, дебелина: 1,7 см. Датирано е во крај на 5 - почеток на 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.XXXVII)

к.бр.494. **Т.57/сл.3. Хераклеја**. Микростанбен комплекс над театарот. Источно од градба бр. 8. Фрагмент од капак, недостасува рачката. Телото е биконично профилирано, назабени ивици во функција на декорација. Глината е темносиво печена. Пречник: 13,5 см, с.височина: 4,3 см. Датирано е во 6 век. (Т.Ј., 2001, Т.XXXIX)

к.бр.495. **Т.X /сл.2. Задна Река, с. Витолиште,** прилепско. Станбен објект. Три капаци од питоси. Телото име рамно, со печати од горната страна, со разни форми, изведени со рака или со печати. Рачките се копчести, рамни од горната страна. Изработка доста груба. (Л.К., К.К., 1990, стр.187, сл.8)

к.бр.496. **Т.X/сл.3. Задна Река, с. Витолиште,** прилепско. Станбен објект. Фрагмент од капак за питос. Телото на капакот е рамно, како кај претходните. На него е претставен крст, изведен со едноставно вдлабнување во глината со рака. (Л.К., К.К., 1990, стр.188, сл.9/1)

к.бр.497. **Т.57/сл.4. Скупи**, инв. 1320. Христијанска базилика, кв: 61/Х7. капак со копчеста рачка, тело брановидно. Глина со примеси на песок, темно црвено печена. Изведба лоша, неправилна оформеност на предметот. Пречник на рачка: 2,8 см. Г. Кузманов, садовец. Т. 116/10; Ѓ. Јанковиќ, Аквис, Т.I/17 и сл. 53/б. (М.О.Т., 2004, сл.297)

к.бр.498. **Т.57/сл.5. Скупи**, инв. 3022. Градба северно од бањата, кв: 84,93,94,95/Ф8, от. 2. Капка со копчеста рачка, заоблено профилирана. Глина со песок, портокалово до сиво печена. изработка груба. Пречник на рачката: 4 см. Ѓ. Јанковиќ, Аквис, Т. I/19 и сл. 59, датирано после 585/6 година. (М.О.Т., 2004, сл.301)

к.бр.499. **Т.57/сл.6. Скупи**, инв. 2786. Градба северно од бањата, кв:5/Ф7, 95,96/Ф8, от. 2 и 3. Капак со оздолжена форма. Глина со песок, темно портокалово до темно кафено печена. Пречник на рачка: 3 см. Ѓ. Јанковиќ, Аквис, Т. VI/9. (М.О.Т., 2004, сл.303)

к.бр.500. **Т.57/сл.7. Скупи**, инв. 1767. Христијанска базилика, кв: 92/Х8. Капак со копчеста рачка, тело конусно, неправилно изведено, завршува со потесен прстен на долната страна, наменето да влезе во садот. Глина со ситни примеси на песок, темно црвено до кафено печена. Г. Кузманов, садовец, Т.109/17; М.Поповиќ, рас, сл. 54/12, втора половина на 5 век. (М.О.Т., 2004, сл.305)

к.бр.501. **Т.57/сл.8, Т.X/сл.4. Големо Градиште, с. Коњух.** Доцноантички хоризонт. КС-06-075. Височина: 5,2 см, пречник: 9 см. Капакот е со конусно тело, рачка цилиндрична, извлечена нагоре, завршува со потесен прстен од долната страна, наменет да влезе во садот. Глина кафено печена, со примеси на сребрен момирок. (М.О.Т.)

к.бр.502. **Т.57/сл.9. Големо Градиште, с. Коњух.** Сектор 2, сонда 10А. Височина: 6,5 см, пречник околу 21 см. КС-06-051. Голем капак со калотеста форма на телото, рачка копчеста. Украсен е во два реда брановидни врежани линии, одделени со по една хоризонтална. Глината е кафено печена, со примеси на сребрен момирок. Датиран е во 6 век. (М.О.Т.)

Дна од разни садови

к.бр.503. **Т.58/сл.1. Градиште, с. Пчиња**, кумановско. Рачно изработен сад. Груба фактура и сиво-кафено печење до црвено-кафено во надворешноста. (З.Г., 1989, стр.205, сл.3/8)

к.бр.504. **Т.58/сл.2. Град, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Дно на грне, рамно. Пречник на дното: 9 см. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.3/5)

к.бр.505. **Т.58/сл.3. Град, с. Кучевиште, Скопска Црна Гора**. Дно од голем сад. Тоа е издигнато на ниска нога, со биконична профилација на бочната страна. Пречник на дно: 12 см. (Н.Ч., 1989, стр.190, сл.3/6)

к.бр.506. **Т.58/сл.4. Горни сарај, Охрид**. Инв. К-4888. Сектор Ц/6, кв: 4, 3, 2, рушевински слој. Големо копчесто дно од питос. Глина непречистена, цигла боја печена, без премаз. Пречник на дно: 9 см. (М.О.Т.)

к.бр.507. **Т.58/сл.5. Градиште, с. Стенче,** тетовско. Дното е рамно, со блага прстенеста профилација. Телото е конично. Глина со момирок, темно кафено до црно печена, без премаз. Пречник на дно: 11 см. височина: 6,5 см. (М.О.Т.)

к.бр.508. **Т.58/сл.6. Скупи**, инв. 2899. Градба северно од бањата, кв: 4,5,15,16/Ф7, от. 2. Пречник: 10 см. Рамно дно, масивно, со пластичен прстен кон конусното тело. Груба изработка, на споро витло, глина песоклива, сиво-кафено печена. (М.О.Т., 2004, сл.312)

к.бр.509. **Т.58/сл.7. Скупи**, инв. 2878. Градба северно од бањата, кв: 4,5,15,16/Ф7, от. 1. Пречник: 10 см. Престенесто дно со четириаголна профилација, на конусното тело се изведени три канелури. Глина со примеси на момирок, темно цигла до кафена боја печена. (М.О.Т., 2004, сл.336)

к.бр.510. **Т.58/сл.8. Скупи**, инв. 1495. Градба северно од бањата, кв: 79/Ф8, от. 6. Пречник: 9 см. Големо кпчесто дно од питос. Груба изработка, цигла боја до кафена печена, слоевита, груба изработка со рапава површина. (М.О.Т., 2004, сл.334)

Чаши

к.бр.511. **Т.Х /сл.5. Копачки, Преспа.** Некропола. Регион на Претор и Курбиново. Гроб 2, граден од камен и малтер, покрив од две камени плочи. Чаша со рачка. Тело топчесто, дно рамно, раб извлечен кон надвор, со заоблена бочна страна, рачка лентеста. Глина лошо пречистена, сиво-окер, слабо печена. Датација: според белегзијата од истиот гроб, втора половина на 4 век. (В.Б.Г., 1988 а, стр.190, сл.2/1)

к.бр.512. **Т.Х/сл.6. Дрезга, с. Лопате,** кумановско. Римска некропола, гроб бр. 9. Датиран е во 4 век. Во гробот се најдени монети на Ликиниј (307-323) и Константин I (306-337). Чаша со две рачки. Работ формира лента издигната над биконичното тело, дно тесно и прстенесто, рачките доминираат на телото. Глина светло кафено печена, со темно кафен премаз. Височина: 6,3 см, пречник на раб: 7 см, пречник на дно: 2,6 см. O. Brukner, T. 100/4, 5, 11. (З.Н., 1999, сл.1)

к.бр.513. **Т.58/сл.9. Манастир, Дојран**. Некропола, гроб 1. Чаша со една рачка. Тело со благо биконична форма, дно вовлечено, раб закосен нагоре и кон надвор. Глина црвено печена, со примеси на момирок. Височина: 10 см. Датирана е во 4 век. Кузманов, Садовец, Т. 67/14, датиран во 4-почеток на 5 век. (Е.С., Ѓ.Г., 2005, стр.192, T.IV, сл.1)

Садови со специфичен изглед

к.бр.514. **Т.Х/сл.7. Задна Река, с. Витолиште,** прилепско. Станбен објект. Садот има цилиндрично тело, прстенест раб, рамно дно, две низи од хоризонтални канелури во горниот и во долниот дел од телото, две лентести рачки, кои излегуваат од работ. Глината е портокалово печена. Димензии: 45 x 13 x 15 см. (Л.К., К.К., 1990, стр.184, сл.5)

к.бр.515. **Т.58/сл.10. Градиште, с. Стенче,** тетовско. Телото на садот е цилиндрично и мошне високо. Дното е прстенесто, со помал пречник од пној на телото. Глина со примеси на песок, кафено до сиво печена. Има остатоци од слаб премаз, во вид на вертикални слиени површини при дното. Пречник на дно: 8 см, височина: 21 см. (М.О.Т.)

Иницијали на автори на илустрации од кои се преземени технички цртежи

(Б.А.)	Блага Алексова
(В.А.С.)	Вирџинија Андерсон Стојановиќ
(М.А.)	Маргарита Атанасовска
(И.А.)	Илинка Атанасова
(З.Б.)	Звонко Белдедовски
(В.Б.Г.)	Вера Битракова Грозданова
(Н.Ч.)	Никос Чаусидис
(З.Г.)	Зоран Георгиев
(А.Ѓ., Е.Н.)	Аница Ѓорѓиевска, Енгин Насух
(Т.Ј.)	Томе Јанакиевски
(Л.К., К.К.)	Лилјана Кепеска, Костадин Кепески
(К.К.)	Костадин Кепески
(В.М.)	Владо Маленко
(З.Н.)	Звонко Николовски
(М.О.Т.)	Марина Ончевска Тодоровска
(Е.П.)	Елеонора Петрова
(Е.С., Ѓ.Г.)	Емил Сламков, Ѓорѓи Гушев
(В.С.)	Викторија Соколовска
(Г.С.Д.)	Гордана Спасеска Димитриевска
(М.Ш.)	Мила Шурбановска
(М.Ш., Д.З.)	Мила Шурбановска, Драгиша Здравковски
(Ж.В.)	Жика Винчиќ

IX. Литература

Кратенки

ААА	Athens annals of Archaeology, Athens
AD (ΑΔ)	Αρχαιολογικον δελτον, Athens
ΑΜΘ	Αρχαιολογικο εργο στη Μακεδονια και Θρακη, Tessaloniki
VAMZ	Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb
ГЗФФ	Годишен зборник на Филозофски факултет, Скопје
Гласник САД	Гласник српског археолошког друштва, Београд
ЖА	Жива Антика, Филозофски факултет, Скопје
ЗАМ	Зборник на археолошки музеј на Македонија, Скопје
ИАИ	Известия на археологическия институте, София
ИИМК	Известия на исторически музеи Кюстендил, Кюстендил
МАА	Macedoniae Acta Archaeologica, Македонско археолошко научно друштво, Скопје
MBVF	Münchender Beiträge zur Vor – und Frühgescihte (ed. J.Werner), München
MNJ	Macedonian Numismatic Journal

Б.Алексова	1966	Prosek-Demir Kapija, slovenska nekropola i slovenske nekropole u Makedoniji, Skopje-Beograd 1966
	1975	Баргала, археолошки истаржувања 1966-70, Зборник VII-IX, Археолошки музеј, Скопје 1975, 21-32
	1986	Баргала и средниот тек на р.Брегалница во византиски и словенски период, Штип низ векови, кн.1, Штип 1986
	1995	Loca Sanctorum Macedoniae, култ на мартирите во Македонија од IV до IX век, Скопје 1995
S. Anamali	1979	Keshtjella e Pogradecit, Iliria IX-X, Tirana 1979-1980, 211-237
М.Атанасова	1999	Континуитет на сакрална градежна активност на Орта џамија во Струмица, МАА 15, Скопје 1999, 325- 331
	2003	Каталог од изложба Орта Џамија во Струмица, Струмица 2003
И.Атанасова	2005	Античка некропола на Касарнски Круг-Кочани, МАА 16, Скопје 2005, 211-222
V.Anderson Stojanovic	1992	Stobi, the Hellenistic and Roman Pottery, Princeton 1992
	2005	Golemo Gradiste, Konjuh, Poster Session, Archaeological Institute of America, Boston 2005
С.Антољак	1969	Населувањето на Словените на Балканскиот Полуостров, Историја на македонскиот народ I, Скопје 1969
Б.Бабиќ	1976	Археолошки истражувања на локалитет градиште кај с. Дебреште, МАА 2, Скопје 1976, 251-262
Б.Бабиќ и други	1979	Југословенско - полски археолошки ископувања на кокалитетот Градиште кај с. Дебреште во 1977г., МАА 5, Прилеп 1979, 141-149
F.Barišić	1969	Proces slovenske kolonizacije istočnog Balkana, ANU BiH XII/4, posebna izdanja, Sarajevo 1969

З.Белдедовски	1989	Раднословенски наоди од Штип и неговата најблиска околина, МАА 10, 1985-1986, Скопје 1989, 225-230
	1990а	Брегалничкиот басенво римскиот и раниот средновековен период, Зборник VI, Штип 1990
	1990б	Пролог кон убикацијата на античко Астибо, МАА 11, Скопје 1990, 151-160
	2005	Епископската базилика во Баргала, МАА 16, Скопје 2005, 259-272
V.Bikić	1997	Rezultati zaštitnih arheoloških iskopavanja u Knez Mihajlovoj ulici br.46-48, Singidunum I, Beograd 1997
В.Битракова Грозданова	1966	Римски гроб од Зајас, Зборник на археолошкиот музеј, кн. 4-5,(1961-66), Скопје 1966
	1975	Старохристијански споменици од охридско, Охрид 1975
	1987	Споменици од хеленистичкиот период во СРМ, Скопје 1987
	1988 а	Археолошки ископувања во Преспа во 1967/68, МАА 9, Скопје 1988, 187-202
	1988 б	Ископувања на Голем Град во 1980, МАА 9, Скопје 1988, 203-210
	1989а	Ископувања на Голем Град во 1981-1986, МАА10, Скопје 1989, 101-134.
	1989б	Топографија и урбан развој на Лихнидос, Историја XXV,Скопје 1989
	1989в	Ранохристијанска сакрална архитектура во Преспа, Лихнид 7, Охрид 1989, 29-33
Lj.Bjelajac	1989	Byzantine amphorae in the Serbian Danubian area, Recherches sur la céramique Byzantine, Ecole Française d´Athènes 1989
	1994	Mortaria in the Moesia Danube Valley, Старинар XLIII-XLIV, Београд 1994, 139-148

	1996	Amfore gornjomeziskog podunavlja, Beograd 1996
D.Bojović	1977	Rimska keramika Singidunuma, Beograd 1977
Б.Борисов	1985	Ранновизантиските амфори (IV-VI в) от Сливенски окрьг, Археология 1, София 1985
И.Божилов и др.	1997	Византийските василевси, София 1997
O.Brukner	1981	Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije, Beograd-Novi Sad 1981
Y.Cerova	1987	Kështjella e Gafës në krahinën e Sulovës, Iliria 2, Tirana 1987
В.Цветановски, С.Костоски	2006	Градот Стенче, ранохристијанска епископија на Полог, Македонско наследство 29, Скопје 2006, 30-47
S.Ciglenečki	2000	Tinje nad Loko pri Žusmu, Poznoantična in zgodnjeveska naselbina, Ljubljana 2000
Т.Цвјетићанин	2001	Глеђосана керамика Горње Мезије, Београд 2001
	2006	Late Roman Glazed Pottery, glazed pottery from Moesia Prima, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea and Dardania, Belgrade 2006
F.Curta	2001	The Making of the Slavs, Cambridge, UK 2001
Н.Чаусидис	1989	Новооткриени доцноантички тврдини на Скопска Црна Гора, МАА 10, Скопје 1989
А.Ѓорѓиевска, Е.Насух	2005	Археолошки истаржувања во Хераклеа 1998, МАА 16, Скопје 2005, 225-240
Б.Ђорђевић, Богдановић	1992	О технологији керамике, Гласник САД 9, Београд 1992
G.Davidson	1952	The Minor Objects, Corinth 13, Princeton 1952
Д.Димитријевић	1984	Сапаја, римско и средњевековно утврђење на оструву код Старе Паланке, Старинар XXXIII-XXXIV, Београд 1984, 29-59
P.Dyczek	2001	Roman amphorae of the 1-3 cent. AD found on the Lower Danube, Warszawa 2001
S.Fidanovski	1990	Rimska keramika Ulpijane, Beograd 1990

G.Gasper	1986	Skopsko prizrenska biskupija kroz stoljeća, Zagreb 1986
З.Георгиев	1989	Градиште, с. Пчиња, доцноантичка и рановизантиски кастел, МАА 10, Скопје 1989, 199-214
Д.Герасимовска	1996	Антички куḱи во Македонија, Скопје 1996
M.Guštin	2002	Zgodnji Slovani, Zgodnjesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp, Ljubljana 2002
D.Haniothes	1999	Νήσος Φάγκρου η Πελερίσσα, ΑΔ, τομοσ 49, Β2, Αθήνα 1999
J.W.Hayes	1972	Late Roman Pottery, BSR, London 1972
	1983	The Villa Dionysus Excavations, Knosos; The Pottery, BSA 78, 1983
	1992	Excavations at Sarachane in Istanbul, vol.2, Princeton 1992
	1995	Réflections sur les céramiques paléochrétiennes d'Orient et leurs liens avec La céramique médiévale en Méditerranée, Aix-en-Provence 1995
S.Hidri	1991	Matériaux archéologiques de la bazilique d'Arapaj, Iliria 1-2, Tirana 1991
И.Иванов	1906	Сьеверна Македония , София 1906
Т.Иванов и др.	1969	Разкопки в Сандански през 1960 година, ИАИ XXXI, София 1969
Т.Јанакиевски	2001	Доцноантичка микростанбена целина над театарот во Heraclea Lyncestis, Битола 2001
	2002	Убикација на средновековна Битола (VII-XIVвек), Битола 2003
Ђ.Јанковић	1975	Покретни налази са некрополе и утврђења код Кладова, Старинар XXIV-XXV, (1973-74), Београд 1975
	1981	Подунавски део области Аквиса у VI и поч.VII века, Београд 1981
	1986	Становништво Балкана у VI-VII столећу,

		археолошка истраживања, докторска дисертација, Београд 1986
М.Јованов, Т.Нацев	2001	Пијанец од предисторијата до денес, каталог од изложба, Скопје-Делчево 2001
Л.Јованова, Д.Михаилова	1999	Скупи-источна некропола-истражувања 1994, МАА 15, Скопје 1999, 203-250
A.H.M.Jones	1964	The Later Roman Empire 284-602, vol.I,II, Oxford 1964
В.Кацарова, В.Хаджиангелов	2002	Късноантичен и средновековен некропол край с. Копривлен, Копривлен, том 1, София 2002, 215-231
Л.Кепеска	1995	Резултати од најновите истражувања на средновековната некропола Трпчева црква кај с. Дуње, Мариово, Зборник, Нова серија, Археологија 1, Скопје 1995, 58-59
Л.Кепеска, К.кепески	1990	Доцноантичка градба од Задна Река, прилепско, МАА 11, Скопје 1990, 181-191
К.Кепески	1976а	Villa Rustica во Пештерица кај Прилеп, Маа2, Скопје 1976, 143-156
	1976б	Северозападна некропола на вилата рустика во Пештерица кај Прилеп, МАА 2, Скопје 1976, 205-217
D.Komata	1986	Quelqes traits traditionnels de la céramique ménagère pendant le haut moyen âge Albanais, Iliria 1, Tirana 1986
В.Кондић, В.Поповић	1977	Царичин Град, Београд 1977
Д.Кораќевиќ	2002	Скупи градска територија, Скопје 2002
G.Kuzmanov	1973 а	Типология и хронология на ранновизантиските амфори (IV-VI в.), Археология 1, София 1973
	1973б	Ранновизантиска керамика от Никополис ад Нестум, Археология 4, София 1973
	1992	Die locale Gefässkeramik, in: S.Uenze, Sadovec, MBVF 43, München 1992

K.Lako	1984	La fortresse d'Ohnezmos, Iliria 2, Tirana 1984
В.Любенова	1981	Селището от римската и ранновизантиската епоха, Перник, том 1, БАН, София 1981
В.Лилчиќ	1994а	Античка патна мрежа во СР Македонија, Археолошка карта на Македонија, том 1, МАНУ, Скопје 1994
	1994б	Размислувања околу убикацијата на Транупара, Културно наследство 17/18, Скопје1994, 33-47
	1996	Научно истражувачки проект Северозападна Македонија во доцната антика и средниот век, Полог, кичевија, Порече, Македонско наследство 2, Скопје 1996, 53-84
	2003	Ранохристијанска црква, Скопје 2003
M.Mackensen	1992	Amphoren und Spatheia von Golemanovo Kale. In: S.Uenze, Die spätantiken Befestigungen von Sadovec, MBVF Bd.43, München 1992
	1993	Die Spätantiken Sidillata und Lampentöpfereien von El Mahrine (Nordtunesien), Studien zur Nosrdafrikanischen feinkeramik des 4. bis 7. Jahrhunderts, München 1993
Љ.Максимовић	1980	Северни Илирик у 6 веку, ЗВИ 19, Београд 1980
В.Маленко	1976	Нови археолошки наоди на локалитетите Козлук, Габавци и Св. Еразмо, МАА 2, Скопје 1976, 219-234
	1978	Осврт врз извршените работи во 1975 г. на ранохристијанската трикорабна базилика и раносредновековна некропола на локалитетот Св. Еразмо, МАА 3, 125-141
	1980	Од археолошкото богатство на СР Македонија, каталог од изложба, Скопје 1980, 131
	1989	Ранохристијански објекти во Охрид и охридско, Лихнид 7, 1989

D.Makropoulu	1991	Western Cemetery of Thessalonika, Archaeological research on Langadha street in 1991, ΜΑΘ 5, Thessaloniki 1991
Е.Манева	1979	Хераклеја, неколку типови и форми на елинистичка и римска керамика, Битола 1979
	1986	Средновековна некропола кај базилика Де во Хераклеја, Историја XXII-1, Скопје 1986
	1988	За карактерот на времетраењето на источното, доцноантичко предградие од Хераклеја, МАА 9, Скопје 1988, 175-186
	1989а	Базиликата Д од Хераклеја, Лихнид 7, 1989
	1989б	Некропола од крајот на антиката од Хераклеја Линкестис, МАА 10, Скопје 1989, 161-179
И.Микулчиќ	1974	Доцноримски гробови од Скупи, ГЗФФ, кн.26, Скопје 1974
	1982	Скопје со околните тврдини, Скопје 1982
	1995	Варвари во Македонија во доцната антика, ГЗФФ Т.48, Скопје 1995, 239-254
	1996	Средновековни градови и тврдини во Македонија, Скопје 1996
	1999	Антички градови во Македонија, Скопје 1999
	2003	Стоби, антички град, Скопје 2003
И.Микулчиќ, Н.Никуљска	1978	Рановизантиски град на Маркови Кули на Водно, МАА 4 , Прилеп 1978
	1979	Рановизантиски град Маркови Кули на Водно кај Скопје-Истражување 1977, МАА 5, Прилеп 1979, 65-74
	1983	Маркови кули, Водно, МАА 6, Скопје 1983, 123-133
И.Микулчиќ-М.Билбија	1987	Маркови кули, Водно, МАА 7-8, Скопје 1987, 205-220
S.Николовски	1999	Statio Lamud, Дрезга-некропола од римски период, Каталог од изложба, Куманово 1999

Г.Острогорски	1959	Историја Византије, Београд 1959
	1970	Из византијске историје, историографије и проспографије, Београд 1970
М.Ончевска Тодоровска	2001	Скупи во 6 век преку движен материјал (монети и керамика), Македонско наследство бр.17, Скопје 2001, 70-81.
	2002	Ancient Scupi near Skopje", 8th EAA Annual Meeting,Thessaloniki, Hellas, 2002, 250-251
	2003	Macedonian Gray Terra Sigillata, an agreement of proximityfor Eastern and Western European material culture, 9th EAA Annual Meeting, St. Petersburg, Russia, 2003, 48
	2004	Доцноантичка грнчарија од Скупи (втора половина на 4-6 век), Скопје 2004
	2007	Дистрибуција на керамички импорт во Р. Македонија во доцната антика, МАА 18 (во печат)
	2007	Камени садови од Скупи (6 - ран 7 век), Македонско наследство бр.30, Скопје 2007, 43-52.
Ф.Папазоглу	1957	Македонски градови у римско доба, ЖА књ.1, Скопје 1957
	1988	Илирска и албанска краљевина, Илири и Албанци, Београд 1988, 145-173
Th.N.Pazaras	1994	Excavation of a Cemetery at Limori, Epanomi, ΑΜΘ 8, Athens 1994
	1997	Ανασκαφή νekροταφείου στη θέση Λιμορι Επανομης, ΑΜΘ 11, Athens 1997
L.Perzita	1986	Keshtjella e Bushatit, Ilitia 2, Tirana 1986
	1991	La fortresse de Pece dans la base Antiquité et du Moyen âge, Iliria 1, Tirana 1991
Е.Петрова	1987	Еден доцноримски гроб од околината на Куманово, МАА 7-8, Скопје 1987, 97-108

	1990	Дрезга - Куманово, во светлината на новите проучувања на северномакедонскиот процтор, МАА 11, Скопје 1990, 133-149
В.Поповић	1988	Албанија у касној антици, Илири и Албанци, Београд 1988, 201-251
М.Поповић	1987	Светиња, нови подаци о рановизантијском Виминацијуму, Старинар XXXVIII, Београд 1987
	1999	Tvrđava Ras, Beograd 1999
C.Preda	1980	Callatis-necropola romano-bizantinã, Bucureşti 1980
Д.Рашковић	2001	Налази из касноантичког периода на локалитету Конопара, Археолошка налазишта Крушевца и околине, Крушевац-Београд 2001
К.Ристов	2006	Археолошки истражувања на населба Градиште, с. Таор, Македонско наследство 29, Скопје 2006, 30-47
H.S.Robinson	1959	The Athenian Agora v, Pottery of the Roman Period, Chronology, Princeton 1959
I.Rygoir	1997	Hèritages et innovations dans le décor des dérivees-dessigillées paléochrétiennes, La céramique médiévale en Méditerranée, Aix-en –Provance 1997
A.Sazanov	1995	Les amphores de l'Antiquité tardive et du moyen âge: continuité ou rupture? Le cas de la mer Noire. La céramique médiévale en Méditeranée. Aix-en-Provance 1995
Е.Сламков, Ѓ.Гушев	2005	Римски гробови од дојранско, МАА 16, Скопје 2005, 189-210
A.Simossi, J.E.Empereur	1987	Fouilles sous-marines franco-grecques du port antique de Thassos, AAA XX, Athèns 1987
В.Соколовска	1986	Исар Марвинци и повардариетото во античко време, Скопје 1986
Г.Спасовска Димитриоска	1989	Античката некропола кај Карбуница кичевско, МАА 10, Скопје 1989, 143-152

Л.Стаикова	1989	Производство и разпространение на т.н. македонска сива тера сигилата по долината на Горна Струма, ИИМК, Кюстендил 1989
Срејовић, и др.	1981	Гамзиград, Старинар XXXI/1980, Београд 1981, 65-77
M.Suić	1976	Antički grad na Istočnom Jadranu, Zagreb 1976
М.Шурбановска	1993	Римска куќа од Валандово, МАА 13, Скопје 1993
	1999	Стакина чешма-керамички наоди, МАА 15, Скопје 1999, 251-260
М.Шурбановска, Д.Здравковски	1996	Римски гробови од западната некропола во Стоби, ископувања 1992, МАА 14, Скопје 1996, 91-112
М.Томовић	1984	Текија, керамика са утврђења, Старинар 33-34, 1982-93, Београд 1984
S.Uenze	1992	Die spätantiken Befestigungen von Sadovec (Bulgarien), MBVF Bd.43, Műnchen 1992, von K.Dietz, J,Jurukova, G.Kuzmanov, M.Mackensen, H.Todorova, V.Vasilev, V.Velkov, J.Werner.
М.Васић	1984	Чезава - Castrum Novae, Старинар XXXIII-XXXIV, Београд 1984, 91-121
В.Велков	1959	Градът в Тракия и Дакия през късната античност (IV-VI в.), София 1959
Ж.Вжарова	1965	Славјани и Праблгари по данни на кекрополите от VI-XI в. на територијата на Блгария, София 1965
С. Врионис	1999	Славянското общтество на Балканите (VI-VII в.), София 1999
C.Wiliams	1989	Anemurium, The Roman and Early Byzantine Pottery, Wettern, Belgium 1989
J.Wiseman	1993	Municipal tribes and citizenship in Roman Macedonia, Ancient Macedonia, vol.3, Thessaloniki 1993

Употребени технички термини

Африканска црвена грнчарија: Луксузна грнчарија, црвено печена, со премаз, има и втиснати орнаменти. Потекло на производство е регионот на Картагина, денешен северен Тунис, од крај на 1-ви до 7-ми век.

Доцноримска источна сигилата: Луксузна грнчарија, црвено печена, со премаз, произведувана во 5-ти и 6-ти век во источен Медитеран (Мала Азија, Грција).

глеѓ: Глазура на грнчарски садови, произведена од оловен оксид на претходно премачкан сад со бакарна или железна боја. Глазурата од глеѓ ја добива бојата од претходно премачканиот слој.

грнчарија: Глинени садови. Дел од керамички производи, направени од глина, произведени со печење.

Македонска сива грнчарија: Сиво печена грнчарија со специфични форми и декорации, концентрирана во солунскиот регион. Произведувана е низ доцен 4-ти и цел 5-ти век. Позната е од средина на 20-ти век.

момирок: (лат., итал., фр., гер., англ., mica)
Значи трошка, зрнце, блескав минерал, составен од алуминиумов силикат и калиум, светкав, често пати со метален сјај. Момирокот се употребува заради термичка отпорност на повисока температура. Обично има сребрен и златен момирок.

премаз: Нанесен слој на течна глина врз површината на глинениот сад. Нанесувањето се врши со четка. Интензитетот на сјајност на премазот варира, а може да биде и мат.

X. Техничка документација

1. Табли со илустрации

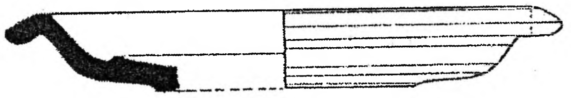

Стоби
сл.1

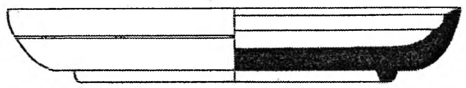

Горни Сарај, Охрид
сл.2

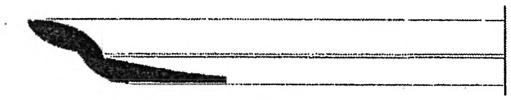

Стоби
сл.3

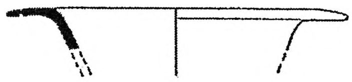

Стоби
сл.4

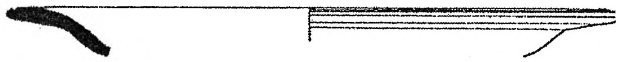

Стоби
сл.5

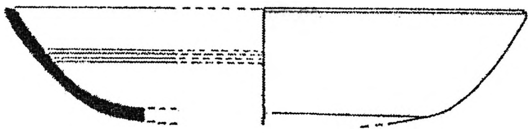

Стоби
сл.6

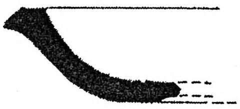

Стоби
сл.7

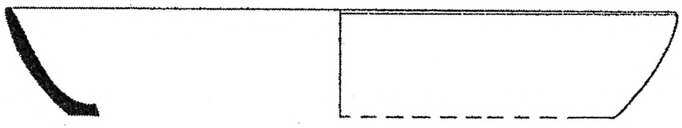

Стоби
сл.8

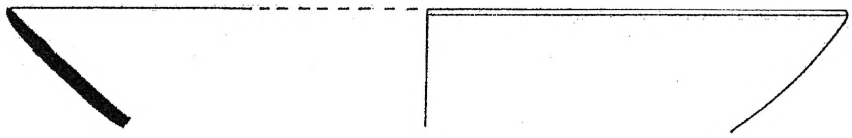

Стоби
сл.9

Африканска црвенопечена грнчарија

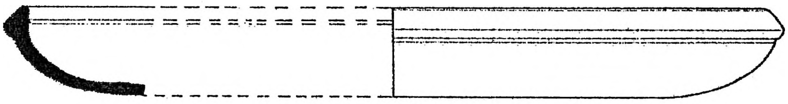

Стоби
сл.10

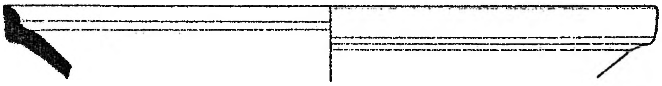

Стоби
сл.11

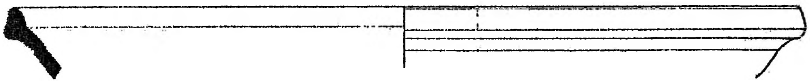

Стоби
сл.12

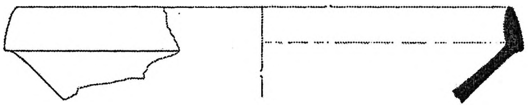

Хераклеја
сл.13

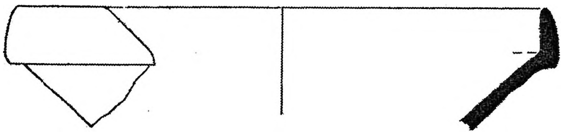

Хреаклеја
сл.14

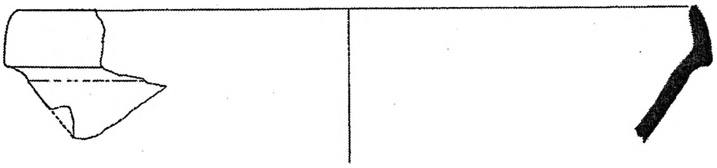

Хераклеја
сл.15

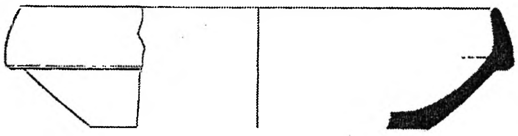

Хераклеја
сл.16

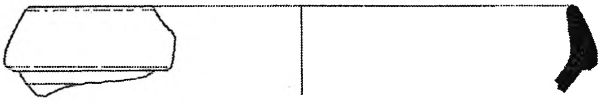

Хераклеја
сл.17

Африканска црвенопечена грнчарија

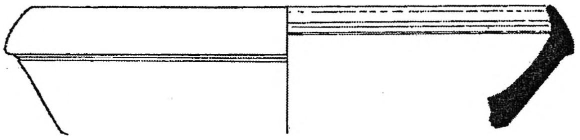

Хераклеја
сл.18

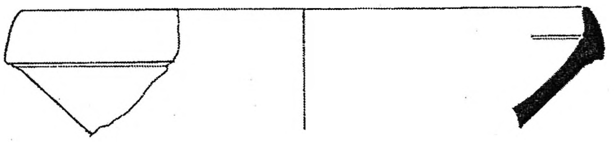

Хераклеја
сл.19

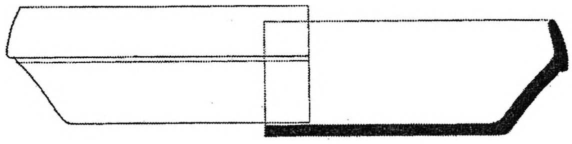

Хераклеја
сл.20

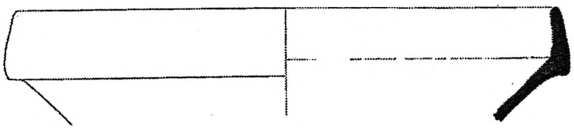

Хераклеја
сл.21

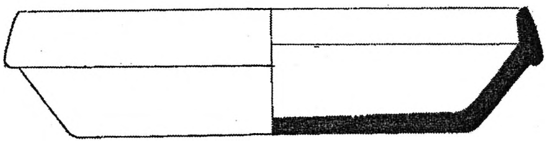

Хераклеја
сл.22

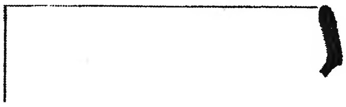

Хераклеја
сл.23

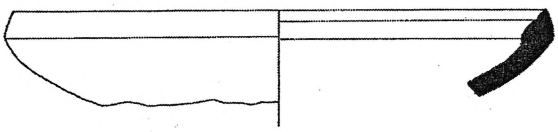

Горни Сарај, Охрид
сл.24

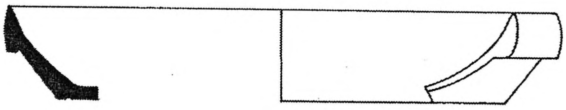

Скупи
сл.25

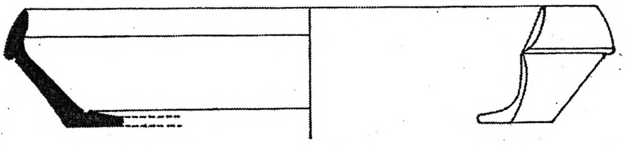

Скупи
сл.26

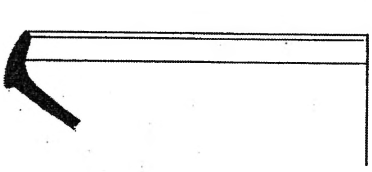

Скупи
сл.27

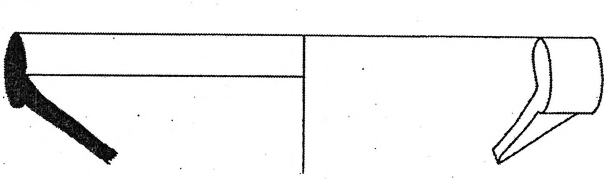

Скупи
сл.28

Африканска црвенопечена грнчарија

T. 4

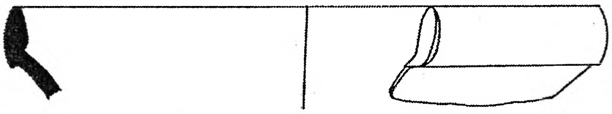

Скупи
сл.29

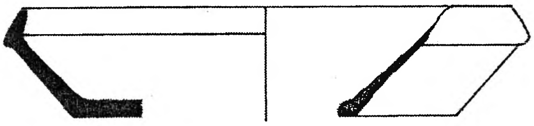

Скупи
сл.30

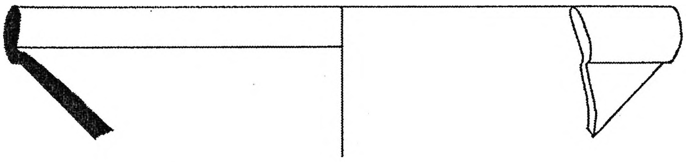

Скупи
сл.31

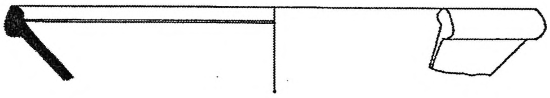

Скупи
сл.32

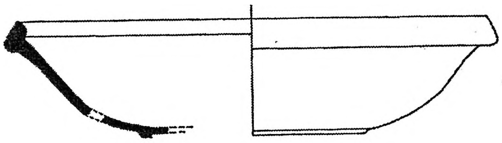

Скупи
сл.33

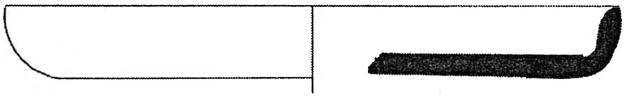

Горни Сарај, Охрид
сл.34

Стоби
сл.35

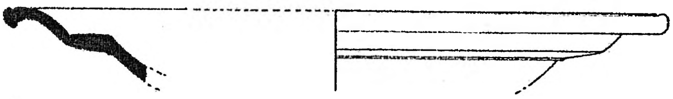

Стоби
сл.36

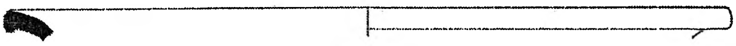

Стоби
сл.37

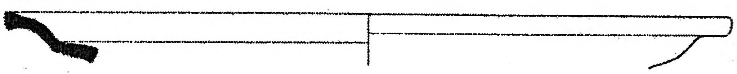

Стоби
сл.38

Африканска црвенопечена грнчарија

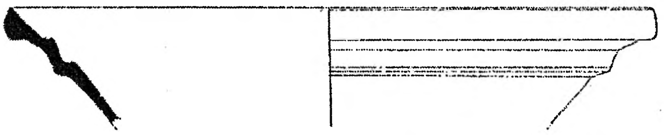

Стоби
сл.39

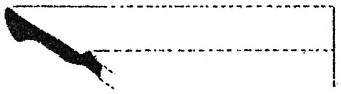

Стоби
сл.40

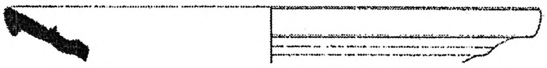

Стоби
сл.41

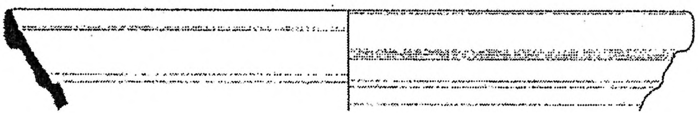

Стоби
сл.42

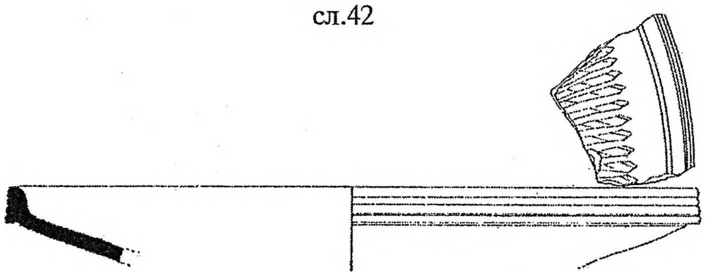

Стоби
сл.43

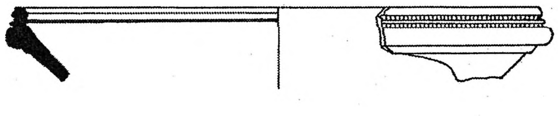

Скупи
сл.44

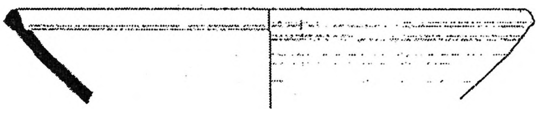

Скупи
сл.45

Африканска црвенопечена грнчарија

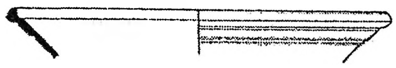

Стоби
сл.46

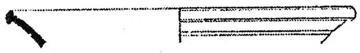

Стоби
сл.47

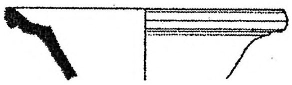

Стоби
сл.48

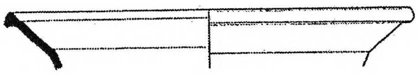

Стоби
сл.49

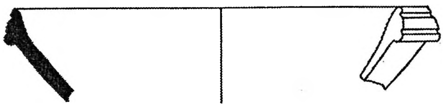

Скупи
сл.50

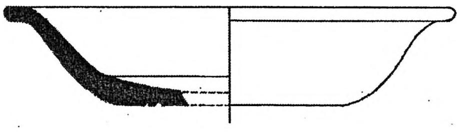

Скупи
сл.51

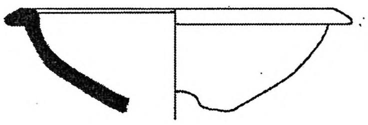

Скупи
сл.52

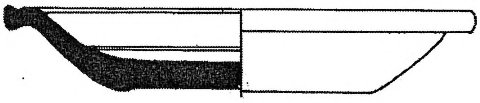

Скупи
сл.53

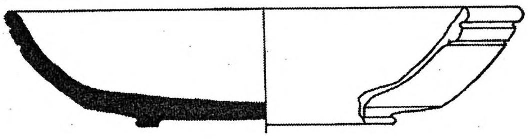

Скупи
сл.54

Африканска црвенопечена грнчарија

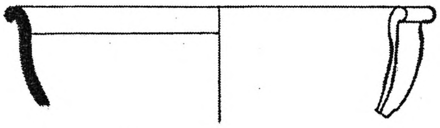

Скупи
сл.55

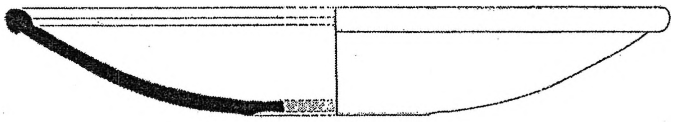

Стоби
сл.56

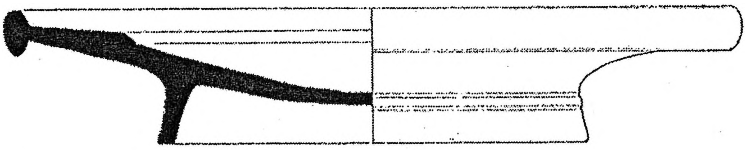

Стоби
сл.57

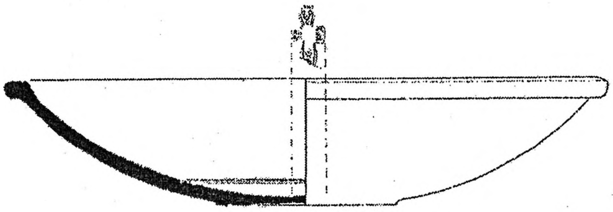

Стоби
сл.59

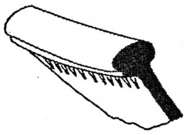

Големо Градиште, Коњух
сл.58

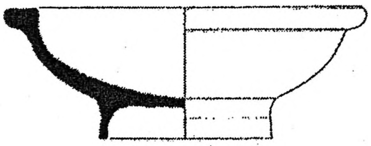

Стоби
сл.60

Горни сарај Охрид
сл.61

Африканска црвенопечена грнчарија

T.8

Стоби
сл.62

Стоби
сл.63

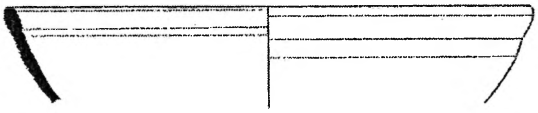

Стоби
сл.64

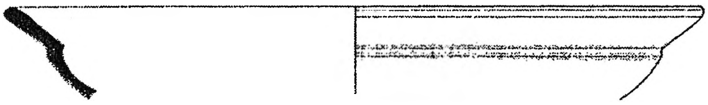

Стоби
сл.65

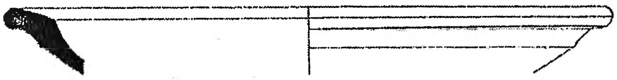

Стоби
сл.66

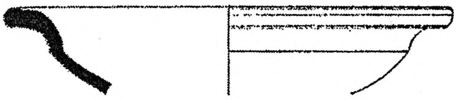

Стоби
сл.67

Стоби
сл.68

Доцноримска Ц грнчарија

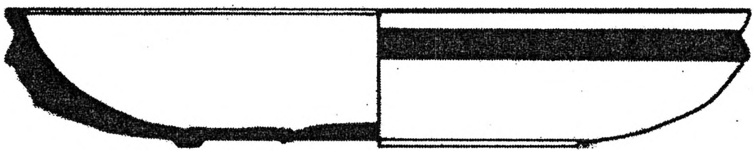

Хераклеја
сл.69

Стоби
сл.70

Стоби
сл.71

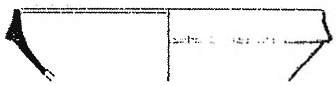

Стоби
сл.72

Стоби
сл.73

Стоби
сл.74

Стоби
сл.75

Доцноримска Ц грнчарија

Стоби
сл.76

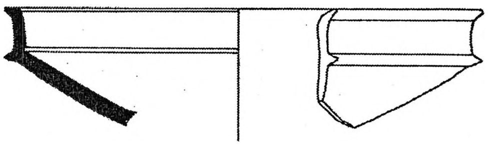

Скупи
сл.77

Стоби
сл.78

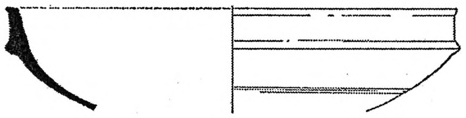

Исар, Марвинци
сл.79

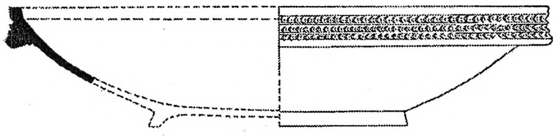

Исар, Марвинци
сл.80

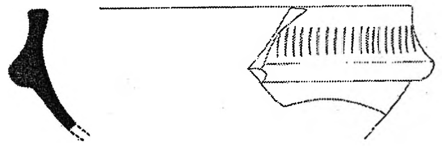

Исар, Марвинци
сл.81

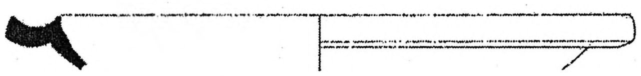

Стоби
сл.82

Доцноримска Ц грнчарија

Стоби
сл.83

Стоби
сл.84

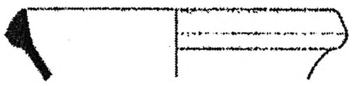

Стоби
сл.85

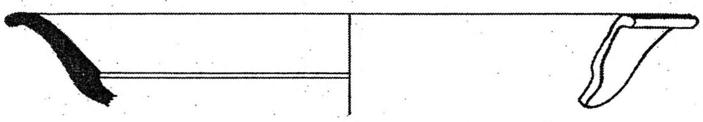

Скупи
сл.86

Доцноримска Ц грнчарија

T.12

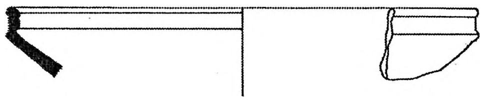
Скупи
сл.1

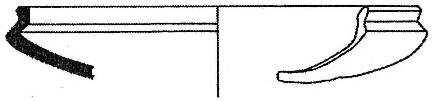
Скупи
сл.2

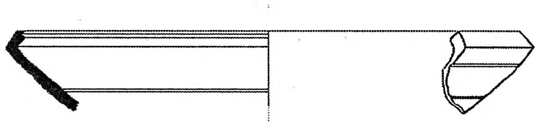
Скупи
сл.3

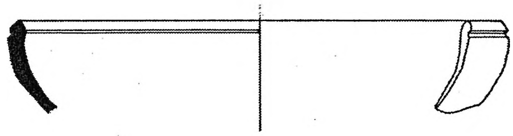
Скупи
сл.5

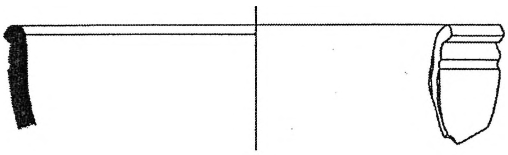
Скупи
сл.6

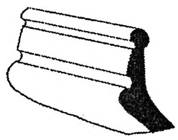
Големо Градиште, Коњух
сл.4

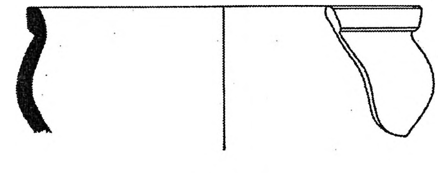
Скупи
сл.7

Скупи
сл.8

Длабоки чинии со премаз

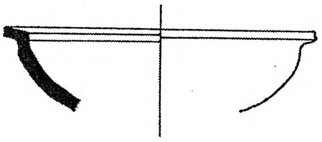

Скупи
сл.9

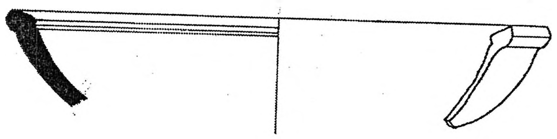

Скупи
сл.10

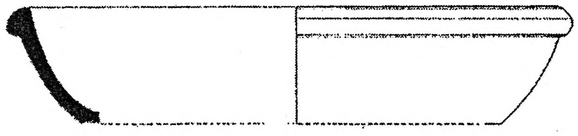

Стоби
сл.11

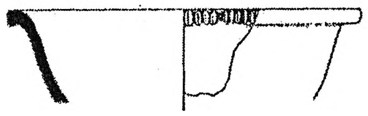

Стоби
сл.12

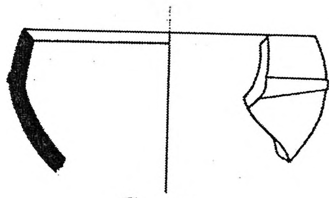

Скупи
сл.13

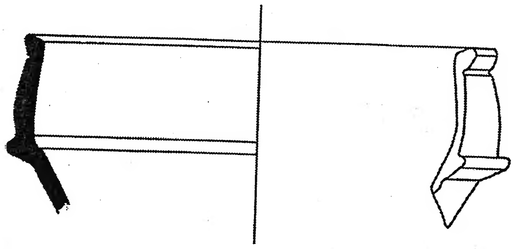

Скупи
сл.14

Длабоки чинии со премаз

Т.14

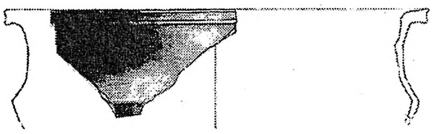

Хераклеја
сл.1

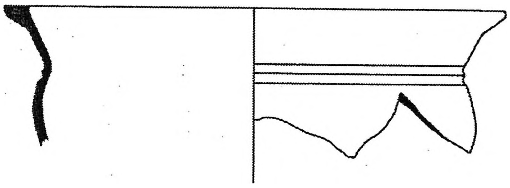

Скупи
сл.2

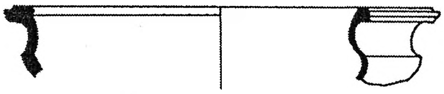

Скупи
сл.3

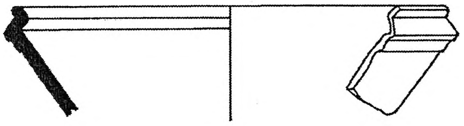

Скупи
сл.4

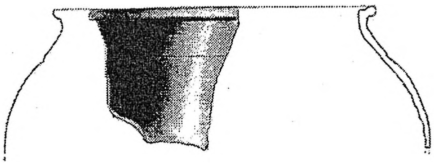

Хераклеја
сл.5

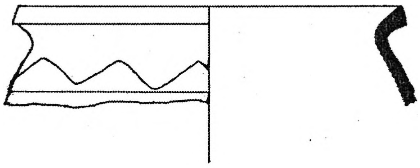

Горни Сарај, Охрид
сл.6

Кржалица, Карбуница
сл.7

Мазнета грнчарија без премаз

Т. 15

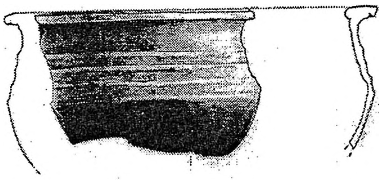

Хераклеја
сл.1

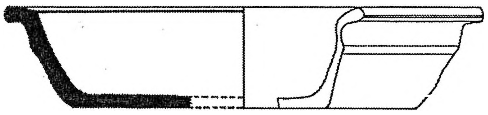

Скупи
сл.2

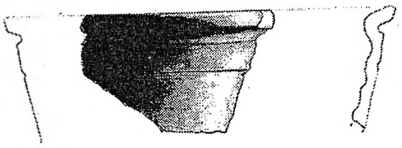

Хераклеја
сл.3

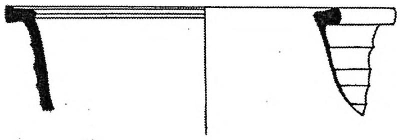

Скупи
сл.4

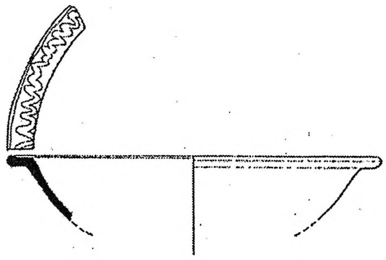

Стоби
сл.5

Стоби
сл.6

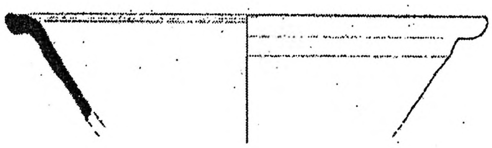

Стоби
сл.7

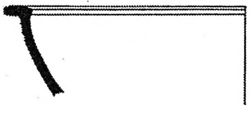

Скупи
сл.8

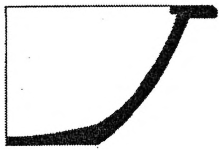

Големо Градиште, Коњух
сл.9

Длабоки чинии без премаз

Т. 16

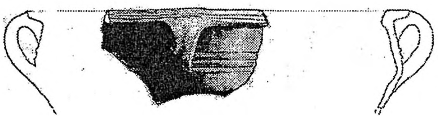

Хераклеја
сл.10

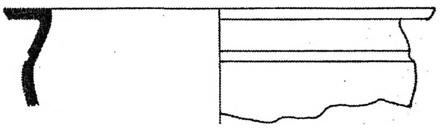

Скупи
сл.11

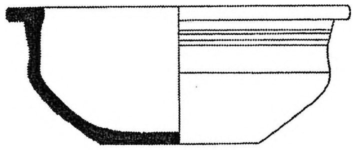

Големо Градиште, Коњух
сл.12

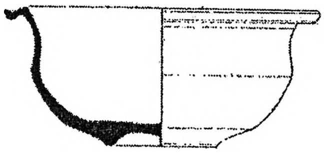

Стоби
сл.13

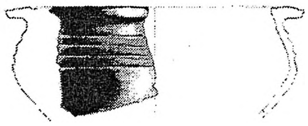

Хераклеја
сл.14

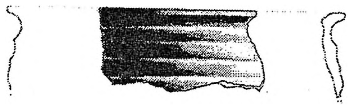

Хераклеја
сл.15

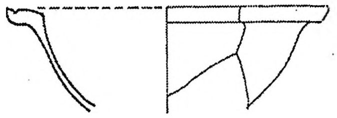

Стакина чешма, Валандово
сл.16

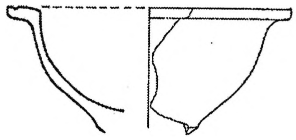

Стакина чешма, Валандово
сл.17

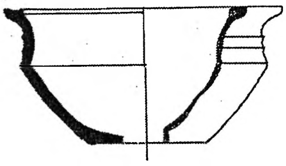

Скупи
сл.18

Стоби
сл.19

Длабики чинии без премаз

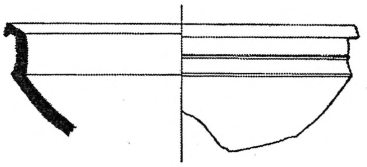

Скупи
сл.20

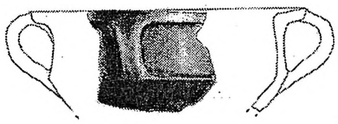

Хераклеја
сл.21

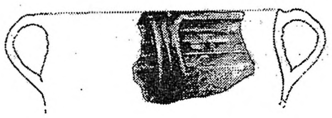

Хераклеја
сл.22

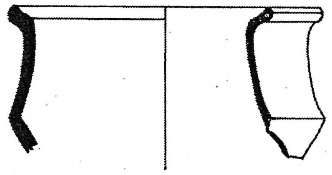

Скупи
сл.23

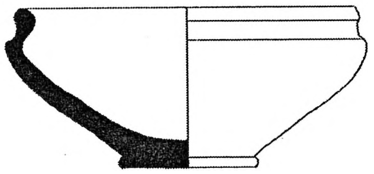

Големо Градиште, Коњух
сл.24

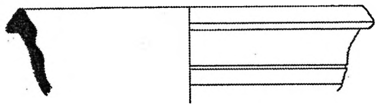

Скупи
сл.25

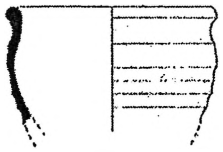

Стоби
сл.26

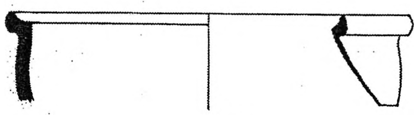

Скупи
сл.27

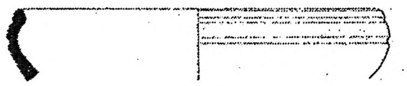

Стоби
сл.28

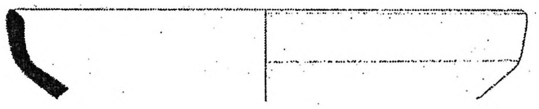

Стоби
сл.29

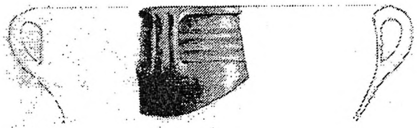

Хераклеја
сл.30

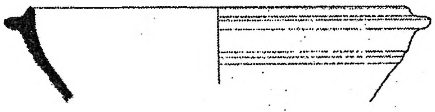

Стоби
сл.31

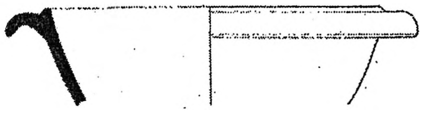

Стоби
сл.32

Длабоки чинии без премаз

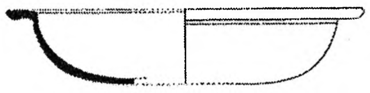

Стоби
сл.1

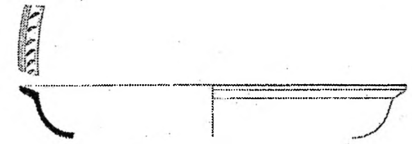

Стоби
сл.2

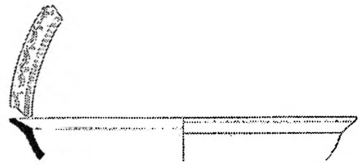

Стоби
сл.3

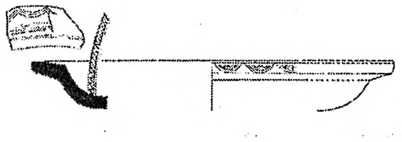

Стоби
сл.4

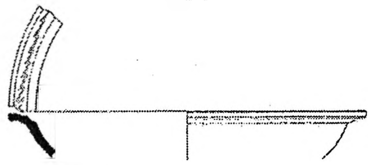

Стоби
сл.5

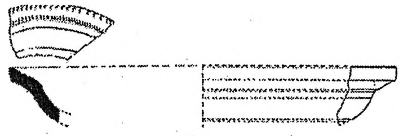

Стоби
сл.6

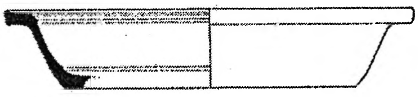

Стоби
сл.7

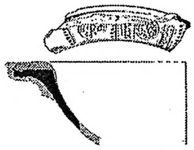

Стоби
сл.8

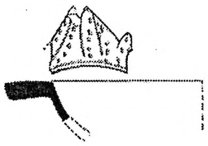

Стоби
сл.9

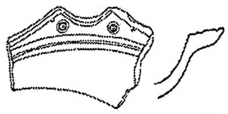

Стакина чешма, Валандово
сл.10

Македонска сива грнчарија

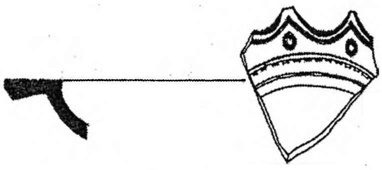

Скупи
сл.11

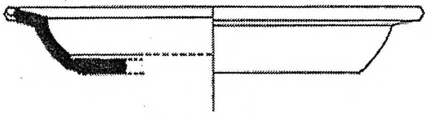

Скупи
сл.12

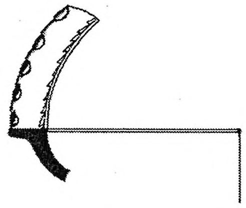

Скупи
сл.13

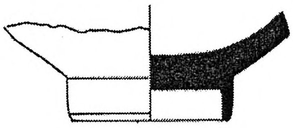

Горни Сарај, Охрид
сл.14

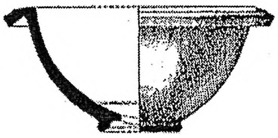

Стоби
сл.15

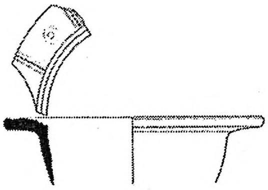

Стоби
сл.16

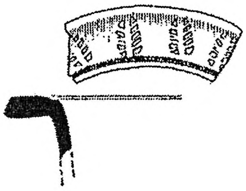

Стоби
сл.17

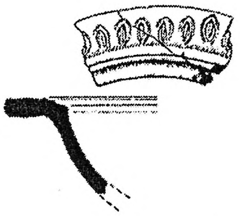

Стоби
сл.18

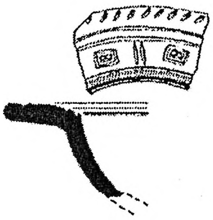

Стоби
сл.19

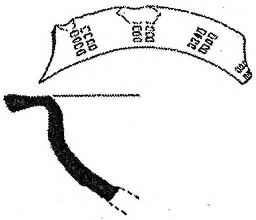

Стоби
сл.20

Македонска сива грнчарија

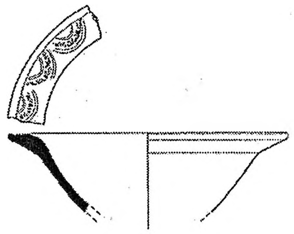

Стоби
сл.21

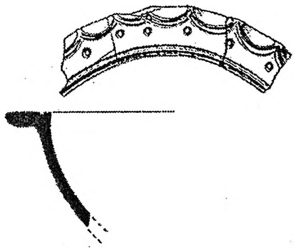

Стоби
сл.22

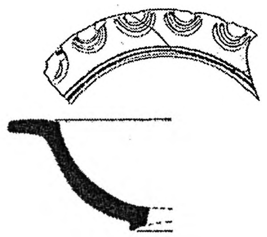

Стоби
сл.23

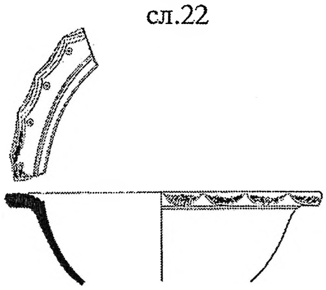

Стоби
сл.24

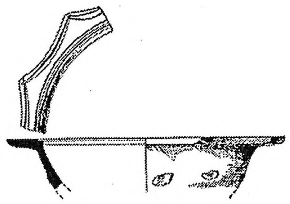

Стоби
сл.25

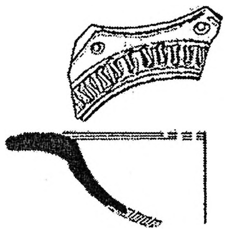

Стоби
сл.26

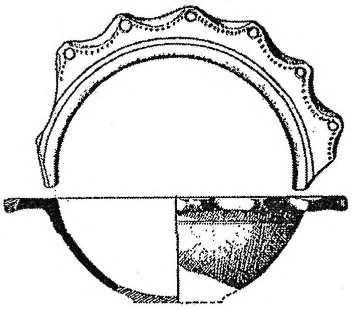

Стоби
сл.27

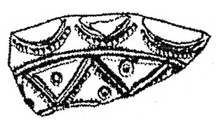

Стоби
сл.28

Македонска сива грнчарија

Т. 21

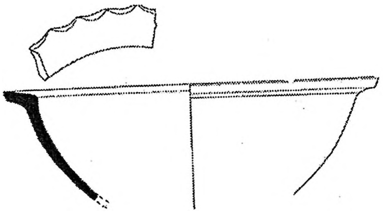

Стоби
сл.29

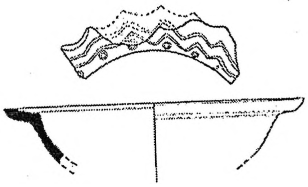

Стоби
сл.30

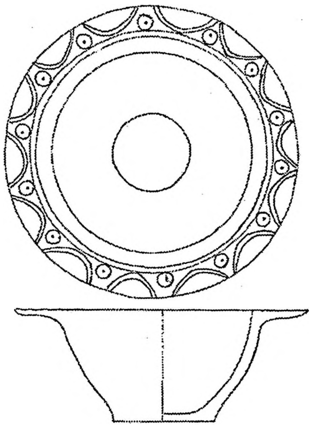

Касарнски Круг, Кочани
сл.31

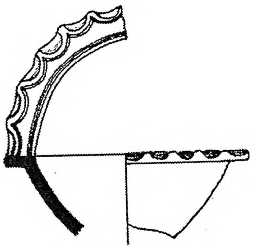

Скупи
сл.32

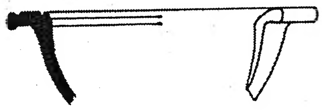

Скупи
сл.33

Големо Градиште, Коњух
сл.34

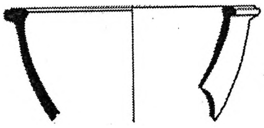

Скупи
сл.35

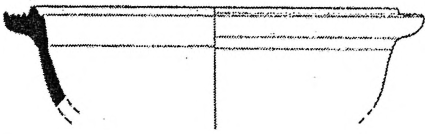

Стоби
сл.36

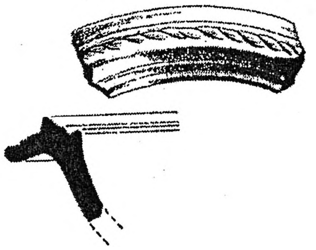

Стоби
сл.37

Македонска сива грнчарија

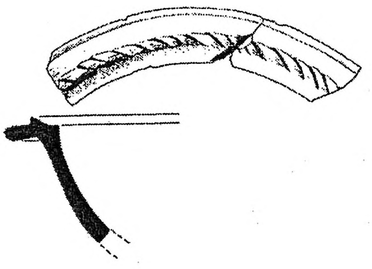

Стоби
сл.38

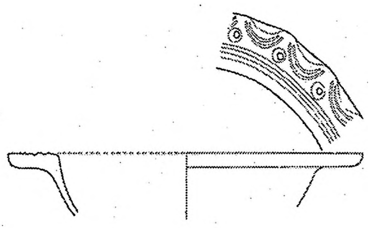

Стакина чешма, Валандово
сл.39

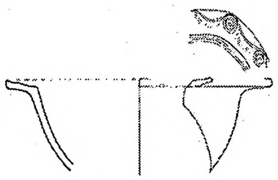

Стакина чешма, Валандово
сл.40

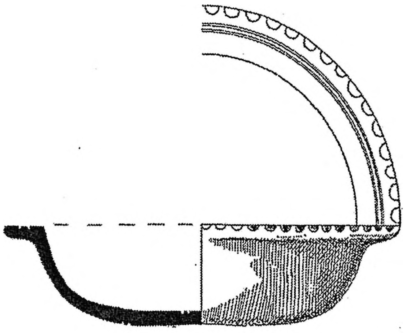

Манастир, Дојран
сл.41

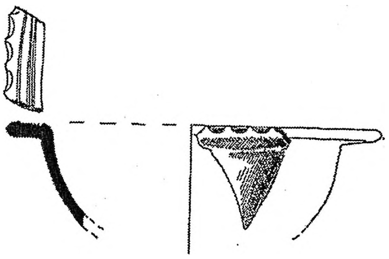

Манастир, Дојран
сл.42

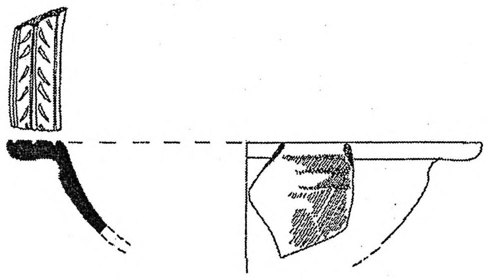

Манастир, Дојран
сл.43

Македонска сива грнчарија

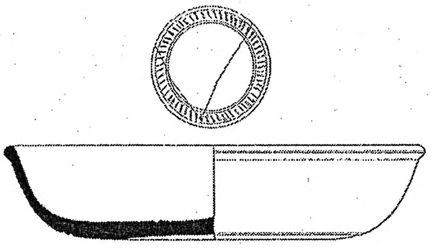

Стоби
сл.44

Стоби
сл.45

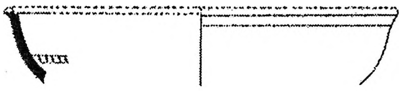

Стоби
сл.46

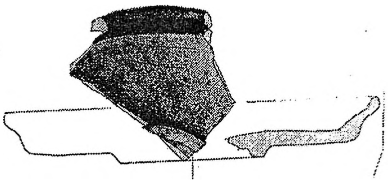

Хераклеја
сл.47

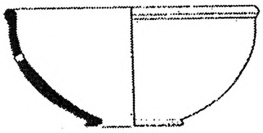

Стоби
сл.48

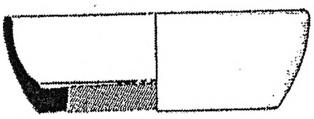

Стоби
сл.49

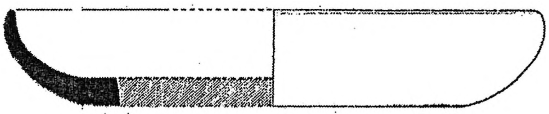

Стоби
сл.50

Стоби
сл.51

Горни Сарај, Охрид
сл.52

Македонска сива грнчарија

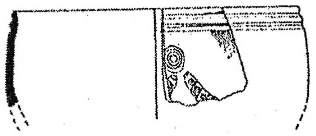

Стоби
сл.53

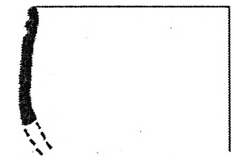

Скупи
сл.54

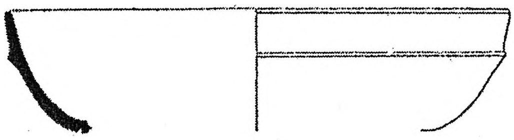

Стоби
сл.55

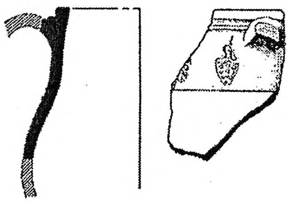

Стоби
сл.56

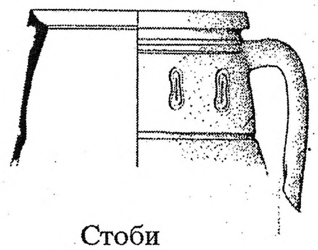

Стоби
сл.57

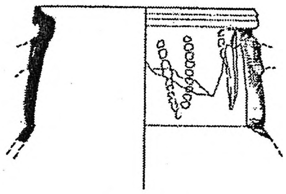

Стоби
сл.58

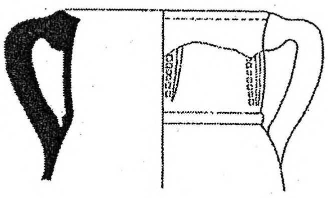

Стоби
сл.60

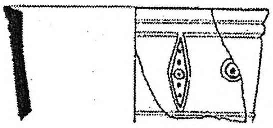

Стоби
сл.61

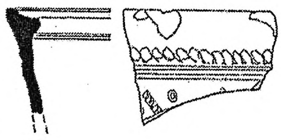

Стоби
сл.62

Македонска сива грнчарија

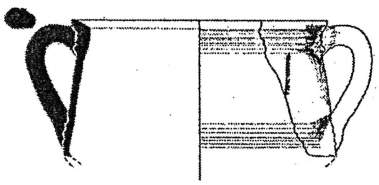

Стоби
сл.63

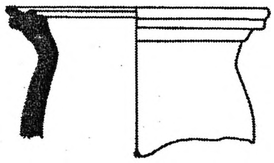

Скупи
сл.64

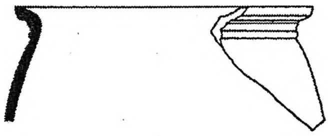

Скупи
сл.65

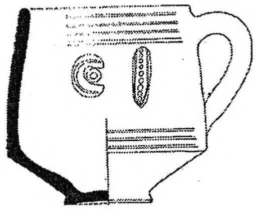

Исар, Марвинци
сл.66

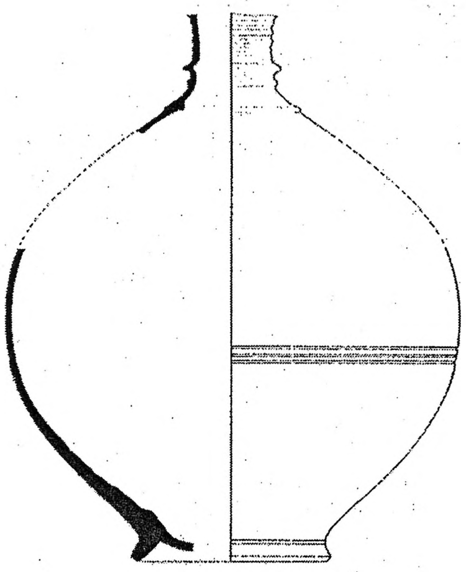

Стоби
сл.67

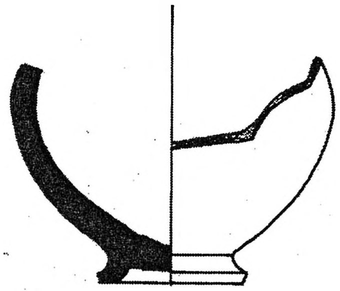

Скупи
сл.68

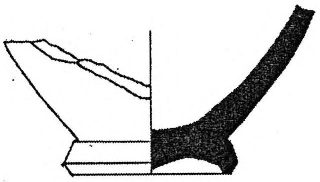

Горни Сарај, Охрид
сл.69

Македонска сива грнчарија

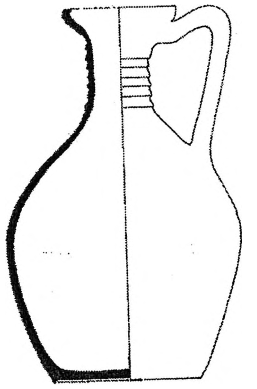

Исар, Марвинци
сл.70

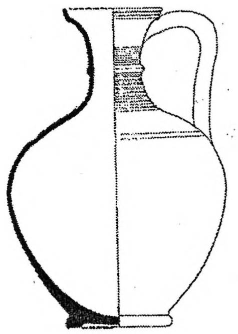

Исар, Марвинци
сл.71

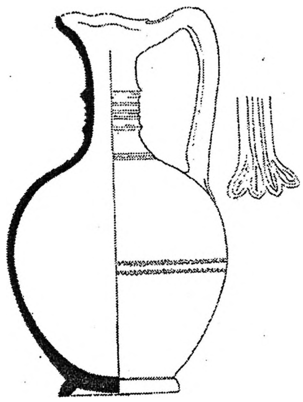

Исар, Марвинци
сл.72

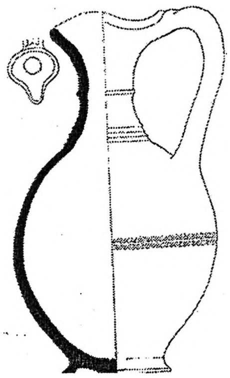

Исар, Марвинци
сл.73

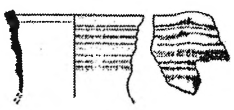

Стоби
сл.74

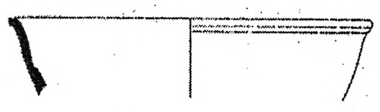

Стоби
сл.75

Македонска сива грнчарија

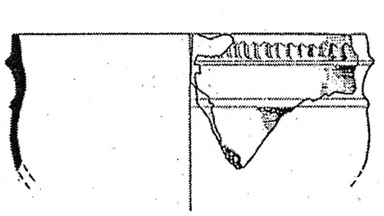

Стоби
сл.76

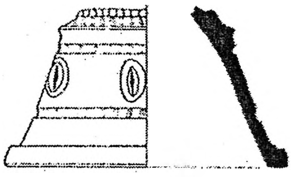

Стоби
сл.77

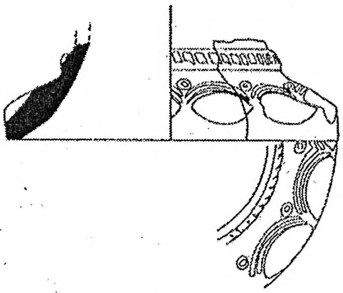

Стоби
сл.78

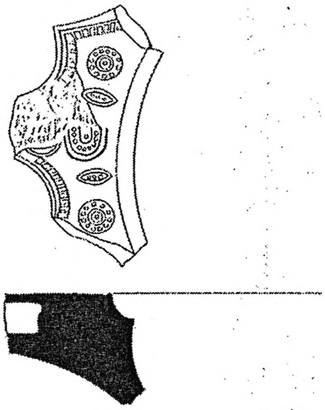

Стоби
сл.79

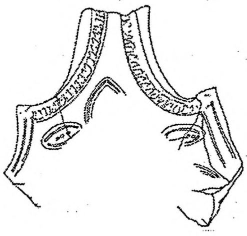

Стакина чешма, Валандово
сл.80

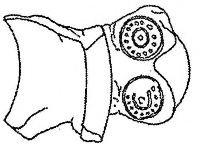

Стакина чешма, Валандово
сл.81

Македонска сива грнчарија

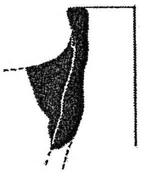

Стоби
сл.1

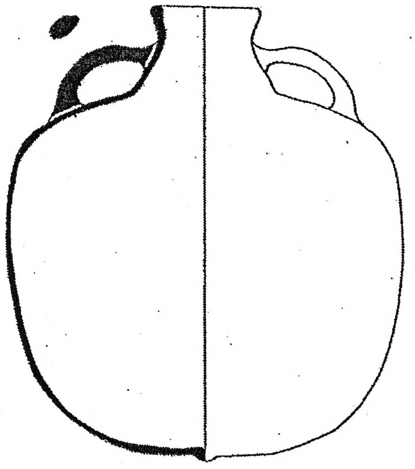

Стоби
сл.2

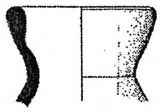

Стоби
сл.3

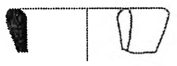

Скупи
сл.4

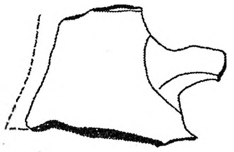

Скупи
сл.5

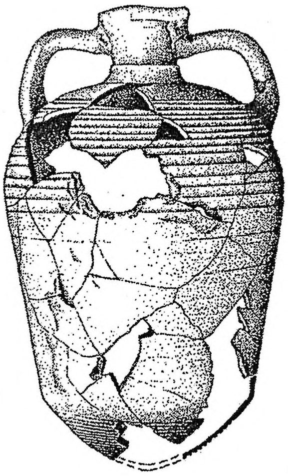

Градиште, Пчиња
сл.6

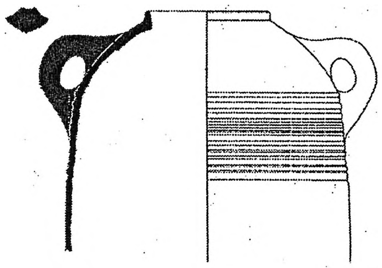

Стоби
сл.7

Амфори

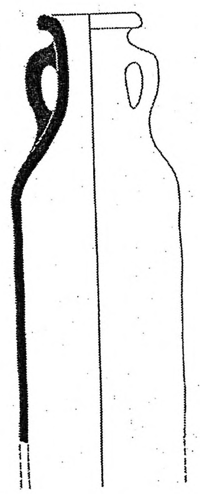

Стоби
сл.8

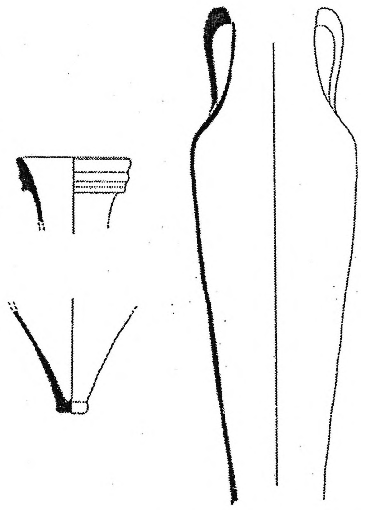

Стоби
сл.9

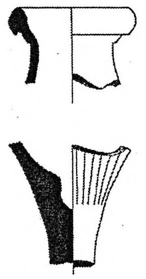

Скупи
сл.10

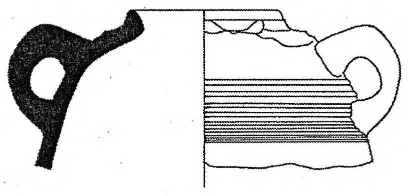

Скупи
сл.11

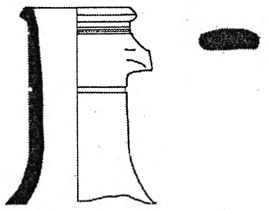

Скупи
сл.12

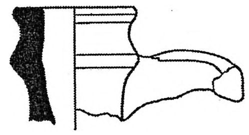

Скупи
сл.13

Амфори

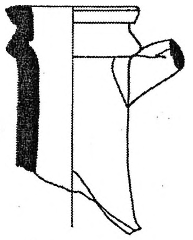

Скупи
сл.14

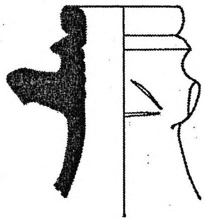

Скупи
сл.15

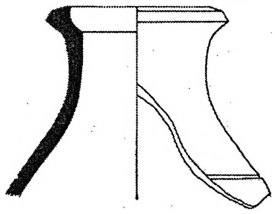

Скупи
сл.16

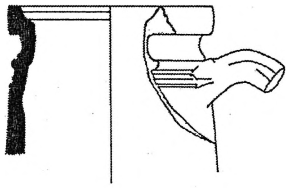

Скупи
сл.17

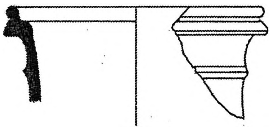

Скупи
сл.18

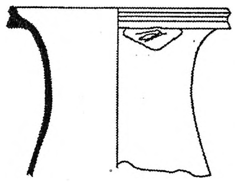

Скупи
сл.19

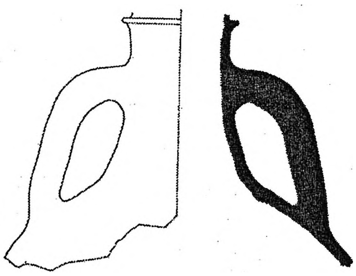

Хераклеја
сл.20

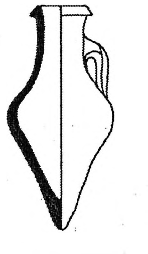

Градиште, Таор
сл.21

Амфори

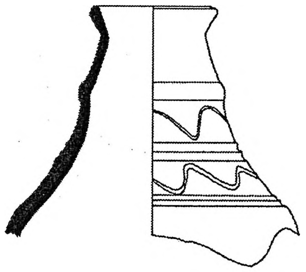

Скупи
сл.1

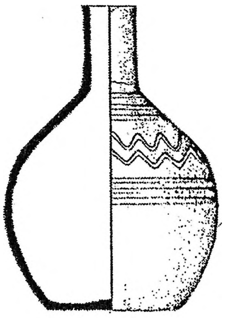

Стоби
сл.2

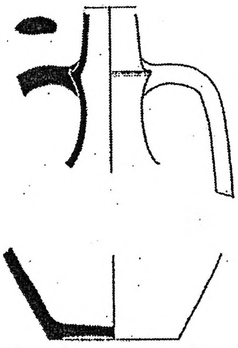

Стоби
сл.3

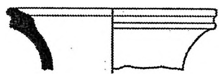

Скупи
сл.4

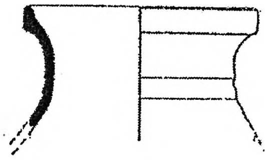

Стоби
сл.5

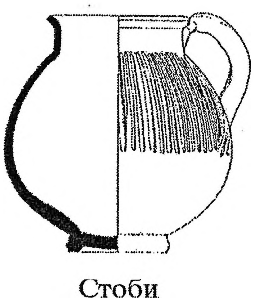

Стоби
сл.6

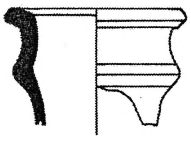

Скупи
сл.7

Стомни

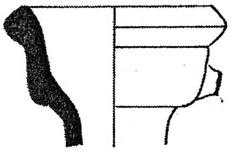

Градиште, Стенче
сл.8

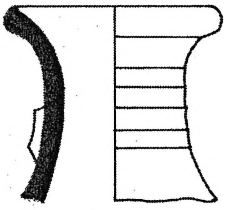

Скупи
сл.9

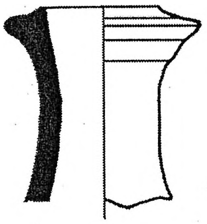

Скупи
сл.10

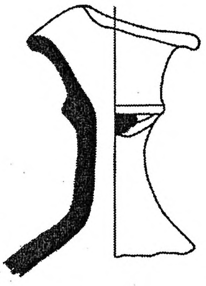

Скупи
сл.11

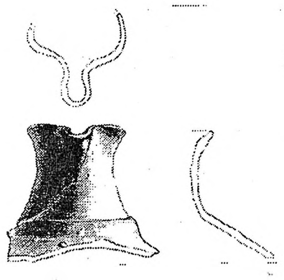

Хераклеја
сл.12

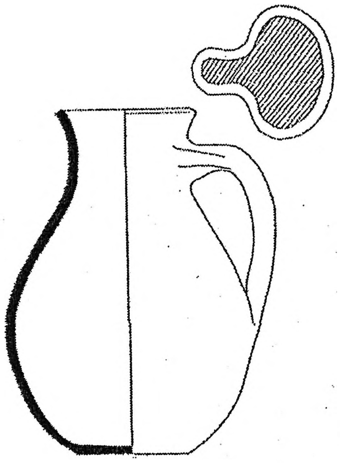

Стоби
сл.13

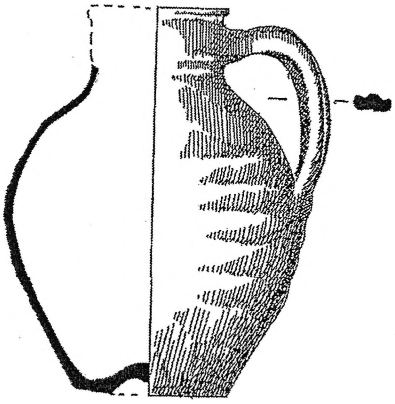

Манастир, Дојран
сл.14

Стомни

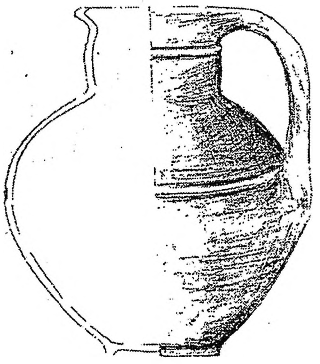

Мотичански Дол, Дреново
сл.15

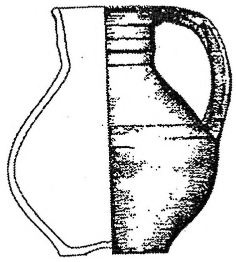

Градиште Чаир Рид, Тремник
сл.16

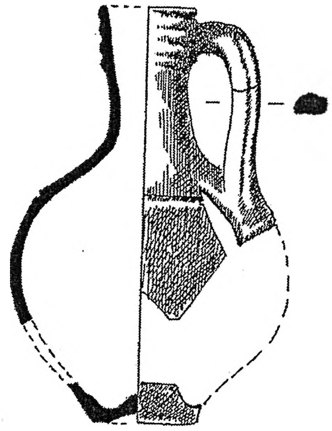

Манастир, Дојран
сл.17

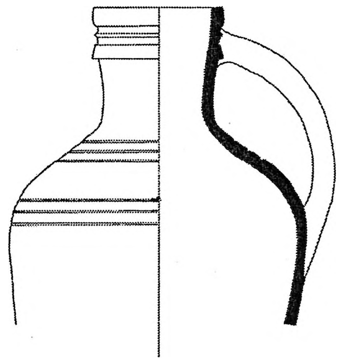

Горни Сарај, Охрид
сл.18

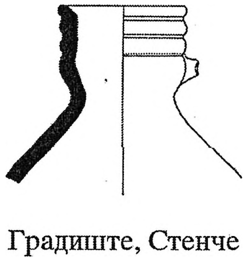

Градиште, Стенче
сл.19

Стомни

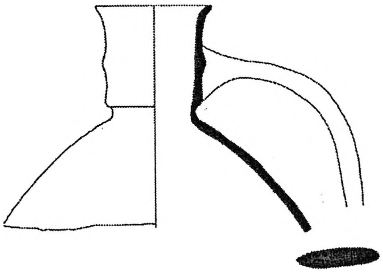

Горни Сарај, Охрид
сл.20

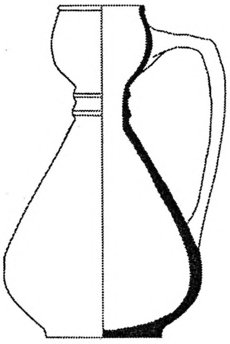

Горни Сарај, Охрид
сл.21

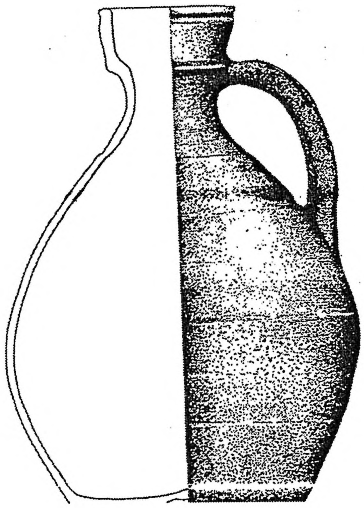

Градиште Чаир Рид, Тремник
сл.22

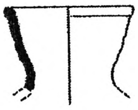

Стоби
сл.23

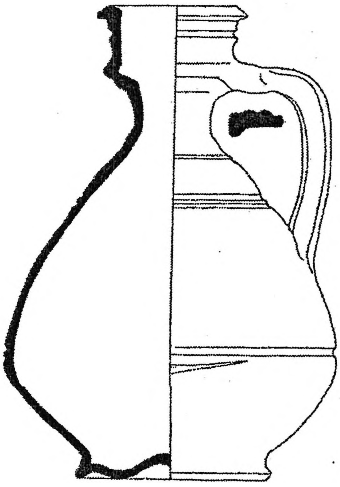

Манастир, Дојран
сл.24

Стомни

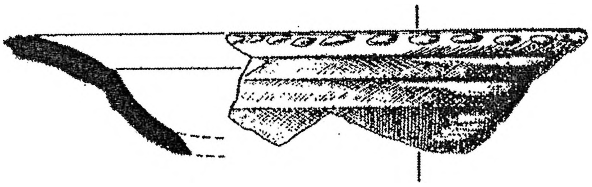

Стоби
сл.1

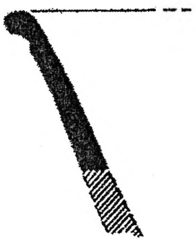

Стоби
сл.2

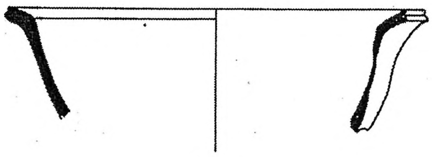

Скупи
сл.3

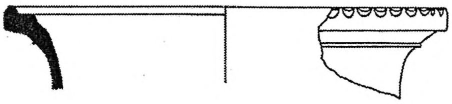

Скупи
сл.4

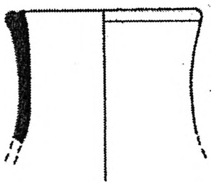

Стоби
сл.5

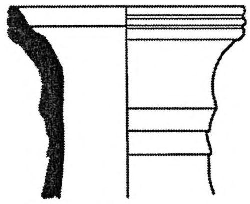

Скупи
сл.6

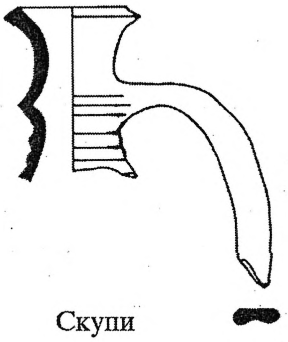

Скупи
сл.7

Глеѓосана грнчарија

Т.36

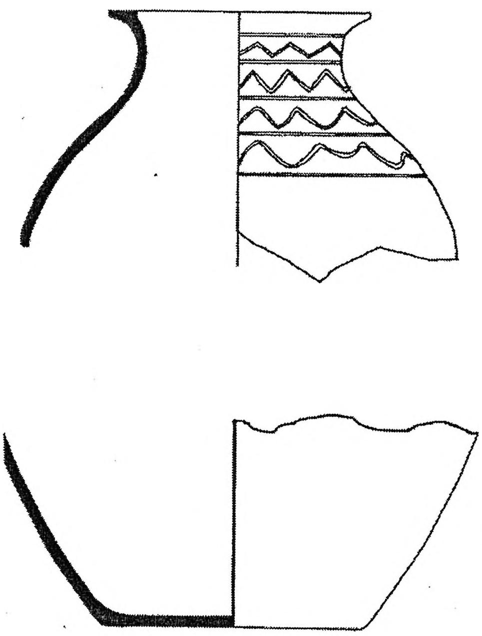

Скупи
сл.8

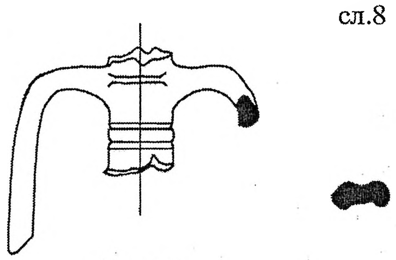

Скупи
сл.9

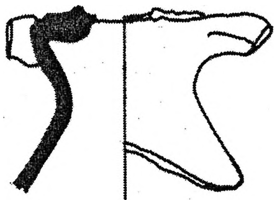

Скупи
сл.10

Стоби
сл.11

Глеѓосана грнчарија

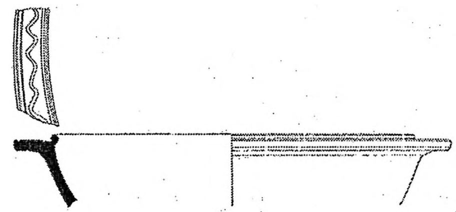

Стоби
сл.1

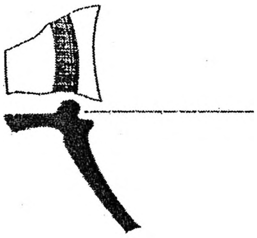

Стоби
сл.2

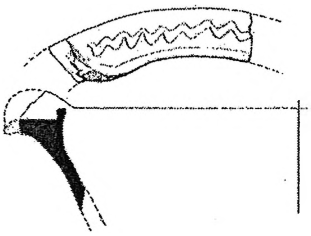

Стоби
сл.3

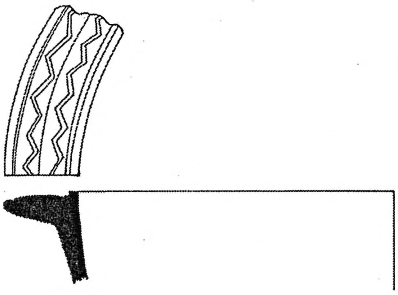

Скупи
сл.4

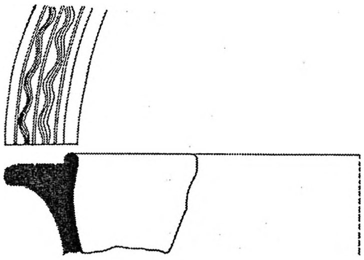

Скупи
сл.5

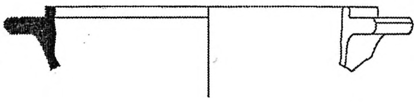

Скупи
сл.6

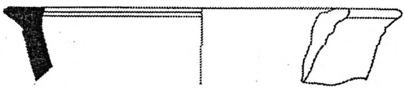

Скупи
сл.7

Садови за триење

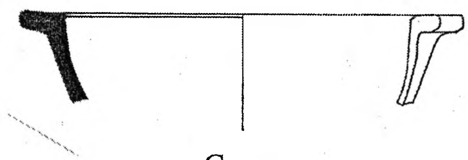

Скупи
сл.8

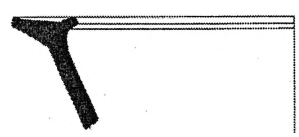

Скупи
сл.9

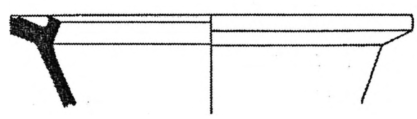

Скупи

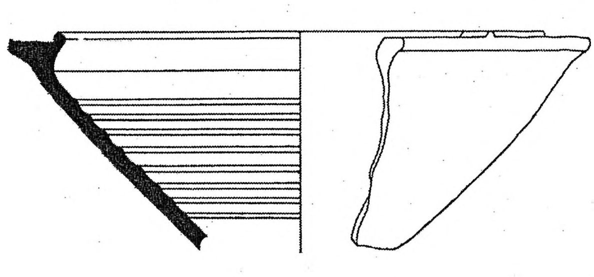

Скупи
сл.11

Садови за триење

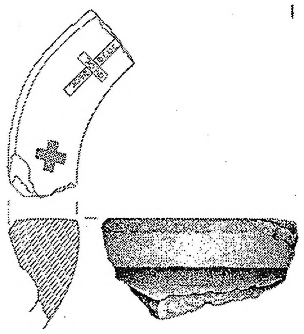

Градиште, Пчиња
сл.1

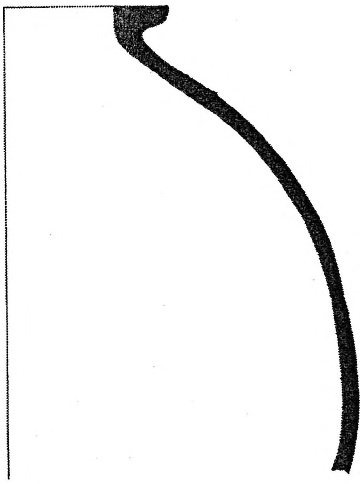

Маркови Кули, Водно
сл.2

Маркови Кули, Водно
сл.3

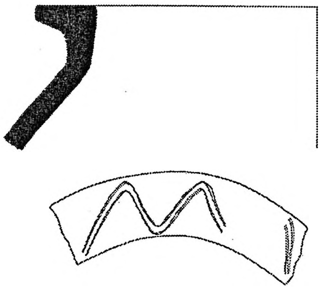

Градиште, Стенче
сл.4

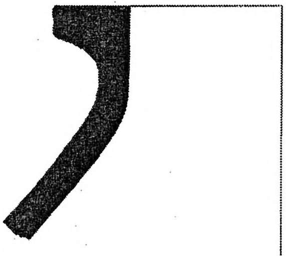

Градиште, Стенче
сл.5

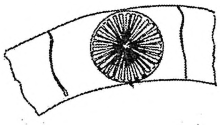

Градиште, Стенче
сл.6

Питоси

Т. 40

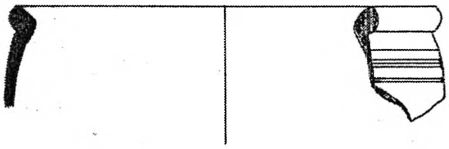

Скупи
сл.7

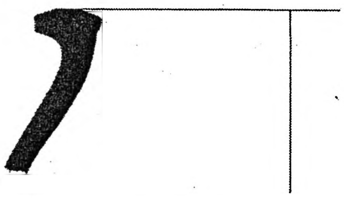

Скупи
сл.8

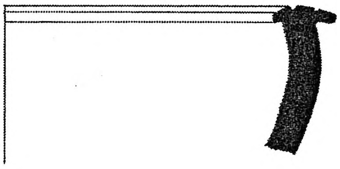

Горни Сарај, Охрид
сл.9

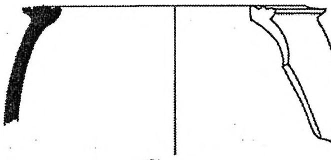

Скупи
сл.10

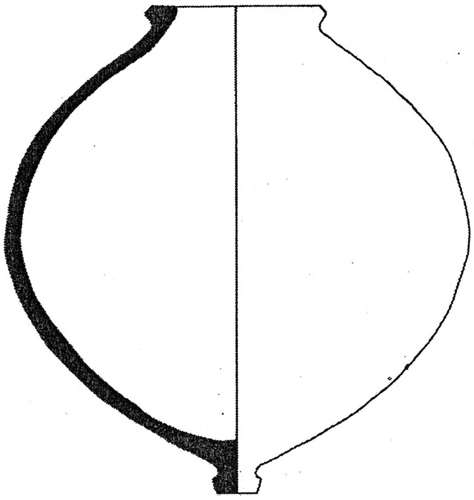

Градиште, Таор
сл.11

Питоси

Хераклеја
сл.1

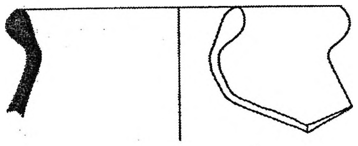

Скупи
сл.2

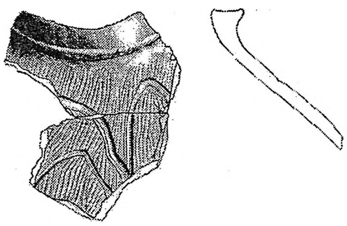

хераклеја
сл.3

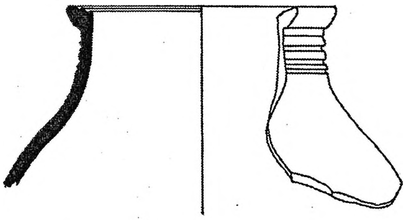

Скупи
сл.4

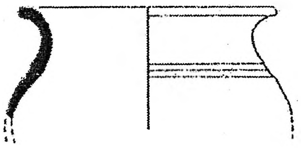

Стоби
сл.5

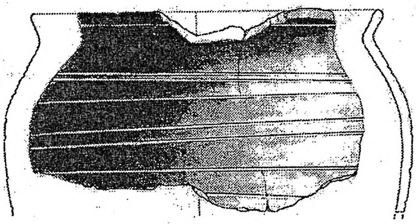

Хераклеја
сл.6

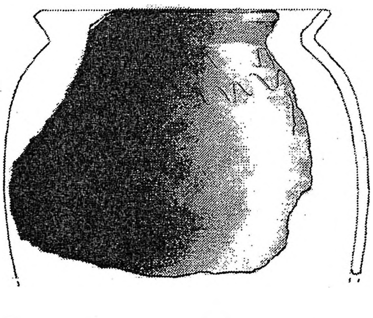

Хераклеја
сл.7

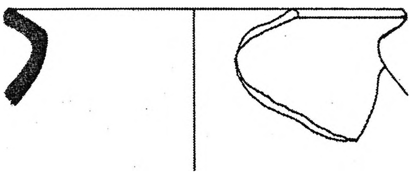

Скупи
сл.8

Грнињa со премаз

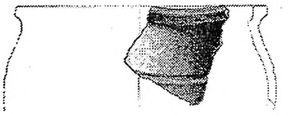

Хераклеја
сл.9

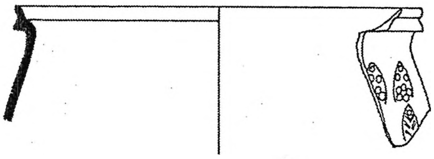

Скупи
сл.10

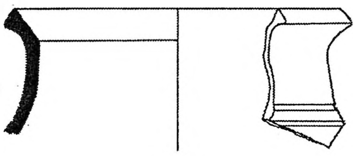

Скупи
сл.11

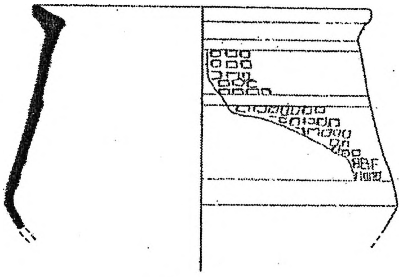

Стоби
сл.12

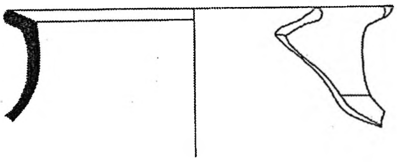

Скупи
сл.13

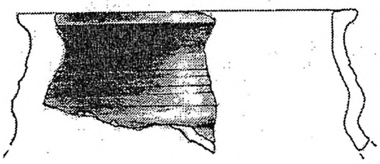

Хераклеја
сл.14

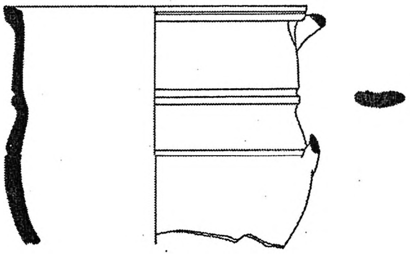

Скупи
сл.15

Хераклеја
сл.16

Грништа со премаз

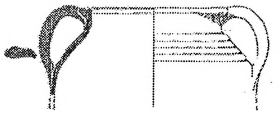

Стоби
сл.1

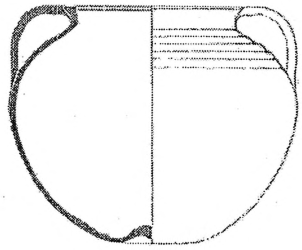

Стоби
сл.2

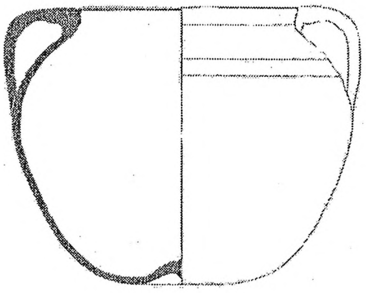

Стоби
сл.3

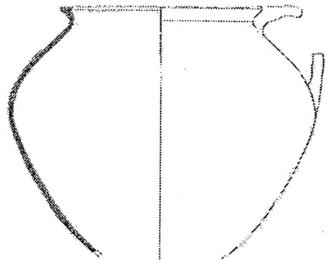

Стоби
сл.4

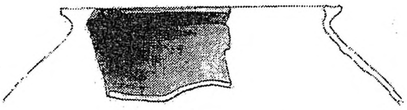

Хераклеја
сл.5

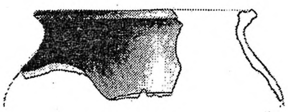

Хераклеја
сл.6

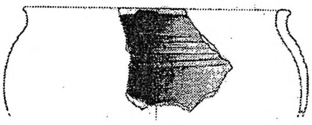

Хераклеја
сл.7

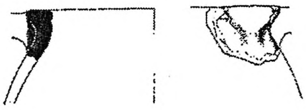

Градиште, Кучевиште
сл.8

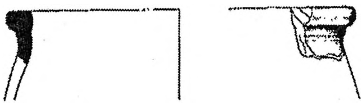

Градиште, Кучевиште
сл.9

Грнића без премаз

Т. 44

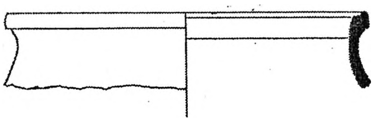

Маркови Кули, Водно
сл.10

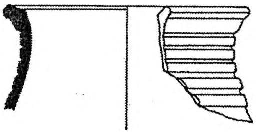

Скупи
сл.11

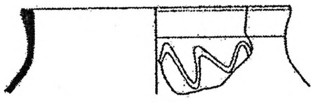

Стоби
сл.12

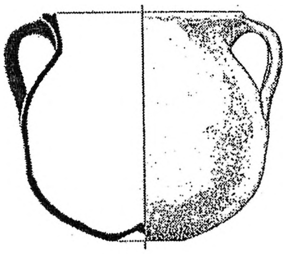

Стоби
сл.13

Стоби
сл.14

Стоби
сл.15

Хераклеја
сл.16

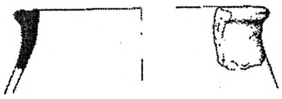

Маркови Кули, Водно
сл.17

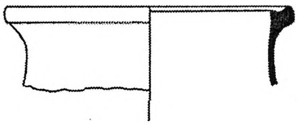

Маркови Кули, Водно
сл.18

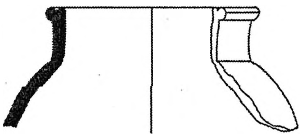

Скупи
сл.19

Грнија без премаз

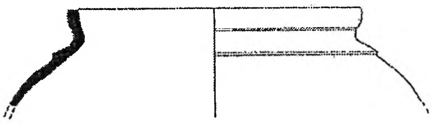

Стоби
сл.20

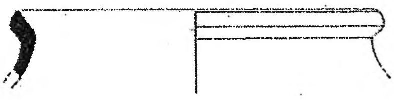

Стоби
сл.21

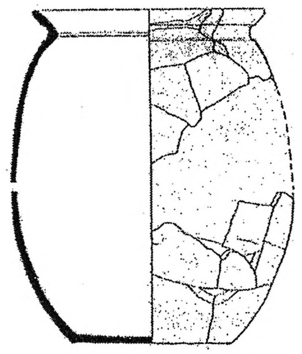

Стоби
сл.22

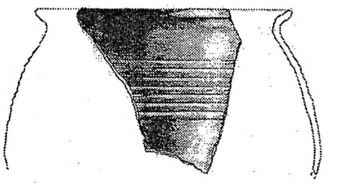

Хераклеја
сл.23

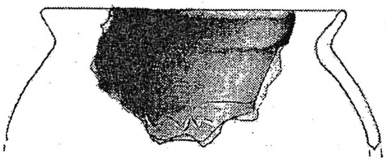

Хераклеја
сл.25

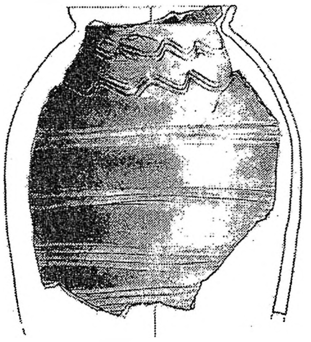

Хераклеја
сл.24

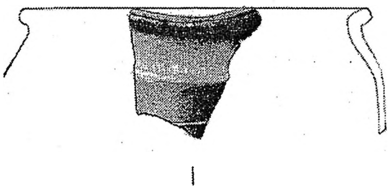

Хераклеја
сл.26

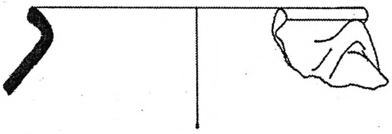

Скупи
сл.27

Грнића без премаз

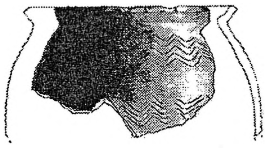

Хераклеја
сл.28

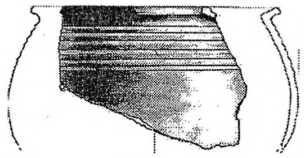

Хераклеја
сл.29

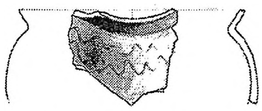

Хераклеја
сл.30

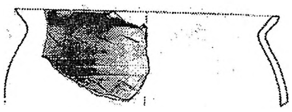

Хераклеја
сл.31

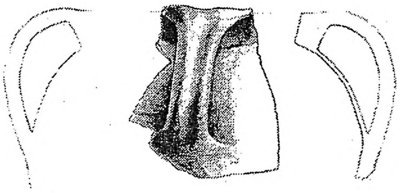

Хераклеја
сл.32

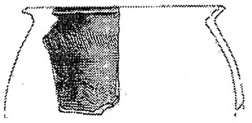

Хераклеја
сл.33

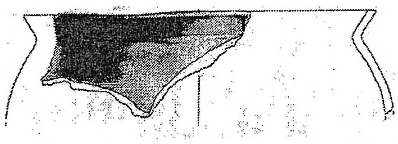

Хераклеја
сл.34

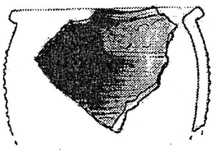

Хераклеја
сл.35

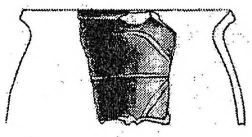

Хераклеја
сл.36

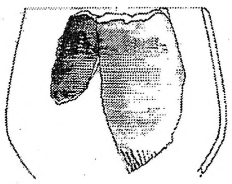

Хераклеја
сл.37

Грнића без премаз

Т. 47

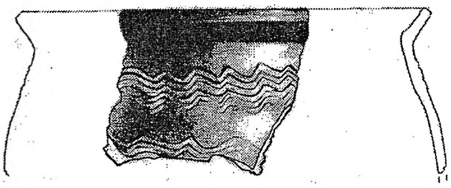

Хераклеја
сл.38

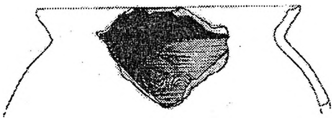

Хераклеја
сл.39

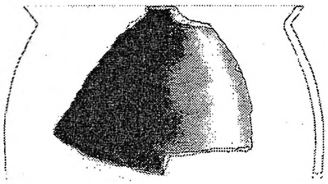

Хераклеја
сл.40

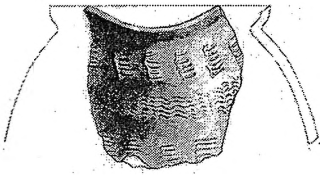

Хераклеја
сл.41

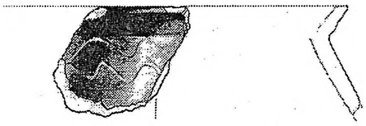

Хераклеја
сл.42

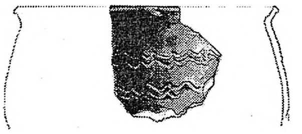

Хераклеја
сл.43

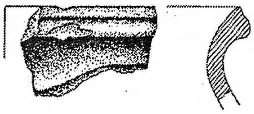

Градиште, Пчиња
сл.44

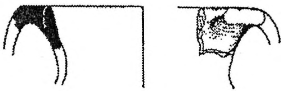

Град, Кучевиште
сл.45

Град, Кучевиште
сл.46

Грнића без премаз

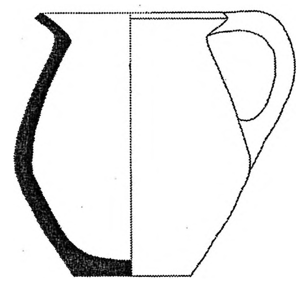

Градиште, Стенче
сл.47

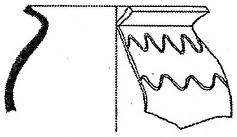

Скупи
сл.48

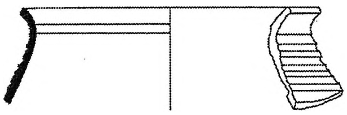

Скупи
сл.49

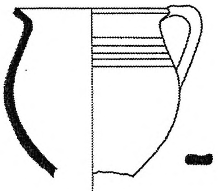

Скупи
сл.50

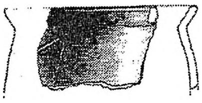

Хераклеја
сл.51

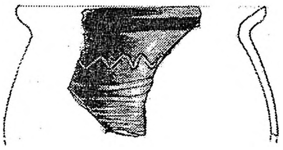

Хераклеја
сл.52

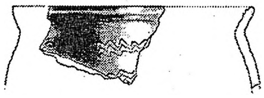

Хераклеја
сл.53

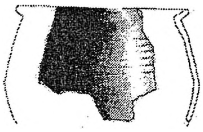

Хераклеја
сл.54

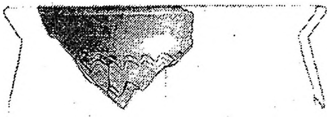

Хераклеја
сл.55

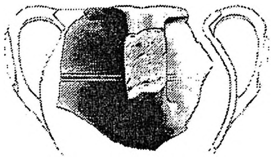

Хераклеја
сл.56

Грнића без премаз

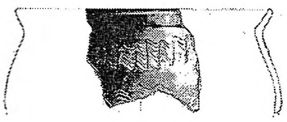

Хераклеја
сл.57

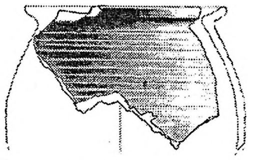

Хераклеја
сл.58

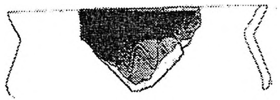

Хераклеја
сл.59

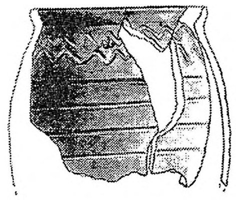

Хераклеја
сл.60

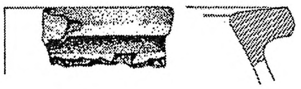

Градиште, Пчиња
сл.61

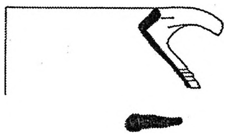

Скупи
сл.62

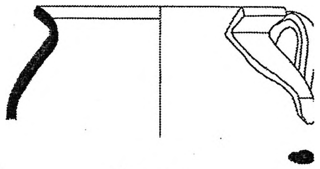

Скупи
сл.63

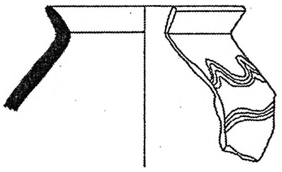

Скупи
сл.64

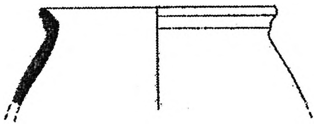

Скупи
сл.65

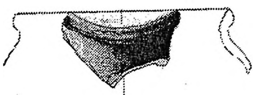

Хераклеја
сл.66

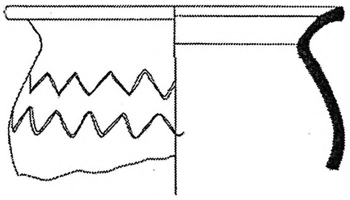

Горни Сарај, Охрид
сл.67

Грнића без премаз

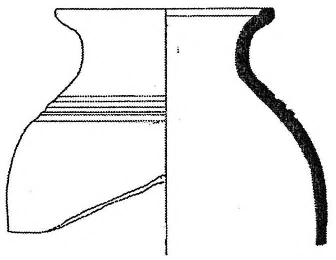

Горни Сарај, Охрид
сл.68

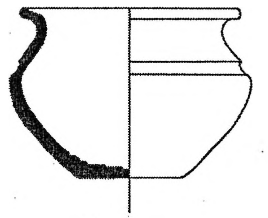

Скупи
сл.69

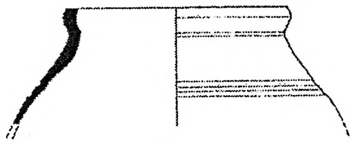

Стоби
сл.70

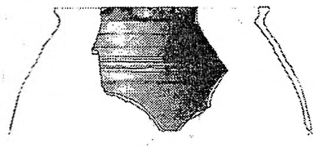

Хераклеја
сл.71

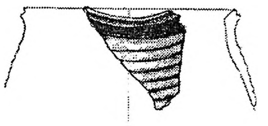

Хераклеја
сл.72

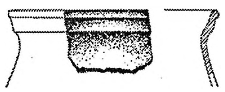

Градиште, Пчиња
сл.73

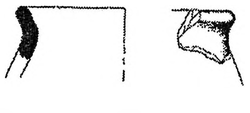

Градиште, Кучевиште
сл.74

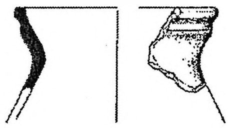

Град, Кучевиште
сл.75

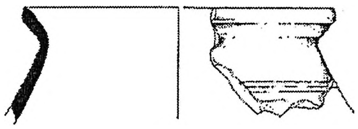

Град, Кучевиште
сл.76

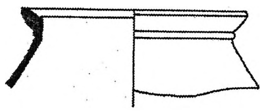

Скупи
сл.77

Грнића без премаз

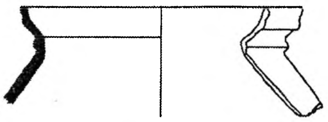
Скупи
сл.78

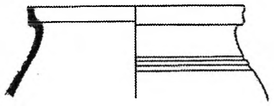
Скупи
сл.79

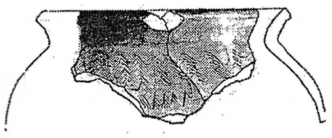
Хераклеја
сл.80

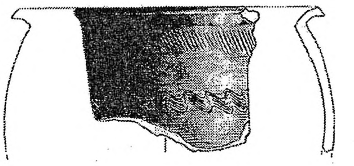
Хераклеја
сл.81

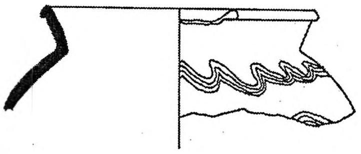
Скупи
сл.82

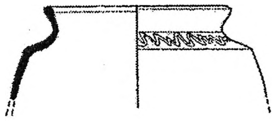
Стоби
сл.84

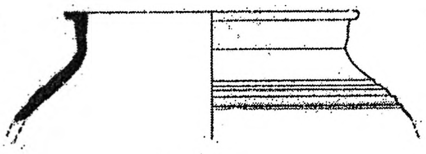
Стоби
сл.85

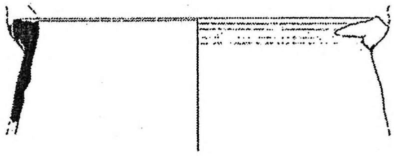
Стоби
сл.86

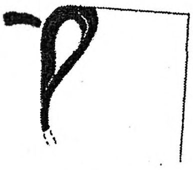
Стоби
сл.87

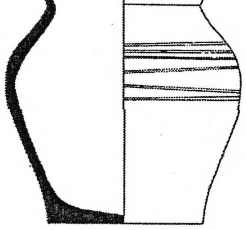
Големо Градиште, Коњух
сл.83

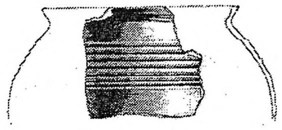
Хераклеја
сл.88

Грнија без премаз

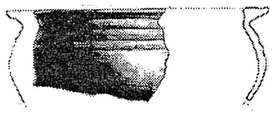
Хераклеја
сл.89

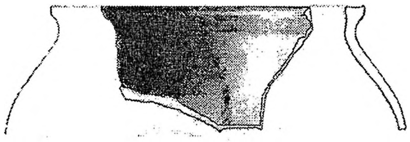
Хераклеја
сл.90

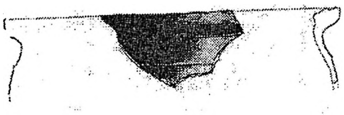
Хераклеја
сл.91

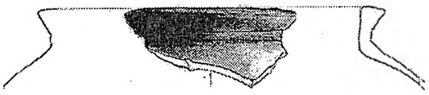
Хераклеја
сл.92

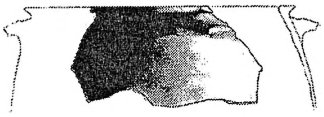
Хераклеја
сл.93

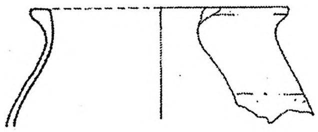
Стакина чешма, Валандово
сл.94

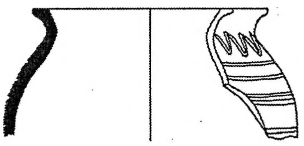
Скупи
сл.95

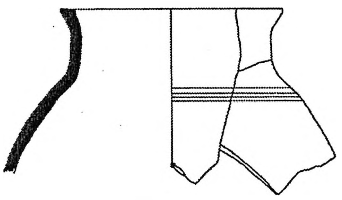
Скупи
сл.96

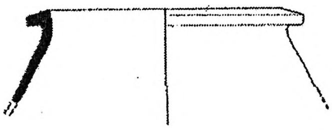
Стоби
сл.97

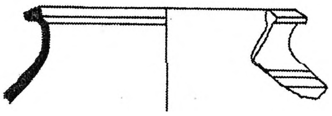
Скупи
сл.98

Грнића без премаз

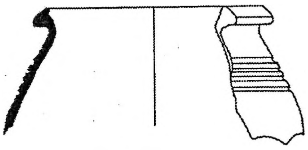

Скупи
сл.99

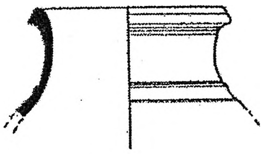

Стоби
сл.100

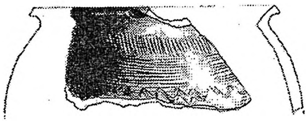

Хераклеја
сл.101

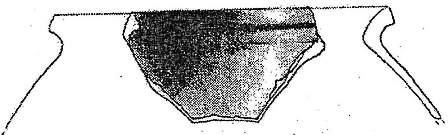

Хераклеја
сл.102

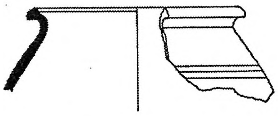

Скупи
сл.103

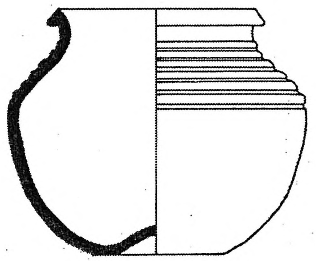

Скупи
сл.104

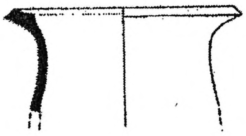

Стоби
сл.105

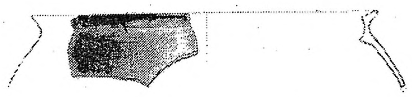

Хераклеја
сл.106

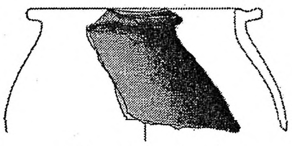

Хераклеја
сл.107

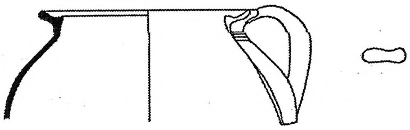

Скупи
сл.108

Грнића без премаз

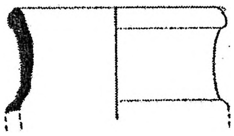

Стоби
сл.109

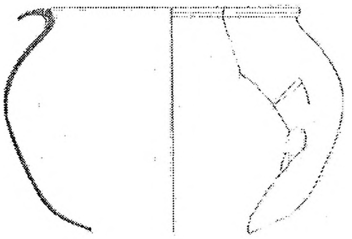

Стоби
сл.110

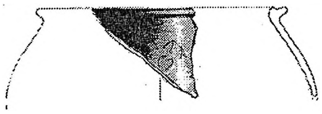

Хераклеја
сл.111

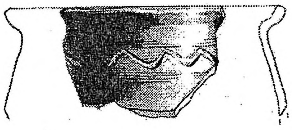

Хераклеја
сл.112

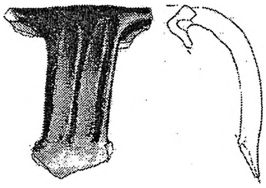

Хераклеја
сл.113

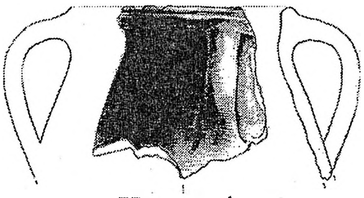

Хераклеја
сл.114

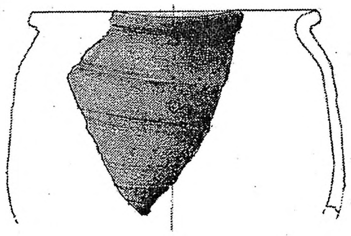

Хераклеја
сл.115

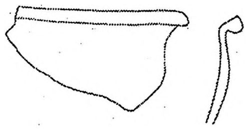

Стакина чешма, Валандово
сл.116

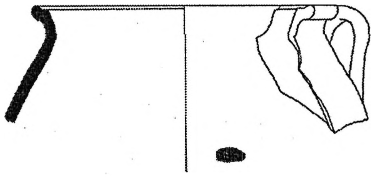

Скупи
сл.117

Грнића без премаз

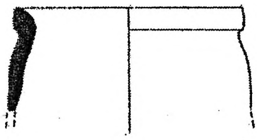

Стоби
сл.118

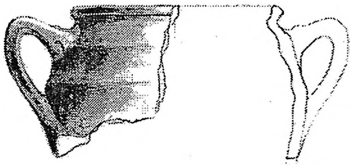

Хераклеја
сл.119

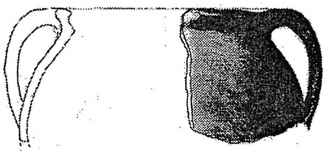

Хераклеја
сл.120

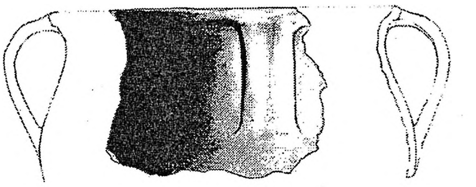

Хераклеја
сл.121

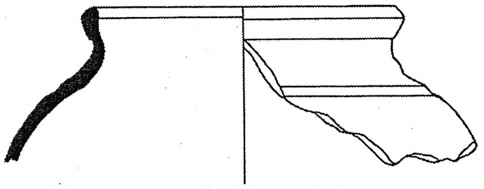

Скупи
сл.122

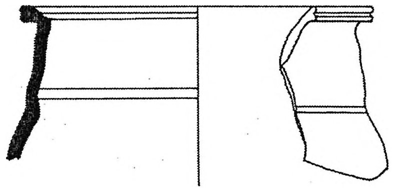

Скупи
сл.123

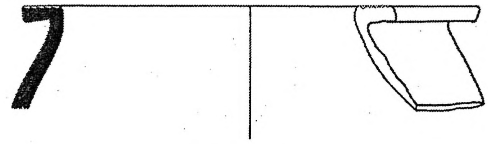

Скупи
сл.124

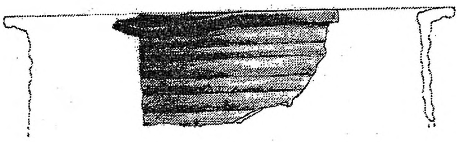

Хераклеја
сл.125

Грнињa без премаз

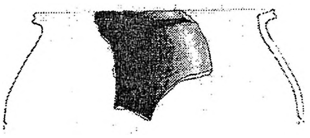

Хераклеја
сл.126

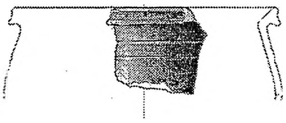

Хераклеја
сл.127

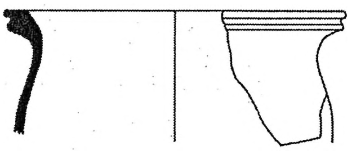

Скупи
сл.128

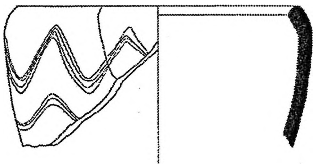

Горни Сарај, Охрид
сл.129

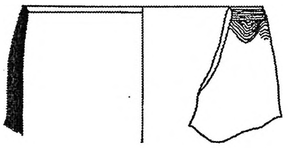

Скупи
сл.130

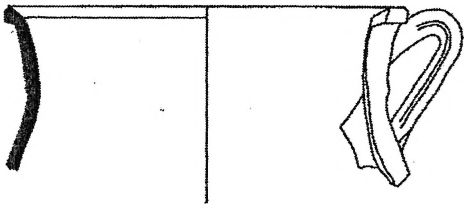

Скупи
сл.131

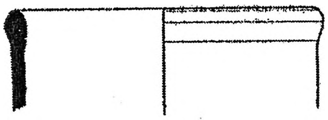

Стоби
сл.132

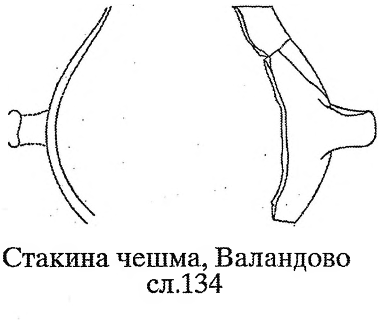

Стакина чешма, Валандово
сл.134

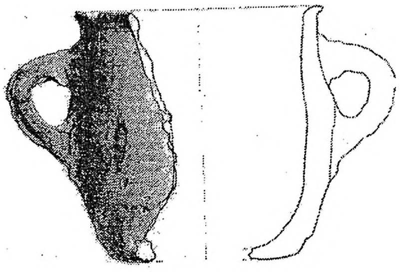

Хераклеја
сл.133

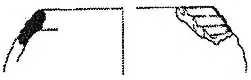

Градиште, Кучевиште
сл.135

Грнињa без премаз

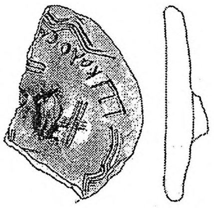

Хераклеја
сл.1

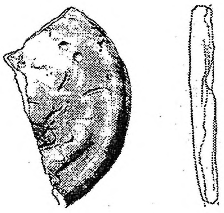

Хераклеја
сл.2

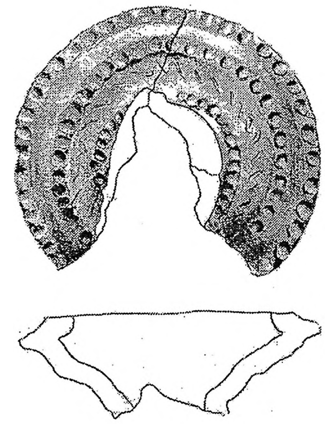

Хераклеја
сл.3

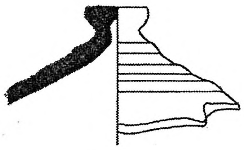

Скупи
сл.4

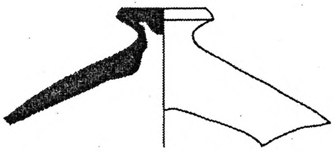

Скупи
сл.5

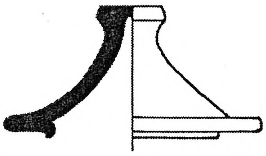

Скупи
сл.7

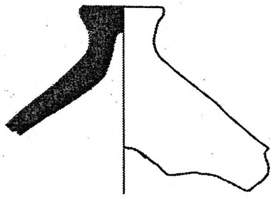

Скупи
сл.6

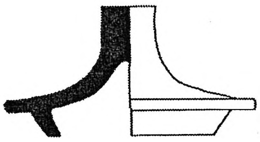

Големо Градиште, Коњух
сл.8

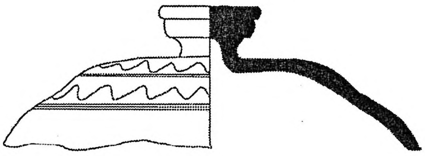

Големо Градиште, Коњух
сл.9

Капаци

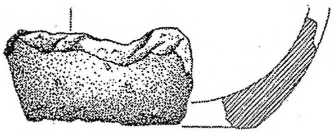

Градиште, Пчиња
сл.1

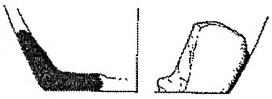

Град, Кучевиште
сл.2

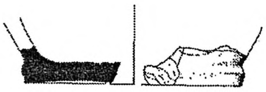

Град, Кучевиште
сл.3

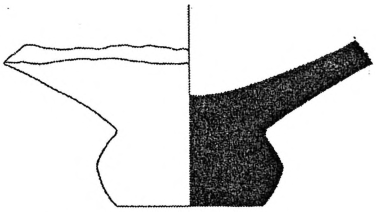

Горни Сарај, Охрид
сл.4

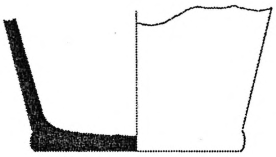

Градиште, Стенче
сл.5

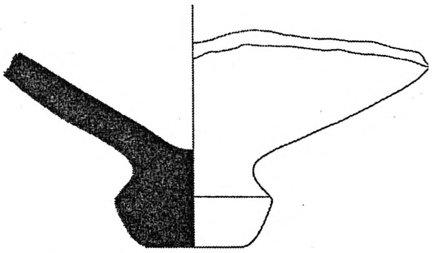

Скупи
сл.8

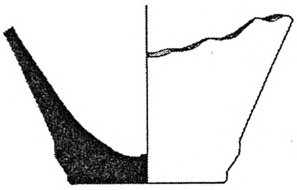

Скупи
сл.6

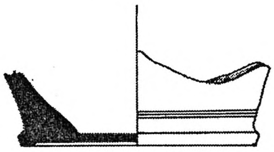

Скупи
сл.7

Дна од разни садови

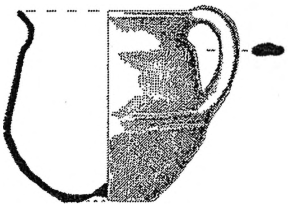

Манастир, Дојран
сл.9

Чаша

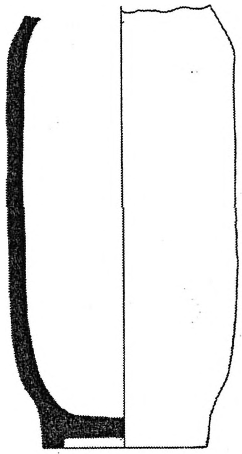

Градиште, Стенче
сл.10

Сад со специфичен изглед

Табла I

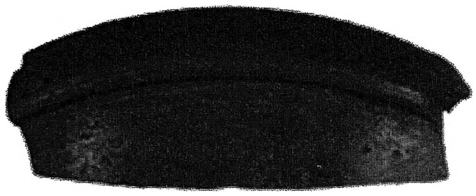

Скупи
сл.1

Скупи
сл.2

Африканска црвенопечена грнчарија

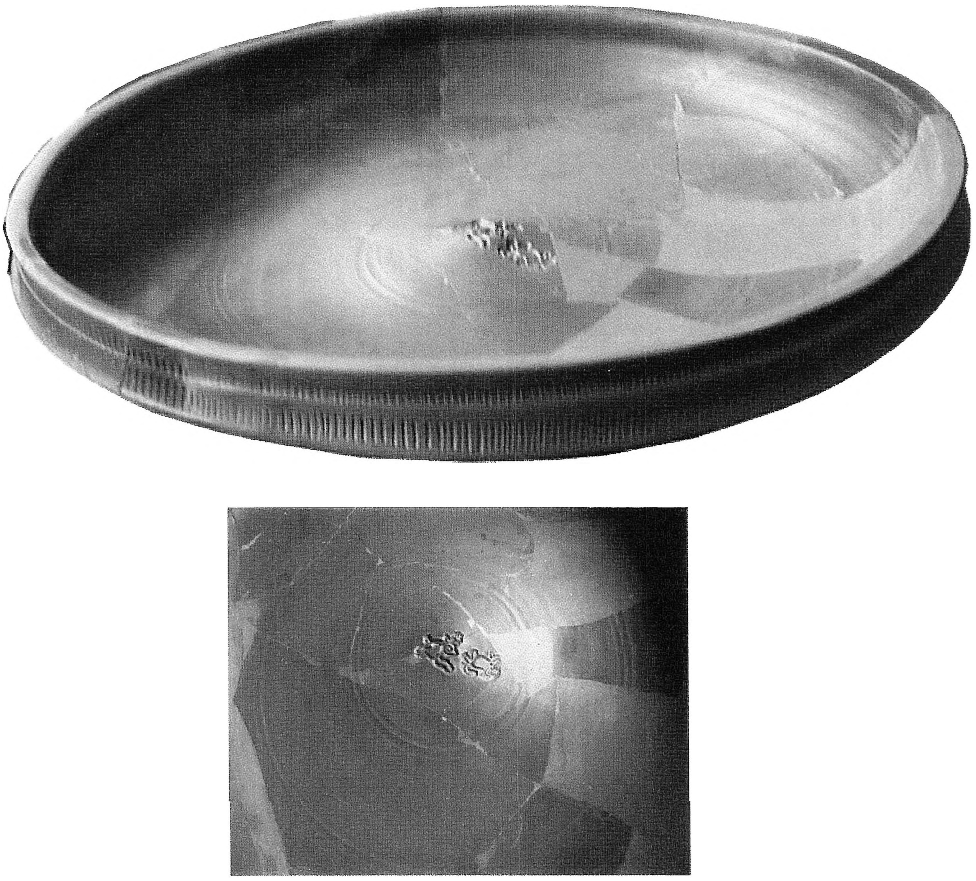

Хераклеја
сл.3

Доцноримска Ц грнчарија

Табла II

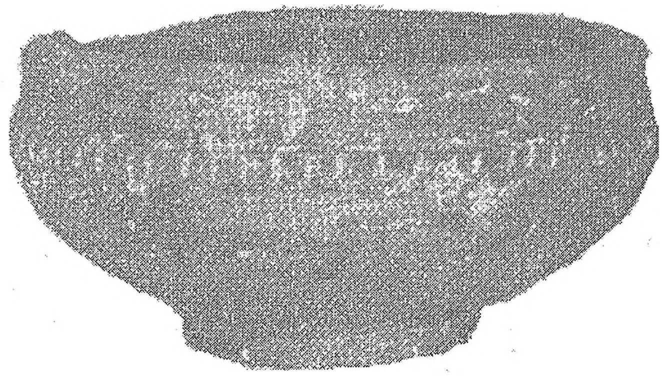

Пештерица, Ореовец
сл.1

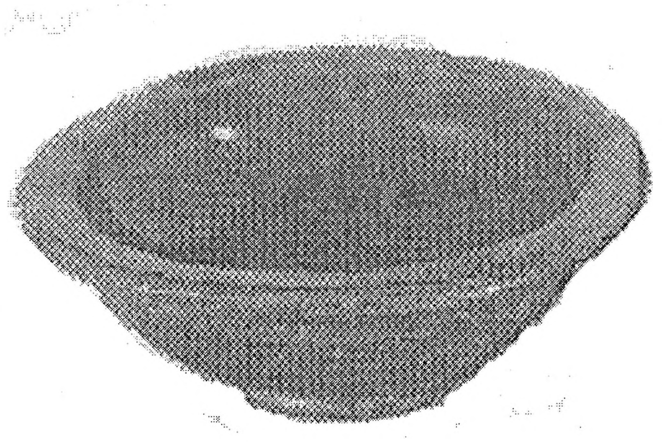

Стоби
сл.2

Длабоки чинии со премаз

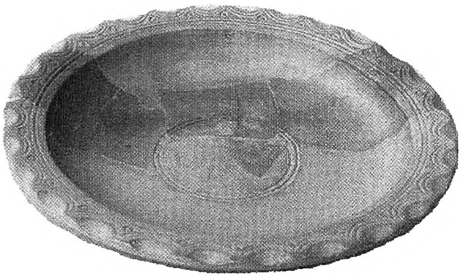

Орта Џамија, Струмица
сл.1

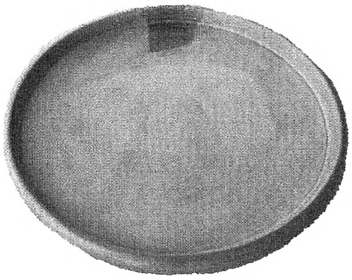

Орта Џамија, Струмица
сл.2

Дрезга, Лопате
сл.3

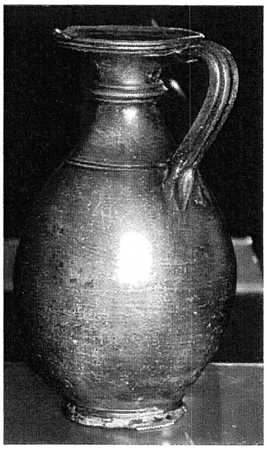

Скупи
сл.4

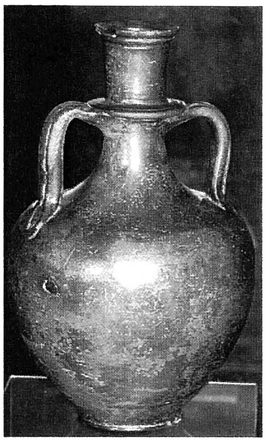

Скупи
сл.5

Скупи
сл.7

Скупи
сл.6

Исар, Марвинци
сл.8

Исар, Марвинци
сл.9

Македонска сива грнчарија

Табла IV

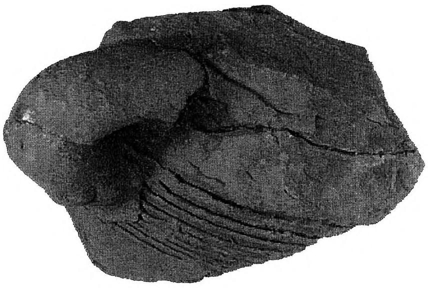

Скупи
сл.1

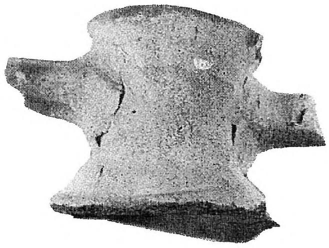

Исар, Марвинци
сл.2

Маркови Кули, Водно
сл.3

Градиште, Таор
сл.4

Амфори

Табла V

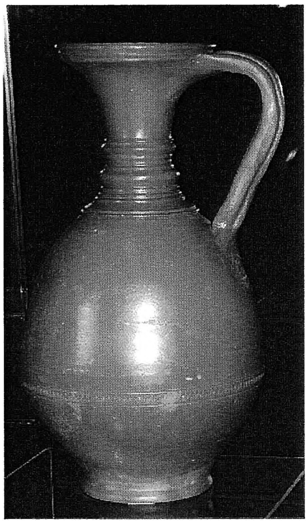

Скупи
сл.1

Стоби
сл.2

Исар Штип
сл.3

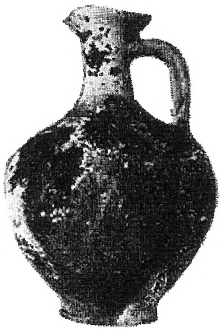

Демир Капија
сл.4

Дрезга, Лопате
сл.5

Дрезга, Лопате
сл.6

Стомни

Табла VI

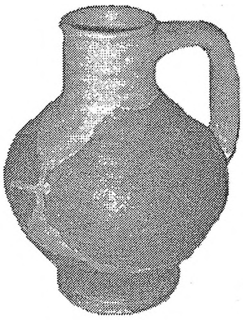

Орта Џамија, Струмица
сл.7

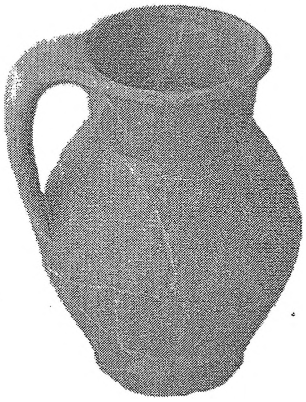

Орта Џамија, Струмица
сл.8

Пештерица, Ореовец
сл.9

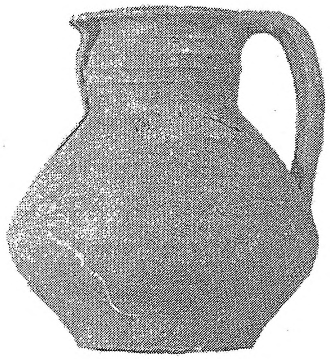

Копачки, Преспа

сл.10

Кржалица, Карбуница
сл.11

Стомни

Табла VII

Дрезга, Лопате
сл.1

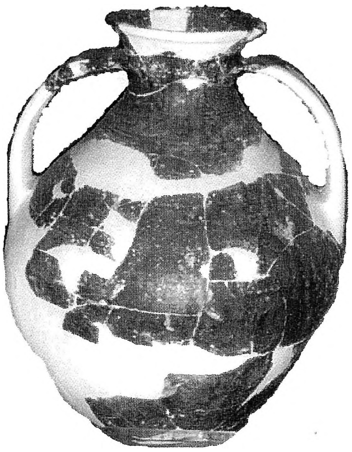

Маркови Кули, Водно
сл.2

Глеѓосана грнчарија

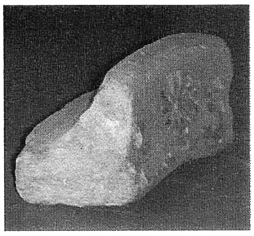

Градиште, Стенче
сл.3

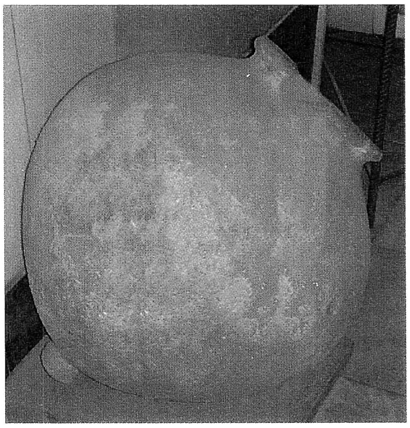

Градиште, Таор
сл.4

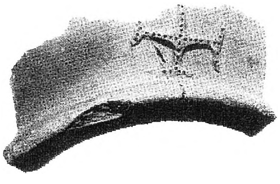

Задна Река, Витолиште
сл.6

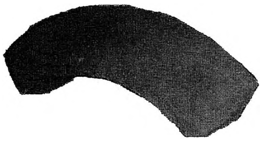

Горни Сарај, Охрид
сл.5

Питоси

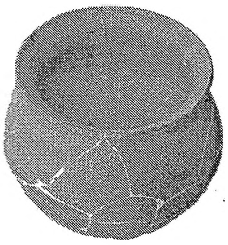

Орта Џамија, Струмица
сл.1

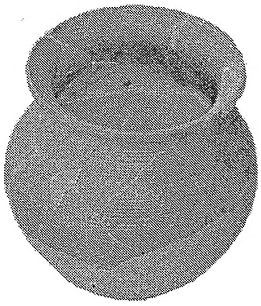

Орта Џамија, Струмица
сл.2

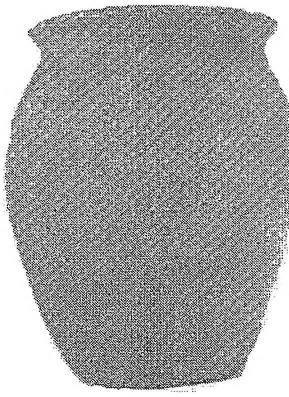

Крушка, Стар Караорман
сл.3

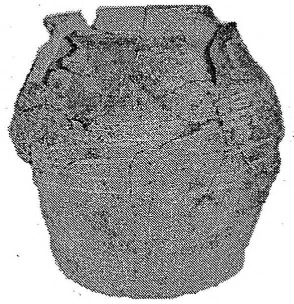

Големо Градиште, Коњух
сл.4

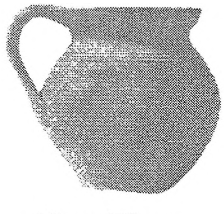

Исар Штип
сл.6

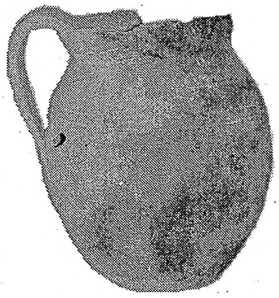

Големо Градиште, Коњух
сл.5

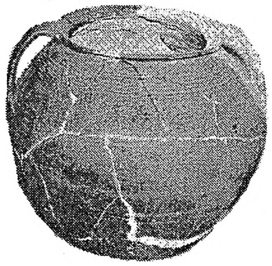

Задна Река, Витолиште
сл.7

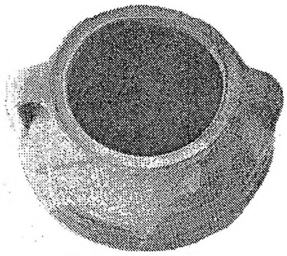

Хераклеја
сл.8

Грнина без премаз

Табла IX

Хераклеја
сл.9

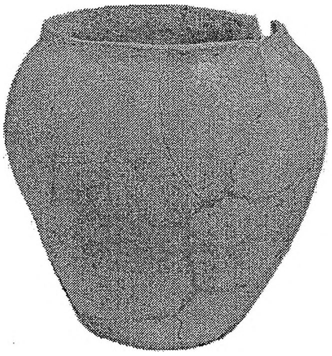

Баргала
сл.10

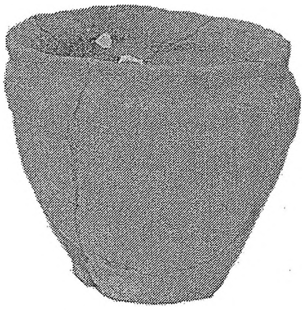

Баргала
сл.11

Скупи
сл.12

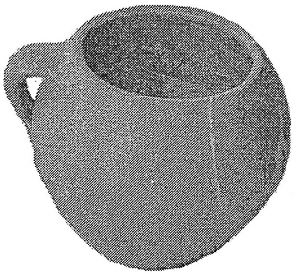

Орта Џамија, Струмица
сл.13

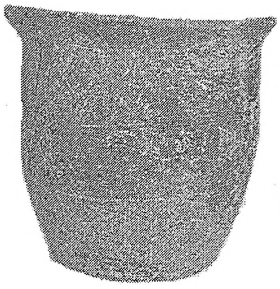

Св. Еразмо, Охрид
сл.14

Грнина без премаз

Табла X

Исар, Штип
сл.1

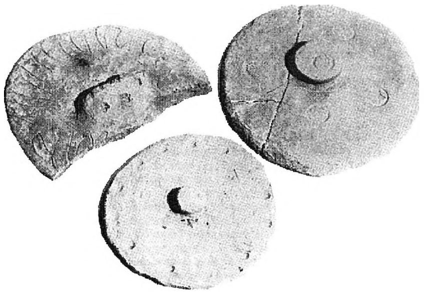

Задна Река, Витолиште
сл.2

Задна Река, Витолиште
сл.3

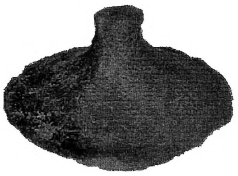

Големо Градиште, Коњух
сл.4

Капаци

Копачки, Преспа
сл.5

Дрезга, Лопате
сл.6

Чаша

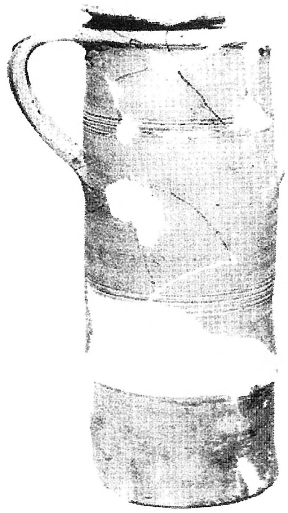

Задна Река, Витолиште
сл.7

Сад со специфичен изглед

2. Табли со планови од археолошки наоѓалишта

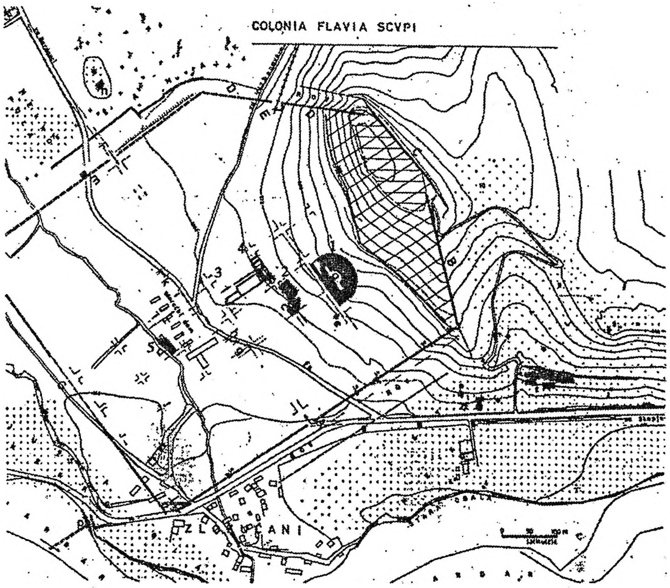

локалитет Скупи

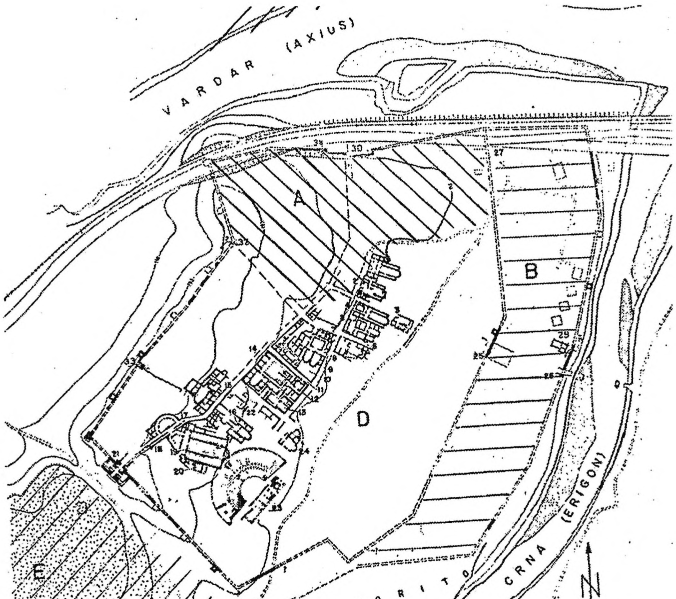

локалитет Стоби

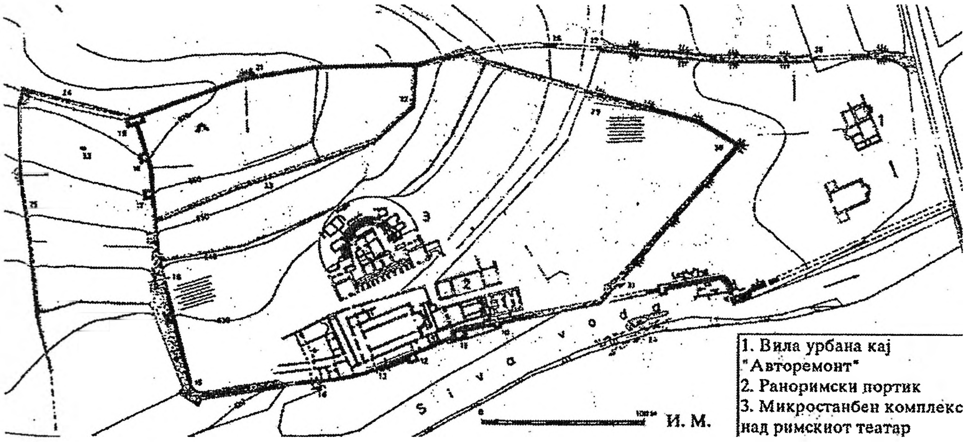

Хераклеја, кај Битола
план (според И.М.)

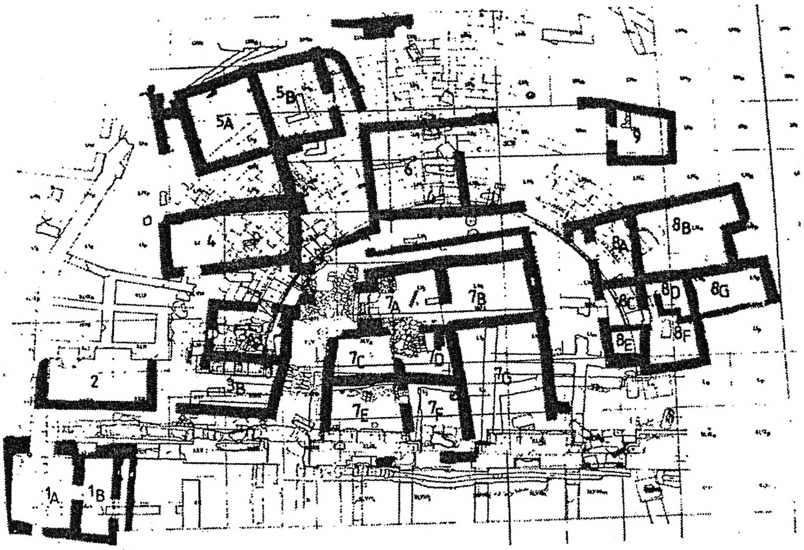

Хераклеја, доцноантички градби врз театарот
(според Т.Ј.)

Табла XIII

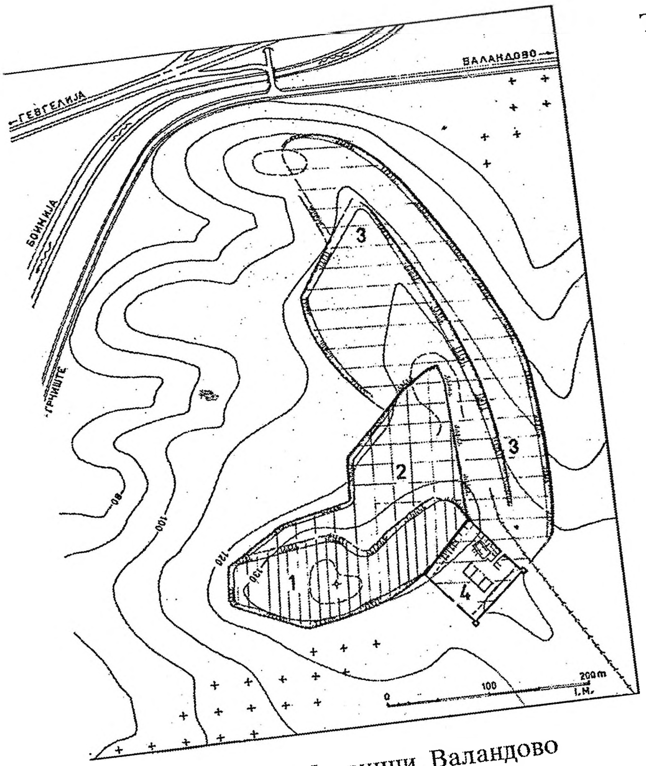

Исар, Марвинци, Валандово
план (според И.М.)

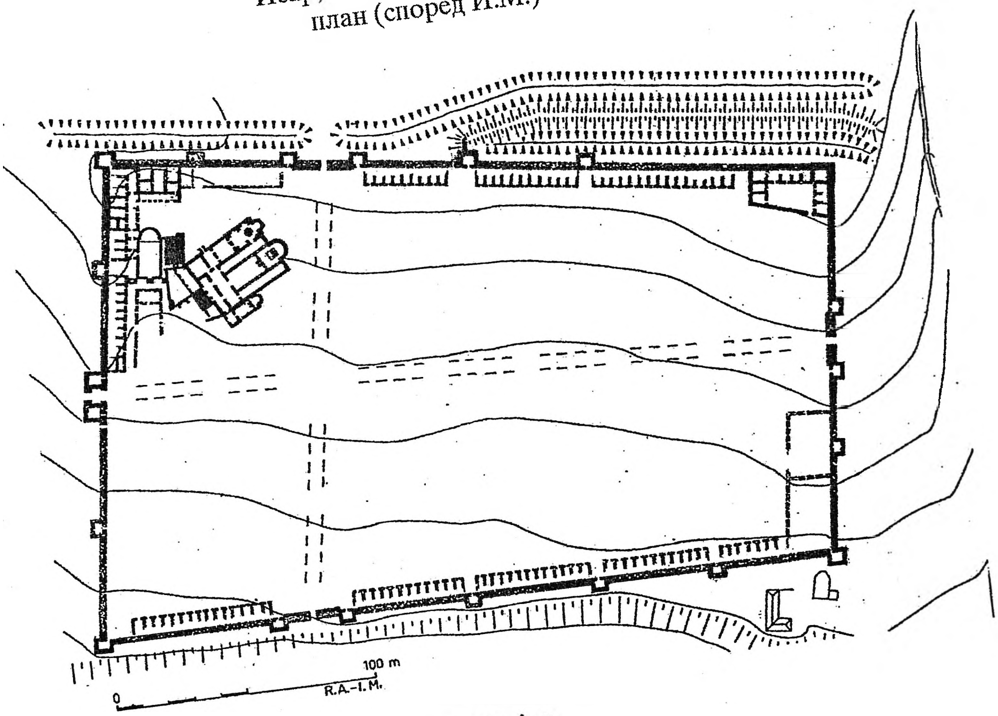

Баргала, Козјак
план (според Р.А.-И.М.).)

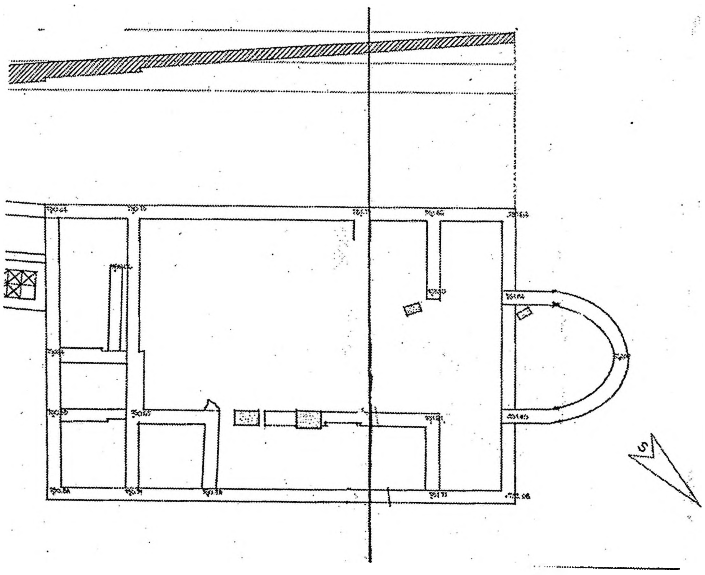

Пештерица, Ореовец
план на вила рустика (според К.К.)

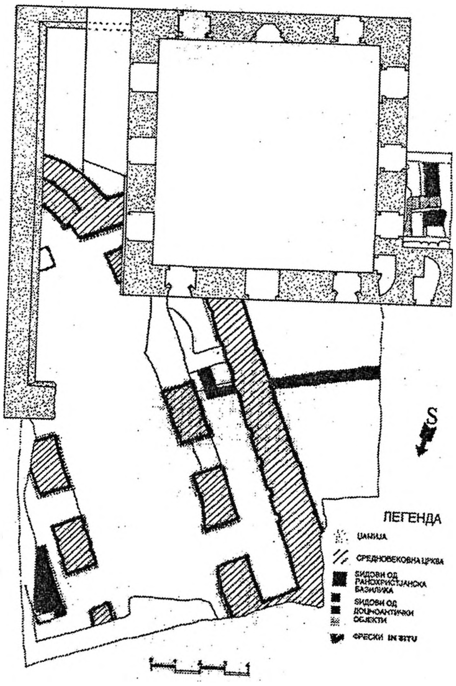

Орта Џамија, Струмица
дел од црква и доцноантички објект, откопани во 1990ти години
(според М.А.)

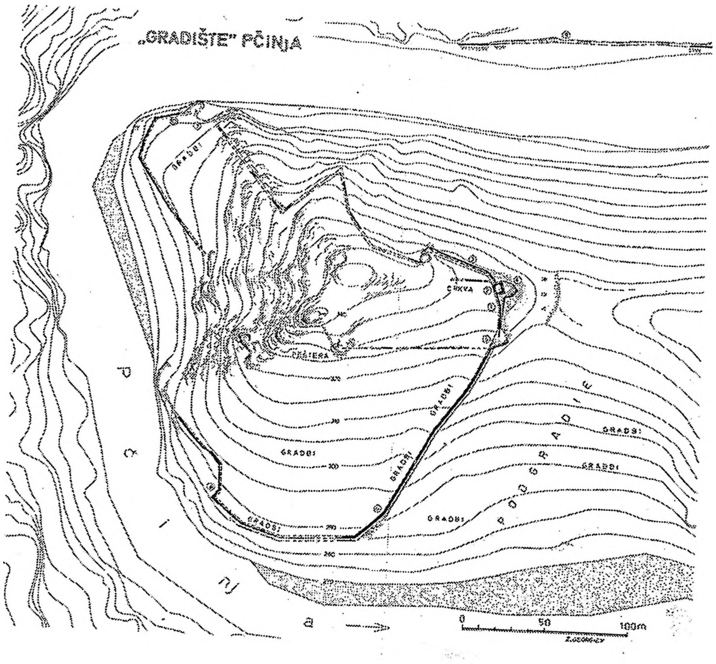

Градиште, с. Пчиња
план (според З.Г.)

остров Голем Град, Преспанско езеро
ранохристијанска црква (според В.Б.Г.)